

І. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

УДК 911.3

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор

Гладка Катерина Миколаївна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, e-mail: м. Київ, Україна
e-mail: Kate36@bigmir.net

СПА-ТУРИЗМ: ПРОВІДНІ ДЕСТИНАЦІЇ СВІТУ

Мета. Метою статті є комплексна оцінка світової індустрії СПА в розрізі шести провідних дестинацій.

Методика. Методичні засади дослідження полягали в синтезі та аналізі зібраного авторами літературного та статистичного матеріалу. При цьому застосовувались табличний та картографічний методи.

Результати. Виконана характеристика провідних дестинацій СПА-туризму на прикладі найвідоміших центрів в Болгарії, Німеччині, Франції, Чехії, Ізраїлі та Йорданії.

Наукова новизна полягає в комплексній характеристиці СПА-туризму наведених вище країн та розкритті їх ресурсної бази.

Практична значимість дослідження визначається його необхідністю для практичного розвитку туристичного бізнесу у якості інформаційної підстави формування СПА-турів.

Ключові слова: СПА-туризм, СПА-курорт, лікувально-оздоровчий туризм, таласотерапія, бальнеологія.

УДК 911.3

Смирнов Игорь Георгиевич,
доктор географических наук, профессор

Гладкая Екатерина Николаевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина,
e-mail: kate36@bigmir.net

СПА-ТУРИЗМ: ВЕДУЩИЕ ДЕСТИНАЦИИ МИРА

Цель. Целью статьи является комплексная оценка мировой индустрии СПА в разрезе шести ведущих дестинаций.

Методика. Методические засады исследования заключались в синтезе и анализе собраного авторами литературного и статистического материала. При этом использовались табличный и картографический методы.

Результаты. Выполненная характеристика ведущих дестинаций СПА-туризма на примере самых известных центров в Болгарии, Германии, Франции, Чехии, Израиле и Иордании.

Научная новизна заключается в комплексной характеристике СПА-туризма приведенных выше стран и в раскрытии их ресурсной базы.

Практическая значимость исследования определяется его необходимостью для практического развития туристического бизнеса в качестве информационного основания формирования СПА-туров.

Ключевые слова: СПА-туризм, СПА-курорт, лечебно-оздоровительный туризм, таласотерапия, бальнеология.

UDC 911.3

Smyrnov Igor Georgiyovych,
Doctor of Geography Sciences, Professor
Gladka Kateryna Mykolaivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: Kate36@bigmir.net

SPA-TOURISM: THE MAIN DESTINATIONS OF THE WORLD

Purpose. The purpose of the article is a complex evaluation of the world SPA-toutism industry in terms of six key destination.

Methods. Methodical basic concepts concluded synthesis and analysis of reported and statistical information collected by the authors, at the same time tabular and cartographical methods were used.

Results. Characteristics of the key SPA-tourism destinations was accomplished by the example of the most famous centres in Bulgaria, Germany, France, the Czech Republic, Israel and Jordan.

Scientific novelty consists of complex characteristics of SPA-tourism mentioned - above countries and its related to resources base discovery

The practical significance research is defined by its necessity for practical development of tourist business as information reason for SPA-tourism formation.

Keywords: SPA-tourism, SPA-resort, health-related tourism, thalassotherapy, balneology.

Постановка проблеми. СПА-туризм – один з видів туризму, масштаби якого постійно зростають, а його темпи перевищують темпи розвитку індустрії туризму в цілому. В даний час СПА-туризм зайняв одну з лідируючих позицій серед інших видів відпочинку. За оцінками Всесвітньої туристської організації (UNWTO), лікування та оздоровлення відносять до числа найважливіших туристських мотивацій. За останні 15 років кількість поїздок на лікування збільшилася в світі на 10%. SPA і Wellness-центри отримують близько \$ 60 млрд. доходу по всьому світу. На Європу припадає третини закладів СПА-туризму у світі та близько 40% світового доходу відповідно до SRI International (американський некомерційний, незалежний дослідницький центр). Азія/Тихоокеанський регіон і Північна Америка є наступними за величиною ринків СПА-туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. СПА-туризм – тематика доволі популярна у туристських виданнях, але це стосується більше електронних джерел, де переважають матеріали рекламного характеру з

метою приваблення туристів. Серед нечисленних наукових публікацій можна виділити праці Любіцевої О.О. [5], Смирнова І.Г. [8,9], Мальської М.П. [6], а також Бержакова М.Б. [3], Бабкіна А.В. [2] та Александрової А.Ю. [1]. Але при цьому, недостатньо уваги приділено розкриттю основних світових DESTИНАЦІЙ СПА-туризму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При певній кількості літератури, що надає загальну характеристику СПА-туризму як важливому напрямку туристичного бізнесу, все ж таки недостатньо уваги приділено глибшій характеристиці провідних світових DESTИНАЦІЙ цього напрямку.

Виклад основного матеріалу. СПА-туризм як різновид лікувально-оздоровчого туризму відноситься до найбільш стародавніх та популярних видів туристської індустрії. Цей вид туризму за його важливістю можна назвати одним з головних видів туризму, оскільки в його основі лежить турбота про здоров'я людини як головної цінності життя. СПА-туризм має давню та багату історію. Ще з античних часів люди навчилися використовувати мінеральні води в лікувальних цілях. Вже стародавні греки, щоб поправити своє здоров'я, відправлялися в святилище бога-цілителя Асклепія в Епідаврї - там були готелі, лазні, школи гімнастики. Курортологія як основа СПА-туризму почала активно розвиватися в Європі, починаючи з XVII століття [2]. Походження назви СПА-туризму має два варіанти. Перший варіант: у перекладі з латинської мови слово SPA («sanitus per aqua») означає здоров'я за допомогою води. Фактично ж під терміном СПА розуміється комплекс процедур, спрямованих на відновлення здоров'я, поліпшення зовнішнього вигляду і відновлення гармонії тіла й душі людини [13]. Другий варіант походження назви пов'язаний з назвою бельгійського курорту Спа, який був найпопулярнішим курортом Європи у XVIII-XIX ст. Саме до цього курорту приїздила під час своєї весільної подорожі Софія Вітт-Потоцька у XVIII ст. Цей курорт зберігав популярність в XIX і на початку XX ст. Так, саме тут був проведений перший світовий конкурс краси, а під час I Світової війни тут знаходилася ставка німецького кайзера Вільгельма.

Головними напрямками СПА-туризму є бальнеологія та таласотерапія. Бальнеологія (від лат. balneum - ванна, купання + грец. logos - вчення) - розділ курортології, що вивчає лікувальні мінеральні води, їх походження, фізико-хімічні властивості, вплив на організм при різних захворюваннях, що розробляє показання до застосування в лікувально-профілактичних цілях. На бальнеологічних курортах головним природним лікувальним фактором є природні мінеральні води. Вони рекомендуються для зовнішнього (ванни, басейни) і внутрішнього (пиття, інгаляції) споживання. Мінеральні води допомагають вилікуватися від численних недуг: захворювання шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної і нервової системи, опорно-рухового апарату. Бальнеологія почала розвиватися ще в стародавні часи. Перші відомості про неї містяться в індуській книзі «Рігведа» («Наука життя»), написаної за 1500 років до н. е.

Таласотерапія - (грец. thalassa - море; therapia – лікування, тобто – лікування морем) розділ клінічної медицини, що вивчає властивості приморського клімату, морської води підігрітої до +33°C, водоростей, морських грязей та інших продуктів моря і механізми їх дії на організм людини при лікувально-профілактичному застосуванні. [21]

Кліматичні курорти є досить різноманітними та характеризуються сприятливим кліматом і мікрокліматом. Найбільш поширений тип кліматичних курортів – приморський (60,3% в структурі кліматичних курортів світу. Все більше і більше туристів відкривають для себе можливість поєднувати відпочинок на морі з ефективним лікуванням. Морський клімат дозволяє впоратися з багатьма недугами: захворювання крові, кісткової тканини, лімфатичних залоз.

В даний час таласотерапія займає одне з провідних місць серед методів лікування і оздоровлення багатьох світових курортів та є невід'ємною частиною СПА-індустрії в світі. Галузь СПА-туризму є досить відомою в світі, яка розвивалась ще з давніх-давен. Наразі СПА-туризм розвивається високими темпами і стає все більш популярним у всьому світі. Мало того, що це оздоровлення, лікування та релаксація для людей, так це ще і прибуток для приймаючих туристів країн. Наприклад, Чехія приймає близько 3 млн. чоловік з більш ніж 70 країн світу, а на території Німеччини розташовано більше як 300 СПА-курортів, які приймають понад 1 млн осіб з країн Європи, США і Канади. СПА-курорти Мертвого моря, яке належить Ізраїлю та Йорданії, щорічно приймає більш ніж 9 млн. туристів. Також багато всесвітньо відомих курортів (Віші, Евіан) і центрів таласотерапії, які знаходяться у Франції [18].

Таблиця 1.

Найпопулярніші дестинації СПА-туризму в світі

<i>Кількість туристів/рік (млн. чол.)</i>	<i>Дохід/рік (млрд. дол.)</i>	<i>Основні СПА-курорти</i>
<i>Німеччина</i>		
242 [22]	29,1	Баден-Баден, Вісбаден
<i>Франція</i>		
35,7	56	Віші, Біаріцц, Евіан
<i>Мертве море (Йорданія, Ізраїль)</i>		
9,3 млн. (Йорданія – 6 млн., Ізраїль - 3,3 млн.)	3,5 млрд. дол. (1 млрд. – Йорданія та 2,5 млрд. Ізраїль)	Пляжі Амман, Сваймех (Йорданія), Калія Біч, Неве Мідбар-Біч (Ізраїль)
<i>Болгарія</i>		
9	6,4	Золоті піски, Санданскі
<i>Чехія</i>		
3,3	5	Карлові Вари, Тепліце, Яхимов

З зазначеного можна зробити висновок, що нині СПА-туризм у світі розвивається досить динамічно і його темпи перевищують темпи розвитку

індустрії туризму в цілому. Але при цьому туристичні потоки в СПА-туризм концентруються у порівняно невеликій кількості дестинацій, які і відображають географію СПА-курортів та СПА-туризму. Як ми вже згадували, в XVIII столітті в Європі найвідомішим був курорт Спа в Бельгії, куди щорічно з'їжджалось все шляхетне суспільство Європи (включаючи і Україну, як показує приклад С. Вітт-Потоцької). [8] На сьогодні бельгійський курорт Спа втратив своє виняткове значення в Європі, натомість зараз найпопулярнішими є таких п'ять дестинацій, серед яких найбільшими за кількістю туристів є: Німеччина (242 млн.), Франція (35,7 млн.), Мертве море (9,3 млн.), Болгарія (9 млн.), та Чехія (3,3 млн. туристів). Найвідомішим центром СПА-туризму в Німеччині є «Баден-Баден», в Франції – «Віші», в Болгарії – «Золоті піски», а в Чехії – «Карлові Вари».

Таблиця 2.

Головні центри СПА-туризму в світі [9]

№	Країна/курорт/ загальна вартість туру*	Особливості	Оздоровча спеціалізація	СПА- програма, вартість туру	Екскурсії, визначні пам'ятки
1	Болгарія: Золоті піски (800 у.о.)	Два лікувальних чинника: море та артезіанські свердловини зі слабомінералізованими водами	Лікування дихальних шляхів, захворювань нервової системи	Бальнеологія, таласотерапія (близько 150 у.о.)	Екскурсія «Балчик – мис Калиакра» - відвідання резиденції румунської королеви Марії. Головні пам'ятки: величезні алеї троянд та кактусів (3 м висотою). Найближче велике місто - Варна, яке було побудовано 7 тис. років тому, тут містяться 2 комплекси римських термальних лазень.
2	Чехія: Карлові Вари (900 у.о.)	Курорт зазнав слави міжнародної оздоровниці завдяки своїм мінеральним джерелам (12 гарячих та 1 холодне)	Захворювання шлунково- кишкового тракту, проток внутрішньої секреції, опорно- рухового апарату, цукровий діабет	Бальнеологія. Зазвичай СПА- програми включено до вартості турпакета	Пізнавальна оглядово- пішохідна екскурсія Карловими Варами, відвідування музею-заводу найпопулярнішого чеського напою. «Бехеровка».
3	Йорданія: Мертве море (1000 у.о.)	Особливе ультрафіолетове	Шкіряні захворювання,	Таласотерапія (близько 300	Екскурсія до Петри –

		випромінювання (відсутній шкідливий вплив через наявність у повітрі «парасольки» з мінеральних аерозолів). Головні «ліки» - вода Мертвого моря, насичена різноманітними мінеральними солями та мікроелементами	порушення опорно-рухового апарату, хвороби м'язів та сухожиль, неврози	у.о.)	«рожевого» міста, де міститься понад 800 пам'яток стародавньої архітектури. Поблизу міста розташований унікальний палац, вирізаний у скелі.
4	Німеччина: Баден-Баден (1200 у.о.)	Курорт розташований у лісовій зоні на висоті 112-1003 м над рівнем моря. Основний лікувальний чинник – термальні (до +68,8 С) джерела мінеральних вод	Порушення обміну речовин, захворювання органів травлення, серцево-судинної системи, гінекологія, алергії	Бальнеологія (близько 800 у.о.)	Екскурсія до «Європи-парку» (німецького «Діснейленду») – 45 км від Баден-Бадена. Парк складається з тематичних регіонів: Німеччина, Франція, Італія, Швейцарія, Австрія, Росія, Іспанія, Англія, Нідерланди, Скандинавія, Шотландія, Країна вікінгів
5	Франція: Віші (1500 у.о.)	Розташований у центрі Франції на берегах озер та річки. Відомий своїми термальними джерелами, яких нараховується 15, з них 6 – з питною мінеральною водою. Температура води в джерелах – від 15 до 75С	Захворювання шкіри, порушення опорно-рухового апарату, органів травлення, порушення обміну речовин	Бальнеологія. Вартість СПА-процедур зазвичай включено до вартості туру	Екскурсія до Парку Вулканів, розташованого поруч з Віші. Тут можна потрапити до центру згаслого вулкану. Також екскурсії до середньовічних замків. У 3 годинах їзди від курорту - Париж

Вартість тур пакета для 1 особи (7 днів, переліт, трансфер, готель 4, напівпансіон (сніданок + вечеря).

Німеччина – одна з відомих країн, яка спеціалізується на оздоровчо-лікувальних курортах. У Німеччині самою відомою дестинацією є «Баден-Баден». Причиною такої популярності є термальні джерела, цілюща сила яких була відома ще стародавнім римлянам в III столітті. Лікувальний курс в Баден-Бадені рекомендований при загальній слабкості і млявості, порушеннях рухового апарату, функціональних розладах після інсульту і ще цілого ряду захворювань. В даний час використовується 20 джерел, температура яких коливається від +56 до +69.

«Вісбаден» нараховує близько 26 термальних джерел, які відомі ще з часів Римської імперії - перша відома згадка відноситься до 77 р. н. е. в «Природній історії» Плінія Старшого. Місце називалося тоді «Aquaе Mattiacorum» (рос. Джерела Маттіаков) по імені проживав в цих місцях

дружнього римлянам хаттського племені. Сьогодні у «Вісбадені» працює кілька термальних центрів. Величезний саунний ландшафт оточує римсько-ірландські лазні в знаменитих Термах Кайзера Фрідріха (Kaiser-Friedrich-Therme), який розташовується на 1 450 квадратних метрах загальної площі. Гарячі ванни температурою 34 ° і 37 ° С, класичні римсько-ірландські парні (42-45 ° С), російська лазня і фінська сауна (85-90 ° С), санаріум - спеціальна сауна з ароматичними маслами, кольорово- та світлотерапії, прохолодний освіжаючий басейн (22-24 ° С) та інше.

Крім уже згаданих «Баден-Бадена» і «Вісбадена», найбільш відомими бальнеологічними курортами є «Баденвейлер», «Вільдбад» і «Байерсбронн», які розташовані біля підніжжя гірського масиву Шварцвальд, Бад-Хомбург і Бад-Наухайм - недалеко від Франкфурта-на-Майні, «Ахен» - на заході країни. Серед кліматичних курортів переважають гірські і лісові («Кведлінбург», «Оберхоф», «Фюссен»), а також приморські («Вангероге», «Дамі», «Травемюнде», «Хайлігенхафен»). Профілактичні та реабілітаційні програми, пропонувані німецькими кліматичними і бальнеологічними центрами, користуються попитом у жителів Франції, Бельгії, Люксембургу та США.

Франція. СПА-туризм у Франції представляє важливий аспект економіки країни. На території Франції розташовано безліч всесвітньо відомих оздоровчих курортів. Рівень обслуговування тут дуже високий, тому вони вважаються одними з найдорожчих у світі. Наявність морської води і м'який клімат сприяли розвитку таласотерапії. В Інститутах таласотерапії допомагають у випадках послаблення імунітету, перевтоми, порушення кровообігу, зайвої ваги, болю в суглобах і спині. Також відомі всьому світу і мінеральні курорти Франції. За допомогою інгаляцій і питних курсів лікують захворювання нирок, кишково-шлункового тракту, печінки і ЛОР-захворювання. «Віші» - курорт, який розташований в центральному районі Франції, в 3,5 годинах від Парижа. Він знаменитий своїми мінеральними ваннами та косметичними засобами Vichy. У лікуванні використовуються гідрокарбонатно-натрієві води п'ятнадцяти джерел, шість з яких – питні. Температура вод джерел коливається від +16 до +75 градусів. Тут пропонуються питні курси, різні види ванн, аквааеробіка, грязе- і водоростелікування та ін. На курорті є 2 великі лікарні - «Дім» і «Калу», а також оздоровчий центр «Селестен» [18].

«Біаріц» на Атлантичному узбережжі відомий своїм Інститутом таласотерапії. Основні його клієнти – люди зі станом фізичного та нервового виснаження, люди з надмірною вагою, люди, які часто хворіють респіраторними захворюваннями, захворюваннями опорно-рухового апарату (болями в спині, суглобах), люди з ослабленим імунітетом. В Інституті застосовуються всі сучасні методи таласотерапії: різні види душів, підводний масаж, ультразвукове лікування, морські аерозолі, водорослева терапія, електротерапія.

«Дакс» - це курорт із застосуванням термальних вод і лікувальних грязей. Температура термальних вод тут досягає +64 градусів, вона містить

у собі радон, сірку, залізо, кальцій і магній. Сульфатно-мулові лікувальні грязі містять особливу флору - біоглею. За допомогою процедур, запропонованих на курорті, лікують різні види артрозу і артриту, суглобові та м'язові болі, ендокринологічні захворювання та ін.

Курорт «Евіан» - розташований на березі Женевського озера. Головним компонентом лікувальних курсів є відома мінеральна вода Евіан. Це слабомінеральна, бікарбонатна вода з невеликим вмістом магнію. Вона допомагає при стані хронічної втоми і стресу, при необхідності поліпшення фізичної форми, при порушенні обміну речовин. Лікування включає в себе питний курс, курси бальнеотерапії, дієтичне харчування і косметичні процедури для обличчя і тіла.

Йорданія – Ізраїль. Мертве море («Море солі»; араб. *تيملارحبال* 'Аль-Бахр Аль-Маййіт - «Мертве море»; також Асфальтове море) - безстічне солоне озеро між Ізраїлем, Йорданією та Палестинською автономією. Мертве море це одна із самих солоних на Землі, солоність досягає 33,7%. Води Мертвого моря містять в 80 разів більше броду, у 35 разів більше магнію і в 10 разів більше солі, ніж океан. Свою назву воно отримало через те, що в його водах з 30% концентрацією солей і мінеральних речовин практично немає живих організмів [14].

Мертве море наповнене солями та мінералами, поклади лікувальних пелюїдних грязей і кліматичні особливості регіону допомагають людям позбутися від астми, дерматологічних, ревматологічних захворювань, а також провести загальне оздоровлення організму. Особливий хімічний склад води сприяє відновленню енергії і омолодженню організму. Бром заспокоює нервову систему, магній стимулює тонус і освіжає шкіру. Високою щільністю пояснюється така феноменальна властивість води Мертвого моря, як утримувати на поверхні тіло людини, навіть якщо вона абсолютно позбавлена навичок плавання. Перебування в стані «невагомості» в цілющій природної купальні не проста забава, це ефективна оздоровча процедура, показана, перш за все людям із захворюваннями суглобів. Грязі ж Мертвого моря знаходять широке застосування в косметології у вигляді масок. Кремів та скрабів.

Прибуваючих на Мертве море туристів вражає тутешнє повітря. Вже після десяти сеансів сонячних ванн самопочуття пацієнтів покращується, шкіра поступово стає чистою і гладкою, зберігаючи відновлені якості після закінчення курсу лікування.

Болгарія – це найвідоміша країна, яка пропонує весь спектр СПА-туризму. Країна обдарована численними гарячими, теплими і холодними мінеральними джерелами. Тут зустрічаються всі існуючі в природі види мінеральної води. Сьогодні в Болгарії налічується більше 250 гідротермальних родовищ і більше 900 джерел і артезіанських свердловин. Найбільша кількість джерел мінеральної води, переважно, слабомінералізованої, знаходиться в Південно-Західній Болгарії. [16].

Величезне багатство лікувальних факторів, якими володіє Болгарія, дозволяє проводити ефективне лікування різних захворювань. Кращі

лікувальні курорти всередині країни це – «Хисаря», «Велінград», «Банкя», «Санданські». «Санданські» – бальнеокліматичний курорт, що завоював собі беззаперечний авторитет як лікувально-профілактичний курорт для лікування дихальних захворювань. В «Санданські» є спеціалізована лікарня для реабілітації легеневих захворювань і сучасний СПА-готель.

Термальні води Болгарії - завжди були одними з найцінніших ресурсів країни і золотий ключ до процвітання болгарського туризму. З надр болгарської землі (часто з глибини понад 2000 м.) на поверхню виходить більше 800 гідромінеральних джерел, згрупованих приблизно в 6240 місцях, з температурою води від 37 до 101 градуса ° С. Різноманітність мінеральних вод на території Болгарії величезна, яка не має аналогів в Європі. На курорті «Сапарева Баня» з надр землі б'є ключем вода, найгарячіша на Балканському півострові. Одержала широку популярність, природно-газована мінеральна вода - третя у своєму роді в світі. Цілюща вода Мерічлері, за своїми якостями схожа на мінеральну воду «Карлових Вар» та «Віші», була удостоєна золотою медаллю на міжнародній виставці в Лондоні (1907 р.). Сучасний республіканський грязелікувальний центр в м. Поморіє - найбільший на Балканах - являє собою істотну деталь в загальному вигляді болгарської бальнеології. Відновлювальна і зміцнювальна сила мінеральних вод була відома і була використана на болгарських землях тисячоліттями.

Курортний комплекс «Золоті піски». Це найбільший комплекс в околицях Варни. Тут є кілька артезіанських свердловин зі слабомінералізованими водами, які збирають у загальний каптаж і підводять до багатьох баз в комплексі. Курортний комплекс «Албена» (околиці Добрич) - один з найпривабливіших морських бальнеолікувальних курортів в Болгарії. Мінеральна вода там слабо мінералізована. У кліматобальнеологічному центрі Добруджа до уваги клієнтів пропонуються різні курси лікування: гідротерапія, грязелікування, термотерапія, бальнеотерапія та фітотерапія. Тут застосовують також апітерапію, засновану на методі доктора Пунчикової - внутрішнє та зовнішнє застосування продуктів бджільництва

Чехія – країна, одна з лідерів серед європейських країн за туристськими прибуттями на санаторно-курортне лікування. Найбільш відомий чеський СПА-курорт – «Карлові Вари». Історія курорту нерозривно пов'язана з відкриттям та освоєнням джерел мінеральних вод. Згідно з легендою, перше цілюще джерело відкрив імператор Карл IV, полюючи в цих місцях. Слідом за першим були знайдені й інші джерела, яких наразі нараховується близько 12. Найбільш потужний серед них - «Вржидло». Він являє собою гейзер, що викидає близько 2000 л гарячої води за хвилину на висоту 12 м. За своїм хімічним складом карловарські мінеральні води є бікарбонат-сірчано-хлориднонатрієві. Багато людей здавна приїждило на курорт, щоб поправити здоров'я, побували тут Петро I і Карл Маркс, Бетховен і Бісмарк, а також Гете, Тургенєв, Зигмунд Фрейд та ін.

Крім Карлових Вар, на території Чехії знаходяться один з

найстаріших в Європі курорт «Теплице», перший в світі радоновий санаторний курорт «Яхимов» (тут лікують хвороби опорно-рухового апарату і деякі хвороби нервової системи), курорти «Маріанські Лазне» (на курорті і в найближчих околицях налічується близько 140 джерел мінеральної води, з яких для лікувальних цілей використовуються 39), а також «Лугачовіце» - найбільший курорт Східної Чехії, для лікування в якому використовується не тільки вода, але і спеціальні грязі. Основну групу хвороб, які тут лікують, складають хвороби дихальних шляхів, захворювання травного тракту та обміну речовин [12].

Висновки. Відпочинок людини у спеціальній літературі називається рекреацією, а її поведінка, направлена на задоволення своїх потреб у відпочинку – рекреаційною діяльністю. Нині величезна увага приділяється оздоровленню, на цьому етапі і склалась потужна туристична індустрія як СПА-туризм.

СПА-туризм – це оздоровлююча туристична діяльність, яка включає два важливих напрямки: таласотерапію (кліматичні морські курорти) та бальнеологію (мінеральні джерела). Ці напрямки були відомі ще з давніх часів, сам Гіппократ радив використовувати воду для позбавлення від безлічі недуг. В даний час СПА-індустрія найкраще розвинена у Франції (більше 100 СПА-курортів), в Німеччині (лідер серед європейських країн за туристськими прибуттями на санаторно-оздоровлююче лікування), в Чехії та Болгарії, де представлені майже всі види мінеральних вод. Також значні успіхи в розвитку SPA-туризму зробив Ізраїль, що перетворив Мертве море у всесвітньо відомий центр оздоровлення. Говорячи про кількість прибуттів (наприклад, Болгарія – 9 млн. туристів щорічно, Мертве море – близько 9,3 млн. туристів) можна окреслити світовий дохід в галуззі СПА-туризму, який складає близько 70 млрд. доларів США.

Плюс до того, темпи розвитку СПА-туризму збільшуються з кожним роком принаймні в два рази, що дозволяє все більше і більше розширювати інфраструктуру СПА, удосконалювати СПА-процедури та заохочувати туристів з різних куточків світу. Таким чином, на сучасному етапі перспективи організації та розвитку СПА-туризму можуть бути орієнтовані як на використання вже існуючої мережі СПА-курортів, так і на удосконалення їх – реконструкцію баз відпочинку, будівництво нових здравниць та готелів і т.д. З усього цього ми можемо зробити загальний висновок, що СПА-туризм – це перспективний бізнес, орієнтований у майбутнє задля оздоровлення, оскільки це головна мета СПА-туризму, а також рекреації як задоволення потреб суспільства. Україна повинна долучатися до цих світових тенденцій в галузі СПА-туризму.

Список використаних джерел:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм: учебник / А.Ю. Александрова. — 2-е изд. перераб. и доп. — М. : КНОРУС, 2010. — 464 с.
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. Учебное пособие / А.В. Бабкин. — Ростов-на-Дону: Советский спорт, 2008г. - 117 стр.

3. Биржаков М.Б. Введение в туризм. / М.Б. Биржаков. — М–СПб.: «Издательский Дом ГЕРДА», 2001. — 320 с.
4. Кусков А.С., Лысикова О.В. Курортология и оздоровительный туризм. / А.С. Кусков, О.В. Лысикова – Ростов: Феникс, 2004.
5. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг: Навч. пос. / О.О.Любіцева — К.: Альтерпрес, 2002. — 232 с.
6. Мальська М.П., Гамкало М.З., Бордун О.Ю. Туристичне краєзнавство. Європа / М.П. Мальська, М.З. Гамкало., О.Ю. Бордун – К.: ЦУЛ, 2009. – 224 с.
7. Миронов Ю.Б. Маркетинг в туризмі: Конспект лекцій. / Ю.Б. Миронов – К.: Основи, 2004.
8. Смирнов І.Г. Софія Віт-Потоцька та її внесок у розвиток туризму в Україні в контексті ЄВРО-2012 / І.Г. Смирнов // Географія та туризм. – 2011.-Вип.14.
9. Смирнов І.Г. Бізнесові основи міжнародного туризму. / І.Г. Смирнов - К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. - 112 с.
10. Соколова М.В. История туризма. Учебное пособие / М.В. Соколова - М.: Мастерство, 2002. - 352 с.
11. Туристичне країнознавство: країни-лідери туризму / Заг. ред. проф. О. О. Любіцевої. – К., 2008.
12. Medforce. Что такое спа-туризм? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medforce.ru/krasota-i-zdorove/chto-takoe-spa-turizm.html>
13. Spa Services Industry Profile. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.firstresearch.com/Industry-Research/Spa-Services.html>
14. The Dead Sea.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://goisrael.com/Tourism_Eng/Tourist%20Information/Discover%20Israel/Geographic%20Regions/Pages/The%20Dead%20Sea%20General%20Info.aspx
15. Алмазов Ю. Бальнеотерапия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apteka.potrebitel.ru/balneoterapiya.shtml>
16. Бальнеология в Болгарии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zvput.ru/goto/bolgaria/font-color-greenbalneologia-v-bolgarii-font/>
17. Бальнеотерапия – лечение на водах.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://garmonya.com.ua/ru/vse_o_balneologii.html
18. Курорт Виши: сокровищница здоровья и красоты. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nicefrance.ru/oteli-i-kurorty/kurort-vishi-sokrovishhnica-zdorovya-i-krasoty/>
19. Оздоровительный туризм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Оздоровительный_туризм
20. Талассотерапия – ближе к морю! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hnb.com.ua/articles/s-zdorovie-talassoterapiya_blizhe_k_moryu-1276
21. Талассотерапия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Талассотерапия>
22. Туризм в Германии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Туризм_в_Германии
23. Туризм в Иордании. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Туризм_в_Иордании

Список использованных источников:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм: учебник / А.Ю. Александрова. – Второе изд. перераб. и доп. - М.: КНОРУС, 2010. - 464 с.
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. Учебное пособие / А.В. Бабкин. - Ростов-на-Дону: Советский спорт, 2008г. - 117 стр.
3. Биржаков М.Б. Введение в туризм. / М.Б. Биржаков. - М–СПб .: «Издательский Дом Герда», 2001. - 320 с.

4. Кусков А.С., Лысиков А.В. Курортология и оздоровительный туризм. / А.С. Кусков, А.В. Лысиков - Ростов: Феникс, 2004.
5. Любичева А.А. Рынок туристических услуг: Учеб. пос. / О.О.Любичева - М.: Альтерпрес, 2002. - 232 с.
6. Гамкало М.З., Бордун А.Ю. Туристическое краеведение. Европа / М.П. Сайт для, М.З. Гамкало., А.Ю. Бордун - М.: ЦУЛ, 2009. - 224 с.
7. Миронов Ю.Б. Маркетинг в туризме: Конспект лекций. / Ю.Б. Миронов - К.: Основы, в 2004.
8. Смирнов И. София Витт-Потоцкой и ее вклад в развитие туризма в Украине в контексте Евро-2012 / И.Г. Смирнов // География и туризм. - 2011.-Вип.14.
9. Смирнов И. Бизнес основы международного туризма. / И. Смирнов - М.: ИПЦ «Киевский университет», 2007. - 112 с.
10. Соколова М.В. История туризма. Учебное пособие / М.В. Соколова - М.: Мастерство, 2002. - 352 с.
11. Туристическое страноведение: страны-лидеры туризма / общ. ред. проф. А. А. ЛЮБИЦЕВА. - М., 2008.
12. Medforce. Что такое спа-туризм? [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://medforce.ru/krasota-i-zdorove/chto-takoe-spa-turizm.html>
13. Spa Services Industry Profile. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.firstresearch.com/Industry-Research/Spa-Services.html>
14. The Dead Sea. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://goisrael.com/Tourism_Eng/Tourist%20Information/Discover%20Israel/Geographic%20Regions/Pages/The%20Dead%20Sea%20General%20Info.aspx
15. Алмазов Ю. Бальнеотерапия. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://apteka.potrebitel.ru/balneoterapiya.shtml>
16. Бальнеология в Болгарии. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.zvput.ru/goto/bolgaria/font-color-greenbalneologia-v-bolgarii-font/>
17. Бальнеотерапия - лечение на водах. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://garmonya.com.ua/ru/vse_o_balneologii.html
18. Курорт Виши: сокровищница здоровья и красоты. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://nicefrance.ru/oteli-i-kurorty/kurort-vishi-sokrovishhnica-zdorovya-i-krasoty/>
19. Оздоровительный туризм. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Оздоровительный_туризм
20. Талассотерапия - ближе к морю! [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://hnb.com.ua/articles/s-zdorovie-talassoterapiya_blizhe_k_moryu-1276
21. Талассотерапия. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Талассотерапия>
22. Туризм в Германии. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Туризм_в_Германии
23. Туризм в Иордании. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Туризм_в_Иордании

References:

1. Aleksandrova A.U. International tourism: Textbook / A.U. Aleksandrova. - 2nd ed. rev. and add. - Moscow: KNORUS, 2010. - 464 p.
2. Babkyn A. V. Special types of tourism. Uchebnoe posobyie / A.V. Babkyn. - Rostov-on-Don: Soviet sport, 2008. - 117 p.
3. Byrzhakov M.B. Introduction to tourism. / M.B. Byrzhakov. - M-Petersburg.: "Heard Publishing Home", 2001. - 320 p.
4. Kuskov A.S., Lisykova A.V. Kurortolohyya and health tourism. / A.S. Kuskov, A.V. Lisykova - Rostov: Phoenix, 2004.

5. Lyubitseva O.O. Market of tourist services: Training. Ref. / O.O. Lyubitseva - K .: Alterpres, 2002. - 232 p.
6. Malska M.P., Gamkalo M.Z., Bordun O.U. Tourist geography: Europe / M.P. Malska, M.Z. Gamkalo., O.U. Bordun - K .: TSUL, 2009. - 224 p.
7. Mironov Y.B. Marketing in tourism: Lecture. / Y.B. Mironov - K .: Fundamentals, 2004.
8. Smirnov I.G. Sophia Witt-Potocka and its contribution to tourism development in Ukraine in the context of EURO 2012 / I.G. Smirnov // Geography and tourism. - 2011-Vol.14.
9. Smirnov I.G. Business basics of international tourism. / I.G. Smirnov - K .: CUP "Kyiv University", 2007. - 112 c.
10. Sokolov M.V. The history of tourism. Uchebnoe posobyie / M.V. Sokolov - M .: Mastery, 2002. - 352 p.
11. Tourism geography, the countries leading tourism / Common. Ed. prof. A.A. Lyubitsevoi. - K., 2008.
12. Medforce. What spa tourism mean? [Electronic resource]. - Access: <http://medforce.ru/krasota-i-zdorove/chto-takoe-spa-turizm.html>
13. Spa Services Industry Profile. [Electronic resource]. - Access: <http://www.firstresearch.com/Industry-Research/Spa-Services.html>
14. The Dead Sea. [Electronic resource]. - Access mode: http://goisrael.com/Tourism_Eng/Tourist%20Information/Discover%20Israel/Geographic%20Regions/Pages/The%20Dead%20Sea%20General%20Info.aspx
15. Almazov Yu. Balneotherapy. [Electronic resource]. - Access: <http://apteka.potrebitel.ru/balneoterapiya.shtml>
16. Balneology in Bulgaria. [Electronic resource]. - Access: <http://www.zvput.ru/goto/bolgaria/font-color-greenbalneologia-v-bolgarii-font/>
17. Balneotherapy - Treatment with water. [Electronic resource]. - Access: http://garmonya.com.ua/ru/vse_o_balneologii.html
18. Resort Vichy: Treasure trove of health and beauty. [Electronic resource]. - Access: <http://nicefrance.ru/oteli-i-kurorty/kurort-vishi-sokrovishhnica-zdorovya-i-krasoty/>
19. The health tourism. [Electronic resource]. - Access: http://ru.wikipedia.org/wiki/Оздоровительный_туризм
20. Thalassotherapy – closer to the sea! [Electronic resource]. - Access: http://hnb.com.ua/articles/s-zdorovie-talassoterapiya_bлизhe_k_moryu-1276
21. Thalassotherapy. [Electronic resource]. - Access: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Талассотерапия>
22. Tourism in Germany. [Electronic resource]. - Access: https://ru.wikipedia.org/wiki/Туризм_в_Германии
23. Tourism in Jordan. [Electronic resource]. - Access: https://ru.wikipedia.org/wiki/Туризм_в_Иордании

УДК 346.1 : 379.85

Козловський Євген Вікторович,
кандидат наук з державного управління,
доцент

Київський національний університет
культури і мистецтв, м. Київ, Україна,
e-mail: ek2002@bigmir.net

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН МІЖ ТУРИСТИЧНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ І СПОЖИВАЧЕМ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Мета. Встановлення особливостей складання договору на туристичне обслуговування між туристичним підприємством і споживачем туристичних послуг, визначення основних суб'єктів та істотних умов такого договору.

Методика. Договір на туристичне обслуговування розглядається як один з унікальних правових засобів, у рамках якого інтерес кожної сторони може бути задоволений лише за допомогою задоволення інтересу іншої сторони. Це породжує спільну зацікавленість сторін в укладанні та належному виконанні договору. Договір вважається важливим регулятором фактичної поведінки його учасників, оскільки ним безпосередньо визначаються взаємні права та обов'язки сторін у зобов'язальних правовідносинах.

Результати. Договір на туристичне обслуговування є головним елементом у процесі організації туристичної подорожі. Від правильності його укладання значною мірою залежить майбутній відпочинок туриста. Останньому потрібно уважно вивчити наданий туристичним підприємством договір та, за необхідності, наполягти на його коригуванні. У тексті договору обов'язково повинні бути описані обсяг, умови і якість надання послуг, порядок оплати і розрахунків, термін дії, права та обов'язки сторін, їх відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору.

Наукова новизна. Автором одним з перших визначено проблеми правового регулювання договірних відносин у вітчизняному туризмі, встановлено важливу роль, яку відіграє договір на туристичне обслуговування у процесі взаємодії туристичного підприємства та споживача туристичних послуг.

Практична значимість. Отримані у дослідженні висновки та запропоновані рекомендації мають поряд з теоретичним і практичне значення, оскільки можуть використовуватися для подальшого удосконалення системи правового регулювання туристичних відносин в Україні, а також у навчальному процесі під час вивчення спеціальних фахових дисциплін.

Ключові слова: туристичні послуги, туристичне підприємство, цивільно-правове регулювання, захист прав споживачів, договір на туристичне обслуговування.

УДК 346.1 : 379.85

Козловский Евгений Викторович,
кандидат наук по государственному
управлению, доцент

Киевский национальный университет
культуры и искусств, г. Киев, Украина,
e-mail: ek2002@bigmir.net

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ТУРИСТИЧЕСКИМ ПРЕДПРИЯТИЕМ И ПОТРЕБИТЕЛЕМ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

Цель. Установление особенностей заключения договора на туристическое обслуживание между туристическим предприятием и потребителем туристических услуг, определение основных субъектов и существенных условий такого договора.

Методика. Договор на туристическое обслуживание рассматривается как один из уникальных правовых средств, в рамках которого интерес каждой стороны может быть удовлетворен лишь посредством удовлетворения интереса другой стороны. Это порождает общий интерес сторон в заключении и надлежащем исполнении договора. Договор считается важным регулятором фактического поведения его участников, поскольку им непосредственно определяются взаимные права и обязанности сторон в обязательственных правоотношениях.

Результаты. Договор на туристическое обслуживание является главным элементом в процессе организации туристической поездки. От правильности его заключения в значительной степени зависит будущий отдых туриста. Последнему нужно внимательно изучить предоставленный туристическим предприятием договор и, при необходимости, настоять на его корректировке. В тексте договора обязательно должны быть описаны объем, условия и качество предоставления услуг, порядок оплаты и расчетов, срок действия, права и обязанности сторон, их ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение условий договора.

Научная новизна. Автором одним из первых определены проблемы правового регулирования договорных отношений в отечественном туризме, установлено важную роль, которую играет договор на туристическое обслуживание в процессе взаимодействия туристического предприятия и потребителя туристических услуг.

Практическая значимость. Полученные в исследовании выводы и предложенные рекомендации имеют наряду с теоретическим и практическое значение, поскольку могут использоваться для дальнейшего совершенствования системы правового регулирования туристических отношений в Украине, а также в учебном процессе при изучении специальных профессиональных дисциплин.

Ключевые слова: туристические услуги, туристическое предприятие, гражданско-правовое регулирование, защита прав потребителей, договор на туристическое обслуживание.

UDC 346.1 : 379.85

Kozlovskiy Yevgen Viktorovich,
PhD in Public Administration, Associate
Professor

Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine, e-mail: ek2002@bigmir.net

LEGAL REGULATION OF CONTRACTUAL RELATIONSHIPS BETWEEN TOURISM ENTERPRISES AND CONSUMERS OF TOURISM SERVICES

Purpose. The determination of features of forming the contract on tourism services between tourism enterprises and consumers of tourism services, the definition of the main subjects and the essential conditions of such agreement.

Methods. The contract on tourism services is considered as one of the unique legal means, in which the interests of one side can be satisfied only by satisfying the interests of other side. This fact creates a common interest in the formation and proper execution of the contract. The contract is considered the important regulator of the actual behavior of its members, because it directly determines the mutual rights and obligations of sides during the legal relationship.

Results. The contract on tourism services is a key element in the organization of travelling. The correctness of its findings affects largely in the future on the leisure of tourist. The traveler is necessary to carefully examine the contract which is provided by tourism

enterprises and, if necessary, to insist on its adjustment. The text of the contract must describe the volume, conditions and quality of services, payment and settlement, the period of validity, the rights and obligations of the sides, their responsibility for any failure to perform contract.

Scientific novelty. The author as one of the first has identified the problems of legal regulation of contractual relations in the domestic tourism industry; he has also established the important role played by the contract on tourism services in the process of interaction between tourism enterprises and consumers of tourism services.

Practical significance. The findings and recommendations have also aside from theoretical the practical importance, since they can be used to further improve the system of legal regulation of tourism relations in Ukraine, as well as in the educational process during the study of specific professional disciplines.

Key words: tourism services, tourism enterprises, civil-legal regulation, consumers protection, contract on tourism services.

Постановка проблеми. Сьогодні до багатьох країн світу прийшло розуміння того, що туристична діяльність здатна відігравати важливу роль для формування пропаганди та просування країни на світовій арені. Туристична галузь є фундаментальною основою економіки більшості країн світу. Розвиваючись все інтенсивніше туризм суттєво впливає на окремі галузі економіки, зокрема будівництво, сільське господарство, торгівлю, транспорт. Стан галузі туризму впливає на розвиток ринкових відносин, сприяє підвищенню зайнятості та міжнародному співробітництву. Враховуючи значення туристичної діяльності вона повинна стати одним з пріоритетних напрямків розвитку нашої країни, що дасть можливість отримання не тільки додаткових коштів до державного бюджету, але й розвитку усіх інших галузей, які пов'язані з туризмом.

Велике значення для здійснення туристичної діяльності, а також встановлення взаємодії туристичного підприємства та споживачів туристичних послуг мають договірні відносини, оскільки саме договір виступає основою регулювання відносин між основними суб'єктами туристичної діяльності та споживачами туристичних послуг. Враховуючи частоту випадків невиконання туристичними підприємствами договорів на обслуговування туристів, це питання набуває особливої актуальності та потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз джерел правового регулювання договірних відносин здійснюється вітчизняними науковцями лише фрагментарно, здебільшого в контексті дослідження того чи іншого цивільно-правового договору, зокрема у працях О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, І.І. Зазуляка, О.С. Іоффе, В.П. Мозоліна, О.Є. Харитонова. Правові аспекти взаємодії туристичного підприємства та споживачів туристичних послуг розглядаються такими російськими та українськими вченими як М.Б. Біржаков, М.І. Волошин, М.О. Жукова, І.В. Зорін, В.О. Квартальнов, О.О. Любіцева, М.П. Мальська, Г.А. Папірян, В.С. Сенін, Т.І. Ткаченко, В.К. Федорченко, А.Д. Чудновський та ін.

Аналіз стану розробки зазначеної проблеми свідчить про те, що недостатньо дослідженим є питання щодо визначення джерел правового регулювання договірних відносин загалом та ролі договору в процесі

взаємодії туристичного підприємства та споживача туристичних послуг. Це обумовлено різними факторами, в тому числі тим, що постійні інтеграційні процеси до міжнародних співтовариств змушують Україну коректувати її внутрішнє законодавство відповідно до міжнародних вимог, проте дані заходи часто є непослідовними або незавершеними, тому можна спостерігати багато суперечностей у сучасному господарському та цивільному праві України.

Мета статті полягає у встановленні особливостей складання договору на туристичне обслуговування між туристичним підприємством і споживачем туристичних послуг, а також визначенні основних суб'єктів та істотних умов такого договору.

Виклад основного матеріалу. У процесі організації турів та формування туристичного продукту підприємство сфери туризму змушене вступати в договірні відносини та укладати угоди з іншими учасниками туристичної діяльності. Договірні відносини підприємства класифікуються відповідно до технологічних циклів діяльності. Найбільша кількість угод укладається в циклі виробництва туристичного продукту (договори з постачальниками послуг і товарів), в циклі реалізації укладаються агентські угоди, а також договори франшизи (продаж бренду, ліцензії) та договори з туристами (на туристичне, готельне або екскурсійне обслуговування). Цикл споживання туристичного продукту передбачає договори про співробітництво зі страховою компанією щодо страхування туристів під час подорожі, а також укладання угоди з банківською або іншою фінансово-кредитною установою щодо фінансового забезпечення гарантій туристичного підприємства.

Договірні відносини туриста і туристичного підприємства – відносини покупця (замовника) і продавця (виконавця). До того ж слід підкреслити особливий характер “продукту” туристичного підприємства. Вступаючи у договірні відносини з підприємством, турист розраховує на отримання необхідного набору послуг. Йому, як правило, надаються не послуги, а права (гарантії) отримання в певний час у визначеному місці послуг, безпосередньо (фізично) здійснюваних іншими підприємствами, що мають прямі договірні відносини не з цим туристом, а з “його” туристичним підприємством. Такою, наприклад, є гарантія проживання в готелі певного класу, дворазового харчування, трансферу, екскурсійного обслуговування відповідно до програми туру тощо [1, с. 179].

Договір являє собою одне з найбільш унікальних правових засобів, у рамках якого інтерес кожної сторони, у принципі, може бути задоволений лише за допомогою задоволення інтересу іншої сторони. Це й породжує спільний інтерес сторін в укладанні договору та його належному виконанні. Тому саме договір, заснований на взаємній зацікавленості сторін, здатний забезпечити організованість, порядок і стабільність в економічному обороті, чого неможливо домогтися за допомогою найбільш жорстких адміністративно-правових засобів. Договір також є важливим регулятором фактичної поведінки, оскільки ним безпосередньо

визначаються взаємні права та обов'язки сторін у цих зобов'язальних правовідносинах. Договір є й серйозним засобом, що дисциплінує господарський обіг, оскільки покладає відповідальність на сторони, які не виконують права й обов'язки, передбачені договором.

У відповідності до ст. 20 Закону України “Про туризм” – реалізація туристичного продукту обов'язково здійснюється на підставі договору між туристичним підприємством і туристом. За договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, який укладає договір безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (туриста) комплекс туристичних послуг (туристичний продукт), а турист зобов'язується оплатити його.

До договору на туристичне обслуговування застосовуються загальні положення договору про надання послуг, якщо інше не передбачено законом. Договір на туристичне обслуговування укладається в письмовій або електронній формі відповідно до чинного законодавства. У договорі на туристичне обслуговування обов'язково зазначаються істотні умови договору:

- 1) строк перебування у місці надання туристичних послуг із зазначенням дат початку та закінчення туристичного обслуговування;
- 2) характеристика транспортних засобів, що здійснюють перевезення, зокрема їх вид і категорія, а також дата, час і місце відправлення та повернення (якщо перевезення входить до складу туристичного продукту);
- 3) готелі та інші аналогічні засоби розміщення, їх місце розташування, категорія, а також відомості про підтвердження відповідності послуг готелю встановленим вимогам, строк і порядок оплати готельного обслуговування;
- 4) види і способи забезпечення харчування;
- 5) мінімальна кількість туристів у групі (у разі потреби) та у зв'язку з цим триденний строк інформування туриста про те, що туристична подорож не відбудеться через недобір групи;
- 6) програма туристичного обслуговування;
- 7) види екскурсійного обслуговування та інші послуги, включені до вартості туристичного продукту;
- 8) інші суб'єкти туристичної діяльності (їх місцезнаходження та реквізити), які надають послуги, включені до туристичного продукту;
- 9) страховик, що здійснює обов'язкове та/або добровільне страхування туристів за бажанням туриста, інших ризиків, пов'язаних з наданням туристичних послуг;
- 10) правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування та перебування там;
- 11) вартість туристичного обслуговування та порядок оплати;
- 12) форма розрахунку [3].

Будь-яка інформація, надана туроператором (турагентом) споживачу туристичних послуг, повинна містити достовірні відомості про умови

договору на туристичне обслуговування. Інформація про умови надання туристичних послуг, яку туроператор (турагент) поширює до укладення договору на туристичне обслуговування, має доводитися споживачам туристичних послуг у доступній формі, бути зрозумілою та містити відомості про:

- 1) місце надання туристичних послуг, програму туристичного обслуговування;
- 2) характеристику транспортних засобів, що здійснюють перевезення, зокрема їх вид та категорію;
- 3) характеристику готелів та інших об'єктів, призначених для надання послуг з тимчасового розміщення, у тому числі місце їх розташування, категорію, відомості про підтвердження відповідності послуг готелю встановленим вимогам, строки і порядок оплати готельного обслуговування;
- 4) види і способи забезпечення харчування під час туристичної подорожі;
- 5) ціну туристичних послуг [3].

Туроператор (турагент) зобов'язаний додержуватися умов надання комплексу туристичних послуг, про які був інформований споживач до укладення договору на туристичне обслуговування, крім випадків, коли про зміну таких умов повідомлено споживача до укладення договору або якщо зміни внесені на підставі угоди, укладеної між сторонами договору.

До укладення договору на туристичне обслуговування споживачеві туристичного продукту надається інформація про:

- 1) основні вимоги до оформлення в'їзних/виїзних документів (паспорт, дозвіл (віза) на в'їзд/виїзд до країни тимчасового перебування), у тому числі строк їх оформлення;
- 2) медичні застереження стосовно здійснення туристичної подорожі, зокрема протипоказання через певні захворювання, особливості фізичного стану (фізичні недоліки) і вік туристів, а також умови безпеки туристів у країні (місці) тимчасового перебування;
- 3) туроператора (турагента), його місцезнаходження, поштові реквізити, контактний телефон, наявність ліцензії на провадження туристичної діяльності, сертифікатів відповідності та інші відомості відповідно до законодавства про захист прав споживачів;
- 4) керівника групи та засоби зв'язку з ним у разі здійснення туристичної подорожі за кордон чи перебування за кордоном неповнолітньої та/або малолітньої особи з метою встановлення законними представниками неповнолітньої або малолітньої особи прямого зв'язку з нею;
- 5) час та місце проміжних зупинок і транспортних сполучень та категорію місця, яке споживач займатиме в певному виді транспортного засобу;
- 6) види і тематику екскурсійного обслуговування, порядок здійснення зустрічей і проводів, супроводу туристів;

7) стан навколишнього природного середовища, санітарного та епідеміологічного благополуччя;

8) назву, адресу та контактний телефон представництв туроператора або організації (організацій), уповноваженої туроператором на прийняття скарг і претензій туристів, а також адреси і телефони дипломатичних установ України у країні (місці) тимчасового перебування або місцевих служб, до яких можна звернутися у разі виникнення труднощів під час туристичної подорожі;

9) порядок забезпечення туроператором обов'язкового та/або добровільного страхування туристів, розмір, порядок і умови виплати страхового відшкодування, а також можливість та умови добровільного страхування витрат, пов'язаних з розірванням договору на туристичне обслуговування за ініціативою туриста, страхування майна;

10) розмір фінансового забезпечення туроператора (турагента) на випадок його неплатоспроможності (банкрутства) та кредитну установу, яка надала таке забезпечення [3].

Зміна ціни туристичного продукту після укладення договору на туристичне обслуговування допускається лише у разі необхідності врахування зміни тарифів на транспортні послуги, запровадження нових або підвищення діючих ставок податків і зборів та інших обов'язкових платежів, зміни курсу гривні до іноземної валюти, в якій виражена вартість туристичного продукту.

Зміна ціни туристичного продукту можлива не пізніше як за двадцять днів до початку туристичної подорожі. При цьому збільшення ціни туристичного продукту не може перевищувати п'яти відсотків його початкової ціни. У разі, якщо ціна туристичного продукту вища за початкову ціну на п'ять відсотків, турист має право відмовитися від виконання договору, а туроператор (турагент) зобов'язаний повернути йому раніше сплачену суму.

Кожна із сторін договору на туристичне обслуговування до початку туристичної подорожі може вимагати внесення змін до цього договору або його розірвання у зв'язку зі зміною істотних умов договору та обставин, якими вони керувалися під час укладення договору, зокрема у разі:

- 1) погіршення умов туристичної подорожі, зміни її строків;
- 2) непередбаченого підвищення тарифів на транспортні послуги;
- 3) запровадження нових або підвищення діючих ставок податків і зборів, інших обов'язкових платежів;
- 4) істотної зміни курсу гривні до іноземної валюти, в якій виражена ціна туристичного продукту;
- 5) домовленості сторін [3].

Туроператор (турагент) зобов'язаний не пізніше як через один день з дня, коли йому стало відомо про зміну обставин, якими сторони керувалися під час укладення договору на туристичне обслуговування, та не пізніше як за три дні до початку туристичної подорожі повідомити туриста про таку зміну обставин з метою надання йому можливості

відмовитися від виконання договору без відшкодування шкоди туроператору (турагенту) або внести зміни до договору, змінивши ціну туристичного обслуговування.

Туроператор або турагент вправі відмовитися від виконання договору лише за умови повного відшкодування замовникові збитків, підтверджених у встановленому порядку та заподіяних внаслідок розірвання договору, крім випадку, коли це відбулося з вини туриста. Турист вправі відмовитися від виконання договору на туристичне обслуговування до початку туристичної подорожі за умови відшкодування туроператору (турагенту) фактично здійснених ним документально підтверджених витрат, пов'язаних із відмовою.

Якщо під час виконання договору на туристичне обслуговування туроператор не в змозі надати значну частину туристичного продукту, щодо якого відповідно до договору на туристичне обслуговування сторони досягли згоди, туроператор повинен з метою продовження туристичного обслуговування вжити альтернативних заходів без покладення додаткових витрат на туриста, а в разі потреби відшкодувати йому різницю між запропонованими послугами і тими, які були надані.

У разі неможливості здійснення таких заходів або відмови туриста від них туроператор зобов'язаний надати йому без додаткової оплати еквівалентний транспорт для повернення до місця відправлення або іншого місця, на яке погодився турист, а також відшкодувати вартість ненаданих туроператором туристичних послуг і виплатити компенсацію у розмірі, визначеному в договорі за домовленістю сторін.

Туроператор несе перед туристом відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування, крім випадків, якщо:

- невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося з вини туриста;

- невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося з вини третіх осіб, не пов'язаних з наданням послуг, зазначених у цьому договорі, та жодна із сторін про їх настання не знала і не могла знати заздалегідь;

- невиконання або неналежне виконання умов договору на туристичне обслуговування сталося внаслідок настання форс-мажорних обставин або є результатом подій, які туроператор (турагент) та інші суб'єкти туристичної діяльності, які надають туристичні послуги, включені до туристичного продукту, не могли передбачити [3].

Договір на туристичне обслуговування може передбачати компенсацію у разі спричинення шкоди туристу невиконанням або неналежним виконанням туристичних послуг, включених до туристичного продукту, відповідно до міжнародних конвенцій, що регламентують надання таких послуг.

Права і обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором і турагентом визначаються відповідно до загальних

положень про агентський договір, якщо інше не передбачено договором, укладеним між ними. Якість туристичних послуг має відповідати умовам договору на туристичне обслуговування, порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються Законом України “Про захист прав споживачів” [2].

Відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну туриста, встановлюється законом, якщо договором на туристичне обслуговування не передбачена більша відповідальність туроператора.

Якість туристичних послуг повинна відповідати умовам договору. Порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються законодавством про захист прав споживачів. В разі виникнення претензій в місці перебування з питань трансферу, розміщення, оснащення номеру, проведення оплачених екскурсій, необхідно звернутися до приймаючої сторони. В разі незадоволення вирішенням питання необхідно письмово зафіксувати ці претензії у приймаючої сторони, що найчастіше передбачено умовами договору на туристичне обслуговування. Якщо туристу довелося сплачувати будь-які послуги, за які гроші були сплачені раніше, слід обов'язково зберегти платіжні документи, аби потім підтвердити свої витрати та мати можливість вимагати їх повернення [1, с. 181].

Після прибуття додому турист може написати відповідну претензію на ім'я керівництва туристичного підприємства – відправника. У ній слід зазначити свої вимоги часткової компенсації вартості туру, відшкодування непередбачених витрат у зв'язку з недотриманням умов договору (наприклад, додаткові телефонні переговори з відправником, витрати на транспортування). У більшості випадків туристичне підприємство може запропонувати певну суму компенсації. Якщо цього недостатньо, туристу залишається звернутися до суду. Однак, рекомендуємо вирішувати всі питання негайно після повернення з туру. Варто паралельно з позовною заявою оформити відповідні скарги до центрального та місцевого органів виконавчої влади в галузі туризму, територіального управління у справах захисту прав споживачів, до повноважень яких віднесено право перевіряти факти порушення, а їх висновки виступатимуть додатковим аргументом у суді.

Висновки. Не буде перебільшенням зазначити, що договір на туристичне обслуговування є головним елементом у процесі підготовки до подорожі. Від правильності його укладання значною мірою залежить й майбутній відпочинок туриста. Останньому потрібно уважно вивчити наданий туристичним підприємством договір та, за необхідності, наполягти на його коригуванні – на практиці підприємства іноді йдуть на поступки.

Договір обов'язково укладається письмово, затверджується печаткою і підписами сторін. Туристу не варто поспішати ставити свій підпис, якщо запропонований договір на туристичне обслуговування надруковано дрібним шрифтом – як свідчить практика, заздалегідь

нечитабельні документи найчастіше містять безліч приміток і доповнень до основного тексту договору, які роблять його умови кабальними для туриста. В більшості випадків туристичні підприємства роблять розрахунок на те, що на ці примітки та доповнення не звернуть уваги.

У тексті договору обов'язково повинні бути описані обсяг, умови і якість надання послуг, порядок оплати і розрахунків, термін дії, права та обов'язки сторін, їх відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору. Опис умов проживання в жодному випадку не повинен обмежуватися лише вказівкою кількості зірок у готелі. У договорі дуже важливо обумовити оснащення номерів. Ідеально, коли договором зафіксовано, що в номері є туалет, душ, кондиціонер, вказано періодичність прибирання та зміни білизни. Ці дані, а також відстань до пляжу в метрах (якщо це морський курорт) про класність готелю говорять більше, аніж зірки та інші відзнаки.

Список використаних джерел

1. Козловський Є.В. Правове регулювання туристичної діяльності : навч. посібник / Є. В. Козловський. – К. : Вид-во "Центр навчальної літератури", 2015. – 272 с.
2. Про захист прав споживачів : Закон України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 01 січ. 2016 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>. – Назва з екрана.
3. Про туризм : Закон України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 11 лют. 2015 р. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>. – Назва з екрана.

Список использованных источников:

1. Козловский Е. В. Правовое регулирование туристической деятельности: учеб. пособие / Е. В. Козловский. – К.: Изд-во "Центр учебной литературы", 2015. – 272 с.
2. О защите прав потребителей: действующее законодательство с изменениями и дополнениями по состоянию на 01 янв. 2016 г. – Режим доступа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>. – Название с экрана.
3. О туризме: действующее законодательство с изменениями и дополнениями по состоянию на 11 фев. 2015 г. – Режим доступа: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>. – Название с экрана.

References:

1. Kozlovskyi E. V. Legal regulation of tourism: tutorial / E. V. Kozlovskyi. – K. : Publishing House "Center of Educational Literature", 2015. – 272 p.
2. On Consumer Protection: The Law of Ukraine: current legislation with the amendments and additions as of January 1. 2016. – Access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>. – Title from the screen.
3. On Tourism: The Law of Ukraine: current legislation with the amendments and additions as of February 11. 2015. – Access: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>. – Title from the screen.

УДК 338.486

Бучко Жанна Іванівна,
кандидат географічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна,
e-mail: zhanna.buchko@gmail.com

Антоняк Емелян Георгійович

Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ УКРАЇНИ-РУМУНІЇ У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО ТУРИЗМУ

Метою написання статті є виявлення тенденцій на ринку українсько-румунського транскордонного туризму, що передбачає аналіз статистичних показників українсько-румунських туристичних потоків.

Методика роботи полягала в систематизації й синтезі статистичних даних щодо показників туристичних потоків між Україною та Румунією. Проаналізовано їх структуру та динаміку.

Результати. Досліджено процеси та динаміку транскордонного співробітництва України та Румунії в галузі туризму. Основна увага приділена аналізу динаміки туристичних потоків між Україною та Румунією за останні 3 роки. Проаналізовано показники виїзного та в'їзного туризму України та Румунії, сучасні тенденції на ринку туристичних послуг у рамках транскордонного співробітництва. Визначено основні перешкоди, перспективи та переваги транскордонної співпраці між Україною та Румунією в галузі туризму.

Науковою новизною роботи є аналіз тенденцій транскордонних туристичних потоків України-Румунії на міжнародному туристичному ринку.

Практична значущість дослідження полягає в можливості впровадження отриманих результатів у розробку регіональних стратегій та програм розвитку туризму.

Ключові слова: транскордонний туризм, транскордонний регіон, транскордонне співробітництво, єврорегіон, туристичні потоки, в'їзний туризм, виїзний туризм.

УДК 338.486

Бучко Жанна Іванівна,
кандидат географічних наук, доцент

Черновицкий национальный университет
имени Юрия Федьковича, г. Черновцы,
Украина, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com

Антоняк Емелян Георгиевич

Черновицкий национальный университет
имени Юрия Федьковича, г. Черновцы,
Украина

АНАЛИЗ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПОТОКОВ УКРАИНЫ-РУМУНИИ В КОНТЕКСТЕ ТРАНСГРАНИЧНОГО ТУРИЗМА

Целью написания статьи является выявление тенденций на рынке украинско-румынского трансграничного туризма, что предусматривает анализ статистических показателей украинско-румынских туристических потоков.

Методика работы заключалась в систематизации и синтезе статистических данных относительно показателей туристических потоков между Украиной и Румынией. Проанализирована их структура и динамика.

Результаты. Исследованы процессы и динамика трансграничного сотрудничества Украины и Румынии в отрасли туризма. Основное внимание уделено анализу динамики туристических потоков между Украиной и Румынией за последние 3

годы. Проанализированы показатели выездного и въездного туризма Украины и Румынии, современные тенденции на рынке туристических услуг в рамках трансграничного сотрудничества. Определены основные препятствия, перспективы и преимущества трансграничного сотрудничества между Украиной и Румынией в отрасли туризма.

Научной новизной работы является анализ тенденций трансграничных туристических потоков Украины-Румынии на международном туристическом рынке.

Практическая значимость исследования заключается в возможности внедрения полученных результатов в разработку региональных стратегий и программ развития туризма.

Ключевые слова: трансграничный туризм, трансграничный регион, трансграничное сотрудничество, еврорегион, туристические потоки, въездной туризм, выездной туризм.

УДК 338.486

Buchko Zhanna Ivanivna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor
Antoniak Emelian Georgijovich

Yuri Fedkovich Chernivtsi National
University, Chernivtsi, Ukraine,
e-mail: zhanna.buchko@gmail.com
Yuri Fedkovich Chernivtsi National
University, Chernivtsi, Ukraine

AN ANALYSIS OF TOURIST STREAMS OF UKRAINE-ROMANIA IN CONTEXT OF TRANSBOUNDARY TOURISM

The goal of this paper is an exposure of tendencies at the market of Ukrainian-Romanian transboundary tourism that envisages the analysis of statistical indexes of the Ukrainian-Romanian tourist streams.

Methodology of work consisted in systematization and synthesis of statistical data in relation to the indexes of tourist streams between Ukraine and Romania. Their structure and dynamics are analysed.

Results. Processes and dynamics of transboundary collaboration of Ukraine and Romania are investigational in industry of tourism. Basic attention is spared to the analysis of dynamics of tourist streams between Ukraine and Romania for 3 last the. The indexes of outbound and entrance tourism of Ukraine and Romania are analysed, modern tendencies at the market of tourist services within the framework of transboundary collaboration. Basic obstacles, prospects and advantages of transboundary collaboration, are certain between Ukraine and Romania in industry of tourism.

The scientific novelty of work is an analysis of tendencies of transboundary tourist streams of Ukraine-Romania at the international tourist market.

Practical meaningfulness of research consists in possibility of introduction of the got results in development of regional strategies and programs of development of tourism.

Keywords: transboundary tourism, transboundary region, transboundary collaboration, European region, tourist streams, inbound tourism, outbound tourism.

Постановка проблеми. Транскордонне співробітництво є однією з характерних ознак сучасних міжнародних відносин, важливою складовою загальнодержавної політики України. Взаємодія Румунії та України в галузі туризму постійно зростає, тому загальний аналіз тенденцій на ринку

туристичних послуг у рамках транскордонного співробітництва вимагає системного і детального аналізу.

Специфікою транскордонного співробітництва між Україною та Румунією є те, що воно впроваджується на територіях, охоплених чотирма євро регіонами: Карпатський (Україна – Польща – Словаччина – Угорщина – Румунія – Молдова), Верхній Прут (Україна – Румунія – Молдова), Нижній Дунай (Україна – Румунія – Молдова), Чорне море (Україна – Румунія – Росія – Азербайджан – Туреччина – Греція – Болгарія – Вірменія – Грузія – Молдова).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Останні дослідження функціонування євро регіонів, проведені зарубіжними та українськими вченими, підтверджують ефективність роботи таких територіальних утворень. Румунський історик, дослідник євро регіонів Ш. Пурич, аналізуючи їх діяльність, вважає, що євро регіон є територіальним утворенням, який має найвищий рівень інституалізації серед форм міждержавної співпраці [5]. Проблема транскордонної співпраці приділяється значна увага у працях Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України [6], де аналізуються актуальні питання розвитку співробітництва на територіях транскордонних регіонів. У науково-аналітичній доповіді «Розвиток транскордонного співробітництва за 2015-ий рік» зазначено, що в українсько-румунському транскордонному регіоні найвищий рівень розвитку транскордонного співробітництва відмічається у сфері туризму. Така співпраця найчастіше впроваджується у транскордонних проектах. У цьому контексті варто відзначити спільну публікацію румунських та українських географів щодо досвіду реалізації транскордонних проектів у галузі туризму на Буковині [2]. Цінними є також напрацювання В. Кифяка щодо транскордонної співпраці в Євро регіоні «Верхній Прут» [3].

Розвиток та подальша активізація транскордонного співробітництва в галузі туризму за участю України та Румунії потребує систематизації та дослідження стратегічних можливостей і загроз співпраці.

Метою дослідження є виявлення тенденцій на ринку українсько-румунського транскордонного туризму, що передбачає аналіз статистичних показників українсько-румунських туристичних потоків.

Виклад основного матеріалу. Українсько-румунське партнерство в галузі туризму займає важливе місце у транскордонному співробітництві. Румунія проводить ефективну політику у сфері туризму, має дієві механізми її реалізації, в основі яких лежить належне нормативно-правове та інституційне забезпечення. Така політика Румунії сприяє позитивній динаміці туристичних прибуттів і надходжень. Розглянемо ці показники на прикладі України та Румунії.

В'їзний туризм. Протягом кількох років поспіль спостерігалось стабільне зростання кількості іноземних громадян, які відвідують Україну. За даними Державної служби статистики України, у 2008 р. Україну відвідало 25,4 мільйонів іноземців. В 2009 р., у зв'язку з кризою, кількість

туристів зменшилася на 22,7% по відношенню до попереднього року. Проте, вже з 2010 р. ситуація стабілізується, і Україну відвідали на 2% туристів більше, ніж у 2009 р. - 21 203,3 тис. іноземних громадян. У 2011 р. кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, збільшилась на 211 тис. осіб (0,9 %), а у 2012 – на 1,59 тис. осіб (7,4 %), що пов'язано з проведення чемпіонату по футболу. У 2013 р. знову відбулося зростання на 7,2 %. Нестабільність 2014 р., війна на сході України зменшили кількість відвідувань іноземними туристами країни на 51%, це рівень 2004 р. У 2015 р. ситуація майже не змінилася, а кількість туристів зменшилася на 291,3 осіб [7] (Рис. 1).

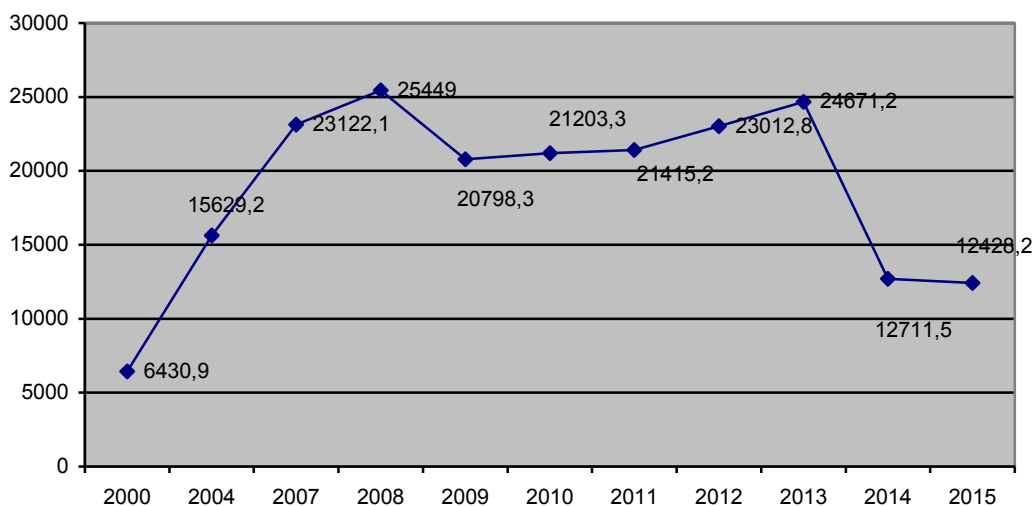

Рис. 1. Динаміка прибуттів іноземних туристів до України, тис. осіб
(складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Щодо туристів з Румунії, то в 2014 р. їх кількість зменшилася на 33,4% і склала 584,7 тис. осіб, в 2015 році ситуація трохи покращилася, кількість туристів зросла на 30,6% і склала 763,2 тис. осіб, проте рівня 2013 р. не досягла (Рис. 2).

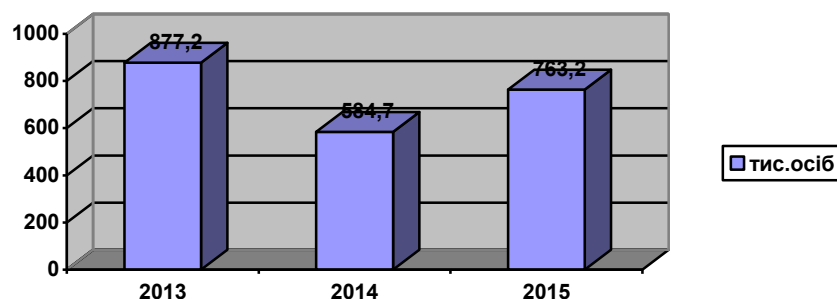

Рис. 2. Прибуття туристів із Румунії, тис. осіб
(складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Хоча туристи з Румунії складають незначну частку серед іноземних громадян, що в'їжджають в Україну, проте ця частка щорічно зростає. Так, у 2013 р. вона склала 3,4%, у 2014 – 4,4%, а у 2015 – 5,8% загальної кількості туристів (Рис. 3.).

Рис. 3. Частка туристів із Румунії

(складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Якщо розглядати динаміку в'їзного туризму за метою подорожі, то у 2014 р. відбулося зменшення за всіма цілями прибуттів. Показники організованого туризму зменшилися на 85,22%, а приватного на 12,33%. У 2015 р. ситуація ще погіршилася. Так, за статистичними даними, показники організованого туризму скоротилися до 0 осіб. Проте зріс приватний туризм на 114% (Таблиця 1, Рис. 4).

Таблиця 1

Динаміка в'їзного туризму за метою подорожі, осіб (складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Мета подорожі	2013	2014	Відхилення 2014/2013	2015	Відхилення 2015/2014
Службова, ділова, дипломатична	398	145	-63,56	42	-71
Організований туризм	758	112	-85,22	-	-100%
Приватний туризм	401344	351825	-12,33	753174	114
Культурний та спортивний обмін, релігійна, інша	474734	232692	-50,98	10012	-95,6

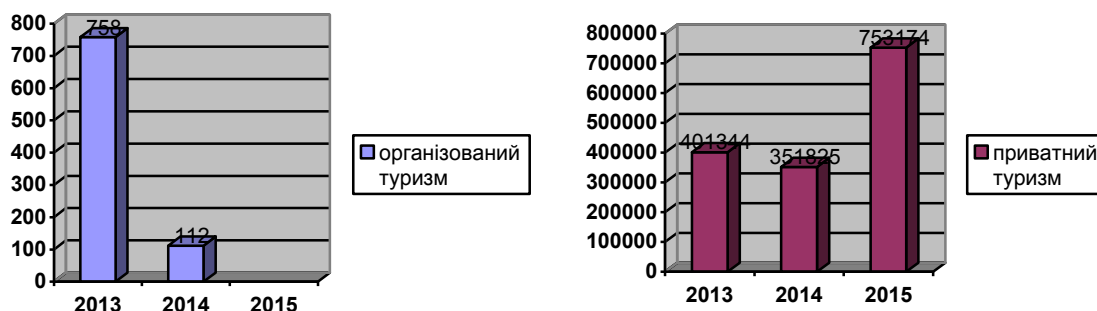

Рис. 4. Кількість осіб, що в'їхали із Румунії до України з

туристичною метою (складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Показники туристичних потоків з Румунії до України, хоч і мали в 2014 р. значний спад, мають тенденцію до стабілізації. Істотно знизилася частка туристів, які в'їжджали з діловою, культурною, релігійною чи

спортивною метою. Майже удвічі зросли показники неорганізованого, приватного туризму.

Виїзний туризм. Протягом останніх років кількість громадян України, які виїжджали з України, зростала. У 2013 р. їх кількість досягла 23761,2 тис. осіб, проте в 2014 р. відбулося зменшення на 6,8%, що пояснюється складною економічною ситуацією в країні. Проте в 2015 році кількість туристів зросла на 3,13%, що, звісно, не досягло показника 2013 року, проте склало 23141,6 тис. осіб (Рис. 5).

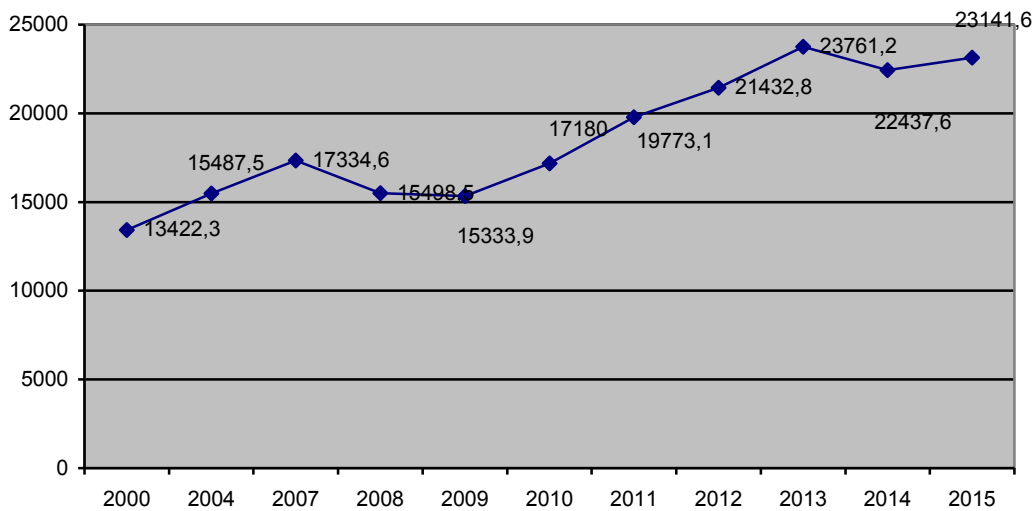

Рис. 5. Виїзди громадян України за кордон, тис. осіб

(складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Щодо громадян України, що виїжджали до Румунії, то вона майже повторює загальну динаміку по виїзному туризму - у 2014 р. їх кількість зменшилася на 34%, проте у 2015 – зросла на 29,9%, проте не досягла рівня 2013 р. (Рис. 6).

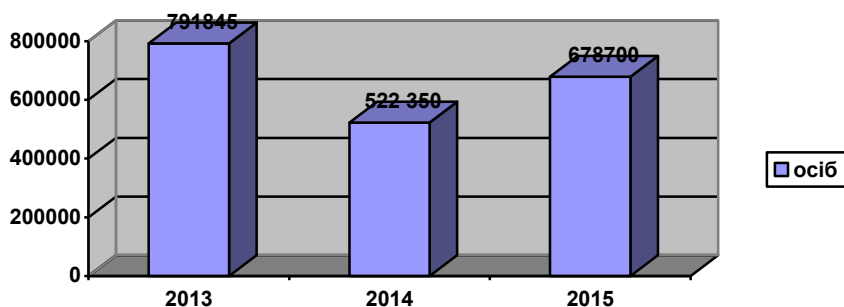

Рис. 6. Виїзди українських громадян до Румунії, осіб

(складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Серед загальної кількості українських зарубіжних туристів у 2013 р. тільки 3,2% туристів виїжджали до Румунії. У 2014 р. ця частка зменшилася до 2,3%, а у 2015 трохи зросла – до 2,8 % (Рис. 7.).

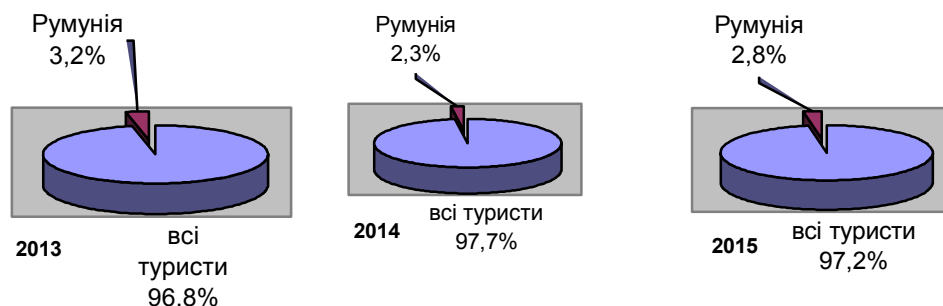

Рис. 7. Частка зарубіжних туристів, що виїжджали до Румунії (складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Якщо розглядати динаміку виїзного туризму за метою подорожі, то у 2014 р. відбулося збільшення туристів з службовою, діловою, дипломатичною метою на 253,17%, у 2015 р. відбулося наступне збільшення – на 53,59%.

Щодо кількості громадян, що виїжджали з метою туризму, то відбулося зменшення, як в організованому, так і приватному туризмі. Показники організованого туризму зменшилися на 43,66%, а приватного на 34,18%. У 2015 р. показники організованого туризму зменшилися ще на 72,8%, проте приватний туризм зріс на 30,86 % (Таблиця 2, Рис. 8).

Таблиця 2

Динаміка виїзного туризму за метою подорожі, осіб (складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Мета подорожі	2013	2014	Відхилення 2014/2013	2015	Відхилення 2015/2014
Службова, ділова, дипломатична	709	2504	253,17	3846	53,59
Організований туризм	9311	5245	-43,66	1426	-72,81
Приватний туризм	781825	514601	-34,18	673428	30,86

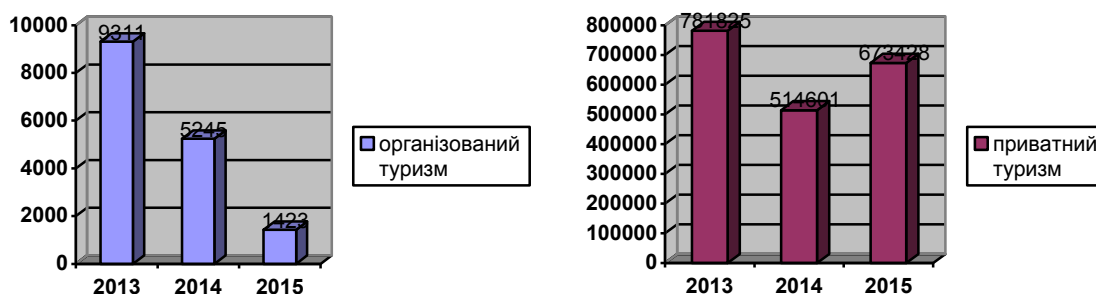

Рис. 8. Кількість осіб, що виїхали із України до Румунії з туристичною метою (складено авторами за даними Державної служби статистики України)

Аналіз статистичних показників дає підстави констатувати, що транскордонний туризм України-Румунії перебуває в кризовому стані, як і туристична галузь України загалом. Останніми роками спостерігається скорочення як по в'їзному, так і виїзному туризмі. На фоні зростаючої конкуренції на світовому ринку туристичних послуг і внаслідок дії ряду факторів, відрив України від провідних туристичних країн збільшується, переміщуючи її на «периферію» туристичних потоків. Проте упродовж останніх років між Україною та Румунією впроваджується ряд транскордонних програм та проектів, спрямованих на активізацію туристичних потоків.

Програма прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна була реалізована протягом 2007-2013 рр. на зовнішніх кордонах країн-членів ЄС та України. Вона набрала чинності 23 вересня, 2008 р. після ухвалення Європейською Комісією. Бюджет програми на сім років склав 68.638.283 € та фінансувався з фондів ЄІСП.

З метою покращення туристичної інфраструктури в рамках Спільної Операційної Програми «Румунія - Україна - Республіка Молдова» ENPI/CBC 2007-2013 реалізовано ряд проектів транскордонного співробітництва у галузі туризму. Зокрема, на Буковині у межах програми реалізовано проекти «Спільна культурна спадщина», «Розвиток мережі подієвого туризму», «Еко-Буковина», «Історична та етнографічна спадщина - частина сталого розвитку туризму на Буковині». Це спільні українсько-румунсько-молдовські проекти, які об'єднали науковців, митців, працівників культурних закладів у бажанні популяризувати історико-культурні надбання регіону задля організованого туризму. Результатами стала розроблена інформаційна продукція (буклети, брошури, карти, інтернет-портали), туристичні маршрути, ряд привабливих подієвих заходів задля залучення національних та іноземних туристів до транскордонної Буковини.

Загалом завдяки транскордонній співпраці між українськими та румунськими партнерами в рамках Програми транскордонного співробітництва Угорщина - Словаччина - Румунія - Україна 2007-2015 рр. та "Румунія - Україна - Республіка Молдова" на 2007-2013 реалізовано понад 50 проектів, 14 з яких в галузі активного та наукового туризму за рахунок фінансування міжнародної технічної допомоги на суму 4,3 млн. євро.

Висновки. Упродовж останніх років показники українсько-румунських туристичних потоків мають тенденцію до скорочення. За 2013-2015 р.р. показники в'їзного туризму знизилися з 877, 2 до 763,2 тис. осіб (у 2014 р. цей показник становив лише 584,7 тис. осіб). Схожа ситуація спостерігається по виїзному туризму - у 2014 р. кількість громадян, що виїжджали з України до Румунії, зменшилася на 34% відносно 2013 р., а у 2015 – зросла на 29,9%, але також не досягла рівня 2013 р. Натомість частка іноземних туристів з Румунії упродовж останніх трьох років стабільно зростає (від 3,4 % у 2013 р. до 5,8 % у 2015). Істотно не

відрізняються показники виїздів українських туристів до Румунії. Їх частка особливо не змінювалася (2013 р. - 3,2%, 2014 р. - 2,3%, 2015 - 2,8 %).

Аналіз сучасного стану транскордонних зв'язків України-Румунії доводить неефективність реалізації більшості проектів, недостатнє висвітлення результатів співробітництва для громадськості та існування інших суттєвих проблем. Покращення існуючої ситуації щодо незадовільного стану транскордонного співробітництва регіонів України з регіонами ЄС вимагає системних рішень, реалізація яких повинна: створити сприятливі умови для співпраці в галузі туризму, підвищити рівень соціально-економічного становища прикордонних регіонів; вирішити низку важливих проблем, зокрема щодо матеріального добробуту населення через створення нових робочих місць, покращення стану доріг, сфери торгівлі, ресторанного і готельного бізнесу тощо; перетворити прикордонні регіони з периферійних зон на повноправних партнерів ЄС.

Список використаних джерел:

1. Бучко Ж. Транскордонний туризм у контексті євроінтеграції України / Ж. Бучко // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. Вип. 744-745: Географія.– С. 109-111.
2. Ефрос В. Досвід реалізації транскордонних проектів у галузі туризму на Буковині / В. Ефрос, Ж.І. Бучко, В.П. Руденко // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика/ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.- Тернопіль, СМП «Тайп», 2015.- 404 с.- С. 307-309.
3. Кифяк В. Функціонування єврорегіону „Верхній Прут” та його роль в інтеграційних процесах України / В. Кифяк // Економіка України. - 2008. - № 6. - С. 65-72.
4. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
5. Пурич Ш. Румыно-украинское трансграничное сотрудничество. Шаги к добрососедству / Штефан Пурич // Віче. - 2007. - № 6. - С. 74-87.
6. Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 125 с.
7. Статистична інформація. Туризм // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Список использованных источников:

1. Бучко Ж. Трансграничный туризм в контексте евроинтеграции Украины / Ж. Бучко // Научный вестник Черновицкого университета: сборник научных трудов. Черновцы: Черновицкий нац. ун-т, 2015. Вып. 744-745: География.- С. 109-111.
2. Эфрос В. Опыт реализации трансграничных проектов в отрасли туризма на Буковине / В. Эфрос, Ж.І. Бучко, В.П. Руденко // География, экология, туризм: теория, методология, практика/ Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию географического факультета Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка.- Тернополь, СМП "Тайп", 2015.- 404 с.- С. 307-309.

3. Кифяк В. Функционирование еврорегиона "Верхний Прут" и его роль в интеграционных процессах Украины / В. Кифяк // Экономика Украины. - 2008. - № 6. - С. 65-72.
4. Микула Н. Междутерриториальное и трансграничное сотрудничество: Монография / Н. Микула. - Львов: ИРД НАН Украины, 2004. - 395 с.
5. Пурич Ш. Румыно-украинское трансграничное сотрудничество. Шаги к добрососедству / Штефан Пурич // Вече. - 2007. - № 6. - С. 74-87.
6. Развитие трансграничного сотрудничества: научно-аналитический доклад / НАН Украины. ДУ "Институт региональных исследований имени Н. И. Долишнего НАН Украины"; наук. редактор В.С. Портных. - Львов, 2016. - 125 с.
7. Статистическая информация. Туризм // Официальный сайт Государственной службы статистики Украины [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Buchko Zh. Transkordonnyi turizm u konteksti yevrointehratsii Ukrainy / Zh. Buchko // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2015. Vyp. 744-745: Neohrafiia. – S. 109-111.
2. Efros V. Dosvid realizatsii transkordonnykh proektiv u haluzi turyzmu na Bukovyni / V. Efros, Zh.I. Buchko, V.P. Rudenko // Neohrafiia, ekolohiia, turizm: teoriia, metodolohiia, praktyka/ Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoii 25-richchiu heohrafichnoho fakultetu Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka.- Ternopil, SMP «Taip», 2015.- 404 s.- S. 307-309.
3. Kyfiak V. Funktsionuvannia yevrorehionu „Verkhonii Prut” ta yoho rol v intehratsiinykh protsesakh Ukrainy / V. Kyfiak // Ekonomika Ukrainy. - 2008. - № 6. - S. 65-72.
4. Mikula N. Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo: Monohrafiia / N. Mikula. – Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2004. – 395 s.
5. Purych Sh. Rumyno-ukraynskoe transhranychnoe sotrudnychestvo. Shahy k dobrososedstvu / Shtefan Purych // Viche. - 2007. - № 6. - S. 74-87.
6. Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva: naukovo-analitychna dopovid / NAN Ukrainy. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy» ; nauk. redaktor V.S. Kravtsiv. – Lviv, 2016. – 125 s.
7. Statystychna informatsiia. Turyzm // Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК: 379.85+502.4

Петрина Наталія Василівна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м.Київ, Україна
e-mail: npetryna@ukr.net

Левасюк Наталія Вікторівна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м.Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНІ ПАРКИ КЕНІЇ: ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ МЕРЕЖІ ТА ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ

Мета дослідження – проаналізувати особливості територіальної організації мережі національних парків Кенії та визначити основні види туристсько-рекреаційної діяльності у їх межах.

Результати, їх наукова новизна та практичне значення. У статті проаналізовано територіальну організацію мережі національних парків Кенії за природними регіонами. Укладено карту національних парків Кенії та запропоновано коротку характеристику їх мережі, що частково може стати складовою країнознавчої характеристики Кенії в цілому.

Ключові слова: природоохоронні території, національний парк, туризм, рекреація.

УДК: 379.85+502.4

Петрина Наталія Васильевна,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г.Киев, Украина,
e-mail: npetryna@ukr.net

Левасюк Наталья Викторовна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г.Киев, Украина

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПАРКИ КЕНИИ: ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ СЕТИ И ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Цель исследования – проанализировать особенности территориальной организации сети национальных парков Кении и определить основные виды туристско-рекреационной деятельности в их границах.

Результаты, их научная новизна и практическое значение. В статье проанализирована территориальная организация сети национальных парков Кении по природным регионам. Составлена карта национальных парков Кении и предложена краткая характеристика их сети, что частично может быть использовано при составлении страноведческой характеристики Кении в целом.

Ключевые слова: охраняемые территории, национальные парки, туризм, рекреация.

УДК: 379.85+502.4

Petryna Natalia Vasylivna,
Candidate of Geography Sciences,
Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: npetryna@ukr.net

Levasuk Natalia Viktorivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine,

NATIONAL PARKS OF KENYA: THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE NETWORK AND THE TOURIST-RECREATIONAL VALUE

The aim of the research – to analyze the features of the territorial organization of the Kenya's national parks network and identify the main types of tourist-recreational activity in their borders.

Results, their scientific novelty and practical value. In the article the territorial organization of the Kenya's national parks network is analyzed. The map of the Kenya's national parks is compiled and is proposed the brief characteristic of their network, which partially can be used for the composition of the regional geography characteristics of Kenya as a whole.

Key words: protected areas, national park, tourism, recreation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Туризм – важлива галузь господарської діяльності Кенії: на цю сферу припадає близько 10 % ВВП країни і саме тут зайнято близько 9% економічно активного населення [16]. Розвиток туризму і рекреації на території Кенії відбувається переважно за рахунок природоохоронних територій, атрактивність яких забезпечується наявністю мальовничих пейзажів та високою збереженістю ендемічних представників тваринного світу. У зв'язку з цим цілком закономірно виникає проблема інформаційного забезпечення туризму і рекреації у межах захищених територій Кенії, на які покладається, по суті, двоєдина мета – збереження ландшафтного і біологічного різноманіття та задоволення туристсько-рекреаційних потреб. Сьогодні можна знайти певну кількість наукових та науково-популярних публікацій, у яких йдеться про окремі національні парки та резервати Кенії, описуються визначні місця у їх межах, наводяться практичні рекомендації щодо організації подорожей. Проте *аналіз останніх досліджень і публікацій* показав, що інформація про природоохоронні території Кенії, яку містять країнознавчі характеристики, зводиться, у кращому випадку, лише до переліку національних парків. Дуже часто навіть такі переліки виявляються неповними, а інформація – не точною. Не набагато більше інформації можна отримати й з картографічних творів, призначених для широкого кола користувачів. Так, аналіз деяких досить відомих географічних атласів світу (наприклад, [9, 10, 12]) показав, що навіть на регіональних загальногеографічних картах у цих атласах природоохоронні території не зображені взагалі, або ж показано один-два таких об'єкти. Разом з тим, є атласи (наприклад, [1, 2, 4, 5]), на регіональних загальногеографічних картах яких відображено розташування найбільших або найвідоміших природоохоронних територій (зрозуміло, що обмеження кількості зображених об'єктів зумовлене масштабами карт). Проте і тут іноді існують неточності, що стосуються категорій зображених природоохоронних територій.

Мета дослідження – проаналізувати особливості територіальної організації мережі національних парків Кенії та визначити основні види рекреаційної діяльності у їх межах.

Для досягнення поставленої мети нами було проаналізовано літературні та картографічні джерела [1 – 7], деякі нормативні акти Кенії, зокрема [14, 15], а також матеріали офіційного web-сайту урядової Служби охорони дикої природи Кенії (Kenya Wildlife Service) [18]. Крім того, була використана інформація з The World Database on Protected Areas [11].

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші природоохоронні об'єкти на території Кенії з'явилися наприкінці XIX – початку XX ст. У 1946 р. було проголошено організацію першого в країні національного парку – Найробі. Нині на території Кенії нараховується 399 територій різних категорій з охоронним статусом, які разом займають площу 73 924 км² (14 % території країни) [11]. Найбільш численними категоріями захищених територій у Кенії є лісові резервати (forest reserves), національні резервати (national reserves) та общинні резервати природи (community nature reserve), а також національні парки (national parks).

Відповідно до законодавства Кенії [14], *національний парк* (national park) – це територія та/або акваторія моря, спеціально призначена для охорони і підтримання біологічного різноманіття, а також природних і пов'язаних з ними культурних ресурсів, управління якою здійснюється за допомогою законодавчих та інших ефективних засобів. Крім природоохоронної, на національні парки покладається також виконання функцій науково-дослідницької та освітньо-виховної в галузі охорони природи.

За даними [11], на території Кенії організовані та функціонують 25 національних парків (табл. 1), загальна площа яких становить 28 013,968 км² (понад 4,8 % площі території країни). 22 з 25 національних парків Кенії належать до II категорії природоохоронних територій (національні парки) відповідно до розробленої МСОП міжнародної класифікації категорій природоохоронних територій за завданнями управління. Разом з тим, відповідно до згаданої класифікації, до цієї ж категорії (II – національні парки) належать ще 14 природоохоронних територій Кенії (табл. 2).

Деякі з національних парків Кенії мають і міжнародний охоронний статус. Зокрема, складовими Всесвітньої мережі біосферних територій (резерватів), організацію якої було започатковано ЮНЕСКО спільно з Міжнародним союзом охорони природи (МСОП) у рамках реалізації програми «Людина і біосфера» («Man and the Biosphere Programme»), є 3 національні парки країни [19]: 1) Національний парк Амбоселі з прилеглими захищеними територіями інших категорій (загальна площа біосферного резервату – 4 832,06 км²), 2) Національний парк Маунт Елгон з прилеглими захищеними територіями інших категорій (загальна площа 2 088,21 км²), 3) Національний парк Маунт Кенія з прилеглими захищеними територіями інших категорій (загальна площа 717,59 км²).

Вся територія Національного парку Лейк Накуру має статус водно-болотних угідь міжнародного значення (відповідно до Конвенції про

водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів; Рамсар, 1971) [17].

Таблиця 1.
Національні парки Кенії (за [11], зі змінами та доповненнями)

Назва	Адаптована українська назва	Рік надання статусу	Площа км ²	Категорія МСОП
Найробі / <i>Nairobi</i>		1946	117,21	II
Цаво Іст / <i>Tsavo East</i>	Східний Цаво	1948	11747,00	II
Цаво Вест / <i>Tsavo West</i>	Західний Цаво	1948	9065,00	II
Маунт Кенія / <i>Mount Kenya</i>	Гора Кенія	1949	589,67	II
Абердер / <i>Aberdare</i>		1950	766,19	II
Меру / <i>Meru</i>		1966	870,44	II
Лейк Накуру / <i>Lake Nakuru</i>	Озеро Накуру	1967	188,00	II
Ол Доньйо Сабук / <i>Ol Donyo Sabuk</i>		1967	18,42	II
Маунт Елгон / <i>Mount Elgon</i>	Гора Елгон	1968	169,23	II
Сібілої / <i>Sibiloi</i>		1973	1570,85	II
Амбоселі / <i>Amboseli</i>		1974	392,06	II
Сайва Свомп / <i>Saiwa Swamp</i>	Болото Сайва	1974	1,92	II
Лонгонот / <i>Longonot</i>		1983	52,00	II
Рума / <i>Ruma</i>		1983	120,00	II
Саут Айленд / <i>South Island</i>	Південний Острів	1983	38,80	II
Сентрал Айленд / <i>Central Island</i>	Центральний Острів	1983	5,00	II
Ч'юлу Хіле / <i>Chyulu Hills</i>	Пагорби Ч'юлу	1983	470,90	II
Хелс Гейт / <i>Hell's Gate</i>	Ворота Пекла	1984	68,00	II
Ндере Айленд / <i>Ndere Island</i>	Острів Ндере	1986	4,20	II
Кора / <i>Kora</i>		1989	1787,80	II
Малка Марі / <i>Malka Mari</i>		1989	876,00	II
Арабуко-Сококе / <i>Arabuko-Sokoke</i>		1990	6,00	II
Лайкіпія / <i>Laikipia</i>		2011	69,20	*
Марсабіт / <i>Marsabit</i>		*	360,00	*
Саут-Вестерн Мау / <i>South-Western Mau</i>	Південно-західний Мау	*	430,00	*

* інформація відсутня

Крім того, ЮНЕСКО включила до Переліку пам'яток всесвітньої культурної та природної спадщини [20]: 1) Національний парк Маунт Кенія з прилеглою ділянкою первісного лісу; 2) національні парки Сібілої, Сентрал Айленд та Саут Айленд у складі об'єкта під загальною назвою «Національні парки озера Туркана»; 3) Національний парк Накуру разом із захищеними прилеглими територіями та акваторіями інших озер у складі об'єкта під загальною назвою «Озера Кенії у Великій рифтовій долині». Національні парки на території Кенії розміщуються нерівномірно

(рис.), що зумовлено особливостями природних умов та специфікою господарського освоєння території.

Таблиця 2.
Природоохоронні території Кенії, віднесені до категорії II (національні парки) за класифікацією МСОП (за [11], зі змінами)

Назва	Рік надання статусу	Площа км ²	Категорія	
			національна	МСОП
Кісіте / <i>Kisite</i>	1978	28,00	морський національний парк	II
Малінді / <i>Malindi</i>	1968	6,30	морський національний парк	II
Момбаса / <i>Mombasa</i>	1986	10,00	морський національний парк	II
Буфало Спрінгс / <i>Buffalo Springs</i>	1985	131,00	національний резерват	II
Какамега / <i>Kakamega</i>	1985	44,68	національний резерват	II
Лейк Богорія / <i>Lake Bogoria</i>	1970	107,05	національний резерват	II
Марсабіт / <i>Marsabit</i>	1949	1554,00	національний резерват	II
Масаї-Мара / <i>Masai Mara</i>	1974	1510,00	національний резерват	II
Насолот / <i>Nasolot</i>	1979	194,00	національний резерват	II
Самбуру / <i>Samburu</i>	1985	165,00	національний резерват	II
Шабба / <i>Shaba</i>	1974	239,10	національний резерват	II
Шімба Хіллс / <i>Shimba Hills</i>	1968	192,51	національний резерват	II
Саут Туркана / <i>South Turkana</i>	1979	1091,00	національний резерват	II
Тана Рівер Прайміт / <i>Tana River Primate</i>	1976	169,00	національний резерват	II

Більша частина території Кенії являє собою досить складне поєднання високих (до 1 000 – 1 500 м н.р.м.) цокольних рівнин з високими вулканічними масивами, лавовими плато та глибокими долинами Східної зони розломів Аравійсько-Африканського рифту. На півночі країни переважають пластові рівнини, однак і тут чітко простежуються улоговини, що утворилися вздовж ліній розломів. Лише вздовж узбережжя Індійського океану порівняно неширокою смугою простягаються знижені рівнини з висотами до 200 м н.р.м., які західніше переходять у височини (200 – 500 м н.р.м) та плоскогір'я з висотами понад 500 м н.р.м. Таке різноманіття рельєфу спричинило виникнення досить значних кліматичних відмінностей, зокрема у розподілі температур і, особливо, опадів. Територіальна строкатість у розподілі опадів разом з різноманіттям рельєфу, в свою чергу, зумовили формування різних типів природних комплексів: від напівпустель на півночі та саван (переважно опустелених) на більшій частині території до вологих дощових лісів на навітряних

схилах вулканічних масивів та прибережних лісів і мангрових заростей на узбережжі океану.

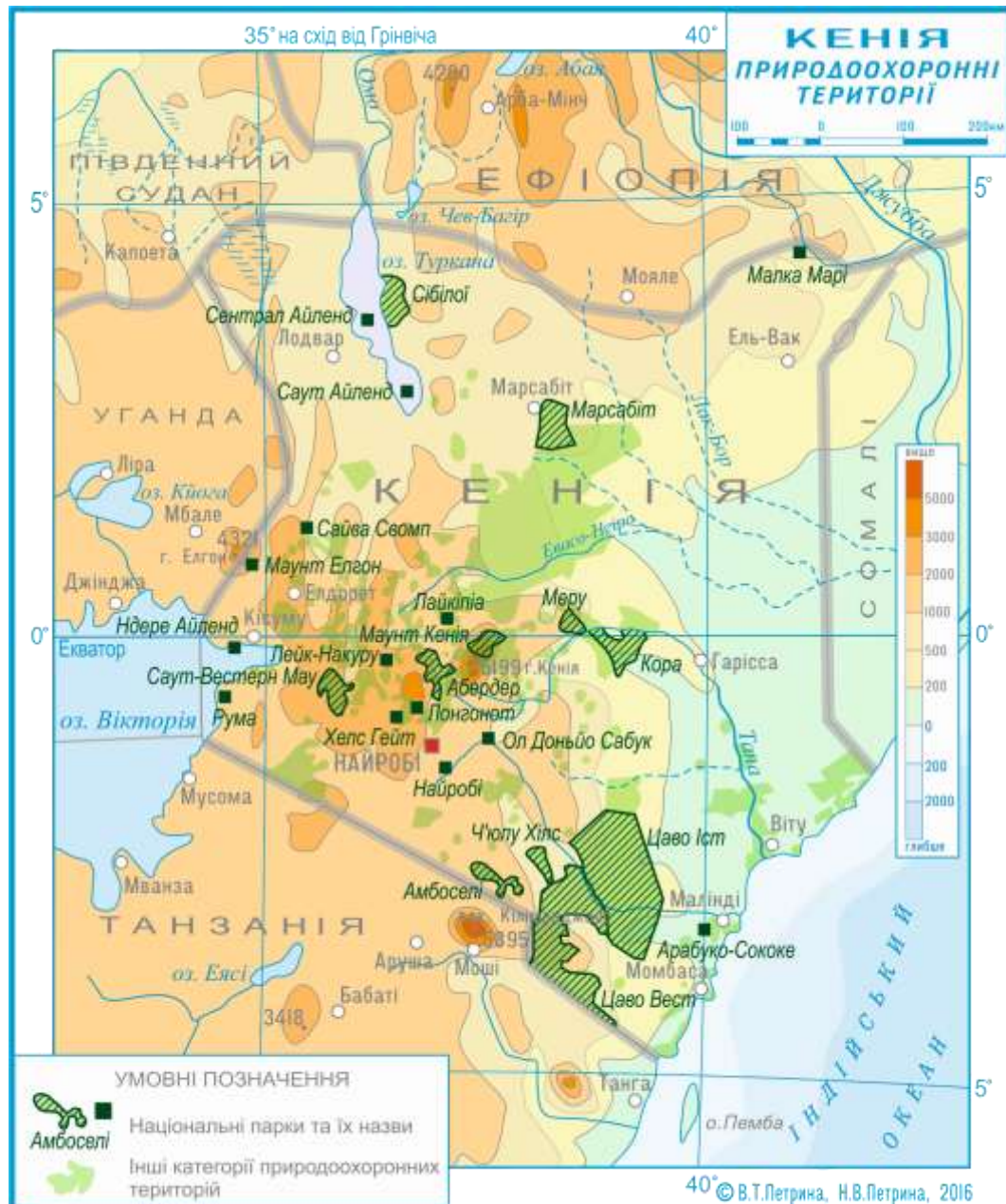

Рис. Природоохоронні території Кенії

(карта укладена за інформацією з The World Database on Protected Areas [])

Поєднання у межах території країни гірського та рівнинного рельєфу обумовлює надзвичайне різноманіття місць існування рослин і тварин на порівняно невеликих територіях. Саме ландшафтне та біологічне різноманіття і стало передумовою формування досить густої мережі природоохоронних об'єктів Кенії (див. рис.).

Найбільша кількість національних парків організована у межах вулканічних масивів Кенії, конуси яких піднімаються над навколишніми плато. Так, для збереження природних комплексів гірських лісів та боліт

на схилах вулкана Елгон організовано *Національний парк Маунт Елгон*. Цей згаслий вулкан (максимальна висота сягає 4 322 м н.р.м), що розташовується на північ від озера Вікторія (кордон між Кенією та Угандою) вважають одним з найстаріших в Східній Африці. У фауні багато рідкісних видів тварин (антилопи бушбок, мавпи гвереца та ін.), а також лісові свині, антилопи (дукери, болотні кози, ін.), буйволи, слони [3, 18].

Відносно ізольований гірський масив Кенія, що розташовується майже у центрі країни, на південь від екватора, – це згаслий вулкан, друга за висотою гора Африки (5 199 м н.р.м). Ймовірно, у давнину вона досягала висоти 6 500 м [7], проте поступово, під дією вже екзогенних чинників, серед яких, як зазначається [8], провідну роль відігравала екзарація, м'якші гірські породи руйнувалися, а ядро, складене твердими породами, що сформувалися у жерлі вулкана, залишилося стояти. Саме через це гора Кенія має досить різкі обриси. Нерівномірний розподіл опадів на схилах різної експозиції разом із значними коливаннями висот (від 1 600 до 5 199 м н.р.м.) зумовили значне багатство видового біологічного різноманіття у цьому регіоні. У *Національному парку Маунт Кенія*, що розташовується на схилах гори Кенія, під охороною перебувають природні комплекси саван, гірських лісів, бамбукових заростей та гірських лук, що межують із сніговими полями та льодовиками на схилах гірського масиву. У фауні парку представлені різні антилопи, слони, а також мавпи, буйволи та бородавочники, з хижаків – леви та леопарди [3, 18].

На південний захід від гори Кенія, у напрямку з півночі на південь простягається ще один вулканічний масив – гори *Абердер* з двома головними вершинами – Ол Доньйо Лесатіма (3 999 м н.р.м.) на півночі та Кінангоп (3 906 м н.р.м.) на півдні [8]. Для збереження значного ландшафтного та біологічного різноманіття цього вулканічного масиву організовано однойменний національний парк.

Природні комплекси вулканічних масивів, що піднімаються над поверхнею Великої рифтової долини репрезентують також *Національний парк Лонгонот*, унікальною особливістю якого, як зазначається [18], є густий ліс у кратері згаслого вулкана, а також *Національний парк Хелс Гейт* з двома згаслими вулканами та глибокими ущелинами на території, що характеризується [18] ще й значною геотермальною активністю.

У північній частині країни розташовується досить великий за розмірами *Національний парк Марсабіт*, організований для збереження природних комплексів гірських лісів та озер у кратерах згаслого щитового вулкана. Територія національного парку є притулком для слонів, буйволів, різних антилоп, зебр Греві, жирафів, павіанів, левів, леопардів, а також численних птахів і рептилій [18].

До Східної зони розломів Аравійсько-Африканського рифту, що проходить з півночі на південь через всю територію Кенії, приурочені

улоговини цілої низки як солоних, так і прісноводних озер (Накуру, Ельментейта, Найваша та ін.), які також мають охоронний статус. Наприклад, *Національний парк Лейк Накуру* заснований з метою збереження природних комплексів узбережжя та акваторії мілководного солоного озера Накуру, що розташовується на висоті 1 759 м н.р.м. Національний парк є місцем існування для більш як 400 видів птахів та 70 видів ссавців [3]. Тут гніздяться пелікани, баклани, чаплі, ібіси, лелеки, гуси та багато інших водоплавних та навколоводних пернатих. Озеро відоме величезною (понад 2 млн особин [3]) колонією рожевих та малих фламінго. Із ссавців поблизу озера зустрічаються гіпопотиами, білі носороги, болотні кози, а у савані навколо озера багато жирафів та інших ссавців, яких, за даними [18], тут зафіксовано 56 видів.

Озеро Туркана, яке розташовується на півночі країни, у вузькій тектонічній улоговині на висоті 375 м н.р.м. [6], та його прибережна зона є одним з основних етапів на міграційному шляху перелітних птахів, яких тут нараховується понад 350 видів [7]. Крім того, на берегах озера зустрічаються зебри (саванна та Греві), газелі Гранта, східноафриканські орикси (бейза) та інші копитні, а з хижаків – леви та гепарди. Для збереження природних аквальної та прибережних комплексів озера Туркана в Кенії організовано три національні парки (*Сібілої, Централ Айленд та Саут Айленд*). Унікальним об'єктом на території Національного парку Сібілої є однойменна гора, схили якої вкриті схожими на скелі деревами закам'янілого лісу, що зростав тут близько 7 млн років тому, а нині є свідченням епохи, коли клімат тут був набагато вологішим. Національні парки Централ Айленд та Саут Айленд організовано для збереження природних комплексів островів вулканічного походження в акваторії озера Туркана.

Величезні території на сході країни зайняті саванами. Для збереження різноманіття видів, які населяють савани, у Кенії організовано низку національних парків. Зокрема, Природоохоронна область Цаво – одна з найбільших не лише в Кенії, а й в Африці територій, організованих для збереження природних комплексів східноафриканських саван, – включає два національних парки: *Цаво Іст* та *Цаво Вест*. У межах території національних парків рослинність представлена переважно типовими саванами із заростями колючих чагарників, баобабами, акаціями, деревовидними молочаями і слонячою травою. Територія Вест Цаво охоплює частину плоскогір'я Ятта, утвореного застиглими потоками лави, тому рослинність тут більш різноманітна, ніж у межах Цаво Іст. Раніше національні парки Цаво були відомі своїми численними стадами слонів та великою кількістю носорогів, але нині поголів'я цих тварин через браконьєрство дуже зменшилося. Проте і зараз тваринний світ тут досить різноманітний: на просторах його саван мешкають слони, носороги, жирафи, буйволи, зебри, антилопи декількох видів, бородавочники, а з хижих – леви, гепарди, леопарди, сервали, плямисті гієни, шакали [3, 18].

Таблиця 3.

Основні види туристсько-рекреаційної діяльності у національних парках Кенії, (складено за інформацією [18])

Види діяльності Національний парк	Спостереження за птахами	Спостереження за ссавцями	Прогулянки пішки	Катання на велосипедах	Прогулянки на конях	Сафарі на верблюдах	Походи	Походи в гори	Скелазіння	Археологічні подорожі	Дослідження печер	Риболовля
Абердер / <i>Aberdare</i>	✓	✓			✓							
Амбоселі / <i>Amboseli</i>	✓	✓										
Кора / <i>Kora</i>		✓							✓			✓
Лейк Накуру / <i>Lake Nakuru</i>		✓										
Лонгонот / <i>Longonot</i>		✓	✓	✓			✓		✓			
Маунт Елгон / <i>Mount Elgon</i>		✓		✓			✓	✓	✓			
Маунт Кенія / <i>Mount Kenya</i>		✓						✓			✓	
Марсабіт / <i>Marsabit</i>	✓	✓				✓	✓					
Меру / <i>Meru</i>		✓										
Найробі / <i>Nairobi</i>		✓										
Ндере Айленд / <i>Ndere Island</i>	✓		✓				✓					
Ол Доньйо Сабук / <i>Ol Donyo Sabuk</i>		✓						✓				
Рума / <i>Ruma</i>	✓	✓										
Сайва Свомп / <i>Saiwa Swamp</i>	✓	✓										
Саут Айленд / <i>South Island</i>		✓										
Сентрал Айленд / <i>Central Island</i>		✓										
Сібілої / <i>Sibiloi</i>	✓	✓								✓		✓
Цаво Іст / <i>Tsavo East</i>	✓	✓										
Цаво Вест / <i>Tsavo West</i>		✓									✓	
Ч'юлу Хілс / <i>Chyulu Hills</i>	✓	✓			✓			✓				
Хелс Гейт / <i>Hell's Gate</i>	✓	✓		✓			✓		✓			

Поблизу водойм мешкають крокодили та гіпопотиами, у кронах дерев – мавпи. У парку виявлено також майже 500 видів птахів, у тому числі перелітних, які прилітають сюди з Європи [3].

Національний парк Амбоселі, що розташовується на півдні країни, у безпосередній близькості від національних парків Цаво, як і більшість природоохоронних територій у цьому регіоні, покликаний зберігати природні комплекси саван та сухих рідколісь, акваторії пересихаючого солоного озера, яке займає близько 1/3 території парку. Види фауни парку характерні для савани: величезна кількість копитних (носороги, буйволи, жирафи, зебри, декілька видів антилоп: імпала, гну, газелі Томпсона і Гранта та інші); хижаки – леви, леопарди, гепарди, гієни та шакали; птахи (страуси, марабу, грифи, ін.).

На території національних парків Кенії, залежно від особливостей природних комплексів у їхніх межах, відвідувачам пропонують [18] різні види туристсько-рекреаційної діяльності (табл. 3). При цьому необхідно зазначити, що, наприклад, рекреаційна риболовля в численних холодних гірських потоках у межах території Національного парку Абердер, а також на території національних парків Маунт Кенія та Цаво Вест дозволяється лише за умови отримання відповідної ліцензії. Полювання, у тому числі й рекреаційне, на території національних парків Кенії забороненим законодавством ще з 1976 р. Наприкінці 2013 р. був прийнятий новий закон [14], який встановлює ще жорсткіше покарання за незаконне полювання (браконьєрство): залежно від виду тварини, на яку велося полювання, браконьєрові загрожує штраф або навіть тюремний термін аж до довічного ув'язнення.

Для забезпечення потреб туристів на території національних парків організовані кемпінги, обладнані місця для пікніків, пішохідні доріжки тощо. Крім того, у межах територій національних парків або в безпосередній близькості від них є злітно-посадкові смуги, мережа яких досить густа. Все це, а також той факт, що більшість національних парків Кенії розташовуються у найбільш заселених регіонах країни, призводить до трансформації або й втрати місць існування багатьох видів, а, отже, становить загрозу для тварин, які, власне, й приваблюють туристів у Кенію.

Висновки. Поєднання у межах території Кенії рівнин та високих вулканічних масивів, лавових плато та глибоких долин обумовило надзвичайне різноманіття місць існування рослин і тварин на порівняно невеликих територіях. Саме ландшафтне та біологічне різноманіття і стало передумовою формування досить густої мережі природоохоронних об'єктів, які Кенія досить активно використовує для розвитку туризму і рекреації. Найбільша кількість національних парків країни організована у межах вулканічних масивів, конуси яких піднімаються над навколишніми плато, або у прилеглих районах. Ці ж регіони країни є найбільш заселеними і характеризуються найбільшим господарським освоєнням, що обумовлює виникнення ризиків втрати біологічного різноманіття, яке приваблює туристів у Кенію.

Використані джерела інформації:

1. Атлас світу / Пер. англ. видання Collins World Atlas. – К., ДНВП «Картографія», 2005.
2. Большой Атлас Мира / Пер. англ. издания The Reader's Digest World Atlas – М.: ЗАО «Издательский Дом Ридерз Дайджест» – ЗАО «Ассоциированный Картографический Центр – М», 2007.
3. Вагнер Б. Б. Энциклопедия заповедных мест мира / Б. Б. Вагнер. – М., 2006.
4. Географический Атлас Офицера. – М., Военно-Топографическое управление, 2008.
5. Довідковий атлас світу. – К.: ДНВП «Картографія», 2010.
6. Большой словарь географических названий / Под ред. В. М. Котлякова. – Екатеринбург, 2003
7. Каттанео М., Трифони Ж. Самые уникальные заповедники мира. Всемирное наследие ЮНЕСКО / Пер. итал. издания Il Patrimonio Mondiale dell'UNESCO. I Santuari della Natura. – М., 2003.
8. Africa Mountains Atlas / UNEP. – Nairobi, 2014.
9. Atlas de geografía del mundo. – Mexico, 2013.
10. Complete Atlas of the World. – New-York, 2012.
11. IUCN and UNEP-WCMC (1916), The World Database on Protected Areas [On-line], [04/2016], Cambridge, UK: UNEP-WCMC. – Available at: www.protectedplanet.net.
12. L'Atlas de notre monde: Un panorama de l'état du monde pour comprendre les enjeux de notre planète. – Montréal, 2008.
13. Kenya: Atlas of Our Changing Environment / UNEP, 2009.
14. Kenya law The Wildlife Conservation and Management Act, 2013 [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kenyalaw.org:8181>
15. Kenya law FORESTS ACT [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kenyalaw.org:8181>
16. Official website Kenya Ministry of Tourism [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.tourism.go.ke>.
17. Ramsar Sites around the World [On-line], [04/2016]. – Available at: www.ramsar.org
18. The Kenya Wildlife Service (KWS) [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kws.go.ke>
19. UNESCO – MAB Biosphere Reserves Directory [On-line], [04/2016]. – Available at: www.unesco.org/mabdb
20. UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List [On-line], [04/2016]. – Available at: whc.unesco.org

Источники информации:

1. Атлас мира / Пер. англ. издания Collins World Atlas. – К., 2005.
2. Большой Атлас Мира / Пер. англ. издания The Reader's Digest World Atlas – М., 2007.
3. Вагнер Б. Б. Энциклопедия заповедных мест мира. – М., 2006.
4. Географический Атлас Офицера. – М., 2008.
5. Справочный атлас мира. – К., 2010.
6. Большой словарь географических названий / Под ред. В. М. Котлякова. – Екатеринбург, 2003
7. Каттанео М., Трифони Ж. Самые уникальные заповедники мира. Всемирное наследие ЮНЕСКО / Пер. итал. издания Il Patrimonio Mondiale dell'UNESCO. I Santuari della Natura.. – М., 2003.
8. Africa Mountains Atlas / UNEP. – Nairobi, 2014.
9. Atlas de geografía del mundo. – Mexico, 2013.
10. Complete Atlas of the World. – New-York, 2012.

11. IUCN and UNEP-WCMC (1916), The World Database on Protected Areas [On-line], [04/2016], Cambridge, UK: UNEP-WCMC. – Available at: www.protectedplanet.net.
12. L'Atlas de notre monde: Un panorama de l'état du monde pour comprendre les enjeux de notre planète. – Montréal, 2008.
13. Kenya: Atlas of Our Changing Environment / UNEP, 2009.
14. Kenya law The Wildlife Conservation and Management Act, 2013 [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kenyalaw.org:8181>
15. Kenya law FORESTS ACT [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kenyalaw.org:8181>
16. Official website Kenya Ministry of Tourism [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.tourism.go.ke>.
17. Ramsar Sites around the World [On-line], [04/2016]. – Available at: www.ramsar.org
18. The Kenya Wildlife Service (KWS) [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kws.go.ke>
19. UNESCO – MAB Biosphere Reserves Directory [On-line], [04/2016]. – Available at: www.unesco.org/mabdb
20. UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List [On-line], [04/2016]. – Available at: whc.unesco.org

References:

1. World Atlas / Translation english edition Collins World Atlas. – Kyiv, 2005.
2. Large atlas of the peace / Translation english edition The Reader's Digest World Atlas – Moscow, 2007.
3. Wagner B. B. World protected areas encyclopedia. – Moscow, 2006.
4. Geographical atlas of the officer. – Moscow, 2008.
5. Reference World Atlas. – Kyiv, 2010.
6. Large dictionary of the geographical names. – Yekaterinburg, 2003
7. Cattaneo M., Trifoni J. Most unique reserves of world. UNESCO World Heritag./ Translation italian edition Il Patrimonio Moundiale dell'UNESCO. I Santuari della Natura. – Moscow, 2003.
8. Africa Mountains Atlas / UNEP. – Nairobi, 2014.
9. Atlas de geografia del mundo. – Mexico, 2013.
10. Complete Atlas of the World. – New-York, 2012.
11. IUCN and UNEP-WCMC (1916), The World Database on Protected Areas [On-line], [04/2016], Cambridge, UK: UNEP-WCMC. – Available at: www.protectedplanet.net.
12. L'Atlas de notre monde: Un panorama de l'état du monde pour comprendre les enjeux de notre planète. – Montréal, 2008.
13. Kenya: Atlas of Our Changing Environment / UNEP, 2009.
14. Kenya law The Wildlife Conservation and Management Act, 2013 [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kenyalaw.org:8181>
15. Kenya law FORESTS ACT [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kenyalaw.org:8181>
16. Official website Kenya Ministry of Tourism [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.tourism.go.ke>.
17. Ramsar Sites around the World [On-line], [04/2016]. – Available at: www.ramsar.org
18. The Kenya Wildlife Service (KWS) [On-line], [04/2016]. – Available at: <http://www.kws.go.ke>
19. UNESCO – MAB Biosphere Reserves Directory [On-line], [04/2016]. – Available at: www.unesco.org/mabdb
20. UNESCO World Heritage Centre – World Heritage List [On-line], [04/2016]. – Available at: whc.unesco.org

УДК 911.3

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

Фокіна Анастасія Андріївна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: anastesi@ukr.net

ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА КЕНІЇ ЯК РЕСУРС ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ

Метою статті є розкриття особливостей традиційної культури Кенії як підстави для розвитку етнічного туризму.

Методика. Методичні засади дослідження полягали в аналізі та синтезі зібраної інформації. При її обробці також застосовувалися табличний метод та метод порівняння.

Результати. Досліджено традиційну культуру Кенії як ресурсну основу для розвитку етнічного туризму. Виконано характеристику головних етнічних груп країни, прослідковано історію розвитку культури, проаналізовано зв'язок між Кенією та європейськими країнами з питань культури поведінки місцевих жителів і туристів, визначено місце етнічного туризму у видовій структурі туризму Кенії.

Наукова новизна полягає у детальному аналізі традиційної культури Кенії як підстави для розвитку етнічного туризму.

Практична значимість дослідження визначається необхідністю знань з традиційної культури Кенії для розробки комбінованих турів до цієї країни та їхньої пропозиції в Україні.

Ключові слова: Кенія, культура, традиції, етнічний туризм.

УДК 911.3

Смирнов Игорь Георгиевич,
доктор географических наук, профессор

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

Фокина Анастасия Андреевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,
e-mail: anastesi@ukr.net

ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА КЕНИИ КАК РЕСУРС ЭТНИЧЕСКОГО ТУРИЗМА

Целью статьи является раскрытие особенностей традиционной культуры Кении как основания для развития этнического туризма.

Методика. Методические основы исследования заключались в анализе и синтезе собранной информации. При ее обработке также применялись табличный метод и метод сравнения.

Результаты. Исследовано традиционную культуру Кении как ресурсную основу для развития этнического туризма. Выполнено характеристику главных этнических групп страны, прослежено историю развития культуры, проанализирована связь между Кенией и европейскими странами по вопросам культуры поведения местных жителей и туристов, определено место этнического туризма в видовой структуре туризма Кении.

Научная новизна заключається в детальном анализе традиционной культуры Кении как основания для развития этнического туризма.

Практическая значимость исследования определяется необходимостью знаний о традиционной культуре Кении для разработки комбинированных туров в эту страну, а также их предложения в Украине.

Ключевые слова: Кения, культура, традиции, этнический туризм.

UDC 911.3

Smyrnov Igor Georgiyovych

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

Fokina Anastasia Andriivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: anastesi@ukr.net

KENYA'S TRADITIONAL CULTURE AS A RESOURCE FOR ETHNIC TOURISM

Purpose of the article is the disclosure of the features of the Kenya's traditional culture as a basis for development of ethnic tourism.

Method. Methodical bases of research consisted in the analysis and synthesis of information collected. With its processing as tabular method used and the method of comparison.

Results. Studied the Kenya's traditional culture as a resource base for development of ethnic tourism. Completed characterization of the main ethnic groups of the country, followed the history of culture, analyzed the relationship between Kenya and European countries on Culture behavior of locals and tourists, the place of ethnic tourism in the species structure of tourism in Kenya.

Scientific novelty consists in a detailed analysis of Kenya's traditional culture as the basis for development of ethnic tourism.

The practical significance of the study determined the need of knowledge on traditional culture of Kenya to develop a combined tours to this country and their supply in Ukraine.

Key words: Kenya, culture, traditions, ethnic tourism.

Постановка проблеми. Кенія – країна з надзвичайно великою кількістю природних об'єктів, які представляють усю різноманітність та унікальність східно-африканського рослинного та тваринного світу природної зони савани та викликають велику цікавість передусім у іноземних туристів. На цій базі у країні створено багато національних парків, що розвивають сафарі-туризм, який є пріоритетним напрямком туризму в Кенії. Ця країна також має чудові курортні містечка на узбережжі Індійського океану (Момбаса, Малінді, Ватаму, Ламу тощо), які спеціалізуються на активному туризмі (зокрема дайвінгу). При цьому, на нашу думку, на окрему увагу заслуговує традиційна культура Кенії, її історія, традиції, звичаї різних етнічних груп, їхня музика, народні танці, місцева кухня тощо, які можуть служити ресурсом для розвитку африканського етнічного туризму. На сьогодні частка етнічного туризму у видовій структурі туризму Кенії (за кількістю туристів) складає лише 10%,

отже, етнічний туризм має великий потенціал для подальшого розвитку туризму у цій африканській країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фаховій україномовній туристичній літературі про Кенію згадується недостатньо, тому при підготовці статті авторами використані англomовні наукові дослідження [4], туристичні журнали [1, с. 68-74; 3, с. 53] та інтернет-джерела [5-20].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В україномовній та іншомовній спеціальній літературі проблеми африканського туризму в принципі знаходять відображення [в працях М. Мальської І. Смаля, А. Молчанова та ін.], але при цьому Кенії та її туристичним ресурсам та господарству традиційно не знаходиться місця, хоча ця країна за Індексом конкурентоспроможності у сфері туризму та подорожей (ТТСІ) входить до першої десятки країн Африки (з 51-ї) станом на 2015 р. [19].

Цілями статті є, по-перше, визначити місце етнічного туризму у видовій структурі туризму Кенії; по-друге, надати характеристику головних етнічних груп цієї країни як ресурсної бази етнічного туризму; по-третє, дослідити міжнародні туристичні потоки та відповідні доходи Кенії, у т. ч. за рахунок етнічного туризму, в динаміці з виходом на сучасний стан та проблеми; по-четверте, провести порівняння Кенії та європейських країн з питань особливостей культури місцевих жителів та культури поведінки іноземних туристів.

Виклад основного матеріалу. Африка – перспективна туристична дестинація, порівняно дешева для проживання та харчування туристів (помірні ціни в готелях, закладах харчування та магазинах), основну вартість її туристичного продукту складають транспортні витрати (авіа переліт), що відчутно впливають на ціну турів. Тому серед туристів даний регіон нині в основному використовується не для масових видів туризму (звісно, не беручи до уваги північно-африканські арабські країни, вартість турів до яких завжди приваблює відпочиваючих), а елітарних (наприклад, сафарі-туризм, мисливський туризм). Однак потенціал для створення масової туристичної дестинації надзвичайно великий: незвичайна природа, унікальний рослинний і тваринний світ, етнографічна спадщина, світ, не зіпсований цивілізацією.

Одна з найбільш цікавих країн Африки – Кенія. Територія, вкрита саванами, коралові рифи вздовж узбережжя, мангрові ліси, рифтова долина, більше 60 національних парків і заповідників, де можна побачити велику африканську п'ятірку (лева, буйвола, слона, леопарда і бегемота), багата етнічна культура привертають увагу туристів.

Всього в Кенії представлено п'ять основних видів туризму: сафарі, пляжний, орнітологічний, активний та етнічний (рис. 1). Сафарі, орнітологічний і етнічний туризм можна вважати підвидами екологічного туризму. Окремо варто зупинитися на етнічному туризмі, якому, поки що при виборі подорожі надають перевагу лише 15% туристів, але який має великий потенціал для розширення популярності Кенії і розвитку туризму.

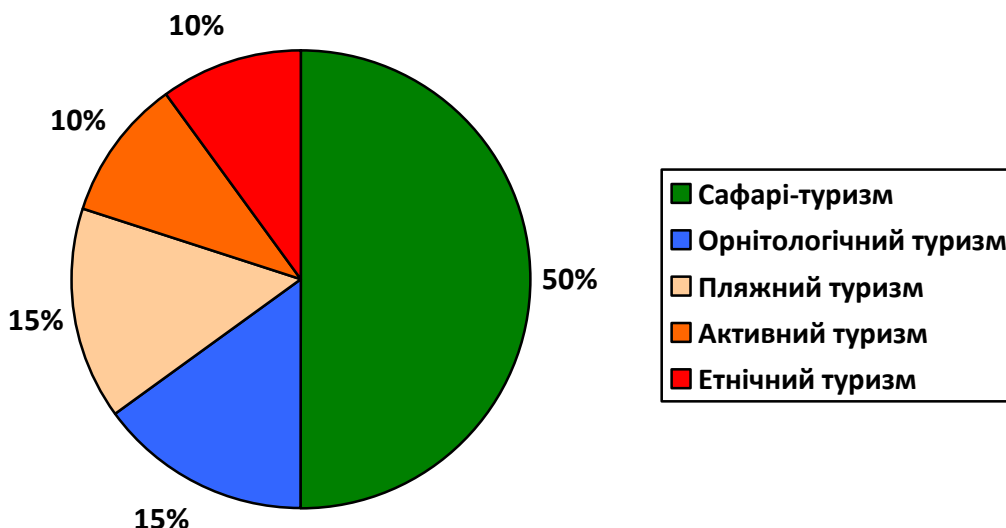

Рис. 1. Видова структура туризму Кенії за частками туристопотоку (у %). [19]

Джерела традиційної культури Кенії є незліченними. У цьому регіоні перетинаються шляхи довгої і складної історії регіону Східної Африки. За деякими доісторичними записами, які дійшли до наших днів, можна зробити висновок, що Кенія та її мешканці постійно зазнавали різких змін. Морські шляхи відкрили можливості впливу зовнішнього світу, а торгівля прянощами створила унікальну прибережну культуру.

Перші дослідники виявили на цій землі велику небезпеку і велику красу. Після їхніх відкриттів Кенію було перетворено в колонію Британської імперії. Це було місце зустрічі культур, де шукачі пригод перетнулися з комплексом племенного суспільства, а поява робітників і торговців з Індії зумовила нові впливи колоніальної спадщини на життя і традиції народів Кенії, разом з цим укорінилося прагнення до пригод і свободи. Культура Кенії вбирала в себе все принесене, спиралася на цю нову для неї цивілізацію, щоб розвивати свої, унікальні форми місцевої культури. Багатогранність кенійської культури зумовлюється великою кількістю етнічних груп. У Кенії проживають різні племена, такі як кикуйю, масаї, луо, меру, туркана та ін. Всього тут нараховують 42 етнічні групи. Слід зазначити, що їхні традиції багато у чому об'єднуються (табл. 1).

Таблиця 1.
Характеристика етнічних груп Кенії [10, 11, 12, 13, 14, 17].

Назва етнічної групи	Стиль життя, традиції, звичаї
Кикуйю	- живуть в центральній частині Кенії (як у містах, так і в селах); - чисельність – близько 6 млн; - найвідоміші кикуйю: Джомо Кеніата (перший президент країни) і Чарльз Камато - чемпіон світу з бігу на 10 кілометрів.

	■ велика частина дотримується традиційних вірувань, решта - християни (католики і протестанти), англіканці, п'ятидесятники і лютерани; ■ основні заняття: землеробство, скотарство, виплавка заліза, ковальська справа, гончарство; ■ традиційний костюм кикую - накидка з шкурию: чоловіча грубіша, жіноча відрізняється м'якістю і тонкістю. ■ традиційне житло - тукуль - кругла хижа із заплетеними жердинами з гілок, має конічний солом'яний дах.
Масаї	■ живуть в південно-західній частині Кенії (в основному в сільській місцевості); ■ загальна чисельність народу - 900000 людей, у Кенії проживає від 350 до 450 000, інші живуть в Танзанії; ■ дотримуються традиційних вірувань; ■ основні заняття: кочове скотарство, ремесла; ■ традиційний одяг – яскраве полотно, прикраси з намистинок або бісеру, з 7-8 років дітям проколюють мочки вух, поступово розтягують їх деревом (вважається, чим більше у масая відтягнуті мочки вух, тим він більш красивий, його більше поважають); ■ традиційне житло – кругла хижа, без вікон, всередині кімнати вогнище; ■ по всій країні масаї наймаються охоронцями в дорогі готелі або влаштовують вечорами вистави з традиційними танцями.
Луо	■ живуть в південній частині Кенії (як у містах, так і в селах); ■ загальна чисельність народу – 3470000, з них в Кенії 3250000 осіб; ■ велика частина луо дотримується традиційних вірувань (культ предків, верховного божества Ньясайе, магія), близько третини луо - християни (в основному католики), частина - мусульмани-суніти; ■ основні заняття: землеробство, скотарство, гончарство, ковальство; ■ традиційний одяг - покривала і пов'язки зі шкіри на стегнах, головні убори з рогів тварин і страусового пір'я, розфарбовують обличчя і кінцівки; ■ традиційне житло - кругла або квадратна хатина, на каркасі з гілок, обмазані глиною, солом'яний конічний або пірамідальний дах утворює навіс над стінами шириною до 1 м.
Меру	■ живуть у східній частині Кенії (як у містах, так і в селах); ■ чисельність – 1, 63 млн осіб; ■ більша частина меру дотримуються традиційних вірувань (культ предків, чаклунство, знахарство), є протестанти і католики; ■ основні заняття: землеробство, скотарство, мисливство, гончарство, різьба по дереву; ■ традиційний одяг – накидка і порадник із шкір домашніх тварин або рослинних волокон; ■ традиційне житло – кругла хатина, стіни з жердин, переплетені прутами, каркас обмазаний глиною;

	■ фольклор: міфи (переважно етногенетичні), казки про тварин, прислів'я; ритуальні пісні і танці.
Туркана	■ живуть в північній частині Кенії (переважно в сільській місцевості); ■ загальна чисельність народу - приблизно 1 млн. з них в Кенії проживає близько 990000 осіб; ■ зберігаються традиційні вірування, частина – мусульмани; ■ основні заняття: скотарство, риболовля (на озері з однойменною назвою); ■ традиційний одяг – накидка, poradnik, поширені численні прикраси, вишукані зачіски, розфарбовування тіла охрою; ■ традиційне житло – овальна хатина з глини та відходів великої рогатої худоби; ■ шлюб у туркана визнається суспільством не відразу після того, як чоловік візьме наречену, а тільки коли перша дитина почне ходити.

Найважливішими елементами культури Кенії є її традиційні обряди, а також усна народна творчість: пісні, перекази, казки. Цікавими є кенійські весільні обряди, так візерунками, що наносять хною, покривають руки і ноги нареченої. Молода дружина носить ці візерунки протягом усього першого року подружнього життя як підтвердження свого нового статусу.

За традицією молодята протягом першого місяця подружнього життя носять жіночий одяг, виховуючи в собі, таким чином, розуміння особливостей жіночої природи і повагу до домашніх обов'язків дружини.

В країні збереглося і дійшло до наших днів безліч найдавніших ремесел. Це і різьблення по дереву та каменю, ткацьке ремесло. Багато майстрів при виготовленні виробів з дерева або каменю використовують прийоми, до яких вдавалися ще їхні діди.

Традиційна кенійська музика бере свій початок з декількох джерел. Багато спільного можна знайти у використанні пісень і співів в різних кочових племенах цього регіону, особливо серед мовних груп Маа. Пісня Маа завжди відігравала велику роль у місцевих релігійних обрядах, що спостерігається і нині.

В іншій місцевості, популярним є використання барабанів, яке набуло поширення і є важливим у традиційних танцях. Тому слово «барабан» в мові суахілі, як і раніше, використовується для позначення більшості видів традиційної музики і танцю.

З 1960-х рр. відбулося народження сучасної кенійської популярної музики. Це сталося завдяки впливу музики Півдня і Заходу Африки: з Півдня прийшов південноафриканський джаз і гітара Зімбабве, а з Заходу - характерний ритм румби конголезької поп-музики. Ця музика широко відома як Бенга, коли виконавці співають на своїх племінних мовах.

Оригінальною є культура поведінки мешканців Кенії. Так, місцеві жителі у спілкуванні між собою та з туристами дотримуються прийнятих правил поведінки. При цьому багато в чому їхня культура схожа з європейською (табл. 2). Так, і в Кенії, і в Європі прийняті рукоштовнування при зустрічі, за обідом особлива увага приділяється гостям, у місцевих до туристів прийняте шанобливе ставлення, оскільки вони розуміють, що останні забезпечують їм заробіток.

Таблиця 2.

Порівняльна характеристика культури поведінки кенійців і європейців [6, 7, 15, 16]

Кенійці	Європейці
■ подають один одному руку при зустрічі (але це не стосується тих, хто дотримується ісламу); ■ якщо Ви вітаєте людину, чий соціальний статус вищий, ніж у Вас, слід обхопити своє праве зап'ястя лівою рукою на кілька секунд, після чого здійснити рукоштовнування; ■ у гостях прийнято мити руки перед їжею. Якщо на обід запрошені гості, то їжа подається в наступному порядку: гостям, чоловікам, жінкам і дітям; Під час їжі напої не подаються, прийнято спочатку їсти, а потім пити, тому всі напої подаються в кінці трапези. Не слід залишати залишки їжі на своїй тарілці, в Кенії хорошим тоном вважається повністю з'їдати все, що Вам подали; ■ дорогі подарунки дарувати не прийнято - місцеві цінують те, що має практичну цінність і може використовуватися в побуті. Повсюдно подарунки зазвичай дарують на Різдво. Якщо Ви запрошені в гості до кенійської сім'ї, бажано принести з собою солодощі та чай. Дарувати алкогольні напої в Кенії не вважається хорошим тоном. При передачі подарунка не слід використовувати ліву руку. Тримати і передавати потрібно або двома руками, або правою рукою.	■ перед рукоштовнуванням слід зняти рукавички. При знайомстві прийнято називати ім'я і професію; ■ не прийнято обговорювати ділові питання за обідом. Обід - можливість для знайомства. Не гарно їсти на ходу. Виняток становить хіба що морозиво. У всіх інших випадках тут їдять сидячи (Італія); ■ приходити в гості без попереднього дзвінка невіжливо. Не варто розглядати будинок або сад самотійно, слід дочекатися господаря. Після закінчення трапези потрібно залишити трішки їжі на тарілці. На завершення обіду господар піднімає серветку, тільки після цього гості можуть розходитися з-за столу. На наступний день обов'язково слід надіслати лист подяки організатору вечері. Якщо після прийому Вам вручають подарунок, то прийміть його з вдячністю (Великобританія); ■ Завжди слід пропускати вперед тих, хто старший Вас по чину або віком.

У Кенії існують правила відношення до живої природи. Так, у країні браконьєрство карається в'язницею або накладенням великого штрафу. Оскільки справжня загроза нависла над популяцією слонів, чия дорога кістка користується надзвичайним попитом і заради якої безжально

нищать тварин, країна намагається боротися з браконьерством на всіх рівнях. Під захистом держави знаходяться також носороги, буйволи, антилопи, жирафи. Доводиться навіть піклуватися про самого царя звірів – лева. Загалом усі африканські країни через свій багатий тваринний світ стали об'єктом пильної уваги мисливців-браконьєрів та потерпають від дій не тільки місцевих, а й іноземних злочинців. Так, світ сколихнув небувалий за своїм цинізмом випадок у Зімбабве, де американський лікар-стоматолог Уолтер Дж. Палмер заплатив 55000 доларів за сприяння у вбивстві лева Сесіла, мешканця одного з найвідоміших парків країни. Тварину виманили з території заповідника, поранили і довго переслідували, а потім знесилену добили. Вивезти шкуру лева стоматологу з території Зімбабве зашкодила поліція, але прайд Сесіла тепер знаходиться в небезпеці, оскільки можуть загинути левенята через втрату вожака. В міжнародному туризмі Кенія займає не надто високе місце серед інших країн. Для відпочинку її обирають європейські (Німеччина, Швейцарія, Велика Британія, Італія, Франція), азійські (Японія, Індія, Китай, Середній Схід), американські (США, Канада), африканські (Уганда, Танзанія) країни. Згідно з «Travel and Tourism Competitiveness Report 2015» за індексом конкурентоспроможності в туризмі Кенія займає 78 місце в світі та 5 місце серед країн Східної та Південної Африки (табл. 3).

Таблиця 3.
Значення індексу конкурентоспроможності у сфері туризму та подорожей для країн Східної та Південної Африки (ТТСІ). [19]

№п/п	Країна	Індекс	Місце в світі
1	Сейшельські острови	4.08	48
2	ПАР	4.00	54
3	Маврикій	3.90	56
4	Намібія	3.69	70
5	Кенія	3.58	78
6	Ботсвана	3.42	88
7	Танзанія	3.35	93
8	Руанда	3.32	98
9	Замбія	3.22	107
10	Свазіленд	3.20	108

Табл. 4.
Туристичні потоки, доходи від туризму, дохід на одного туриста Кенії за 1995 – 2013 рр. [20]

Рік	Кількість туристів	Доходи від туризму дол. США	Дохід на одного туриста
1995	973600	7850000	800
1996	1003000	8230000	820
1997	1000600	10770000	1070
1998	894300	12130000	1350

1999	969300	12110000	1249
2000	1036500	5000000	4823
2001	993600	5360000	5394
2002	1001500	5130000	5122
2003	1146200	6190000	5400
2004	1360700	7990000	5871
2005	1479000	9690000	6551
2006	1600700	11810000	7378
2007	1816800	15130000	8327
2008	1203200	13990000	11627
2009	1490400	11230000	7534
2010	1600000	16200000	10125
2011	1740000	18830000	10821
2012	1832000	20340000	11102
2013	1433000	8810000	6147
2013 1995 (разів)	1,5	1,1	7,7

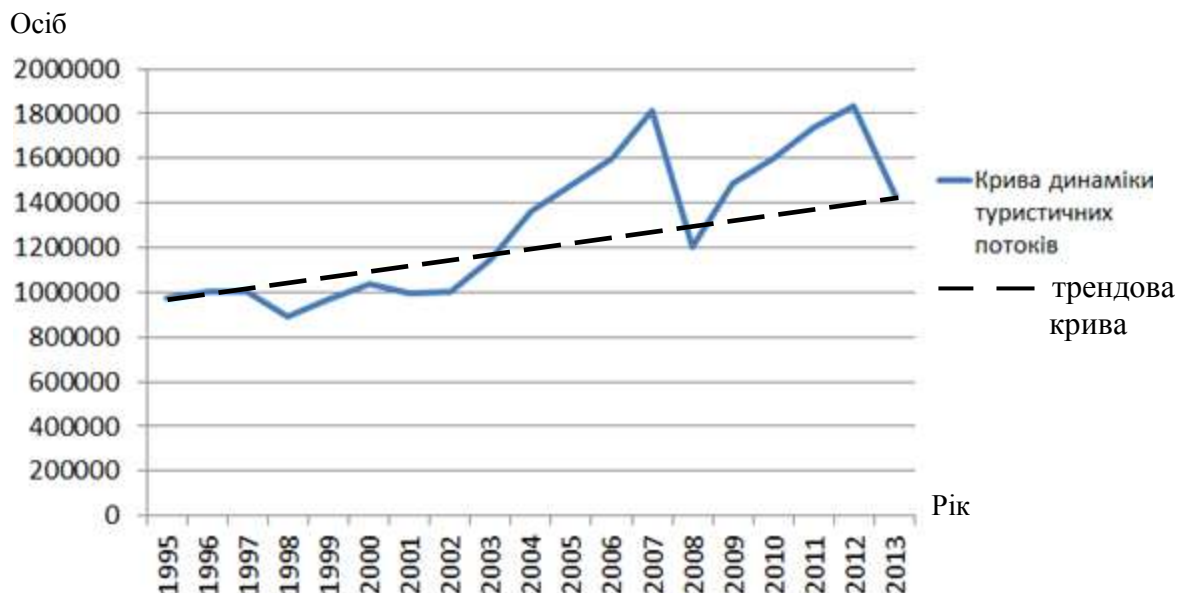

Рис. 2. Динаміка міжнародного туристичного потоку до Кенії за 1995 – 2013 рр. в млн. осіб [20]

Проаналізувавши динаміку туристичного потоку до Кенії (табл. 4, рис. 2), можна зробити висновок, що іноземці відвідують країну досить нерівномірно. До 2003 р. спостерігався порівняно незначний потік туристів (на рівні 1 млн. осіб в рік), який незначно змінювався за роками. Це було пов'язане з економічною кризою в країні і мало наслідком невеликі вкладення держави у розвиток туризму. У 2003 р. країна вийшла з кризи і, як наслідок – до 2007 р. кількість відвідувань зростала. Однак в кінці 2007 р. відбулися чергові президентські вибори і в країні розпочалася міжетнічна криза, яка негативно відбилася на туристичних прибутках. Але тривала вона недовго, і з 2009 до 2012 рр. потік відвідувачів зростав. У

2013 р. в країні з'явилися сомалійські терористи, що належали до ісламської організації «Аль-Шабаб» (частини світового терористичного угруповання «Аль-Каїда») та виступали проти пануючої влади. 21 вересня 2013 року терористи здійснили напад на торговий центр в місті Найробі «WestGate», в результаті чого загинуло багато людей. Дана подія закономірно стала приводом до зменшення кількості туристів.

Туристичні прибуття відбилися на надходженнях від туризму (табл. 3, рис. 3).

Дол. США

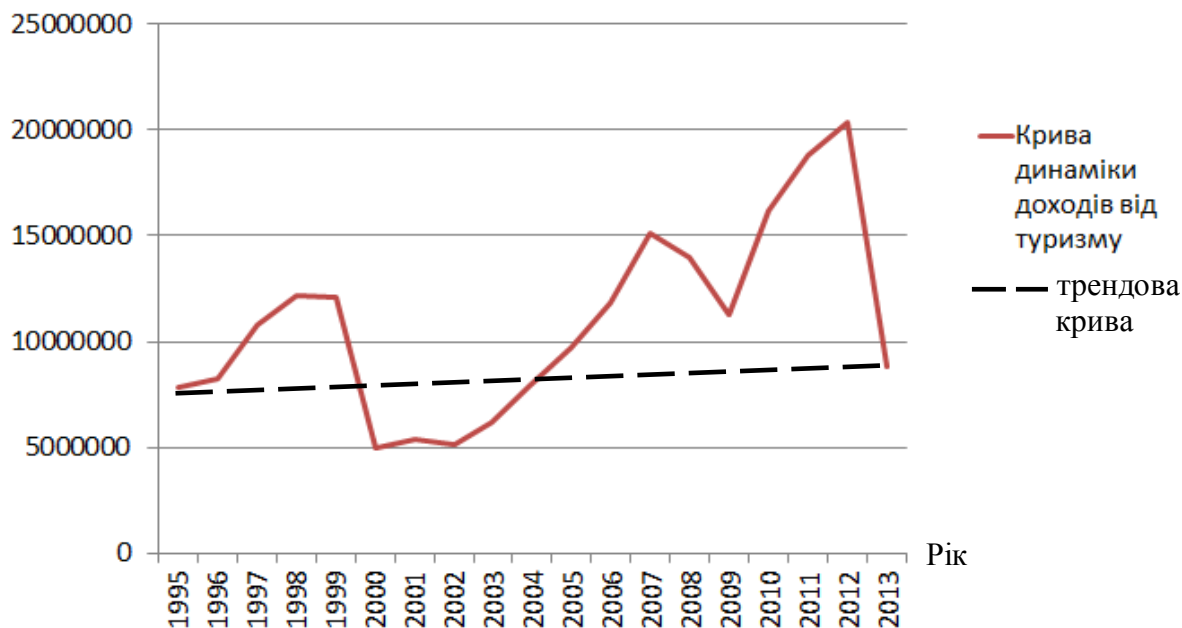

Рис. 3. Динаміка доходів від туризму в Кенії в за 1995 – 2013 рр. (в дол. США) [20]

Надходження від туризму коливаються так само, як і туристичні прибуття, з тих самих причин. Якщо порівняти дохід 1995 р. (7850000 дол. США) і 2013 р. (8810000 дол. США), то він збільшився у 1,1 рази.

Висновок. Кенійська культура є надзвичайно своєрідною та унікальною. В країні існують 42 етнічні групи (кикуйю, масаї, луо, меру, туркана та ін.), кожна з своїми особливостями (спосіб життя, традиції, звичаї, вірування). У Кенії збереглося і дійшло до наших днів безліч найдавніших народних ремесел (різьблення по дереву, каменю, ткацтво). Заслугує уваги і місцева музика, що утворилася внаслідок впливу Півдня і Заходу Африки: з Півдня - африканський джаз і гітара Зімбабве, а з Заходу - характерний ритм румби конголезької поп-музики. Культура Кенії – це і відношення влади до навколишнього середовища: існують правила поведінки у живій природі, в країні браконьєрство карається в'язницею або накладенням штрафу. Для відпочинку Кенію обирають європейські (Німеччина, Швейцарія, Велика Британія, Італія, Франція), азійські (Японія, Індія, Китай, Середній Схід), американські (США, Канада),

африканські (Уганда, Танзанія) країни. Згідно з даними «Travel and Tourism Competitiveness Report 2015» за індексом конкурентоспроможності Кенія займає 78 місце в світі, 5 місце серед країн Східної та Південної Африки. Отже, Кенія має надзвичайно великий потенціал для розвитку етнічного туризму. Хоча сьогодні його частка у видовій структурі туризму країни (за кількістю відвідувачів) складає лише 10%, культурна ресурсна база є багатогою та унікальною, отже, розумний маркетинг сприятиме її просуванню на ринку туристичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Котлярчук А. Момбаса. Між саваною та океаном / А. Котлярчук // Міжнародний туризм. – 2011 – Серпень – вересень 4(100). – С. 68 – 74.
2. Масляк П. О. Країнознавство. Підручник / П. О. Масляк – К.: Знання, 2008. – 292 с.
3. Рафаловський Є. Африканський квест / Є. Рафаловський // Міжнародний туризм. – 2011 – Лютий – березень 1(97). – С. 53.
4. Hartley J. This is Kenya / J. Hartley. Amsterdam: – NewHolland Publishing, 2005. – 178 р.
5. Американский стоматолог убил знаменитого льва Сесила из Зимбабве [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfw.so/1149044111-amerikanskiy-stomatolog-ubil-znamenitogo-lva-sesila-iz-zimbabve.html>
6. Как себя вести во Франции [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mendeleevsk.info/resorts-country111.html>
7. Как вести себя в Германии [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://skylet.ru/articles/kak-vesti-sebya-v-germanii>
8. Кения [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourweek.ru/countries/kenya/>
9. Кения посилить покарання проти браконьєрства для збереження слонів [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dae.org.ua/ua/news/580-2013-04-09-09-52-33.html>
10. Кикуйю [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cuar.in.ua/cuar/Tribes/Kikuyu/Kikuyu.htm>
11. Луо [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etnolog.ru/people.php?id=LUOK>
12. Масаи [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.africa.org.ua/data/n5.htm>
13. Меру [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cuar.in.ua/cuar/Tribes/Meru/Meru.htm>
14. Народы Кении [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://all-travels.net/keniya/o-kenii/narody-kenii.html>
15. Обычаи и традиции Великобритании [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vipgeo.ru/countries/velikobritan_Tradicii.html
16. Обычаи и традиции Кении [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ul.vipgeo.ru/countries/kenya_Tradicii.html#Info
17. Племена Кении [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rucolumb.ru/country/keniya/o-strane/obshhee/dostoprimechatelnosti/plemena-kenii.html>
18. Правила поведения в Италии [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mendeleevsk.info/resorts-country44.html>
19. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015 [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf
20. Unwto tourism highlights 2015 edition [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf

Список использованных источников:

1. Котлярчук А. Момбаса. Между саванной и океаном / А. Котлярчук // Международный туризм. - 2011 - Август - сентябрь 4 (100). - С. 68 - 74.
2. Масляк П. А. Страноведение. Учебник / П. А. Масляк - М.: Знание, 2008. - 292 с.
3. Рафаловский Е. Африканский квест / Е. Рафаловский // Международный туризм. - 2011 - Февраль - март 1 (97). - С. 53.
4. Hartley J. This is Kenya / J. Hartley. Amsterdam: - NewHolland Publishing, 2005. - 178 p.
5. Американский стоматолог убил знаменитого льва Сесила из Зимбабве [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://sfw.so/1149044111-amerikanskiy-stomatolog-ubil-znamenitogo-lva-sesila-iz-zimbabve.html>
6. Как себя вести во Франции [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.mendeleevsk.info/resorts-country111.html>
7. Как вести себя в Германии [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://skylet.ru/articles/kak-vesti-sebya-v-germanii>
8. Кения [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://tourweek.ru/countries/kenya/>
9. Кения ужесточит наказание против браконьерства для сохранения слонов [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.dae.org.ua/ua/news/580-2013-04-09-09-52-33.html>
10. Кикую [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://cuar.in.ua/cuar/Tribes/Kikuyu/Kikuyu.htm>
11. Луо [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.etnolog.ru/people.php?Id=LUOK>
12. Масаи [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.africa.org.ua/data/n5.htm>
13. Мэру [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://cuar.in.ua/cuar/Tribes/Meru/Meru.htm>
14. Народы Кении [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://all-travels.net/keniya/o-kenii/narody-kenii.html>
15. Обычаи и традиции Великобритании [электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.vipgeo.ru/countries/velikobritan_Tradicii.html
16. Обычаи и традиции Кении [электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ul.vipgeo.ru/countries/kenya_Tradicii.html#Info
17. Племена Кении [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.rucolumb.ru/country/keniya/o-strane/obshhee/dostoprimechatelnosti/plemena-kenii.html>
18. Правила поведения в Италии [электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.mendeleevsk.info/resorts-country44.html>
19. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015 [электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf
20. Unwto tourism highlights 2 015 edition [электронный ресурс]. - Режим доступа: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf

References:

1. Kotlyarchuk A. Mombasa. Between savannah and ocean / A. Kotlyarchuk // International tourism. - 2011 - August - 4 September (100). - S. 68 - 74.
2. Maslyak PA Country. Textbook / PA Maslyak - K.: Knowledge, 2008. - 292 p.
3. Rafalovsky E. African Quest / E. Rafalovsky // International tourism. - 2011 - February - 1 March (97). - P. 53.
4. Hartley J. This is Kenya / J. Hartley. Amsterdam: - NewHolland Publishing, 2005. - 178 p.
5. US-dentist famous lion killed Sesyla IZ Zimbabwe [electronic resource]. - Access: <http://sfw.so/1149044111-amerikanskiy-stomatolog-ubil-znamenitogo-lva-sesila-iz-zimbabve.html>

6. How to conduct themselves vo France [electronic resource]. - Access: <http://www.mendeleevsk.info/resorts-country111.html>
7. How to keep themselves in Germany [electronic resource]. - Access: <http://skylet.ru/articles/kak-vesti-sebya-v-germanii>
8. Kenya [electronic resource]. - Access: <http://tourweek.ru/countries/kenya/>
9. Kenya strengthen penalties against poaching for elephant conservation [electronic resource]. - Access: <http://www.dae.org.ua/ua/news/580-2013-04-09-09-52-33.html>
10. Kikuyu [electronic resource]. - Access: <http://cuar.in.ua/cuar/Tribes/Kikuyu/Kikuyu.htm>
11. Luo [electronic resource]. - Access: <http://www.etnolog.ru/people.php?Id=LUOK>
12. Masai [electronic resource]. - Access: <http://www.africa.org.ua/data/n5.htm>
13. Measure [electronic resource]. -Mode Access: <http://cuar.in.ua/cuar/Tribes/Meru/Meru.htm>
14. Народы Kenya [electronic resource]. - Access: <http://all-travels.net/keniya/o-kenii/narody-kenii.html>
15. Mores and traditions of Great Britain [electronic resource]. - Access: http://www.vipgeo.ru/countries/velikobritan_Tradicii.html
16. Mores and traditions Kenya [electronic resource]. - Access: http://ul.vipgeo.ru/countries/kenya_Tradicii.html#Info
17. Tribes of Kenya [electronic resource]. - Access: <http://www.rucolumb.ru/country/keniya/o-strane/obshhee/dostoprimechatelnosti/plemena-kenii.html>
18. Rules of behavior in Italy [electronic resource]. - Access: <http://www.mendeleevsk.info/resorts-country44.html>
19. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015 [electronic resource]. - Access: http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf
20. Unwto tourism highlights 2015 edition [electronic resource]. - Access: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf

УДК 338.48-53:63:640.4:001.895

Шидловська Олена Броніславівна,
кандидат технічних наук, доцент

Ищенко Тетяна Іванівна,
кандидат технічних наук, доцент

Медвідь Ірина Миколаївна

Шевела Яна Сергіївна

Національний університет харчових
технологій, м. Київ, Україна, e-mail:
ser_soroka@ukr.net

Національний університет харчових
технологій, м. Київ, Україна
e-mail: ichenkotat@voliacable.com

Національний університет харчових
технологій, м. Київ, Україна
e-mail: irenamedvid@bigmir.net

Національний університет харчових
технологій, м. Київ, Україна
e-mail: yanasem2009@rambler.ru

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АГРОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Мета. Стаття розкриває основні тенденції розвитку агротуризму в Україні та інноваційні для вітчизняної практики види туристичних занять.

Методика. У ході досліджень використано абстрактно-логічний метод, який дозволив розкрити теоретичні аспекти функціонування агротуризму та визначити основні види туристичних занять пов'язаних з ним. Системно-структурний метод використаний для визначення можливості надання даних послуг при агрооселях України.

Результати. Досліджено закордонний досвід агротуристичної діяльності. Проаналізовано інноваційні напрямки розвитку агротуризму в Україні, наведена доцільність впровадження нових видів агророзваг з огляду на економічну ефективність та існуючий природничо-ресурсний потенціал України.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні доцільності розширення агропослуг в Україні.

Ключові слова: агротуризм, агророзваги, агротуристичні послуги, заняття, кукурудзяний лабіринт.

УДК 338.48-53:63: 640.4:001.895

Шидловская Елена Брониславовна,
кандидат технических наук, доцент

Ищенко Татьяна Ивановна,
кандидат технических наук, доцент

Медвидь Ирина Николаевна

Шевела Яна Сергеевна

Национальный университет пищевых
технологий, г. Киев, Украина
e-mail: ser_soroka@ukr.net

Национальный университет пищевых
технологий, г. Киев, Украина
e-mail: ichenkotat@voliacable.com

Национальный университет пищевых
технологий, г. Киев, Украина
e-mail: irenamedvid@bigmir.net

Национальный университет пищевых
технологий, г. Киев, Украина
e-mail: yanasem2009@rambler.ru

ИННОВАЦИОННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ АГРОТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Цель. Статья раскрывает основные тенденции развития агротуризма в Украине и инновационные для отечественной практики виды туристических занятий.

Методика. В ходе исследований использованы абстрактно-логический метод, который позволил раскрыть теоретические аспекты функционирования агротуризма и определить основные виды туристических занятий связанных с ним. Системно-структурный метод использован для определения возможности предоставления данных услуг при агроусадебках Украины.

Результаты. Исследован зарубежный опыт агротуристической деятельности. Проанализированы инновационные направления развития агротуризма в Украине, приведена целесообразность внедрения новых видов агротуризма учитывая экономическую эффективность и существующий ресурсный потенциал Украины.

Научная новизна. Научная новизна заключается в обосновании целесообразности расширения агроуслуг в Украине.

Ключевые слова: агротуризм, агротуристические услуги, занятия, кукурузный лабиринт.

УДК 338.48-53:63: 640.4:001.895

Shydlovska Olena Bronislavivna,
Ph.D., Associate Professor

Ishchenko Tetiana Ivanivna,
Ph.D., Associate Professor

Medvid Iryna Mykolaivna

Shevela Yana Serhiivna

National University of Food Technologies, Kyiv,
Ukraine, e-mail: ser_soroka@ukr.net

National University of Food Technologies, Kyiv,
Ukraine, e-mail: ichenkotat@voliacable.com

National University of Food Technologies, Kyiv,
Ukraine, e-mail: irenamedvid@bigmir.net

National University of Food Technologies, Kyiv,
Ukraine, e-mail: yanasem2009@rambler.ru

THE INNOVATION DIRECTIONS OF AGRITOURISM IN UKRAINE

Purpose. The article reveals the major trends of agritourism in Ukraine and innovative types of travel activities for domestic practice.

Methods. In the course of studies has used an abstract logical method that allowed to reveal the theoretical aspects of agritourism and identify the main types of tourism activities related with it. The system-structural method used to determine the possibility of providing these services in agro dwellings Ukraine.

Results. Investigated foreign experience of agritourism activities. Analyzed innovative directions of agritourism in Ukraine, presented feasibility of the introduction of new agro entertainments in view of economic efficiency and existing natural resource potential of Ukraine.

Scientific novelty. Scientific novelty lies in the justification expediency of expansion of agricultural services in Ukraine.

Keywords: agritourism, agro entertainment, agritourism services, activity, labyrinth of corn.

Постановка проблеми. Сучасний світовий туризм постає важливим чинником у розвитку країн, їх економічної, соціальної сфери та духовної культури. Потреби сучасного туриста в активному відпочинку, спорті, пізнанні навколишнього середовища та спілкуванні з незабрудненим довкіллям обумовили появу та розвиток у 60-70 роках ХХ ст. якісно нових форм і видів туризму, однією з яких є аграрний туризм (агротуризм) [1, с.

209]. Він розглядається зараз як комплексна багатогранна діяльність, яка охоплює проведення вільного часу на природі, фермі чи приватному домогосподарстві, передбачає пішохідні екскурсії, спорт та оздоровлення, мисливство та рибальство, оглядові поїздки тощо [2, с. 19]. Агротуризм має досить давні традиції і сьогодні розвивається у більшості країн світу. Україна має потужні природні ресурси для розвитку даного напрямку. Дослідження основних видів агротуристичних послуг в Україні засвідчило, що значну частку займають різноманітні відпочинкові заняття, екскурсії до визначних місць, піші походи, збір грибів, овочів та ягід. Але розвиток традиційних агропослуг не досить розвинений [3, с. 30-38]. Тому, важливим є дослідження можливості розширення агророзваг для успішного функціонування і розвитку агротуризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш вагомий внесок у розгляд туризму як специфічної сфери й виду людської діяльності зробив російський дослідник В. Квартальнов. Вчений не тільки розкрив природу і роль туризму як соціального феномена, але й виявив його філософську сутність, позначив політику держави в цій сфері та виокремив гостинність, яка має пронизувати туристичну сферу у всіх напрямках її реалізації [4, с. 113-119]. Вітчизняними та зарубіжними вченими проведений ряд досліджень та розроблені практичні рекомендації для сфери аграрного та сільського туризму. Серед учених, які займалися дослідженнями у цьому напрямку виділяються Пінчук Т.А., Зінько Ю.В., Щербань О., Рібун Л.В., Стричак Г.В., Ткаченко Т.І., Рутинський М.Й., Горішевський П.А., Герасименко В.Г., Мельничук М.М., Васильєв В.П. та інші. Проте багато актуальних і досить складних питань, пов'язаних з агротуризмом, залишається до сих пір поза увагою вчених та спеціалістів.

Постановка завдання. Основною метою даного дослідження є виявлення основних тенденцій розвитку аграрного туризму в Україні, використовуючи досвід вітчизняних та зарубіжних дослідників, обґрунтування необхідності впровадження нових форм агророзваг у сфері надання агротуристичних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі аграрний туризм розглядається як альтернатива сільському господарству за розмірами отриманих прибутків. Розвиток інфраструктури сільського туризму не вимагає значних капіталовкладень, на відміну від інших видів туризму, і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без додаткових інвестицій. Агротуризм орієнтований здебільшого на мешканців міст, які не мають досвіду перебування в селі і хотіли б скористатись послугами розміщення у сільській місцевості, можливістю прямого контакту з тваринами, участі у сільській виробничій діяльності, споживання свіжих домашніх харчів. Серед споживачів туристичних послуг у сільській місцевості, крім жителів України, є туристи з країн СНД, Естонії, Данії, Німеччини, Польщі, Словенії та ін. [5, с.5-10].

Популярним видом діяльності агротуризм став не лише серед туристів, але й серед сільських підприємців з огляду на ті переваги, які

веде за собою його розвиток: охорона і розвиток місцевих народних традицій; створення робочих місць для селян і ремісників; сприяння усвідомленню сільськими громадами значення місцевого середовища; підвищення стандарту та естетики сільських осель, поліпшення якості життя мешканців села.

Зарубіжний досвід прийому туристів свідчить про те, що у кожній країні перевага надається різним засобам розміщення. В Іспанії практикуються варіанти розміщення на фермах і в садибах (окремі кімнати в найм), у сільських готелях, окремих приватних будинках, історичних будинках (замках, монастирях). Агрогосподарства Італії в основному пропонують розміщення в апартаментах. У Великобританії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, та країнах Скандинавії популярні пансіонати, гостьові будинки або сімейні готелі класу B&B («Bed and Breakfast» - «нічліг і сніданок»). Все частіше такого роду готельні господарства використовуються в цілях відпочинку на лоні природи, у сільській місцевості. Успішні приклади агротуристичних ініціатив, впроваджуваних при готелях, гостинних дворах, садибах, сільських оселях, що пропонують послуги розміщення, можна віднайти у багатьох країнах світу на різних континентах - Аргентині, Бельгії, Франції, Нідерландах, Ірландії, Німеччині, Польщі, Швейцарії, Уругваї [6, с. 55-58].

Лідерство за обсягами розвитку агротуризму впродовж останніх десятиліть стабільно утримують США. За статистичними даними майже 2/3 усіх повнолітніх громадян, тобто 87 млн. осіб, здійснили щонайменше одну мандрівку в сільську місцевість з метою відпочинку за останні три роки. У Західній Європі нараховується приблизно стільки ж ліжко-місць для відпочинку в сільській місцевості в приватних агрооселях, скільки їх у європейських готелях. Національною туристичною організацією Великобританії акредитовано 1100 агроосель. Сільський туризм забезпечує понад 380 тисяч робочих місць і є передумовою для існування 25 тисяч одиниць малого бізнесу лише в одній сільській місцевості Англії. В Італії послугами сільського туризму щорічно користується до 2 млн. осіб, а прибуток сягає майже 350 млн. доларів за рік [7].

Основна послуга аграрного туризму – це надання туристам тимчасового проживання. В Україні серед основних видів сільських споруд, облаштованих для прийому відвідувачів можна виділити наступні :

- фермерська садиба – це земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями, яка знаходиться за межами населеного пункту.

- агрооселя – це житлове приміщення, що знаходиться в сільській місцевості, містить не більше п'яти кімнат (залежно від категорії житла), пристосованих для проживання туристів, і належить на правах приватної власності господарю, який займається сільськогосподарською діяльністю або зайнятий у сфері обслуговування чи соціальній сфері села.

- агроготель (агропансіонат) – це житлова будівля (група будівель) готельного типу, спеціально призначених для організації надання населенню рекреаційних послуг у сільській місцевості.

На території України станом на 2014 рік налічувалось 1434 агрооселі, розподіл яких по регіонах наведений на рис. 1. Найбільша кількість агроосель сконцентрована у Карпатському регіоні – в Івано-Франківській (590 агроосель), Львівській (192 агрооселі), Закарпатській (172 агрооселі) та Чернівецькій (44 агрооселі) областях [8].

Інноваційні агротуристичні ініціативи, що успішно використовуються в Європі та США, доцільно було б впровадити в першу чергу саме в цих вітчизняних агросадибах для зростання популярності серед відвідувачів, диверсифікації послуг та підвищення їх конкурентоспроможності.

Рис.1. Кількість агросадиб в Україні у 2014 р.

Світовий досвід використання агротуристичних продуктів і послуг свідчить про наявність широкого спектру пропозицій у різних сферах. Зокрема, в Європі популярними є агроготелі (агромотелі), дидактичні стежки, види спорту, що вимагають великої площі, спеціалізоване харчування, тоді як у США мають поширення агрокемпінги, сільські ресторани, продаж типу “збери сам”, польові ігри нової генерації, родинні та сільські фестивалі, різні типи агророзваг [3, с. 30-38]. В Україні ці інноваційні поняття ще не достатньо популярні й слабо використовуються в практиці вітчизняного сільського туризму.

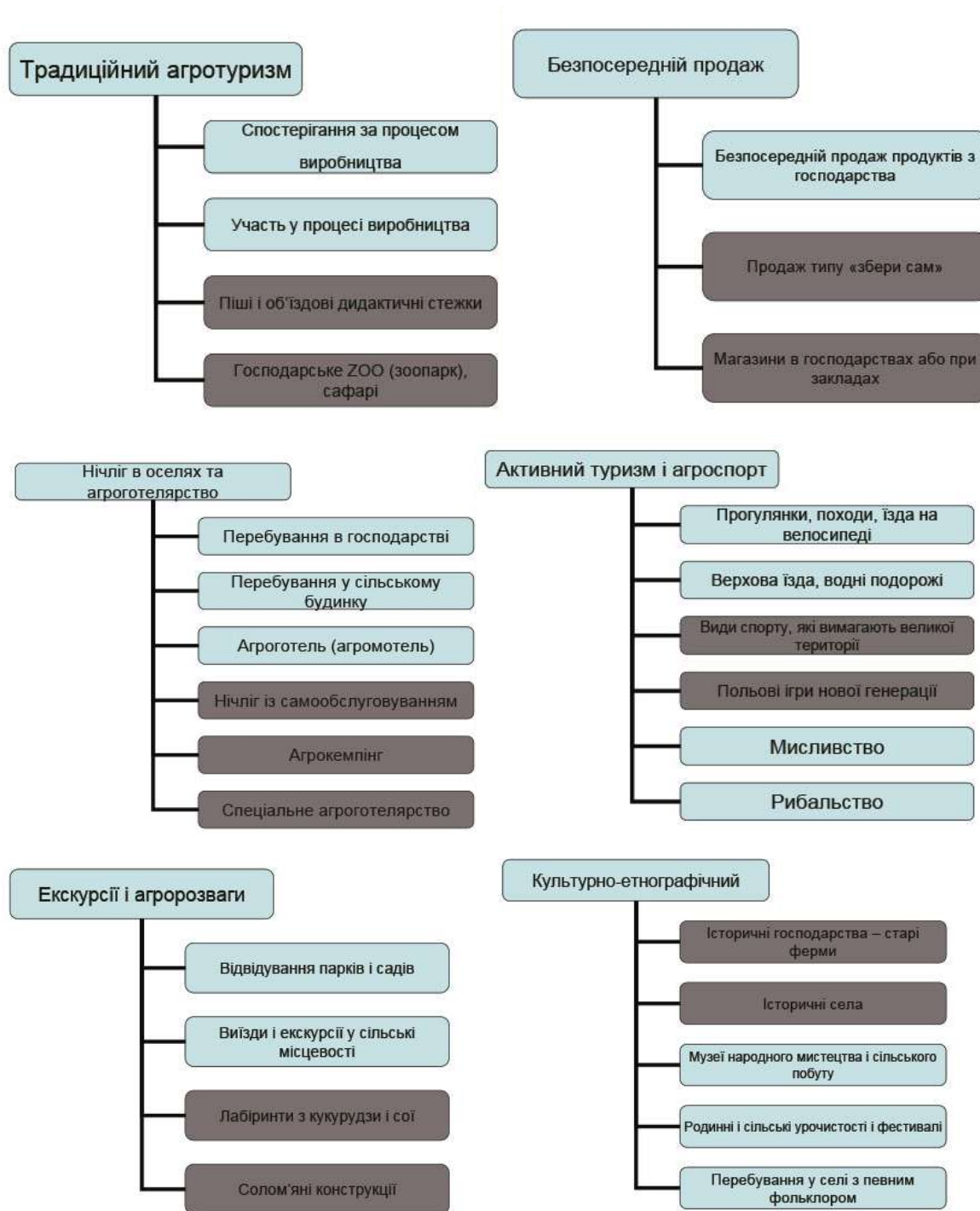

Рис.2. Інноваційні напрямки розвитку агротуризму в Україні

В останнє десятиріччя зародились нові організаційно-територіальні тренди у розвитку агротуризму і в Україні (рис.2). Набули поширення тематичні центри сільського туризму – козацькі хутори, етнографічні парки, сільські зоопарки, модельні полонинські господарства, що одночасно є атракціями і підприємствами з обслуговування відвідувачів [8]. Розпочалось також впровадження інноваційних форм функціонування сільського туризму як кооперативів і кластерів сільського туризму, агротуристичних мереж. Сьогодні найбільш активно розвивають аграрний

туризм на своїх територіях Закарпатський, Івано-франківський, Чернівецький, Львівський та Полтавський регіони.

Інноваційний характер для практики агротуризму в Україні можуть мати агротуристичні розваги. Вживання терміну агророзвага ґрунтується на доступності цього типу розваг не лише в сільських господарствах чи сільських місцевостях, а теоретично й на зелених територіях у містах. Останніми роками швидко розвиваються агророзваги, які можна віднести до нової генерації. Прикладом такого типу розваги є мандрівки лабіринтами з кукурудзи, назва якої «кукурудзяний лабіринт». У США популярність цієї послуги зростає протягом 20 років. Спеціальне фермерське господарство «The Maize», яке займається вирізанням лабіринтів, починаючи з 1996 року створило близько 1200 кукурудзяних лабіринтів різноманітних схем, що принесли додатковий дохід своїм господарям. Техаські фермери Лорі і Кен Графи стверджують, що за останні 7 років на їх господарстві побувало близько 100 тис. туристів [9, 10].

Лабіринти з кукурудзи створюють на сільських полях, зазвичай поблизу густозаселених місцевостей, щоб забезпечити постійний потік зацікавлених відвідувачів. Для реалізації «кукурудзяного лабіринту» Україна має значний ресурсний потенціал, зокрема площа земель, що є придатними для вирощування кукурудзи, становить - 17,6 млн га. Перший і єдиний лабіринт в Україні в кукурудзяному полі «Labirudza» з'явився в музеї національної культури та побуту «Пирогово» у серпні 2015 р. Включення такої новинки у додаткові послуги агросадиб значно підвищить їх конкурентоспроможність. Послуга прогулянки кукурудзяним лабіринтом популяризує здоровий спосіб життя, оскільки надається на свіжому повітрі, включає різноманітні конкурси, спортивні змагання, квести тощо, що загартовують та приводять в тонус. Собівартість послуги невисока, а термін окупності – коротший діючого сезону, оскільки паралельно поєднуються заняття агропромисловою діяльністю і надання туристичних послуг.

До агротуризму можна зарахувати лише ті форми туризму, які пов'язані з пізнавальною та виробничою діяльністю в селянському господарстві та використанням його бази з такою метою. Для України актуальним є впровадження такої форми занять, як продаж типу «збери сам» («pick up yourself»). Особливість її полягає в тому, що туристи, які приїжджають на ферми, самостійно збирають ягоди, фрукти чи овочі. З цією метою сад чи ягідна плантація повинні мати трав'янисте міжряддя з низько постриженою травою, щоб відвідувачі не бруднили собі вбрання. Туристам дозволяється збирати найкращі фрукти, тому значна кількість плодів залишається на деревах чи грядках. Споживачі такої послуги виділяють багато переваг і стверджують, що це хороший спосіб для родин провести час разом, серед природи, на свіжому повітрі.

Агротуризм як вид відпочинку має свої особливості, що визначається формою відпочинку, умовами проживання, природним середовищем і

культурною особливістю. Перебуваючи на відпочинку в агротуристичному господарстві, турист має можливість на деякий час змінити стиль життя, долучившись до виконання сільськогосподарських робіт разом із господарем, харчуватись здоровою безпечною їжею, контактувати з домашніми тваринами, природним середовищем. Не менш важливим для нього є і чисто економічний ефект – економія коштів на відпочинок, оскільки агротуризм є одним із найбільш дешевих його видів.

У контексті цього, аграрний та сільський туризм справляє позитивний вплив на відродження, збереження та розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини. Проявляючи інтерес до цих надбань народної культури, нерідко саме мешканці міст, які відпочивають у селі, розкривають місцевим жителям справжню цінність культурних пам'яток і таким чином сприяють їх збереженню.

Висновки. Враховуючи перспективи розвитку аграрного туризму для України, можна стверджувати, що агротуризм, може стати перспективним напрямом подальшого соціально-економічного розвитку селищ та регіонів в цілому. Використання світового досвіду у впровадженні інноваційних форм та новітніх ініціатив у обслуговуванні туристів є досить актуальним для його закріплення на ринку туристичних послуг. Проаналізовані інноваційні напрямки в агротуризмі розширюють спектр туристичних продуктів і послуг у таких напрямках, як агророзваги та безпосередні продажі, які ґрунтуються на використанні ресурсів сільських місцевостей та господарств.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко, Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія/ Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463с.
2. Герасименко, В.Г. Аграрний туризм як вид підприємництва: монографія/ В.Г. Герасименко, С.Г. Нездоймінов. – Одеса: ПАЛЬМІРА, 2011. – 178 с.
3. Зінько, Ю.В. Інноваційні форми занять в сільському туризмі та агротуризмі/ Ю.В. Зінько, М.Й. Рутинський, П.А. Горішевський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. – Ч.1. – С. 30-38
4. Бондар, В.В. Агротуризм як вид диверсифікаційного розвитку сільськогосподарського підприємництва/ В.В. Бондар, Я.Л. Ганжа// Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. - №4(62). – С. 113-119
5. Гарбар, Г. Тенденції розвитку сільського туризму в Україні / Г. Гарбар [Електронний ресурс]// Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. - 2013. - Вип. 30. - С. 5-10. - Режим доступу до журн.: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vird_2013_30_2.pdf. - Назва з екрану;
6. Рутинський, М.Й. Міжнародний досвід організації сільського туризму/ М.Й.Рутинський, Ю.В.Зінько // Географія та туризм: наук. збірник [ред. колегія: Я.Б.Олійник (відп. ред.) та ін.] - К.: Альтерпрес. - 2010. - Вип. 5. – С. 55-58.

7. Русан, В.М. Щодо шляхів підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. Аналітична записка: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1129/>. – Назва з екрану;
8. Зінько, Ю. Розвиток агротуризму (сільського туризму) в Україні : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://agroturdrog.com.ua/ukr_agrozv.html. - Назва з екрану;
9. Шаломанов, О. Агротуризм і кукурудзяні лабіринти: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [http:// coolidea.ru/2007/11/04/agroturizm-i-kukuruznye-labirinty/](http://coolidea.ru/2007/11/04/agroturizm-i-kukuruznye-labirinty/). – Назва з екрану;
10. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.html. - Назва з екрану.

Список использованных источников:

1. Ткаченко, Т.И. Устойчивое развитие туризма: теория, методология, реалии бизнеса: монография / Т.И. Ткаченко. - 2-е изд., Перераб. и дополн. - М.: Киев. нац. торг.-экон. ун-т, 2009. - 463с.
2. Герасименко, В. Аграрный туризм как вид предпринимательства: монография/ В.Г. Герасименко, С.Г. Нездойминов. - Одесса: ПАЛЬМИРА, 2011. - 178 с.
3. Зинько, Ю.В. Инновационные формы занятий в сельском туризме и агротуризме/ Ю.В. Зинько, М.И. Рутинський, П.А. Горишевский// Вестник Национального университета биоресурсов и природопользования Украины. - 2011. - Вып. 163. - Ч.1. - С. 30-38.
4. Бондарь, В.В. Экотуризм как вид диверсификационного развития сельскохозяйственного предпринимательства / В.В. Бондарь, Я.Л. Ганжа // Вестник Черниговского государственного технологического университета. - 2012. - №4 (62). - С. 113-119.
5. Гарбар, Г. Тенденции развития сельского туризма в Украине/ Г. Гарбар [Электронный ресурс]// Вестник Института развития ребенка. Сер.: Философия, педагогика, психология. - 2013. - Вып. 30. - С. 5-10. - Режим доступа к журн.: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Vird_2013_30_2.pdf. - Название с экрана;
6. Рутинський, М.И. Международный опыт организации сельского туризма/ М.И. Рутинський, Ю.В. Зинько// География и туризм: науч. сборник [ред. коллегия: Я.Б.Олійник (отв. ред.) и другие.] - М.: Альтерпрес. - 2010. - Вып. 5. - С. 55-58.
7. Русан, В.М. О путях повышения эффективности использования земель сельскохозяйственного назначения в Украине. Аналитическая записка: [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/1129/>. - Название с экрана;
8. Зинько, Ю. Развитие агротуризма (сельского туризма) в Украине [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: http://agroturdrog.com.ua/ukr_agrozv.html. - Название с экрана;
9. Шаломанов, А. Агротуризм и кукурузные лабиринты: [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: [http://http://coolidea.ru/2007/11/04/agroturizm-i-kukuruznye-labirinty/](http://coolidea.ru/2007/11/04/agroturizm-i-kukuruznye-labirinty/). - Название с экрана;
10. Европейский опыт организации сельского зеленого туризма: [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.html. - Название с экрана.

References:

1. Tkachenko, T.I. Sustainably advancement of tourism: theory, methodology , the realities of business: monograph / T.I. Tkachenko. - 2nd ed., revised and supplemented. - K.: Kyiv national university of trade and economics, 2009. - 463p.
2. Gerasymenko, V.G. Agricultural tourism as a form of enterprise: monograph / V.G. Gerasymenko, S.G. Nezdoymynov. - Odessa: PALMYRA, 2011. - 178 p.

3. Zinko, Y.V. Innovative forms of activities in the rural tourism and agrotourism / Y.V. Zinko, M.I. Rutynskyy, P.A. Gorishevskyy // Scientific bulletin of National Agricultural University of Ukraine. - 2011. - Vol. 163 - Part 1. - P. 30-38
4. Bondar V.V. Ecotourism as a form of diversification of agricultural entrepreneurship / V.V. Bondar, Y.L. Ganzha // Bulletin of Chernihiv State Technological University. - 2012. - №4 (62). - P. 113-119
5. Garbar, G. Trends of rural tourism advancement in Ukraine / G. Garbar [electronic resource] // Bulletin of the Institute of Child Development. Series.: Philosophy, pedagogy, psychology. - 2013. - Vol. 30. - P. 5-10. - Journal access mode : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vird_2013_30_2.pdf. - The name of the screen;
6. Rutynskyy, M.I. International experience of organization rural tourism / M.I.Rutynskyy, Y.V. Zinko // Geography and tourism, collection of scientific papers [Editorial Board: Y.B.Oliylyk (executive editor) and others.] - C .: Alterpres. - 2010 - Vol. 5. - P. 55-58.
7. Rusan, V.M. As for ways to improve the efficiency of using agricultural land in Ukraine. Policy Brief: [electronic resource]. - Access mode: <http://www.niss.gov.ua/articles/1129/>. - The name of the screen;
8. Zinko, Y. Advancement of agro-tourism (rural tourism) in Ukraine: [electronic resource]. - Access mode: http://agroturdrog.com.ua/ukr_agrozv.html. - The name of the screen;
9. Shalomanov, A. Agritourism and labyrinths from corn: [electronic resource]. - Access mode: <http://coolidea.ru/2007/11/04/agroturizm-i-kukuruznye-labirinty/>. - The name of the screen;
10. The European experience of organization rural green tourism: [electronic resource]. - Access mode: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.html. - Title from the screen.

УДК 911.3

Винниченко Ігор Іванович,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: ingvar80@ukr.net,

Рудніченко Юлія Анатоліївна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail:
y.rudnichenko@bigmir.net

ВОЄННИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мета. Метою статті є висвітлення умов, проблем та перспектив розвитку воєнного туризму в Україні, зважаючи у тому на зарубіжний досвід.

Методика. Методичні засади дослідження полягали в синтезі та аналізі відповідних друкованих та інтернет-джерел із застосуванням картографічного методу.

Результати. Охарактеризовано чинні умови функціонування воєнного туризму в порівнянні із зарубіжним досвідом, виокремлено проблеми та висвітлено перспективи розвитку цього виду туризму, зокрема запропоновано тур «Україна фортифікаційна».

Наукова новизна полягає в аналізі реальних умов розвитку воєнного туризму в Україні в порівнянні із зарубіжним досвідом.

Практична значимість полягає у тому, що ця робота може слугувати підґрунтям для написання науково-популярних статей, які б привернули увагу громадськості до розвитку воєнного туризму.

Ключові слова: воєнний туризм, мілітарі-тур, мілітарі-туризм, фортифікаційні споруди.

УДК 911.3

Винныченко Игорь Иванович,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченка, г. Киев, Украина, e-mail:
ingvar80@ukr.net,

Рудниченко Юлия Анатольевна

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченка, г. Киев, Украина, e-mail:
y.rudnichenko@bigmir.net

ВОЕННЫЙ ТУРИЗМ В УКРАИНЕ: УСЛОВИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Цель. Целью статьи является раскрытие условий, проблем и перспектив развития воєнного туризма в Украине, учитывая при этом зарубежный опыт.

Методика. Методические основы исследования заключались в синтезе и анализе соответствующих печатных и интернет-источников с использованием картографического метода.

Результаты. Охарактеризованы действующие условия функционирования воєнного туризма в сравнении с зарубежным опытом, выделены проблемы и раскрыты перспективы развития этого вида туризма, в частности предложен тур «Украина фортификационная».

Научная новизна заключается в анализе реальных условий развития воєнного туризма в Украине в сравнении с зарубежным опытом.

Практическая значимость заключается в том, что эта работа может служить основой для написания научно-популярных статей, которые бы привлекли внимание общественности к развитию военного туризма.

Ключевые слова: военный туризм, милитари-тур, милитари-туризм, фортификационные сооружения.

UDC 911.3

Vynnychenko Ihor Ivanovych,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: ingvar80@ukr.net

Rudnichenko Yuliia Anatoliivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: y.rudnichenko@bigmir.net

WAR TOURISM IN UKRAINE: CONDITION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Purpose. The purpose of the article is the interpretation of conditions, problems and prospects of war tourism development in Ukraine, based on foreign experience.

Methods. Methodical basic concepts concluded synthesis and analysis of relevant published and Internet resources using cartographical method.

Results. Characteristics of the current conditions of war tourism function in terms of foreign experience, highlighted problems and covered development prospects of this type of tourism, in particular a tour «Fortification Ukraine» was offered.

Scientific novelty consists of analysis real conditions of war tourism development in Ukraine in comparison with foreign experience.

The practical significance means that this work can be a reference for writing popular scientific articles, which would draw society's attention to war tourism.

Keywords: war tourism, military tour, military-tourism, fortifications.

Постановка проблеми. Такий різновид туризму як воєнний – відносно новий для України, проте поширений в Європі та в інших частинах світу, де користується значною популярністю. Фортифікаційні споруди та старовинні замки, місця відомих (і не дуже) битв, ДЗОТи, ДОТи, великі оборонні лінії часів I та II світових воєн, військово-історичні музеї, військова техніка, місця поховання загиблих воїнів – усе це в європейських країнах приносить прибуток, зокрема й армії, при цьому популяризує саму державу. Так, в Ізраїлі щорічні доходи від воєнного туризму становили 115 млн. дол. США, у ФРН ця цифра не виокремлювалась з загального туристського доходу, проте не один рік становила 2% від усіх турпослуг. Щороку США лише на квитках за відвідування військових музеїв (найпопулярніший з-поміж яких Музей стратегічної авіації) заробляли 45 млн. дол. Стосовно ж України, Збройні Сили якої потребують значного фінансування (особливо тепер), то ще 2010 р. географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка запропонував Міністерству оборони розробити наукову програму розвитку воєнного туризму. Проте відповідь в.о. директора

Департаменту економічної діяльності Міноборони Новосьолова С.В. була негативною. Влада вважала, що здійснення видатків на додаткові дослідження у цій сфері є недоцільним. До цього часу нормативних документів щодо організації та розвитку воєнного туризму не існує, а саме поняття навіть відсутнє у Законі «Про туризм» [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Воєнний туризм – тематика нині доволі популярна в електронних туристських виданнях, де – задля залучення туристів – переважають матеріали інформаційно-рекламного характеру. Існують різні наукові погляди щодо цього виду туризму, проте фундаментальні праці відсутні. Серед українських науковців увагу розвитку воєнного туризму приділяють А.В. Мельник [10] та І.І. Винниченко [2; 7; 8], також слід зазначити праці О.О. Любіцевої [4], Ю.І. Чикайло [5], М.П. Кляпа та Ф.Ф. Шандора [3]. Що ж до зарубіжних науковців, то варто завважити статтю Hrusovsky M. та Noeres K. [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При незначній кількості джерел, що характеризують воєнний туризм загалом, недостатньо уваги приділено аналізу умов і перспективам його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Військовий туризм (воєнний туризм, мілітарі-туризм, зброярський туризм) – це різновид туризму, метою якого є відвідування місцевості, пов'язаної з військовими та воєнними діями. Військовий туризм – це туризм на місцях боїв і історичних битв для всіх зацікавлених, а також для ветеранів і родичів загиблих воїнів, відвідування існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових морських кораблів, підводних човнів, катання на військовій техніці, стрільба зі зброї на полігонах і в тирах, участь у військових навчаннях та маневрах, перебування на полігонах в якості глядачів – *military tour*, до таких також можна віднести і тури щодо відвідування воєнних концтаборів та в'язниць. Такі визначення у своїй праці «Сучасні різновиди туризму» подають М.П. Кляп та Ф.Ф. Шандор. Автори поділяють військовий туризм на такі підвиди: військово-історичний туризм, зброярський туризм, мілітарі-туризм та воєнний туризм [3, с.205-206]. Одностайної думки стосовно того, яке саме поняття є загальнішим – воєнний чи військовий, ще нема, відповідно і єдиної класифікації підвидів теж поки не існує.

Ідея військового туризму не є новою: відколи війни стали частиною нашої історії, неабиякої популярності набуло відвідання не лише історичних пам'яток, а й різних воєнних об'єктів, що, в свою чергу, тісно пов'язані з історією, природою, архітектурою краю, а це дозволяє назвати воєнний туризм складовою частиною культурного туризму. Люди постійно звертаються й будуть звертатися до минулого, їм цікаво відвідувати місця, пов'язані з найважливішими битвами, подіями, що одного разу змінили хід історії, місця великих випробувань і горя, що закарбувалися в людській пам'яті навіки й постійно надихають повернутися туди знову і знову, щоб віддати шану історії та її героям. Отож, воєнний туризм має давню історію й значні перспективи розвитку, саме тому цей вид туризму набув

поширення закордоном, де користується значною популярністю, і де давно навчилися заробляти на туристах. У Європі, зокрема, донедавна працювали 14 асоціацій воєнного туризму. Те ж стосується і США, що відзначилися в гарячих точках всієї планети, і Китаю, який купує застарілу військову техніку і влаштовує в ній музеї. Роботу туристської мілітарі-галузі координує Всесвітня асоціація військового туризму, штаб-квартира якої знаходиться в Парижі [11].

В Україні ж сприятливі умови для розвитку воєнного туризму відсутні й тепер. Країна має великий потенціал, проте нині все тримається на ентузіазмі окремих осіб, зокрема Сергія Ченника, головного редактора військово-історичного журналу «Military Крым». Якщо в інших країнах світу об'єкти воєнного туризму роблять доступними загалом, то, до прикладу, в Україні цікавий та унікальний бункер у колишній ставці Гіммлера «Хегевальд» поблизу Житомира недоступний бажаним відвідати його, бо ж знаходиться на території військової частини. З часів Другої світової в горах Швейцарії збереглося 13 тис. укріплень. У бункерах відкрито кілька готелів: від дорогих, як «Клаустра» (у гірському масиві Санкт-Готтара на висоті 2 500 метрів), до готелю «Нуль зірок» (у кантоні Санкт-Галлен). Україна ж наразі може похизуватися лише одним мілітарі-готелем «Грінгоф», хоча потенціал для створення таких закладів набагато більший, ніж у Швейцарії [7].

Про значні можливості України щодо розвитку воєнного туризму можна сказати, навіть побіжно оцінивши наявні ресурси. Взяти до уваги хоча б фортифікаційні об'єкти. Зокрема, на території Закарпаття, як відомо, є шість військових ліній оборони – чотири угорських: Лінія Арпада, Лінія Гуняді, Лінія Ласло і Лінія Євгенія, та дві чехословацьких – Лінія Бенеша та Лінія Масарика. Найпопулярнішою серед них є лінія Арпада. Це багатокілометрова фортифікаційна споруда, яка мала десятки тунелів, казарм (розрахованих на тисячі військовиків), сотні ДОТів, амбразур, протитанкових споруд і навіть (до того ж – у горах) кілька військових шпиталів. Сьогодні майже кожного дня 200–300 угорців відвідують об'єкти воєнного туризму, передовсім лінію Арпада [10]. Ці та багато інших об'єктів, за належної промоції, можуть щороку приймати десятки тисяч туристів, які готові залишити власні гроші за отримання відповідних послуг. Досить популярними і навіть унікальними в Україні є музеї, що спеціалізуються на воєнній тематиці. Зокрема, заснований 30 жовтня 2001 р. Музей ракетних військ стратегічного призначення в м. Первомайськ (Миколаївська область), має лише один аналог – Музей стратегічної авіації в США [8].

Стосовно ж таких підвидів воєнного туризму, як зброярський і мілітарі-туризм, то в Україні вони не так розвинені як на Заході, де військової повинності давно вже немає. Там це лише спосіб відчувати себе чоловіком, не витрачаючи при цьому кілька років життя. Життя в армійських умовах і участь у програмах військової підготовки має непогані перспективи в зв'язку з переходом армії на контрактну основу. У

Росії кілька років тому туристи платили 3 тис. руб. (1000 грн.) на добу за ліжку у військовій частині, миску перлової каші, стройову підготовку і легку форму нестатутних відносин. А у В'єтнамі військовий туризм вважається кращим чоловічим засобом для схуднення: тиждень стройової підготовки в умовах джунглів дає вражаючі результати [7].

Досить цікавими ресурсами військового туризму в Україні є й підприємства «Укроборонпрому», продукція яких може зацікавити туристів. Зокрема, на заводі ім. В.О. Малишева (Харків) було створено танк «Оплот» – один із найбільш захищених танків у світі. А в державному Київському конструкторському бюро «Луч» сконструювали унікальну протитанкову зброю (ПТРК «Корсар»), яка не має аналогів у світі [9; 12; 15].

Стосовно цінової політики туристських фірм щодо цього виду туризму, то вона дуже різниться: оскільки надання окремих послуг все ще вважається незаконним, то і вартість доступна не кожному. Наприклад, вартість 25-хвилинного польоту (вищий пілотаж) на МіГ-29 становила 13,5 тис. дол. США, за 45 хвилин у повітрі на цьому самому літаку туристу пропонувалось заплатити 16 тис. дол. США [8].

Ще однією проблемою у розвитку військового туризму є його промоція. Якщо за кордоном функціонують асоціації, які приділяють цьому питанню значну увагу (створені телеканали – наприклад, «American Heroes Channel» в США [6], інтернет-портали та сайти), то в Україні лише поодинокі фірми, які – до того ж – нелегально надають послуги з цього виду туризму, належно не переймаються питаннями реклами.

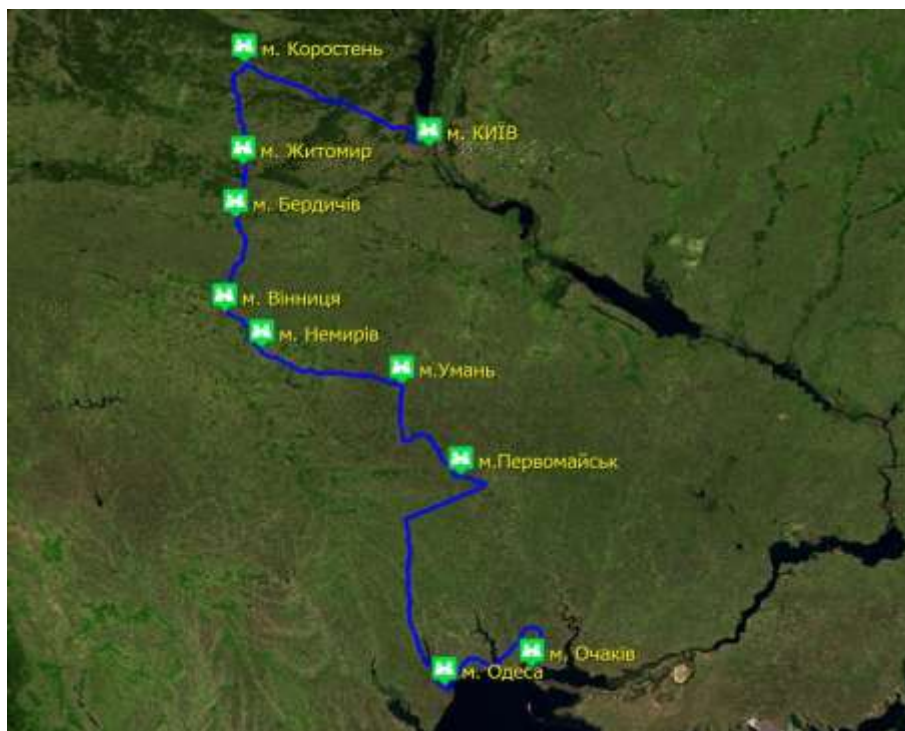

Рис.1. Картосхема туру «Україна фортифікаційна»

Військовий туризм – це те, на чому Україна може не лише заробити, а й

прославитись, адже іноземці завжди проявляли великий інтерес до радянської військової техніки. Вони полюбляють фотографуватися в радянській формі, а також не лише з цікавістю розглядають зброю минулого (яка у великій знаходиться у відповідних сховищах), а й прагнуть постріляти з неї. Міністр курортів та туризму АРК Володимир Савельєв зазначав, що коли на День міста до Ялти заходив флагманський корабель ВМС України «Гетьман Сагайдачний», за кілька днів стоянки біля набережної його відвідували тисячі людей, зокрема й іноземців [14]. Україна – держава, в якій знаходиться чимало пам'яток воєнної історії, більшість яких є недоступними. Україна – країна, що замикає першу двадцятку країн з найбільшими воєнізованими економіками згідно з Глобальним індексом мілітаризації поступаєся арміям сусідів за рівнем підготовки, станом технічної готовності озброєння та соціальними стандартами військової служби. Тож цілком логічним є запитання: «Де, як не в Україні, розвивати воєнний туризм?».

На підтвердження перспективності розвитку воєнного туризму в Україні авторами – на замовлення однієї з німецьких турфірм – було запропоновано тур «Україна фортифікаційна», маршрут якого такий: Київ – Коростень – Житомир – Бердичів – Вінниця – Немирів – Умань – Первомайськ – Одеса – Очаків. Зважаючи ж на географічне положення міст, зокрема Одеси та Очакова, можна пропонувати й комбіновані тури: воєнна тематика поєднана з відпочинком на морі. Це дозволить представити приморські області України в новому амплуа.

Висновки. Воєнний туризм продовжує набирати обертів за кордоном, проте в Україні, за наявності більш ніж достатньої ресурсної бази, все ще лишається поза законом. Це, відповідно, створює певні проблеми – недоступні пересічному громадянину ціни та низький рівень промоції.

Сьогодні тема підтримки армії є в тренді. Іншими словами, допомагати армії та підтримувати військових стало не лише корисним, але й модним. Українці все частіше стали заглядати до магазинів зброї в пошуках засобів захисту для своїх родин, але цим ще треба вміти користуватися та й володіння елементарними навичками виживання не завадило б. Все це і навіть більше могли б забезпечити туроператори внутрішнього туризму в співпраці з відповідними структурами Міноборони, Нацгвардії та інших військових та воєнізованих утворень. Проте поки влада не виявляє інтересу до цього виду туризму.

Воєнний туризм в Україні може і повинен стати джерелом поповнення державного і місцевих бюджетів, одним із джерел фінансування армії та набуття нею престижу (наприклад, в Естонії престиж армії є настільки високим, що претенденти на проходження військової служби мають витримати конкурс у 6-7 чоловік на місце), засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку, а також засобом ознайомлення з військово-історичною спадщиною народу та держави, що апріорі слугуватиме інструментом патріотичного виховання молоді.

Список використаних джерел:

1. Hrusovsky M., Noeres K. Military tourism. - The long tail of tourism: holiday niches and their impact on mainstream tourism.- Wiesbaden: Gabler, ISBN 978-3-8349-3062-0. - 2011, - p. 87-94.
2. Винниченко І. Відпочинок у стилі “мілітарі” // Урядовий кур’єр (Київ). – 2010. – 2 квітня. – С. 19.
3. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: підручник / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К., 2013. – 334 с.
4. Любіцева О.О. Туризмознавство: вступ до фаху: підручник / Любіцева О.О., Бабарицька В.К. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 335 с.
5. Чикайло Ю. І. Військово-історичні музеї України, як об’єкти військового туризму (на прикладі міста Львова) / Ю. І. Чикайло, В. А. Стадницька, І. М. Волошин // Географія та туризм : наук. зб. – Київ, 2015. – Вип. 32. – С. 74 – 85.
6. American Heroes Channel [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ahctv.com
7. Винниченко І. Чим завинив воєнний туризм // Економічна правда (Київ). – 2013. – 22 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.epravda.com.ua/publications/2013/07/22/386152/
8. Винниченко І. Чому не можна ввійти до «Хегевальда»? // Урядовий кур’єр (Київ). – 2013. – 17 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukurier.gov.ua/uk/articles/chomu-ne-mozhna-vviti-do-hegevalda/
9. В Україні випробували унікальну протитанкову зброю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unian.ua/society/815437-v-ukrajini-viprobuvali-unikalnu-protitankovu-zbroyu-foto.html
10. Мельник А.В. Нестандартні види туризму: особливості функціонування військового туризму // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: ВІКНУ, 2011. – Вип. №33. – С.350-353 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Znpviknu/2011_33/Zbirnik_33_55.pdf
11. Меньор Є. На Закарпатті розробляються нові маршрути з військового туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://46.166.160.238/uk/node/98512>
12. Президенту показали один из самых защищенных в мире танков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.mail.ru/inworld/ukraine/politics/19799875/?frommail=1>
13. Про туризм. Закон України у редакції від 15.01.2015р. N124-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
14. Рябова С. Военный туризм в Украине: бои без правил [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrtourism.com/travel_in_ua/28-7-2007_15-27_52_1.html?page=50&order=date
15. Украинские конструкторы разработали новое сверхточное оружие [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.segodnya.ua/ukraine/ukrainskie-konstruktory-razrabotali-novoe-sverhtochnoe-oruzhie--555574.html

Список использованных источников:

1. Hrusovsky M., Noeres K. Military tourism. - The long tail of tourism: holiday niches and their impact on mainstream tourism. - Wiesbaden: Gabler, ISBN 978-3-8349-3062-0. - 2011, - p. 87-94.
2. Вынныченко И. Отдых в стиле "милитари" // Правительственный курьер (Киев). - 2010. - 2 апреля. - С. 19.
3. Кляп М.П. Современные разновидности туризма: учебник / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. - М., 2013. - 334 с.

4. Любичева О.А. Туризмове́дение: введение в специальность: учебник / Любичева О.А., Бабарицькая В.К.-К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2008. - 335 с.
5. Чикайло Ю. И. Военно-исторические музеи Украины, как объекты военного туризма (на примере города Львова) / Ю. И. Чикайло, В. А. Стадницкая, И. Н. Волошин // География и туризм: науч. сб. - Киев, 2015. - Вып. 32. - С. 74 - 85.
6. American Heroes Channel [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.ahctv.com
7. Вынныченко И. Чем провинился военный туризм // Экономическая правда (Киев). - 2013. - 22 июля [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.epravda.com.ua/publications/2013/07/22/386152/
8. Вынныченко И. Почему нельзя войти в «Хегевальд»? // Правительственный курьер (Киев). - 2013. - 17 июля [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.ukurier.gov.ua/uk/articles/chomu-ne-mozhna-vvijti-do-hegevalda/
9. В Украине испытали уникальное противотанковое оружие [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.unian.ua/society/815437-v-ukrajini-viprobuvali-unikalnu-protitankovu-zbroju-foto.html
10. Мельник А.В. Нестандартные виды туризма: особенности функционирования военного туризма // Сборник научных трудов Военного института Киевского национального университета имени Тараса Шевченка. - К.: ВИКНУ, 2011. - Вып. №33. - С.350-353 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Znpviknu/2011_33/Zbirnik_33_55.pdf
11. Меньор Е. На Закарпатье разрабатываются новые маршруты по военному туризму [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://46.166.160.238/uk/node/98512>
12. Президенту показали один из самых защищенных в мире танков [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://news.mail.ru/inworld/ukraine/politics/19799875/?frommail=1>
13. О туризме. Закон Украины в редакции от 15.01.2015р. N124-VIII [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
14. Рябова С. Военный туризм в Украине: бои без правил [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.ukrtourism.com/travel_in_ua/28-7-2007_15-27_52_1.html?page=50&order=date
15. Украинские конструкторы разработали новое сверхточное оружие [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.segodnya.ua/ukraine/ukrainskie-konstruktory-razrabotali-novoe-sverhtochnoe-oruzhie--555574.html

References:

1. Hrusovsky M., Noeres K. Military tourism. - The long tail of tourism: holiday niches and their impact on mainstream tourism. - Wiesbaden: Gabler, ISBN 978-3-8349-3062-0. - 2011, - p. 87-94.
2. Vynnychenko I. Vidpochynok v styli «militari» [The rest in military style] // Urjadovyj kurjer [Government Courier], electronic journal. - 2010 - 2 April. - P. 19.
3. Klyap M.P. Suchasni riznovydy turyzmu [Modern types of tourism]: Textbook / M.P. Klyap, F.F. Shandor. - K., 2013. - 334 pp.
4. Lyubitseva O.O. Turyzmознавство: vstup do fakhu [Knowledge of tourism: an introduction to the profession]: Textbook / Lyubitseva O.O., Babarytska V.K. - K.: Publishing and Printing Center "Kyiv University", 2008. - 335 p.
5. Chykaylo Y.I. Viiskovo-istorychni muzei Ukrainy, yak obiekty viiskovoho turyzmu (na prykladi mista Lvova) [Military History Museums of Ukraine, as objects of military tourism (on the example of Lviv)] / Y.I. Chykaylo, V.A. Stadnytska, I.M.

- Voloshin // Geography and Tourism: The collection of scientific works - Kyiv, 2015. - Vol. no. 32 - P. 74 - 85.
6. American Heroes Channel [Electronic resource]. - Access: www.ahctv.com
 7. Vynnychenko I. Chym zavynyv voiennyi turizm [What the fault of war tourism is] // *Economichna pravda* [The economic truth], electronic journal. - 2013 - July 22 [Electronic resource]. - Access: www.epravda.com.ua/publications/2013/07/22/386152/
 8. Vynnychenko I. Chomu ne mozha vviyti do «Hegevalda»? [Why can't we enter «Khehevald»?] // *Urjadovyj kurjer* [Government Courier], electronic journal. - 2013 - 17 July [Electronic resource]. - Access: www.ukurier.gov.ua/uk/articles/chomu-ne-mozhna-vvijti-do-hegevalda/
 9. Ukraine has experienced a unique anti-tank weapon [Electronic resource]. - Access: www.unian.ua/society/815437-v-ukrajini-viprobuvali-unikalnu-protitankovu-zbroyu-foto.html
 10. Melnyk A.V. Nestandardni vydy turizmu: osoblyvosti funkcionuvannia viiskovoho turizmu [Non-standard types of tourism: features of functioning of military tourism] // *Zbirnyk naukovykh prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* [The collection of scientific works of the Military Institute Taras Shevchenko National University of Kyiv]. - Kiev.: VIKNU, 2001. - Vol. no. 33. - P. 350-353. [Electronic resource]. - Access: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Znpviknu/2011_33/Zbirnik_33_55.pdf
 11. Menor E. Na Zakarpatti rozrobliaiutsia novi marshruty z viiskovoho turizmu [New routes of military tourism are developed], electronic journal [Electronic resource]. - Access: <http://46.166.160.238/uk/node/98512>
 12. One of the most protected tanks in the world had been showed to the President [Electronic resource]. - Access: <http://news.mail.ru/inworld/ukraina/politics/19799875/?frommail=1>
 13. About tourism. The Law of Ukraine from 15.01.2015r. N124-VIII [Electronic resource]. - Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
 14. Ryabova S. Voennyi turizm v Ukraine: boi bez pravil [Military tourism in Ukraine: fights without rules], electronic journal [Electronic resource]. - Access: www.ukrtourism.com/travel_in_ua/28-7-2007_15-27_52_1.html?page=50&order=date
 15. Ukrainian constructors have developed a new ultra-precise weapon [Electronic resource]. - Access: www.segodnya.ua/ukraine/ukrainskie-konstruktory-razrabotali-novoe-sverhtochnoe-oruzhie--555574.html

УДК 911.3:338.483(477.85)

Круль Галина Ярославівна,
кандидат географічних наук, доцент

Паламарюк Марія Юріївна,
кандидат географічних наук

Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail:
g.krul@chnu.edu.ua, krul_galina@ukr.net

Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail:
palamaruk_maria@ukr.net

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ У БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТАХ

Мета: Виявити та оцінити наявну рекреаційно-туристичну базу для розвитку туристичної галузі. Проаналізувати територіальні особливості поширення природно-рекреаційних ресурсів за природною складовою (Буковинські Карпати) для подальшого виділення територій пріоритетного розвитку туризму.

Методика: Аналіз кількісних і площинних показників дозволив простежити територіальні особливості поширення природно-рекреаційних ресурсів. Ранжування за рейтингами зазначених показників стало основою для виділення рівнів забезпеченості природними РТР.

Результати: Виявлені особливості територіальної організації природних рекреаційно-туристичних ресурсів (РТР). Для територіального аналізу були використані показники кількості природних рекреаційно-туристичних об'єктів, їхня площа, щільність розміщення на території та заповідність території. На підставі проведеного рейтингового аналізу вказаних показників була визначена забезпеченість регіону дослідження ПТР. Виділені 7 інтервалів такої забезпеченості.

Наукова новизна: Вперше в розрізі сільських та селищних рад Буковинських Карпат проведений аналіз територіальної організації рекреаційно-туристичних ресурсів. На основі рейтингового аналізу виділені території пріоритетного розвитку туризму і запропоновані заходи.

Практична значимість: Результати просторового аналізу ресурсної бази можуть бути використані для розробки концепції розвитку рекреації й туризму регіонального рівня. А також слугувати основою створення привабливих інвестиційних програм для будівництва туристичних комплексів різного призначення.

Ключові слова: природні рекреаційно-туристичні ресурси, забезпеченість природними рекреаційно-туристичними ресурсами, рекреаційно-туристичний об'єкт.

УДК 911.3:338.483(477.85)

Круль Галина Ярославовна,
кандидат географических наук, доцент

Паламарюк Мария Юрьевна,
кандидат географических наук

Черновицкий национальный университет
имени Юрия Федьковича, г. Черновцы,
Украина, e-mail: g.krul@chnu.edu.ua,
krul_galina@ukr.net

Черновицкий национальный университет
имени Юрия Федьковича, г. Черновцы,
Украина, e-mail: palamaruk_maria@ukr.net

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В БУКОВИНСКИХ КАРПАТАХ

Цель: Изучить и оценить имеющуюся рекреационно-туристическую базу для развития туристической отрасли. Проанализировать территориальные особенности распространения природно-рекреационных ресурсов по естественной составляющей (Буковинские Карпаты) для последующего выделения территорий приоритетного развития туризма.

Методика: Анализ количественных и площадных показателей позволяет проследить территориальные особенности распространения природно-рекреационных ресурсов. Ранжирование по рейтингам указанных показателей стало основой для выделения уровней обеспеченности природными РТР.

Результаты: Определены особенности территориальной организации природных рекреационно-туристических ресурсов (РТР). Для территориального анализа были использованы показатели количества природных рекреационно-туристических объектов, их площадь, плотность размещения на территории и заповедность территории. На основании проведенного рейтингового анализа указанных показателей была определена обеспеченность региона исследования ПРТР. Выделены 7 интервалов такой обеспеченности.

Научная новизна: Впервые в разрезе сельских и поселковых советов Буковинских Карпат проведен анализ территориальной организации рекреационно-туристических ресурсов. На основе рейтингового анализа выделены территории приоритетного развития туризма.

Практическая значимость: Результаты пространственного анализа ресурсной базы могут быть использованы для разработки концепции развития рекреации и туризма регионального уровня. А также служить основой для создания привлекательных инвестиционных программ строительства туристических комплексов различного назначения.

Ключевые слова: природные рекреационно-туристические ресурсы, обеспеченность природными рекреационно-туристическими ресурсами, рекреационно-туристический объект.

УДК 911.3:338.483(477.85)

Krul Galina Yaroslavivna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

Yuriy Fedkovych
Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Ukraine, Chernivtsi, Ukraine, e-mail:
g.krul@chnu.edu.ua, krul_galina@ukr.net

Palamaryuk Maria Yuriyivna,
Candidate of Geographical Sciences

Yuriy Fedkovych
Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Ukraine, e-mail: palamaruk_maria@ukr.net

TERRITORIAL FEATURES OF THE SPREAD OF NATURAL RECREATION AND TOURISM RESOURCES IN THE BUKOVINIAN CARPATHIANS

Objective: Identify and assess the existing recreational and tourist base for tourism development. Analyze the territorial peculiarities of spreading of natural and recreational resources of the natural component (the Bukovynian Carpathians) for the subsequent selection of territories of the priority development of tourism.

Methods: Analysis of quantitative indicators and areas allows us to trace the territorial peculiarities of spreading of natural and recreational resources. The ranking by ratings of these indicators was the basis for the selection of levels availability of natural RTR. *Results:* Features of the territorial organization of natural recreation and tourists resources (RTR) are defined. Indicators of number of natural recreation and tourist facilities, floor space, density of the territory and protected areas have been used for spatial analysis. Availability of the

region of research by natural RTR on the basis of the rating analysis of these indicators was determined. 7 intervals such availability are allocated.

Scientific novelty: For the first time in a cut of rural and township councils of Bukovynian Carpathians analysis of the territorial organization of recreational and tourist resources. On the basis of the rating analysis are highlighted priority areas for tourism development.

Practical significance: The results of the spatial analysis of the resource base can be used to develop a concept for the development of recreation and tourism of the regional level. And also provide the basis for the creation of attractive investment programs of construction of tourist complexes for various purposes.

Keywords: natural recreation and tourist resources, the availability of natural recreation and tourist resources, recreational and tourist site.

Постановка проблеми. Неухильне зростання рекреаційно-туристичних потреб в українському суспільстві слугує поштовхом до пошуку нових територій для реалізації стратегічних планів виходу з економічної кризи за прикладом багатьох європейських держав, де туризм посідає провідні позиції. Виявлення наявної рекреаційно-туристичної основи для подальшого залучення її до активного використання в туристичній галузі набуває особливого змісту в умовах постійного погіршення природного різноманіття та ускладнення екологічного стану навколишнього середовища. Буковинські Карпати є унікальною і потенційно-перспективною для реалізації вищезазначених стратегічних планів. Її рекреаційно-туристичну привабливість творять особливі та різноманітні орографічні форми, багаті водні, мінеральні, бальнеологічні ресурси, сприятливі кліматичні умови і ресурси, унікальні об'єкти флори і фауни загальнодержавного значення, недостатньо розвинута поселенська мережа з її самобутніми добре збереженими звичаями і традиціями, численні історико-культурні пам'ятки тощо. Проте потужний потенціал даного регіону використовується в галузі рекреації й туризму не повною мірою [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів присвячена низка наукових публікацій. М.П.Крачило розглядав ресурси у межах галузі рекреаційного обслуговування, як елемент національного господарства країни. Класифікацією та оцінкою туристично-рекреаційних ресурсів найактивніше займається О.О.Бейдик. Дослідженням природно-ресурсного потенціалу присвячені наукові вишукування М.Г. Ігнатенка та В.П. Руденка. О.І. Шаблій пропонує окремо розглядати туристичний і рекреаційний потенціал, причому природні ресурси виокремлює у структурі останнього. Питання оцінки природних рекреаційних ресурсів висвітлені у працях Ю. Веденіна, В. Круля, Д. Холявчук, В. Івануніка, К. Кілінської, Л. Царик, М. Паламарюк, Л. Черчик та ін.

Постановка завдання. Наукові дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів зазвичай виконуються в межах адміністративно-територіальних одиниць, якими виступають області та райони. З огляду на

це, аналіз територіальних особливостей поширення природно-рекреаційних ресурсів за природною складовою (Буковинські Карпати) відповідає запитам сьогодення. Тим більше, що в таких межах детальний просторовий аналіз ресурсної бази для рекреаційно-туристичних потреб з метою подальшого виділення територій пріоритетного його розвитку ще не подавався.

Виклад основного матеріалу. Для виявлення територіальної організації природних рекреаційно-туристичних ресурсів в Буковинських Карпатах варто узагальнити та опосередкувати дані щодо останніх у розрізі селищних та сільських рад. Серед різноманітних показників, які можна використати для територіального аналізу природного рекреаційно-туристичного потенціалу, зауважимо на кількості природних рекреаційно-туристичних об'єктів (РТО) та їхній площі, щільності розміщення на вказаній території (у шт. на 100 км²) і заповідності території, яка є часткою площі природоохоронної території до всієї площі сільської ради (визначається у %).

Найбільша кількість природних РТО відзначається на території Шепітської сільської ради – 10 шт. (див. табл. 1), причому половина з них зосереджена у найпівденнішому поселенні регіону – с. Сарата. Наступні дві позиції обіймають Берегометська селищна і Долішньошепітська сільська ради, де зафіксовано по 9 об'єктів, особливість розміщення яких характеризується концентрацією у межах першої та деякою територіальною розосередженістю на теренах останньої (задіяно 3 із 4 населених пунктів сільської ради за переважаючого розташування РТО в одному з них – с. Долішній Шепіт).

Дещо менше природних об'єктів для рекреації й туризму розташовані на землях Розтоківської сільської ради, де їхня кількість становить 7 шт. Вони розміщені у сс. Розтоки (6 шт.) та Товарниця (1 шт.). Важливим видається те, що в межах наступних сільських рад ще більше скорочується кількість їхніх РТО. Так, на території Мариничівської і Банилів-Підгірнівської с/р відзначається по 5 об'єктів природної туристичної рекреації. Визначальною ознакою такого розміщення стане рівномірна завантаженість ними поселень першої (із трьох населених пунктів, у двох виявлено по 2 об'єкти) та цілковите заповнення останньої (всі 5 об'єктів розташовані у Банилові-Підгірному).

Всього по 1 РТО відзначено в найбільшій кількості сільських рад – 10 (43,5% від усіх селищних і сільських рад). Вони зафіксовані як на територіях т.зв. однопоселенських (Виженська, Черешенська, Старокрасношорська с/р) або малопоселенських (Плосківська с/р) адміністративних утворень, так і в межах багатопоселенських (Дихтинецька, Довгопільська, Киселицька та ін.). Наголосимо, що в межах 6 сільських рад знаходиться лєвова частка природних РТО – 45 шт. або 63,4%, тобто на одну сільську раду пересічно припадає по 7,5 об'єктів.

Таблиця 1

Природні рекреаційно-туристичні ресурси Буковинських Карпат у розрізі сільських та селищних рад

№ п/п	Назва сільської чи селищної ради	Природні об'єкти								Σ рейтингів природних об'єктів
		кількість		площа		густота		заповідність		
		шт.	місце у рейтингу	га	місце у рейтингу	шт./100 км²	місце у рейтингу	%	місце у рейтингу	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Берегометська	9 ¹	2	8262	1	7,6	4	70,1	1	8
2.	Багнянська	-	22-23	-	22-23	-	22-23	-	22-23	90
3.	Виженська	1 ^{5.1}	12	-	20-21	3,7	12	0	20-21	65
4.	Долішньошепітська	9 ¹	3	101,6	14	3,8	11	0,43	14	42
5.	Лукавецька (с.Вовчинець)	-	22-23	-	22-23	-	22-23	-	22-23	90
6.	Мигівська	2	11	0,6	17	2,4	18	0,01	19	65
7.	Черешенська	1 ^{5.7}	18	0,5	18-19	5,5	9	0,03	16	61,5
8.	Путильська	3 ⁴	9	7119	2	2,8	17	67,3	2	30
9.	Дихтинецька	1 ^{5.4}	15	1,0*	16	5,7	8	0,06	15	54
10.	Довгопільська	1 ^{5.8-10}	19-21	470	7-9	7,3	5	34,1	3	36
11.	Киселицька	1 ^{5.2}	13	1,0*	15	1,8	19	0,02	17	64
12.	Конятинська	1 ^{5.8-10}	19-21	470	7-9	3,0	15	14,21	7	50
13.	Мариничівська	5 ²	6	473	6	23,5	1	22,2	5	18
14.	Підзахаричівська	1 ^{5.8-10}	19-21	470	7-9	6,3	6	29,8	4	38
15.	Плосківська	1 ^{5.3}	14	235	13	1,3	20	3,1	10	57
16.	Розтоківська	7	4	513	4	12,8	2	9,4	9	19
17.	Селятинська	1 ^{5.5}	16	-	20-21	1,2	21	0	20-21	78
18.	Сергіївська	4 ³	7	239	12	3,5	13	2,1	11	43
19.	Усть-Путильська	4 ³	8	746	3	7,9	3	14,8	6	20
20.	Шепітська	10	1	302	11	5,0	10	1,5	13	35
21.	Яблуницька	3 ⁴	10	495	5	6,2	7	10,2	8	30
22.	Банилів-Підгірнівська	5 ²	5	348	10	2,9	16	2,0	12	43
23.	Старокрасношорська	1 ^{5.6}	17	0,5	18-19	3,1	14	0,015	18	67,5

Пояснення до таблиці 1

- 1 – вищий рейтинг у смт Берегомет через розташування тут управління НПП «Вижицький»;
 2 – вищий рейтинг у Банилів-Підгірнівській с/р, оскільки тут більша різноманітність природних пам'яток;
 3 – вищий рейтинг у Сергіївській с/р, бо тут більша різноманітність природних пам'яток;
 4 – вищий рейтинг у Путильській селищній ради через розміщення тут управління НПП «Черемоський»;
 5.1 – вищий рейтинг завдяки унікальності джерела;
 5.2 – вищий рейтинг завдяки великому науковому значенню пам'ятки;
 5.3 – вищий рейтинг завдяки еталонному значенню для лісівництва;
 5.4 – вищий рейтинг завдяки науковому значенню пам'ятки;
 5.5 – вищий рейтинг завдяки аналогічності даного джерела джерелам «Нафтусі»;
 5.6 – вищий рейтинг завдяки дуже високій мінералізації (>250 г/л);
 5.7 – вищий рейтинг завдяки високій мінералізації (від 10 до 200-300 г/л);
 5.8-5.10 – пам'ятки однотипні;
 * – вищий рейтинг у Киселицькій с/р, оскільки її пам'ятка має більше наукове значення.

За показником площі природоохоронних об'єктів спостерігається неспівпадання з величинами їхньої кількості. Серед тих, де має місце сумісність їхніх рейтингових місць, варто виділити дві групи селищних і сільських рад. До першої віднесемо ті адміністративно-територіальні утворення, де зафіксована або повна (Мариничівська і Розтоківська с/р), або майже повна (Черешенська) відповідність рейтингових місць за кількістю і площею природоохоронних об'єктів. Другу групу утворюють ті селищні й сільські ради, де отримана приблизна ідентичність місць вказаних вище величин (Берегометська, Дихтинецька, Селятинська,

Плосківська і Старокрасношорська).

Зрозуміло, що вершину «площинної піраміди» займають ті селищні ради, на території яких знаходяться адміністративні центри двох національних природних парків. Першу позицію посіла Берегометська селищна рада (8262 га), де розташовані управлінські структури НПП «Вижницький», а другу – Путильська (7119 га) – НПП «Черемоський».

На порядок менша величина природоохоронних територій фіксується у 12 сільських рад, що коливається від 746 га (Усть-Путильська, с/р) до 101,6 га (Долішньошепітська с/р). Причому, від числа природоохоронних територій кількісні показники площ РТО не залежать. Так, у Довгопільській, Конятинській і Підзахаричівській сільських радах зафіксовано лише по одній природоохоронній території, величини яких сягнули по 470 га. Водночас, Шепітська сільрада, займаючи перше місце за кількістю РТО (10 шт.), посіла за їхньою площею лише 11 позицію (302 га), або Сергіївська сільська рада, де наявні 4 природні об'єкти, що охороняються, однак їхня площа склала 239 га (12 місце у рейтингу).

Чималу групу (7 шт.) утворюють сільські ради, де площа природоохоронних територій є доволі мізерною – меншою 1 га. Всі вони, зазвичай, складаються з одного природного об'єкта, що є або точковим і не займає значної площі, або територія його мізерно мала. До перших віднесемо джерела мінеральних вод (Виженська і Селятинська с/р), а до других – аналогічні джерела, однак із прилеглими незначними землями (Черешенська і Старокрасношорська с/р), або геологічні пам'ятки (стінки) (Дихтинецька і Киселицька с/р). Винятком може слугувати Мигівська сільська рада, де на території зареєстровано 2 джерела мінеральних вод із навколишніми землями.

Загалом, абсолютні показники (до яких відносимо і вищенаведені) при будь-якому дослідженні відіграють важливу, проте не визначальну, роль. Оскільки, територіально більші сільські ради або самі населені пункти мають можливість вміщувати більшу кількість природних РТО, а мала площа має, зрозуміло, меншу їхню потенційну ємкість. Виходячи з цього, для урівноваження територій із різними площами їхні абсолютні величини необхідно опосередковувати через власне території. Причому, за методикою В.Мацоли [1], пропонуємо визначати щільність на 100 км², причому територією опосередкування виступає площа сільської або селищної ради.

Отже, за показником щільності природних об'єктів (шт. на 100 км²) на території Буковинських Карпат можна виділити 8 груп селищних і сільських рад, які майже симетрично розташовуються від інтервалу пересічних величин: 4,1-5,0. Адміністративно-територіальні одиниці з вищими за середні значення показниками утворюють чотири інтервали: 5,1-6,0 (вища від середньої кількість природних РТО); 6,1-7,0 (висока); 7,1-8,0 (дуже висока) і більше 8,1 (надвисока), а з нижчими за середні значення – три інтервали: 3,1-4,0 (нижча від середньої); 2,1-3,0 (низька) і до 2,0 (дуже низька).

Надвисока щільність природних РТО зафіксована на території Мариничівської (23,5 шт./100 км²) і Розтоківської (12,8) сільських рад (див. рис. 1), які розташовані в пониззі р. Черемош. Дуже високі показники мають місце на землях Усть-Путильської (7,9) і Довгопільської (7,3) сільських та Берегометської (7,6) селищної рад. Як бачимо, і в даному випадку більшість територій зі значними величинами щільності природних об'єктів тяжіють до басейну Черемошу і лише винятком може бути Берегометська селищна рада, що належить до басейну Сірету. Зазначимо також, що висока концентрація природоохоронних територій властива тим же «черемоським» радам – Підзахаричівській (6,3) і Яблуницькій (6,2).

Найменш придатні за густотою природних об'єктів для рекреації й туризму Селятинська, Плосківська і Киселицька с/р, де показники їхньої щільності сягнули, відповідно, 1,2 шт./100 км², 1,3 і 1,8. Більшість із них відносяться до т.зв. внутрішніх територій (Киселицька і Плосківська с/р) і лише Селятинська займає периферійне положення, у долині р. Сучава, на кордоні з Румунією. Низьку територіальну насиченість природними РТО мають Мигівська (2,4) і Банилово-Підгірнівська (2,9) сільради, розташовані на межі з передгір'ям. Хоча й в останньої кількість об'єктів природно-заповідного фонду помітна (5 шт.), все ж за рахунок великої площі (348 га – 10 показник) значення їхньої щільності виявилось недостатнім (16 позиція). Незважаючи на віддаленість від центральних доріг Шепітської с/р та недостатню розвиненість транспортної інфраструктури, варто зауважити на даній території, оскільки тут знаходиться найбільше об'єктів для природної рекреації та туризму (10 шт.). Саме цей факт відіграв позитивну роль для отримання даною адміністративно-територіальною структурою середнього значення насиченості природними РТО (5,0).

Одним із важливих показників, що сприятимуть розвиткові рекреації й туризму в Буковинських Карпатах, є заповідність території, що обчислюється як частка площі природоохоронних територій до всієї площі тієї чи іншої сільської чи селищної ради. Виходячи з даних таблиці 1, можна виділити 7 груп інтервалів із величинами заповідності: дуже висока (вище 40,1%); висока (20,1-40,0%); вища від середньої (3,1-20,0%); середня (2,1-3,0%); нижча від середньої (1,1-2,0); низька (0,11-1,0%) і дуже низька (до 0,1%). Найвищі значення заповідності своєї території мають Берегометська і Путильська селищні ради (відповідно, 70,1% і 67,3%), оскільки у них дуже висока площа природоохоронних об'єктів (див. рис. 2). Істотно меншою, порівняно з попередніми, є частка заповідних територій у Довгопільській, Підзахаричівській і Мариничівській с/р, проте достатньо велика, що дозволило визначити величини їхньої заповідності (відповідно, 34,1%, 29,8% і 22,2%) як високі. Однак тільки в межах останньої є достатня кількість об'єктів (5 шт.), що повною мірою забезпечує їй такий значний результат. Водночас, на землях Довгопільської і Підзахаричівської с/р знаходиться тільки частина Черемоського іхтіологічного заказника (це дозволило означити її для кожної з них як 1 об'єкт), розташованого ще на території п'яти сільських рад, площею 3288 га.

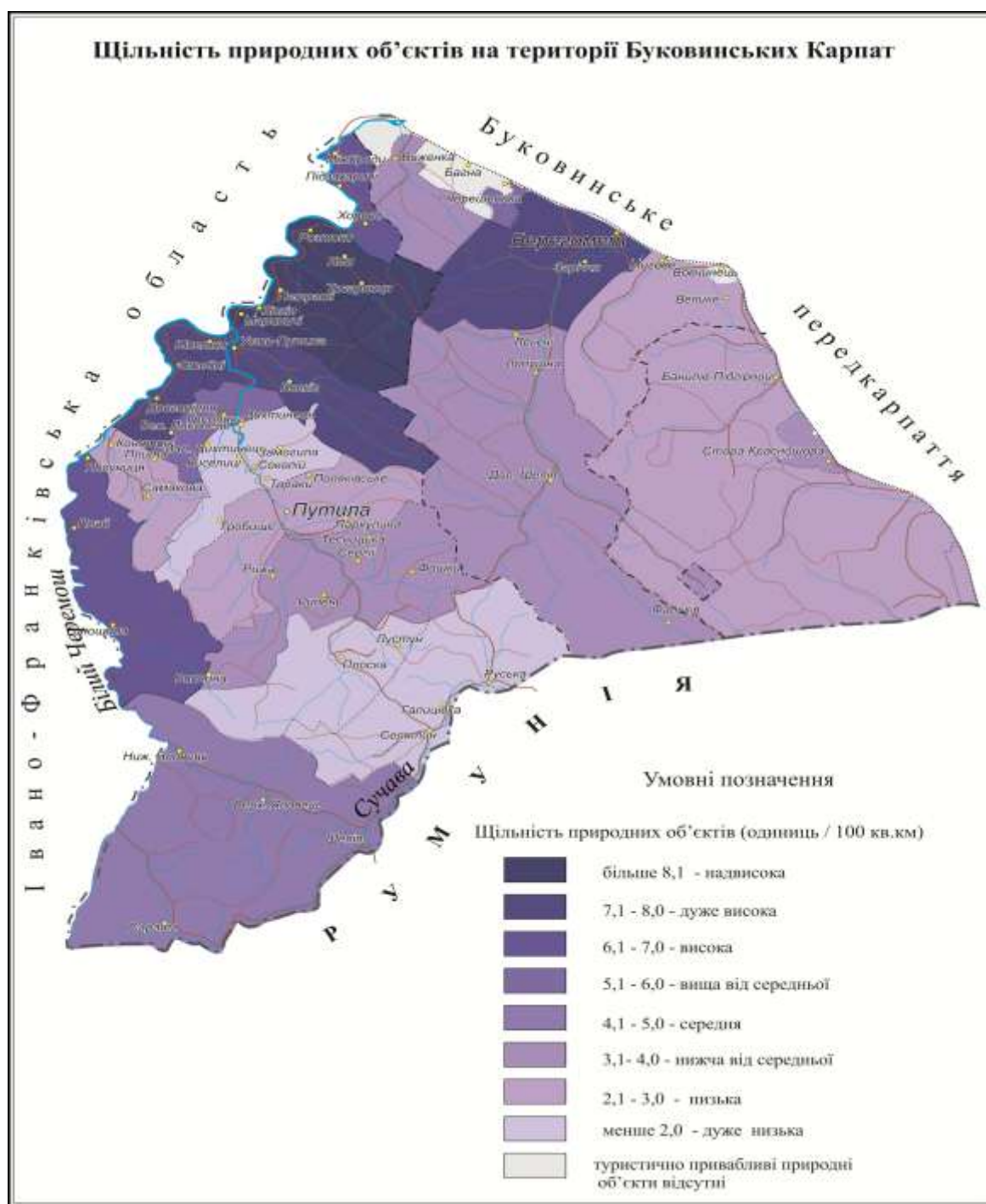

Рис. 1. Щільність природних рекреаційних об'єктів на території Буковинських Карпат

Достатньо значні за обсягами у Буковинських Карпатах території із низькою і дуже низькою заповідністю та ті, де об'єкти ПЗФ або зовсім відсутні, або їхня частка мізерно мала. Загалом, їхня площа складає, відповідно, 441,3 км², 32,3 км² і 115,6 км², що сягнуло 36,7% від усієї площі Буковинських Карпат (1605,1 км²). Коли ж до цих земель долучити сільські ради із нижчою від середньої заповідністю (Шепітську і Банилово-Підгірнівську), то загальна площа територій із низькою часткою природно-заповідних об'єктів (нижче 2,0%) сягне 958,2 км² або 59,7%.

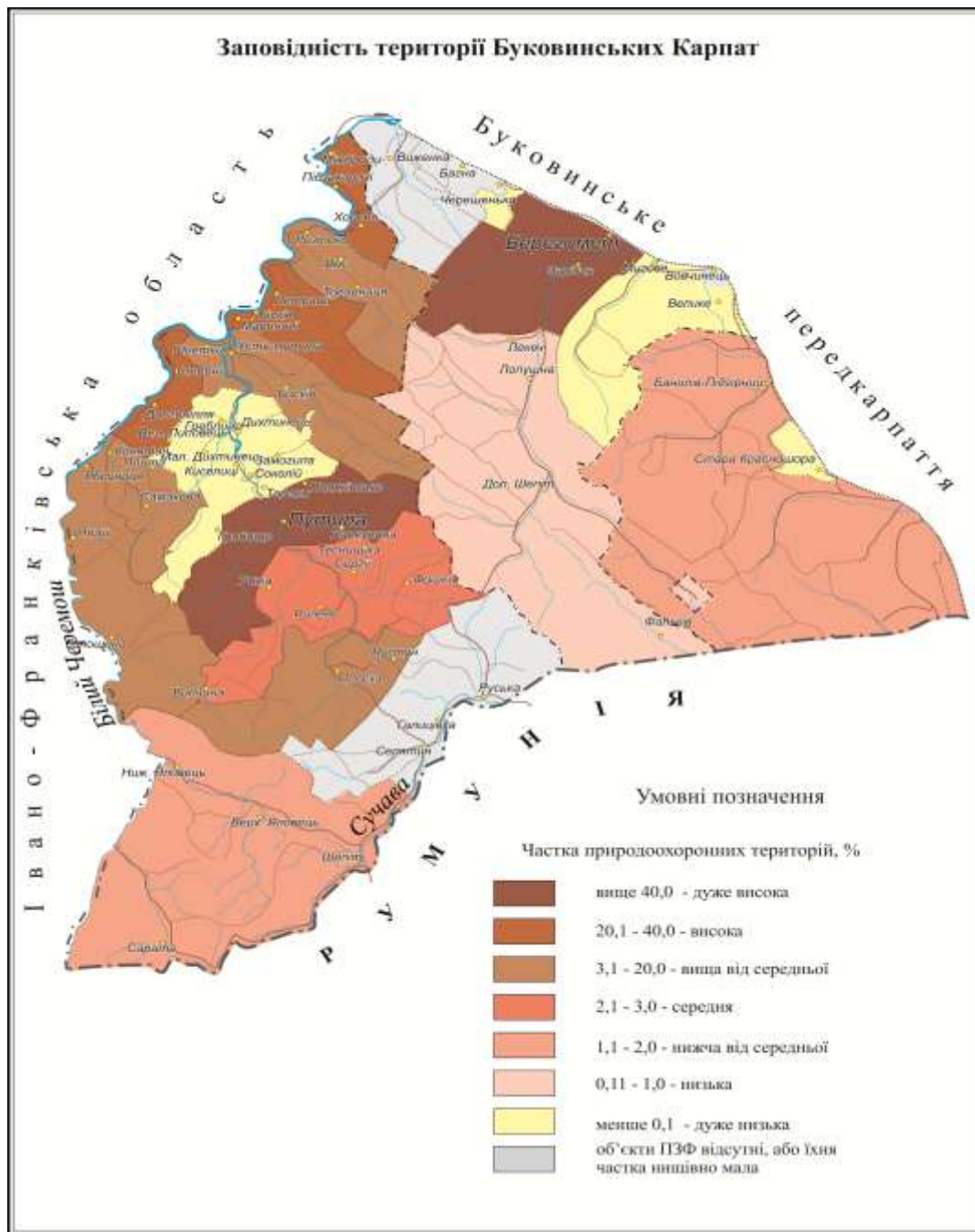

Рис. 2. Заповідність території Буковинських Карпат

Подальший аналіз природних РТО полягатиме у визначенні забезпеченості території Буковинських Карпат природними рекреаційно-туристичними ресурсами (РТР). Для цього необхідно провести рейтинговий аналіз вищезазначених чотирьох показників: кількості і площі природних РТО, щільності природоохоронних об'єктів і заповідності території. Кожен із цих параметрів, що має найбільшу величину в межах селищних і сільських рад, займатиме перше місце в рейтингу і йому надаватиметься 1 бал. Подальшим позиціям у рейтингових рядах відповідатиме зростання кількості балів до 23, адже у межах території дослідження нараховується всього 23 сільських і селищних ради. Отже, найменша можлива сума балів складатиме 4, що свідчитиме про найкращу забезпеченість

адміністративно-територіальної одиниці природними РТР. За зростання цієї суми зменшуватиметься забезпеченість останніми, аж допоки не сягне максимально можливих 92 балів, що засвідчить найгіршу ситуацію на даній території із природними РТО.

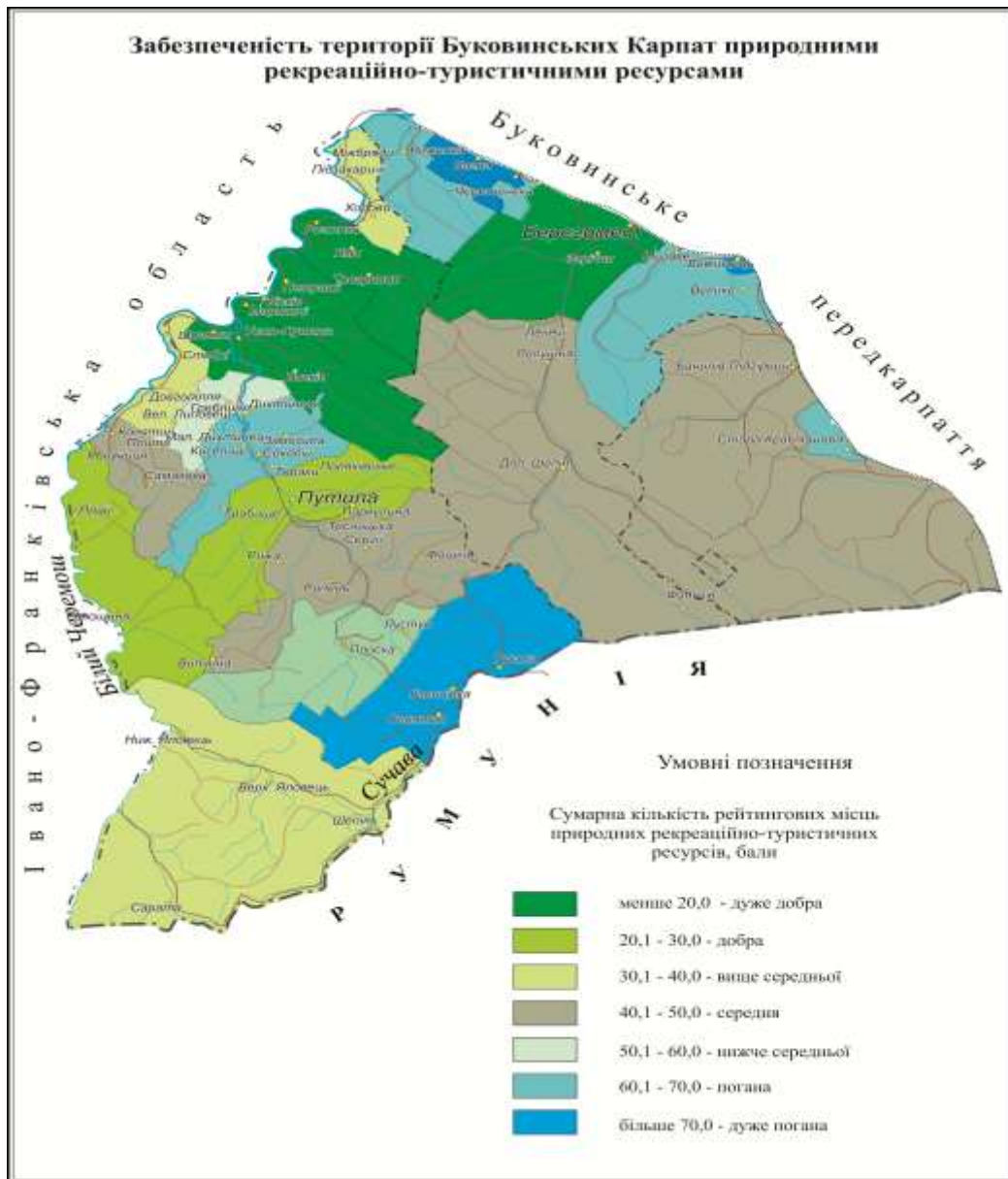

Рис. 3. Забезпеченість території Буковинських Карпат природно-рекреаційними ресурсами

Виходячи з наведеного вище, для сумарної кількості рейтингових місць природних РТР, що вказують на забезпеченість території Буковинських Карпат останніми, обрано 7 інтервалів величин такої забезпеченості: дуже доброї, доброї, вище середньої, середньої, нижче середньої, поганої і дуже поганої (див. рис. 3). Дуже добра забезпеченість природними РТР спостерігається на території Берегометської селищної ради, де сума балів рейтингових місць чотирьох показників склала 8 (див. табл. 1). До цього ж інтервалу відносяться Мариничівська, Розтоківська та

Усть-Путильська с/ради, для яких значення достатності, відповідно, дорівнювало, 18, 19 і 20 балів. Дані адміністративно-територіальні одиниці охоплюють північ регіону дослідження, у долині р. Черемош (останніх три) та р. Сірет (Берегометська селищна рада).

Територія доброї забезпеченості природними РТР зміщується на південь Буковинських Карпат, вздовж долини р. Черемош. Показник у 30 балів має Яблуницька с/р і такою ж величиною забезпечена територія Путильської селищної ради. Достатність природних РТР спостерігається і на землях Довгопільської, Підзахаричівської і Шепітської с/р, де сумарна величина рейтингових балів (36, 38 і 35, відповідно) свідчить про вищу за середню забезпеченість ними.

Загалом, території із дуже доброю, доброю і вище середньої забезпеченістю займають 629,9 км² Буковинських Карпат, що становить лише 39,1% від загального територіального обсягу останніх. Однак, якщо сюди ще долучити сільські ради із середньою забезпеченістю природними РТР (Долішньошепітська, Конятинська, Сергіївська і Банилів-Підгірнівська с/р), землі яких сумарно склали 553,7 км², то територія із достатньою забезпеченістю природними РТР для розвитку рекреації й туризму досягне потужних розмірів – 1180,6 км² або 73,6% Буковинських Карпат. Даний результат можна вважати досить сприятливим для подальшої прогнозованої динаміки рекреаційно-туристичного розвитку регіону.

Висновки. Проведений аналіз територіальних особливостей поширення природних рекреаційних ресурсів дозволив виділити сільські та селищні ради із достатньо високим рівнем забезпеченості природно-рекреаційними туристичними ресурсами. Понад 70% території Буковинських Карпат є перспективними для подальшого розвитку рекреації й туризму в регіоні дослідження. Але багатий природно-рекреаційний туристичний потенціал використовується сьогодні, на жаль, недостатньо, хоча є величезні можливості для сільського зеленого, екологічного, спортивного, екстремального, оздоровчого та ін. видів туризму.

Список використаних джерел:

1. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України /В.І. Мацола. – Львів, 1997. – 259 с.;
2. Паламарюк М.Ю. Суспільно-географічний аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів Буковинських Карпат. – Автореф. дис.... к.г.н. – Чернівці, 2015. – 20 с.

Список использованных источников:

1. Мацола В.И. Рекреационно-туристический комплекс Украины /В.И. Мацола. – Львов 1997. – 259 с.;
2. Паламарюк М.Ю. Общественно-географический анализ рекреационно-туристических ресурсов Буковинских Карпат. – Автореф. дисс...к.г.н. – Черновцы, 2015. – 20 с.

List of references:

1. Matsola V.I. Recreational and tourist complex of Ukraine. /V.I Matsola. - Lviv, 1997. - 259 p. ;
2. Palamaryuk M.Yu. Socio-geographical analysis of recreational and tourism resources of Bukovina Carpathians. - Author. diss ... k.g.n. - Chernivtsi, 2015. - 20 p.

УДК 911.9:504. 379.851(075.8):062.2

Калько Андрій Дмитрович,
доктор географічних наук, професор
Базан Ольга Олександрівна
Вакарова Наталія Василівна
Миронець Ніна Ростиславівна,
кандидат історичних наук, доцент

МЕГУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна,
e-mail: edissey@meta.ua

МЕГУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна

МЕГУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна

МЕГУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна

ОЦІНКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ОСТРОЗЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Метою дослідження є вивчення туристичного потенціалу Острозького району Рівненської області та аналіз проблем і перспектив його використання у туристичній діяльності.

Методика. Під час проведення наукової роботи були використані наступні методи суспільно-географічних досліджень: картографічний, порівняльний, спостереження, узагальнення, аналізу та синтезу.

Результати. В роботі з'ясовані теоретичні основи дослідження історико-культурного туристично-рекреаційного потенціалу Острозького району. Зроблена оцінка історико-культурних рекреаційно-туристичних об'єктів міста Острога та Острозького району загалом. Визначені проблеми та перспективи туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Наукова новизна полягає у застосуванні системного підходу до оцінки історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів Острозького району Рівненської області.

Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні низки географічних і туризмознавчих дисциплін та застосовані в роботі органів місцевого самоврядування при розробці програм соціально-економічного розвитку території.

Ключові слова: туристичні ресурси, історико-культурна пам'ятка, туристично-рекреаційний потенціал.

УДК 911.9:504. 379.851(075.8):062.2

Калько Андрей Дмитриевич,
доктор географических наук, профессор
Базан Ольга Александровна

МЭГУ имени С. Демьянчука, г. Ровно,
Украина, e-mail: edissey@meta.ua

МЭГУ имени С. Демьянчука, г. Ровно,
Украина

Вакарова Наталія Васильевна

МЭГУ имени С. Демьянчука, г. Ровно,
Украина

Миронець Нина Ростиславовна,
кандидат исторических наук, доцент

МЭГУ имени С. Демьянчука, г. Ровно,
Украина

ОЦЕНКА ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫХ РЕКРЕАЦИОННО- ТУРИСТИЧЕСКИХ ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЕЙ ОСТРОЖСКОГО РАЙОНА РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ

Целью исследования является изучение туристического потенциала Острожского района Ровенской области, а также анализ проблем и перспектив его использования в туристической деятельности.

Методика. При проведении научной работы были использованы следующие методы социально-географических исследований: картографический, сравнительный, наблюдения, обобщения, анализа и синтеза.

Результаты. В работе установлены теоретические основы исследования историко-культурного туристически-рекреационного потенциала Острожского района. Сделана оценка историко-культурных рекреационно-туристических объектов города Острога и Острожского района вообще. Установлены проблемы и перспективы туристически-рекреационного потенциала региона.

Научная новизна состоит в использовании системного подхода к оценке историко-культурных рекреационно-туристических ресурсов Острожского района Ровенской области.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть введены в учебный процесс преподавания ряда географических и туризмovedческих дисциплин и использованы в работе органов местного самоуправления при разработке программ социально-экономического развития территории.

Ключевые слова: туристические ресурсы, историко-культурная достопримечательность, туристически-рекреационный потенциал.

УДК 911.9:504. 379.851(075.8):062.2

Kal'ko Andriy Dmitrovich,
doctor of geographical sciences,
professor,

International University of Economics and
Humanities Named after Academician Stepan
Demianchuk, Rivne, Ukraine, e-mail:
edissey@meta.ua

Bazan Ol'ga Aleksandrovna

International University of Economics and
Humanities Named after Academician Stepan
Demianchuk, Rivne, Ukraine

Vakarova Natalya Vasilyevna

International University of Economics and
Humanities Named after Academician Stepan
Demianchuk, Rivne, Ukraine

Mironets Nina Rosmislavovna,
candidate of historical sciences,
associate professor

International University of Economics and
Humanities Named after Academician Stepan
Demianchuk, Rivne, Ukraine

ESTIMATION OF HISTORICAL AND CULTURAL RECREATIONAL- TOURIST SIGHTS OF OSTROG OF DISTRICT OF RIVNE AREA

Aim. A research aim is a study of tourist potential of Ostrog of district of the Rivne area and analysis of problems and prospects of his use in tourist activity.

Methodology. During realization of the advanced study the next methods of publicly-geographical researches were used: cartographic, comparative, supervision, generalization, analysis and synthesis

Results. Theoretical bases of research of historical and cultural tourist recreational potential of Ostrog of district of the Rivne area are in-process found out. Done estimation of historical and cultural recreational-tourist objects city Fish-fork and Ostrog of district on the whole. Certain problems and prospects of tourist-recreational potential of region.

Scientific novelty. A scientific novelty consists in application of approach of the system to the estimation of historical and cultural recreational-tourist resources of Ostrog of district of the Rivne area.

Practical meaningfulness. Research results can be drawn on in an educational process at teaching of row of geographical and tourist disciplines and applied in

process organs of local self-government at program of socio-economic development of territory development.

Key words: tourist resources, historical and cultural sight, tourist-recreational potential.

Постановка проблеми. Україна має усі об'єктивні передумови для створення високорозвиненої рекреаційно-туристичної індустрії. Не є виключенням і територія Острозького району Рівненської області, чому сприяють різноманітні природні фактори і наявні пам'ятки історії та культури.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, маючи значний туристично-рекреаційний потенціал, район використовує його не завжди раціонально, що негативно відбивається на соціально-економічній складовій розвитку території.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз проблем і перспектив туристичного потенціалу Острозького району Рівненської області для використання у туристичній діяльності.

Для досягнення поставленої мети необхідно: з'ясувати теоретичні основи дослідження історико-культурного туристично-рекреаційного потенціалу Острозького району, оцінити історико-культурні рекреаційно-туристичні об'єкти регіону, визначити проблеми та перспективи туристично-рекреаційного потенціалу Острозького району Рівненської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «туристичні ресурси» і «рекреаційні ресурси» використовують як синоніми, оскільки туризм є формою рекреаційної діяльності. До туристичних ресурсів можна віднести все, що може бути використано для задоволення потреб туристів: об'єкти і явища природного й антропогенного походження, що використовуються для відновлення життєвих сил людини та задоволення її соціальних потреб і впливають на територіальну організацію туристичної діяльності, формування територіальних туристичних комплексів, їх спеціалізацію та економічну ефективність [5].

Існує безліч класифікацій туристичних ресурсів [1-8]. Класифікацію туристичних ресурсів у межах розвитку туристичного потенціалу пропонує Н.М. Паньків [6]. Смаль І.В. [7] подає таке визначення: туристичні ресурси – це сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту. О.О. Бейдик пропонує свою класифікацію рекреаційно-туристичних ресурсів [2, 3]. Туристично-рекреаційний потенціал розглядається як сукупність наявних природних, соціально-економічних і культурно-

історичних передумов певної території в організації рекреаційно-туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Загальні методи дослідження туризму співпадають із загальнонауковими методами дослідження. Оцінка рекреаційних ресурсів є складним і не до кінця вивченим процесом. Ця складність обумовлена багатьма факторами, серед яких - відсутність чітко розроблених методик, рівень забезпеченості інформацією про якість і кількість рекреаційних ресурсів, невидимість ефекту використання ресурсів, суб'єктивність оцінок тощо.

Якщо критерії і методика оцінки природних рекреаційних ресурсів розроблена досить добре, то оцінка історико-культурних ресурсів не має загальноприйнятої схеми. У світовій практиці прийнята якісна оцінка історико-культурних пам'яток, які залежно від їх художнього та історичного значення, збереженості і унікальності поділяються на 7 груп. Найвищим балом оцінюються історико-культурні об'єкти світового значення, внесені до списку ЮНЕСКО. Однак дуже сумнівною бачиться включення в один ряд таких об'єктів.

За О. Бейдиком, основні позиції методики суспільно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів: окреслення об'єкта дослідження, вибір основних векторів дотику; обробка статистичної інформації, створення моделей складових суспільно-історичних ресурсів [2, 3].

В. Мацолою пропонується оцінювати рекреаційну значимість території за щільністю пам'яток історії та культури на 100 км². Такий підхід може використовуватись для оцінки ІКРР великих регіонів, а не для визначення історико-культурного туристичного потенціалу поселення. Н.Ф. Поліновою було запропоновано підхід, який для оцінки пізнавальної цінності включав такі ознаки: рівень організації об'єктів для показу і місцезнаходження туриста по відношенню до об'єкта огляду. Наступний етап оцінки пов'язаний з об'єднанням покомпонентних балів окремих компонентів оцінок, які отримані по окремих блоках історико-культурних туристичних ресурсів, в інтегральну величину. У результаті дістаємо загальну суму балів, яка і характеризує пізнавальну цінність ІКРР окремого поселення, або місцевості:

$$A = \sum_{i=1}^n P_i + \sum_{i=1}^n T_i + \sum_{i=1}^n S_i + \sum_{i=1}^n R_i + \sum_{i=1}^n F_i, \quad (1)$$

де A – інтегральний показник пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, місцевості; P_i – пам'ятки історії та культури; T_i – архітектурні пам'ятки; S_i – пам'ятки мистецтва; R_i – етнографічні пам'ятки; F_i – пам'ятки народної творчості. Для зручності оцінювання (співставлення і порівняння оціночних параметрів) важливо ввести поняття "коефіцієнта пізнавальної цінності" (K_p), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки ІКРР

окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок:

$$K_p = A/A_{max}, \quad (2)$$

де A – сума балів пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, території (блоку); A_{max} – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок. Коефіцієнт зручний для визначення рівня привабливості не лише комплексу історико-культурних ресурсів, але й для окремих блоків. Для цього достатньо поділити отриману суму балів на максимально можливу кількість балів у розрізі окремих блоків ІКРР.

Острозький район розміщується на південному сході Рівненської області України (рис. 1а)

Рис. 1. Розташування району в межах Рівненської області (а), та карта Острозького району (б)

Районний центр – місто Острог. Населення 28775 осіб. Загальна площа – 693 км². Середня густота населення 42 осіб/км². В районі налічується 55 сіл і 21 сільська рада (рис. 1б). Район розташований на межі Малого Полісся та лісостепу. Територія району переважно висотно-рівнинна, мережена балками, ярами, лугами, культивованими ґрунтами, лісами і гаями. На півдні та сході - заліснені висоти з великою кількістю озер, струмків, валунів і печер. Ґрунти району переважно супіщані, зрідка чорноземні та торф'яні, у надрах залягає глина, вапняк, поклади залізної та мідної руди, торфу та інших копалин. Найбільшими ріками є Горинь, Вілія, Збитенка і Вільшанка.

Острозький район має давню і славу історію. Острог знаходиться на Козячих і Крем'янецьких відрогах Баратинських гір поблизу впадання річки Вілії з її притоками у річку Горинь. Припускають, що назву місто одержало від давньоруського слова "острог", що означало укріплення, обнесене тином. Острог - місто стародавнє, про нього вже згадується в

Іпатіївському літописі (1100 рік), коли він був відданий за рішенням Ветичівського з'їзду Давиду Ігоровичу внуку Ярослава Мудрого. Отож наявність такої історії вимагає усебічної оцінки та використання у становленні туристичної галузі регіону.

Нами проведена оцінка історико-культурних рекреаційно-туристичних пам'яток Острозького району Рівненської області (табл. 1)

Таблиця 1

№	Історико-культурні рекреаційно-туристичні об'єкти	Місце розташування	Бали
<i>I. Компоненти пам'яток історії та археології</i>			
<i>1.1. Археологічні об'єкти</i>			
1	Поселення	м. Острог, східна окраїна, Нове містечко	2
2	Поселення лендельська, комарівська, черняхівська культура	м. Острог, південна частина міста, лівий берег р. Вілія, ур. "Старий пляж"	2
3	Поселення комарівської культури та могилянської групи ранньозалізного часу	м. Острог, 0,5 км від міста, лівий берег р. Вілія, ур. "Старий пляж"	2
4	Городище літописного міста Острога м.	Острог, вул. Замкова	4
5	Поселення XI-XVII ст.	м. Острог на території замку, в межах укріплень середньовічного міста (до Луцької брами та Татарської башти)	2
6	Культурний шар м. Острог	м. Острог, вул. Незалежності	4
7	Поселення тшинецько-комарівської культури	с. Вільбівне, південно-західна окраїна	2
8	Поселення культури шнурової кераміки, східно-тшинецька культура	с. Батьківці, 1 км на північ	2
9	Поселення доби бронзи, II тис. до н.е.	с. Верхів, 0,3 км на схід, заплава правого берега р. Устя	2
10	Поселення	с. Верхів, 0,3 км на схід, північно-східна окраїна села, ур. "Торгівля"	2
11	Курганний могильник городоцько-здовбицької культури городище, селище	с. Верхів, 1,5 км на захід від села, біля Гульчанських хуторів	3
12	Поселення могилянська група ранньозалізного часу, черняхівська культура	с. Верхів, північна окраїна села, схили правого берега річки	2
13	Поселення тшинецько-комарівської культури	с. Вілія, південно-західна окраїна села, територія колишнього хутора Закоти	2
14	Поселення городоцько-здовбицької культури, ранньозалізного часу та давньоруське	с. Волосківці, на південь від хутора Сутець	2
15	Поселення	с. Ілляшівка, 0,3 км на північний захід, схил першої надзаплавної тераси правого берега р. Збитинки	2
16	Поселення стжижовська культура	с. Кураж, південно-західна окраїна села, гирло безіменного струмка	2

17	Поселення лендельської, трипільської культури, городоцько-здовбицька, шнурова кераміка, давньоруська	с. Кургани, 0,6 км на захід від села, заплава правого берега р. Горинь	2
18	Поселення тшинецько-комарівська, милоградська	с. Кургани, 0,5 км на південний схід, ур. "Кінські могили"	2
19	Поселення тшинецько-комарівської культури	с. Кургани, ур. "Високий берег", перша тераса правого берега р. Горинь	2
20	Поселення та курганний могильник	с. Кургани, північно-східна околиця села, ур. "Копань"	3
21	Курганний могильник	с. Кургани, південно-східна околиця, перша надзаплавна тераса правого берега р. Горинь, ур. "Кінські могили"	3
22	Поселення комарівської культури, могилянської групи ранньозалізного часу	с. Лючин, 0,5 км на південний захід від села, правий берег р. Збитенки	2
23	Поселення трипільське, комарівське, могилянської групи ранньозалізного часу	с. Лючин, 300 м на південний захід, заплава лівого берега р. Збитенки	2
24	Селище	с. Лючин, східна околиця села	4
25	Поселення лінійно-стрічкова, трипільська, городоцько-здовбицька, могилянська група ранньозалізного часу, черняхівська культури	с. Лючин, південно-східна околиця села, ур. "Роз'їзди"	2
26	Поселення лендельська, шнурової культури, ранньозалізного часу, черняхівська культури	с. Межиріч, західна околиця, ур. "Попівщина", правий берег р. Збитенки	2
27	Поселення культури: трипільська, комарівська, кулястих амфор, могилянська група ранньозалізного часу	с. Межиріч, 1 км від західної околиці, ур. "Попівщина-2"	2
28	Кургани	с. Межиріч, 1,5 км, ур. "Попівщина-3"	3
29	Поселення трипільська, кулястих амфор, шнурової кераміки, комарівська, давньоруська культура	с. Межиріч, східна околиця села, ур. "Штани"	2
30	Поселення могилянська група ранньозалізного часу та поморська культури	с. Межиріч, південно-східна околиця хут. Бор, ур. "Піщаний кар'єр"	2
31	Поселення тшинецько-комарівської культури	с. Межиріч, західна околиця села, перша надзаплавна тераса правого берега р. Збитенки, ур. "Підварки"	2
32	Городище	с. Межиріч, центр села та територія монастиря	5
33	Поселення тшинецько-комарівської культури	с. Милятин	2
34	Поселення трипільської, кулястих амфор, шнурової кераміки, комарівської культур, могилянської групи ранньозалізного часу та давньоруське	с. Могиляни, ур. "Кар'єр", північно-східна околиця села	2
35	Поселення городоцько-здовбицької культури та шнурової кераміки	с. Могиляни, західна околиця села, підвищення правого берега р. Горинь	2
36	Могильник	с. Могиляни, ур. "Хмельник"	3

37	Поселення	с. Могиляни, північна околиця села, схил правого берега безіменного струмка, ур. "Поширки"	2
38	Могиляник тшинецько-комарівської культури	с. Могиляни, на захід від школи	3
39	Могиляник	с. Могиляни, центр села, п	3
40	Поселення пізньотрипільське	с. Мощаниця, східна околиця, підвищення	2
41	Поселення шнурової кераміки, комарівської культури та ранньозалізного часу	с. Мощаниця, 0,5 км від села, біля дороги до с. Могиляни	2
42	Поселення могилянської групи ранньозалізного часу	с. Мощаниця, 0,3 км на захід	2
43	Поселення ранньозалізного часу	с. Мощаниця, ур. "Кар'єр"	2
44	Поселення пізньотрипільської культури	с. Новомалин, біля ферми	2
45	Поселення пізньотрипільської та комарівської культур	с. Новомалин, 1,5 км на захід	2
46	Поселення комарівської культури	с. Новомалин, ур. "Подобанка"	2
47	Городище та селище	с. Розваж, ур. "Монастирок"	4
48	Поселення тшинецько-комарівської культури	с. Слобідка, південно-східна околиця	2
49	Поселення ранньозалізного часу	с. Стадники, ур. "Окип"	2
50	Городище	с. Теремне, 1 км на південь	4
51	Поселення пізньотрипільське, скіфського часу	с. Точевики	2
52	Городище	с. Точевики, у км на захід	4
53	Поселення трипільської, городоцько-здовбицької, комарівської, милоградської та зарубинецької культур	с. Хорів, ур. "Підлужжя"	2
54	Поселення лендельської, городоцько-здовбицької, комарівської культур, могилянської групи ранньозалізного часу	с. Хорів, 3 км на північний схід, ур. "Дубове"	2
55	Поселення лендельської, трипільської, городоцько-здовбицької, комарівської культур, могилянської групи ранньозалізного часу	с. Хорів, 3 км на північний схід, ур. "Ожогоща"	2
56	Поселення лендельської, трипільської, городоцько-здовбицької, комарівської культур, ранньозалізного часу, давньоруське	с. Хорів, 3 км на північний схід, ур. "Поляна"	2
57	Поселення пам'яток типа Луки-Райковецька та давньоруське	с. Хорів, південно-східна околиця	2
58	Поселення давньоруське	с. Хорів, 200 м від школи	2
59	Городище та селище	с. Верхів, ур. "Замок", 0,5 км на південний схід від церкви	4
60	Група курганів	с. Межиріч, 1,5 км на південний захід, ур. "Попівщина"	3
61	Поселення	с. Грем'яче на північному березі ставу	2
62	Культурний шар на території зруйнованого замку	с. Новомалин	5
63	Культурний шар на території колишнього замку	с. Сіянци	5

64	Культурний шар на території Троїцького монастиря-фортеці і міської брами	с. Межиричі	5
Всього:			162
<i>1.2. Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями</i>			
65	Братська могила жертв фашизму	м. Острог, вул. Татарська (громадське кладовище)	2
66	Братська могила воїнів Першої Кінної Армії	м. Острог, вул. Татарська (громадське кладовище)	2
67	Братська могила воїнів польських легіонів	м. Острог, 0,8 км на південний схід від автовокзалу	2
68	«Братське кладовище воїнів, загиблих у роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.)»	м. Острог, проспект Незалежності	2
69	Обеліск воїнам-землякам	м. Острог, проспект Незалежності, 2, парк ім. 40-річчя Перемоги	2
70	Пам'ятний знак на честь 2000-ліття від Дня народження Ісуса Христа	м. Острог, вул. Замкова гора	2
71	Пам'ятний знак місця розстрілів громадян єврейської національності фашистськими окупантами	м. Острог, Нове містечко, вул. Красностав	2
72	Місце розстрілу громадян євреїв фашистськими окупантами	м. Острог, Нове містечко, вул. Красностав	2
73	Пам'ятний знак «Князі Острозькі», «Острогу-900»,	м. Острог, проспект Незалежності, (парк ім. 40-річчя Перемоги)	3
74	Пам'ятник воїнам інтернаціоналістам загиблим на територіях інших держав	м. Острог, вул. Мануїльського, сквер ім. П.К. Сагайдачного	2
75	Пам'ятник «Дівчинка з каскою»	м. Острог, проспект Незалежності, 16	3
76	Пам'ятник захисникам м. Острога	м. Острог, вул. Манільського, берег р. Горинь (у напрямку м. Нетішина (за «Вельбівським мостом»))	2
77	Могила радянського льотчика	с. Білашів	2
78-110	Пам'ятні знаки землякам, які загинули у ВВВ	села: Білашів, Болотківці, Бродів, Бродівське, Бухарів, Верхів, Вельбівно, Вілія, Волосківці, Грем'яче, Грозів, Країв, Кургани, Лючин, Межиріч, Милятин, Михалківці, Могиляни, Мощаниця, Новомалин, Новородчиці, Оженин, Плоске, Почапки, Розваж, Сіянці, Слобідка, Стадники, Тесів, Українка, Хорів	32x2
111	Братська могила партизан з'єднання імені Героя Радянського Союзу І. Михайлова	с. Теремне	2
112	Братська могила воїнів радянської армії	с. Вільбівне, північно-східна частина громадського кладовища	2
113	Братська могила воїнів радянської армії	с. Милятин, біля приміщення школи	2
114	Пам'ятний знак на честь перемоги російських військ над турецькими під Ізмаїлом	с. Михалківці, в центрі	2
115	Братська могила радянських воїнів	с. Оженин, біля будинку сільської	2

		Ради	
Всього:			65
<i>1.3. Памятні місця пов'язані з життям та творчістю діячів історії та культури</i>			
116	Меморіальна дошка історичнику, досліднику П.З. Андрухову	м. Острог, вул. Андрухова	2
117	Меморіальна дошка на честь перебування в м. Острозі Т.Г. Шевченка	м. Острог, вул. Замкова гора	2
118	Меморіальна дошка лікарю, письменнику І.М. Маєвському	м. Острог, проспект Незалежності, 2	3
119	Меморіальна дошка на честь вихованців колишньої гімназії, Д.З. Мануїльського та А.І. Антонова	м. Острог, вул. Войкова, 6	3
120	Меморіальна дошка на честь вихованця гімназії В. Рильського	м. Острог, вул. Войкова, 6	3
121	Памятний знак на честь першого друкаря І. Федорова	м. Острог, вул. Академічна, (парк ім. Т.Г. Шевченка)	3
122	Меморіальна дошка на честь перебування у місті першодрукаря І. Федорова	м. Острог, Замкова гора	3
123	Меморіальна дошка політику В. Чорноволу	м. Острог, проспект Незалежності, центральна площа міста	3
124	Могила Самуїла Едельса	м. Острог, вул. Валога, ландшафтно-архітектурний комплекс «Острозький парк»	3
125	Могила громадського та державного діяча М.С. Шугаєвського	м. Острог, вул. Бельмаж (західна частина громадського кладовища)	2
126	Памятник Т.Г. Шевченку	м. Острог, вул. Академічна, 6 (парк ім. Т.Г. Шевченка)	3
Всього:			31
<i>II. Компоненти архітектурних пам'яток</i>			
<i>2.1. Пам'ятки оборонного будівництва (земляні або муровані укріплення, замки з бастионними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди XIX-XX ст.)</i>			
127	Вежа мурована XVI ст.	м. Острог, вул. Академічна, 5	5
128	Нова (кругла вежа)	м. Острог, вул. Академічна, 5	3
129	Замок князів Острозьких	м. Острог, вул. Академічна, 5	5
130	Луцька вежа – брама		5
131	Татарська вежа – брама	м. Острог, вул. Татарська	3
132	Монастир та костел капуцинів	м. Острог	4
133	Троїцький монастир-фортеця XV-XVII ст.	с. Межиріч	5
134	Руїни замку	с. Новомалин	4
Всього:			34
<i>2.2. Сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо)</i>			
135	Багоявленська церква	м. Острог, вул. Академічна	4
136	Успенський парафіяльний костел	м. Острог, вул. Академічна	3
137	Дзвіниця Багоявленського собору	м. Острог, вул. Академічна	4
138	Каплиця св. Миколая	м. Острог, вул. Академічна	3
139	Свято-Воскресенська церква	м. Острог, вул. Вишенського, 3	3
140	Каплиця на кладовищі» (Воздвиженська)	м. Острог, вул. Татарська	1
141	Мурована каплиця XVIII ст.	м. Острог, вул. Бельмаж, (громадське кладовище)	1
142	Троїцька церква 1767 р.	с. Білашів	3

143	Миколаївська церква 1785 р.	с. Бродів	3
144	Вознесенська церква 1910 р.	с. Верхів	3
145	Церква Параскеви 1935 р.	с. Вілія	3
146	Покровська церква 1910 р.	с. Волосківці	3
147	Покровська церква з дзвіницею 1709 р.	с. Завизів	3
148	Михайлівська церква XVII ст.	с. Милятин	3
149	Троїцька церква (1) і дзвіниця (1) 1740 р. (рахувати окремо)	с. Михалківці	3
150	Вознесенська церква	с. Могиляни	3
151	Покровська церква XVIII ст.	с. Новородичі	3
152	Церква Різдва Богородиці, 1876 р.	с. Плоске	3
153	Здвиженська церква 1755 р.	с. Почапки	3
154	Церква Косьми і Адамівна 1781 р.	с. Розваж	3
155	Георгіївська церква 1743 р.	с. Сіянци	3
156	Церква Різдва Богородиці 1880 р.	с. Стадники	3
157	Іоанна-Богословська церква XVIII ст.	с. Теремне	3
158	Церква Петра і Павла 1781 р.	с. Хорів	3
159	Троїцька церква XVIII ст.	с. Українка	3
Всього:			73
2.3. Громадські споруди (народні школи, народні дома, шпиталі, корчми, млини і т.п.)			
160	Школа лісництва XIX ст.	с. Верхів	2
161	Будинок управителя 1830 р.	с. Верхів	2
162	Межовий стовп	м. Острог, вул. Бельмаж, 2	2
163	Заславська брама XVI ст.	с. Межиріч	2
164	Піч XVII ст.	с. Межиріч	2
165	Коронаційний стовп	с. Межиріч	2
Всього:			12
2.4. Сучасні пам'ятки архітектури			
166	Садиба князів Яблоновських	м. Острог, вул. Академічна	3
167	Житловий будинок Шейнерберга, XIX-XX ст. (музей нумізматики)	м. Острог, проспект Незалежності, 45	3
168	Житловий будинок Шейнфайна XIX-XX ст.	м. Острог, вул. Героїв Майдану,	3
169	Житловий будинок Вайтраубе XIX-XX ст.	м. Острог, вул. Героїв Майдану,	3
170	Житловий будинок Воблого XIX-XX ст.	м. Острог, вул. Героїв Майдану,	3
Всього:			15

На території міста знаходиться 7 пам'яток історії та архітектури, які входять до реєстру нерухомих пам'яток України національного значення: Замок князів Острозьких; Вежа мурована (Сторожова башта); Башта Нова (Кругла); Церква Богоявлення Господнього; Костел Успіння Діви Марії; Башта Луцька; Башта надбрамна Татарська. Першим етапом оцінки ІКРТ об'єктів є створення єдиного переліку та поділ їх на п'ять груп. Також проводиться оцінка за бальною шкалою історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів. Для наступних обрахунків нам потрібні суми балів по всіх блоках. А саме: $\sum P_i = 260$ $\sum T_i = 135$ $\sum S_i = 0$ $\sum F_i = 0$. А також максимальні значення для даного переліку:

$$(\sum P_i)_{\max} = 630 \quad (\sum T_i)_{\max} = 215 \quad (\sum S_i)_{\max} = 0 \quad (\sum F_i)_{\max} = 0$$

Зважаючи на те, що у двох попередніх обрахунках в останніх позиціях у нас 0, то у наступних розрахунках їх враховувати не доцільно. Наступним етапом оцінки є знаходження інтегрального показника пізнавальної цінності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів міста Острога та максимального його значення при даному переліку (табл. 2). А саме: $A_j = 395(A_j)_{max} = 855$. Для точності оцінки вводиться поняття коефіцієнта антрактивності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів території: $K_{pj} = 0,46$.

Таблиця 2

Оцінка атрактивності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів Острозького району Рівненської області

Сумарний показник пізнавальної цінності (A)	Об'єкти					Коефіцієнт атрактивності
	Пам'ятки історії та археології	Архітектурні пам'ятки	Пам'ятки мистецтва	Етнографічні пам'ятки	Пам'ятки народної творчості	
395	260	135	0	0	0	0,46

За суб'єктивними оцінками до переліку історико-культурних рекреаційно-туристичних об'єктів внесена 170 пам'яток. Найбільш чисельна група - це компоненти пам'яток історії та археології, а саме 61 об'єкт - пам'ятки історії, 65 - пам'ятки археології. Друга група - компоненти пам'яток архітектури - 45 об'єктів. Проведена оцінка дозволяє поділити історико-культурні рекреаційно-туристичні об'єкти на 3 групи за такими критеріями: до 1-ї категорії віднесено об'єкти, що на нашу думку, мають особливу цінність для розвитку туризму в регіоні, вони оцінені 5 та 4 балами; до 2-ї категорії віднесені об'єкти, що мають значний інтерес для туристів - 3 бали; інші віднесено до 3-ї категорії (табл. 3).

Таблиця 3

Категорії						Всього
	Історії та археології	Архітектури	Мистецтва	Етнографічні	Народної творчості	
I	20	8	-	-	-	28
II	18	28	-	-	-	46
III	94	9	-	-	-	103
Всього	132	45	-	-	-	177

З табл. 3 видно, що особливо цінних об'єктів на території району 28, мають значний інтерес для туристів 46 одиниць, а 103 інших віднесені до III категорії.

Висновки. Зрозуміло, що Острозький район Рівненської області має усі перспективи для розвитку туристичної галузі. Адже, створивши єдиний перелік історико-культурних пам'яток міста Острога та району, який

включає в себе 170 об'єктів, оцінивши їх за розробленою методикою, ми можемо стверджувати, що район відноситься до середньоатрактивних територій.

Список використаних джерел:

1. Про туризм: Закон України // Відомості Верховної Ради. - 2004. - №13.
2. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. – К.: Палітра.– 2008. – 130 с.
3. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: Київський нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. - К., 2004. - 36 с.
4. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. - Чернівці, 2003. – 300 с.
5. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм. Навч. посібник - К.: «Вища школа», 1994.
6. Паньків Н.М. Туристично-ресурсний потенціал України. Текст лекцій. - Львів: Вид.центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. - 72 с.
7. Смаль І.В. Основи географії рекреації та туризму: навч. посіб. / І.В. Смаль. - Ніжин: НДПУ, 2004. - 105 с.
8. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Навч. пос. - К: Центр навчальної літератури, 2007. – 321 с.

Список использованных источников:

1. О туризме: Закон Украины // Ведомости Верховной Рады. - 2004. - №13.
2. Бейдик О.О. Словарь-справочник по географии туризма, рекреологии и рекреационной географии. – К.: Палитра.– 2008. – 130 с.
3. Бейдик О.О. Методология и методика анализа рекреационно-туристических ресурсов Украины: Киевский нац. ун-т им. Т.Г. Шевченко. - К., 2004. - 36 с.
4. Кифяк В.Ф. Организация туристической деятельности в Украине. - Черновцы, 2003. – 300 с.
5. Крачило М.П. Краеведение и туризм. Учеб. пособие - К.: «Выща школа», 1994.
6. Паньків Н.М. Туристически-ресурсный потенциал Украины. Текст лекций. - Львов: Изд.центр ЛНУ им. И. Франко, 2006. - 72 с.
7. Смаль И.В. Основы географии рекреации и туризма: учебн. пособ. / И.В. Смаль. - Нежин: НДПУ, 2004. - 105 с.
8. Фоменко Н.В. Рекреационные ресурсы и курортология. Учебн. пос. - К: Центр учебной литературы, 2007. – 321 с.

References:

1. About tourism: Law of Ukraine // of List of Verhovnaya Rada. - 2004. - №13.
2. Beidik A.A. A reference Dictionary-book is from geography of tourism, recreation and recreational geography. – K.: Palitra. – 2008. – 130 с.
3. Beidik A.A. Methodology and methodology of analysis of recreational-tourist resources of Ukraine: Taras Shevchenko National University of Kyiv. - K., 2004. - 36 с.
4. Kifak V.F. Organization of tourist activity is in Ukraine. - Chernivci, 2003. – 300 с.
5. Krachilo M.P. Study of a particular region and tourism. Train aid. - K.: «Vishcha shkola», 1994.
6. Pankiv N.M. Tourist-resource potential of Ukraine. Text of lectures. - Lviv: Publishing center of Ivan Franko National university of Lviv, 2006. - 72 с.
7. Smal I.V. Bases of geography of recreation and tourism: train aid. / I.V. Smal. - Nigin: NSOU, 2004. - 105 с.
8. Fomenko N.V. Recreational resources and resort. Train aid. – K.: Center of educational literature, 2007. – 321 с.

УДК 911.2 : 379 - 047.44 (477. 82-2)

Нетробчук Ірина Марківна,
кандидат географічних наук, доцент

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, м. Луцьк,
Україна, e-mail: iryna-nim@ukr.net

SWOT-АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ В ЛОКАЧИНСЬКОМУ РАЙОНІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мета. Проаналізувати туристично-рекреаційний комплекс Локачинського району з метою проведення SWOT- аналізу для визначення можливостей розвитку рекреації та туризму.

Методика. Для дослідження використано комплексний та системний підхід, зокрема статистичний, порівняльно-описовий метод, SWOT- аналіз.

Результати. Висвітлено природно-рекреаційний, історико-культурний потенціал та соціально-економічну ситуацію району як важливі чинники розвитку рекреації та туризму. Окреслено перспективи розвитку культурно-пізнавального, сільського, екологічного та пішохідного туризму. Проаналізовано найбільш вагомні чинники внутрішнього (сильні, слабкі сторони) та зовнішнього середовища (можливості, загрози), що здатні сприяти розвитку організації туристсько-рекреаційної діяльності району. Охарактеризовано проблеми, що гальмують розвиток цієї галузі.

Наукова новизна. Уперше проведено SWOT- аналіз розвитку рекреації та туризму в Волинській області, зокрема в Локачинському районі.

Практична значимість. Завдяки цьому методу можна оцінити перспективні напрямки розвитку рекреації та туризму в різних районах області та визначити не тільки їх можливості, а й усі доступні переваги над конкурентами.

Ключові слова: SWOT-аналіз, рекреація, туризм, комплекс, історико-культурні ресурси.

УДК 911.2 : 379 - 047.44 (477. 82-2)

Нетробчук Ирина Марковна,
кандидат географических наук,
доцент

Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, г. Луцк,
Украина, e-mail: iryna-nim@ukr.net

SWOT-АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА В ЛОКАЧИНСКОМ РАЙОНЕ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

Цель. Проанализировать туристически-рекреационный комплекс Локачинского района с целью проведения SWOT- анализа для определения возможностей развития рекреации и туризма.

Методика. Для исследования использован комплексный и системный подход, в частности статистический, сравнительно-описательный метод, SWOT- анализ.

Результаты. Освещены природно-рекреационный, историко-культурный потенциал и социально-экономическая ситуация района как важные факторы развития рекреации и туризма. Определены перспективы развития культурно-познавательного, сельского, экологического и пешеходного туризма. Проанализированы наиболее весомые факторы внутренней (сильные, слабые стороны) и внешней среды (возможности, угрозы), которые способны содействовать развитию организации туристическо-рекреационной деятельности района. Охарактеризованы проблемы, которые тормозят развитие этой отрасли.

Научная новизна. Впервые был проведен SWOT- анализ развития рекреации и туризма в Волынской области, в частности в Локачинском районе.

Практическая значимость. Благодаря этому методу можно оценить перспективные направления развития рекреации и туризма в разных районах области и определить не только их возможности, но и все доступные преимущества, над конкурентами.

Ключевые слова: SWOT- анализ, рекреация, туризм, комплекс, историко-культурные ресурсы.

UDC 911.2 : 379 - 047.44 (477. 82-2)

Netrobchuk Iryna Markivna,
candidate of Geographic sciences, Associate
Professor

Lesya Ukrainka Eastern European National
University, Lutsk, Ukraine
e-mail: iryna-nim@ukr.net

SWOT–ANALYSIS OF DEVELOPMANT OF RECREATION AND TOURISM IN LOKACHYNSKIY DISTRICT OF VOLYN REGION

Purpose. To make analysis of tourist and recreational complex in Lokachynskiy district for conducting SWOT- analysis in order to identify opportunities for the development of recreation and tourism.

Methodology. Comprehensive and systematic approach, particularly statistical, comparative-descriptive methods and SWOT- analysis were used in the research.

Results. The natural, recreational, historico-cultural potential and the socio- economic situation in the region were analyzed as an important factors of recreation and tourism. The prospects of development of cultural, educational, agricultural tourism and hiking were outlined. The most important factors of internal (strengths, weaknesses) and external environment (opportunities, threats) were analyzed. These factors can contribute to the development of tourism and recreational activity in the area. The problems that hamper the development of this industry were characterized.

Scientific novelty. SWOT-analysis of recreation and tourism in the Volyn region, particularly in Lokachynskiy district, has been conducted first time.

The practical significance. This method can be used for evaluating perspective areas of recreation and tourism in different parts of the region. It can also identify not only their ability but all available advantages over competitors.

Keywords: SWOT- analysis, recreation, tourism, complex, historico-cultural resources.

Постановка проблеми. Пожвавлення туристсько-рекреаційної діяльності стосується тих регіонів, які мають неабиякі природно-рекреаційні та культурно-історичні ресурси. До таких територій, на нашу думку, належить Волинська область. Оптимальне використання потенційних можливостей туристсько-рекреаційних ресурсів дозволяє не лише поліпшити економічний стан, але і впливає на соціальний рівень життєзабезпечення та розвиток інфраструктури в конкретному регіоні. Зауважимо, що важливу роль у розвитку рекреації та туризму відіграють органи державної влади обласного та районного рівня. Так, на думку В. Руденка, згідно проведеної економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу Волинської області, вона добре забезпечена природними

ресурсами для потреб рекреації та туризму [14]. У зв'язку з цим актуальною є проблема оцінки перспектив розвитку рекреації та туризму в районах області для вибору оптимального варіанту його державної підтримки. Саме тому для координації учасників туристичної сфери розроблена Програма розвитку туризму та рекреації у Волинській області на 2016-2020 роки, що затверджена Волинською обласною радою.

Адже не кожен адміністративний район області має однакові можливості для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. Поліські райони найкраще забезпечені природними умовами для розвитку рекреації, ніж лісостепові. Такі райони є привабливими для потенційних туристів і мають унікальні туристсько-рекреаційні ресурси. Останні можуть стати центром тяжіння масового туриста. У цьому випадку державна підтримка такого району принесе найбільш швидку і максимальну економічну віддачу [17].

Для розробки стратегічних пріоритетів розвитку туристсько-рекреаційної діяльності районів області доцільним є проведення SWOT-аналізу. Це метод аналізу соціально-економічної ситуації на місцях з урахуванням їхніх особливостей й з'ясування ключових напрямків менеджменту туризму. Цей аналіз допомагає визначити не тільки можливості районів, а й усі доступні переваги над конкурентами. SWOT-аналіз такого туристичного району передбачає пошук відповідей на такі запитання, що стосуються внутрішніх чинників – це переваги і недоліки та зовнішніх – сприятливі можливості та потенційні загрози. Отож SWOT-аналіз достатньо спрощує ідентифікацію сильних сторін і можливостей, які потрібно використати, а також слабких сторін і загроз, які потрібно подолати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних проблем та перспектив розвитку туристично-рекреаційної галузі з різних позицій присвячена ціла низка наукових праць. Вагомий внесок у теоретичні основи формування туристично-рекреаційного комплексу Волинської області, визначення сутності та типізації туристично-рекреаційних ресурсів регіону зробили Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко, В. Павлов, А. Цьось, Р. Мазурець [5, 10, 13, 15]. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності, релігійного, зеленого та пішохідного туризму в Волинській області розглянуто в роботах М. Мельнічука та його співавторів, О. Гаталяк, Н. Чир, П. Романів [2, 7, 12, 16].

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Однак більшість публікацій присвячена дослідженню природно-рекреаційного потенціалу та організації туристсько-рекреаційної діяльності Волинської області як підґрунтя розвитку різних видів туризму. Так, на нашу думку, варто відзначити, що у науковій праці Ф. Зузука та ін. проаналізований покомпонентний склад природних ресурсів Волинської області з використанням їх у туристсько-рекреаційній діяльності [3]. Оцінка природно-ресурсного потенціалу Любешівського району Волинської

області подана в дослідженні М. Мельнічука, Ю. Пасевича [6]. Разом з тим не менш важливу роль відіграє здійснений науковий доробок М. Боярин, Л. Савчук, який окреслює стан розвитку туризму і рекреації у басейнах озер Турійського району [1]. Сприятливі та лімітуючі умови та чинники розвитку туристсько-рекреаційної сфери в Маневицькому районі висвітлено в роботі О. Міщенко, Т. Павловської та ін. [8].

У переважній більшості проведених досліджень у розрізі деяких адміністративних районів взято до уваги лише рекреаційний потенціал як об'єкт для розвитку туризму. Натомість сьогодні відсутні узагальнюючі праці, присвячені такому важливому методу як SWOT-аналіз. Він допомагає з'ясувати внутрішні переваги і недоліки разом із зовнішніми сприятливими можливостями і загрозами для визначення стратегії дій розвитку рекреації та туризму в будь-якому районі чи регіоні. У зв'язку з цим виникла необхідність проведення SWOT-аналізу Волинської області, зокрема Локачинського району.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – проаналізувати туристично-рекреаційний комплекс Локачинського району та провести SWOT-аналіз для визначення можливостей розвитку рекреації та туризму на певній території.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно економіко-рекреаційного районування території Полісся, запропонованого Н. Кравченко, Локачинський район разом з іншими південними районами області на основі однорідних рекреаційних ресурсів формує Південно-Волинський рекреаційний район, який в свою чергу входить до складу Південно-Поліського рекреаційного мезорегіону [4].

Природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал району є важливими чинниками розвитку рекреації та туризму. Саме тому коротко проаналізуємо їхні особливості.

Локачинський район розміщений в південно-західній частині Волинської області. Переважна площа району (3/4) знаходиться в межах Волинської височини, а північна його частина займає Поліську низовину. Отож рельєф району представлений підвищеною плоскохвилястою лесовою рівниною, розчленованою балками та широкими заболоченими днищами. У межах району протікають річки Турія, Стохід, Луга, Серна, Черногузка, Луга-Свинорейка, Свинарка, Війниця, Міленька. Тут налічується 39 водойм, з них 12 озер і 27 ставків. Найціннішими озерами є Окорське, Холопичівське і Озютицьке. На заході смт. Локач проходить частина головного Європейського вододілу, що ділить басейни Чорного і Балтійського морів. Загальна площа лісів у районі становить 12,662 тис. га. За породним складом переважають соснові, сосново-дубові, березові та мішані ліси. Земельний фонд району становить 71,2 тис. га. З них 51,8 га тис. га (72,4%) займають сільськогосподарські угіддя, що засвідчує про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель. Під лісами та лісовкритими площами знаходиться 17,7 % від загальної площі земельного

фонду, забудовані землі займають – 2,0 %, болота – 3,9 %, відкриті землі без рослинного покриву – 0,4 %, води – 1,3 %.

Показник заповідності Локачинського району становить 4,18 %. У районі наявні 15 об'єктів природно-заповідного фонду. Серед них 1 ботанічний заказник загальнодержавного значення, 1 загальнозоологічний заказник, 6 гідрологічних заказників, 3 ботанічні пам'ятки природи, 3 гідрологічні пам'ятки природи і 1 парк-пам'ятка садового паркового мистецтва місцевого значення. Отже, район має значний потенціал природних рекреаційних ресурсів, які можуть слугувати основою для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності та задовольняти потреби широких верст населення [9].

Культурно-історичні об'єкти є невід'ємною складовою комплексу туристсько-рекреаційних ресурсів, завдяки яким туристи можуть задовольнити свої пізнавальні інтереси. У Локачинському районі налічується 19 пам'яток архітектури та містобудування, з яких 7 – національного значення та 41 пам'ятка історії, з яких 1 – національного значення та 3 пам'ятки археології. Вагому частку серед пам'яток архітектури становлять сакральні об'єкти національного значення. У с. Кисилин знаходиться комплекс Михайлівської церкви: церква, дзвіниця та мур з брамою 1632-1677 рр. Інший архітектурний комплекс – Михайлівська церква та дзвіниця з дерев'яною частиною 1787 р., що знаходиться у с. Великий Окорськ. У с. Затурці нині діє костел Святої Трійці 1642 р. Разом з тим до цієї ж категорії віднесено Свято-Луківську дерев'яну церкву 1788 р. у с. Сірнички. Серед пам'яток історії національного значення варто відзначити садибу родини Липинських поч. XIX ст. у с. Затурці. Тут, у родинному гнізді польської шляхти, народився відомий політолог, філософ, історик, державний і політичний діяч, патріот України В'ячеслав Липинський. Нині тут функціонує Затурцівський меморіальний музей В. Липинського [11].

Важливим чинником розвитку рекреації та туризму є аналіз соціально-економічних умов. Станом на 01.01.16 р. чисельність населення в Локачинському районі становила 22,3 тис. чол., в т. ч міського – 3,8 тис. осіб, сільського – 18,5 тис. осіб. Варто відзначити, що чисельність жінок (11,8 тис. осіб) перевищує – чоловіків (10,5 тис. осіб), що становить відповідно 52,9 % та 47,1 %. Працездатне населення району становить 13,6 тис. осіб, пенсіонери – 6,2 тис. осіб.

Локачинський район переважно є аграрним. Виробничо-господарську діяльність аграрного сектора забезпечує 79 агроформувань, з них 12 – сільськогосподарські підприємства і 67 – фермерські господарства. Незважаючи на сільськогосподарський напрям економіки району, тут спостерігається позитивна динаміка у галузі промислового виробництва. Найбільшими промисловими підприємствами є: Локачинське газове родовище, ТзОВ «Агрокорміндустрія», МП «Волиньпродукт», ПП «Захід» – Павловичівський цегельний завод, ВАТ «Локачинський хлібзавод». Так, у 2015 р. промислові підприємства району

реалізували продукції на 446,2 млн. грн., що складає 3,4% загальнообласного показника. У розрахунку на одного жителя району реалізовано промислової продукції на 19831 грн. (для порівняння: в області – на 12757 грн., в Іваничівському районі – на 835 грн., в Горохівському районі на – 1437 грн.) [9]. У структурі туристично-рекреаційного комплексу визначальна роль належить готельному та ресторанному господарству. Завдяки йому визначаються обсяги та направленість туристських потоків в'їзного та внутрішнього туризму, забезпечується населення відповідними послугами. За інформацією Л. Черчик та її співавторів наявність готелів та аналогічних засобів розміщення у Локачинському районі відсутні [15]. Натомість у районі функціонує лише одна агросадиба у с. Замличі – «Хутірець» як підґрунтя для сприяння та розвитку сільського туризму. Організація харчування має також важливе значення для оздоровлення та відпочинку. У Локачинському районі нараховується 42 заклади ресторанного господарства на 1,843 тис. посадочних місць. Серед них 1 ресторан з місткістю на 120 осіб, 2 кафе (66 місць), 3 бари (74 місця), 36 їдалень та підприємств постачання готової їжі. Крім того, майже у кожному населеному пункті району працює від одного до кількох закладів типу «магазин-кафе», або «магазин-бар» [9, 15].

Важливим чинником у розвитку туристсько-рекреаційної діяльності є розвиток транспортної мережі загального користування та забезпечення необхідного рівня безпеки подорожей. Серед транспортних засобів найбільшою популярністю користується автомобільне сполучення. Однак воно є найбільш небезпечним через вкрай низьку якість автомобільних доріг в Україні, в т.ч. і в Локачинському районі. Загалом у районі експлуатаційна довжина автомобільних доріг загальнодержавного, республіканського і місцевого значення складає 327,8 км, в т. ч. з твердим покриттям 219 км і ґрунтових доріг – 108,8 км. Усі населені пункти району мають автобусне сполучення з районним центром та переважна більшість з них – з обласним. Залізничне сполучення у районі відсутнє [9].

Важлива роль у забезпеченні освітньо-культурного рівня населення належить бібліотекам і клубним закладам, які займають особливе місце в туристично-рекреаційному комплексі. Соціально-культурна сфера Локачинського району представлена 48 медичними закладами, 28 бібліотеками, 32 клубними закладами, а також 41 пам'яткою історії та культури. Згідно аналізу даних щодо кількості туристів, які відвідали туристично-рекреаційні об'єкти Локачинського району, можна відзначити, що спостерігається тенденція до зростання. Пріоритетним напрямом туристичної діяльності є внутрішній туризм, натомість досить низькою є частка в'їзного туризму та спостерігається стабільне зростання кількості виїзних туристів. Разом з тим, у районі не зареєстровано жодного туристичного підприємства, що не може позитивно позначитись на розвитку туризму краю. Таким чином, незважаючи на деякі позитивні зрушення у соціально-економічних передумовах, Локачинський район не

набув достатнього рівня для формування туристично-рекреаційного комплексу. Однак завдяки наявності значного туристсько-рекреаційного потенціалу район має усі шанси для інтенсивного розвитку не лише внутрішнього, а й іноземного туризму. Найбільш популярним місцем серед туристів є Меморіальний музей-садиба родини В. Липинських у с. Затурці. Хоча він досить мало розрекламований в районі як туристичний об'єкт, однак його відвідують не лише місцеві, але і жителі сусідніх районів та громадяни Польщі, Угорщини, Німеччини, Білорусії, Естонії, Литви. Досить відомими та цінними є також культурно-історичні пам'ятки – Свято-Михайлівська церква, комплекс монастиря кармелітів у с. Кисилин, костел Святої Трійці у с. Затурці, Загорівський Різдво-Богородичний монастир у с. Новий Загорів. Хоча ці місцевості є дещо віддаленими від основних шляхів сполучення, і не мають відповідної інфраструктури, тому використовуються неповною мірою. Завдяки наявності у досліджуваному районі великої кількості пам'яток історії та культури, є перспектива розвитку культурно-пізнавального туризму [11].

В районі розроблені науково-пізнавальні та навчальні екскурсійні маршрути, які передбачають ознайомлення з пам'ятками архітектури національного та місцевого значення, пам'ятками природи, відвідування монастирів, стародавніх городищ, експозицій музею. Отож Локачинською районною радою затверджено 4 туристичні маршрути, зокрема:

1. Пам'ятник В. Липинського – Меморіальний музей-садиба родини Липинських – Парк Липинських; 2. Свято-Преображенська церква смт. Локачі – Свято-Миколаївська церква смт. Локачі – Михайлівська церква с. Кисилин – Костел Святої Трійці с. Затурці – Свято-Луківська церква с. Сірнички; 3. Свято-Преображенська церква смт. Локачі – Свято-Миколаївська церква смт. Локачі – Хорівська Свято-Онуфріївська церква – Новозагорівський монастир – музей с. Старий Загорів – Колпитівська церква образу Нерукотворного Спаса; 4. Городище с. Затурці – Городище смт. Локачі – Замчище с. Замличі – Курган с. Привітне [9].

Заслугує уваги й те, що в останні роки спостерігається тенденція до зростання частки виробничих екскурсій, зокрема, на птахокомплекс «Губин» та цегельний завод у с. Павловичі для школярів і вчителів району. Заказники та пам'ятки природи, в свою чергу, на перспективу створюють умови для розвитку різновидів екологічного туризму, таких як кінний, велосипедний, пішохідний. У районі є значні мисливські угіддя та водні плеса, що сприяє розвитку в організації аматорського туризму. Так, на берегах р. Турія, озер Холопичівського та Окорського, ставків Туминського та Хорівського у спеціально відведених місцях можна розбити намети, зайнятися рибалкою, катанням на човнах. Отже, на найближчу перспективу в районі буде розвиватись культурно-пізнавальний, екологічний та сільський туризм.

Попередньо висвітлена діагностична частина розвитку туристично-рекреаційного комплексу Локачинського району, дає змогу нам провести SWOT-аналіз. Завдяки проведеному аналізу можна виділити найбільш

вагомі чинники внутрішнього і зовнішнього середовища, проблеми та перспективи, що здатні сприяти розвитку організації туристсько-рекреаційної діяльності (табл. 1.)

Таблиця 1

SWOT-аналіз розвитку рекреації та туризму в Локачинському районі

	Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
	Внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище
Внутрішнє середовище	1. Вигідне географічне положення. 2. Привабливі природні умови та рекреаційні ресурси. 3. Екологічно чиста місцевість. 4. Наявні численні пам'ятки історії, культури та архітектури. 5. Збереження сільських традицій, національної культури, етнографічна спадщина. 6. Розробка цікавих туристичних маршрутів. 7. Дешевизна харчування екологічно чистими продуктами. 8. Дешева робоча сила. 9. Низький рівень злочинності.	1. Відсутність фінансування та державної підтримки. 2. Низький рівень маркетингу туристичної галузі. 3. Неналежний рівень транспортної інфраструктури. 4. Незадовільний стан пам'яток природи, історії, культури, архітектури. 5. Низький рівень розвитку туристичної інфраструктури. 6. Відсутність колективних засобів розміщення. 7. Неточність інформаційного забезпечення для туристів, в т. ч. відсутність вказівних знаків на вулицях населених пунктів та за їх межами. 8. Відсутність рекламно-інформаційної продукції, в т. ч. на іноземних мовах.
	1. Впровадження дієвої маркетингової стратегії (програми). 2. Вихід з місцевим туристичним продуктом на міжнародний ринок та завоювання більшої аудиторії на вітчизняному. 3. Використання досвіду прикордонних партнерів (Польща) при розробці та впровадженні якісного туристичного продукту. 4. Покращення рівня обслуговування рекреантів і туристів. 5. Створення нових робочих місць, зокрема через розвиток сільського туризму. 6. Включення деяких об'єктів природи, культури та архітектури до екскурсійних маршрутів.	1. Недосконале податкове законодавство. 2. Несприятлива політично-економічна ситуація в державі. 3. Нестабільність курсу національної валюти. 4. Наявність сильних конкурентів з боку інших районів. 5. Недооцінка значення туризму та рекреації для розвитку регіону. 6. Недостатня співпраця органів влади, державних підприємств та установ, представників приватного бізнесу та громадських організацій. 7. Низький рівень підготовки управлінських кадрів.

Як показав аналіз, основною причиною гальмування розвитку туристично-рекреаційної галузі в Локачинському районі є недосконалість системи державного регулювання туристичної діяльності та нестабільна політично-економічна ситуація в державі. Остання, безперечно, негативно

позначається на низькому життєвому рівні населення, величезних масштабах реального безробіття, багаторазовому збільшенні транспортних тарифів тощо. Разом з тим існують й інші проблеми, зокрема відсутність науково-обґрунтованих рекомендацій щодо раціонального використання природних територій, високий ступінь фізичного зношення матеріально-технічної бази підприємств, технологічна відсталість та ін.

Висновки. Таким чином є підстави стверджувати, що зручне фізико-географічне положення Локачинського району, наявність значної кількості природно-рекреаційних та історико-культурних ресурсів, більш-менш сприятлива соціально-економічна ситуація є підґрунтям для успішного розвитку культурно-пізнавального, пішохідного, екологічного, сільського туризму. Отже, використання методу SWOT-аналіз є перспективним для визначення можливостей розвитку рекреації та туризму в районах області, в яких соціально-економічний ефект від розвитку цієї галузі, буде максимальним.

Список використаних джерел:

1. Боярин М.В. Оцінка ступеня придатності озер Турійського району для цілей рекреації / М.В. Боярин, Л. А. Савчук // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – Харків, 2015. – № 1-2. – С. 110-114.
2. Гаталяк О. М. Туристична інфраструктура Волинської області: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку / О. М. Гаталяк // Вісник Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. Серія : міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29, ч. 1. – С. 31–35.
3. Зузук Ф. Природно-рекреаційний потенціал Волинської області / Ф. Зузук, Л. Колошко, З. Карпук // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль : Тайп, 2010. – Вип. 2 (28). – С. 102-105.
4. Кравченко Н.О. Районування території Полісся за рівнем розвитку рекреаційного господарства [Електронний ресурс] / Н.О.Кравченко. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kravchenko2-3.htm
5. Мазурець Р. Р. Територіально-рекреаційний комплекс Волинської області: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Р.Р. Мазурець; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2014. – 20 с.
6. Мельнічук М. М. Оцінка природно-ресурсного потенціалу Любешівського району Волинської області / М. М. Мельнічук, Ю. В. Пасевич // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр./ Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – № 8. – С. 47-53.
7. Мельнічук М. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області / М. Мельнічук, С. Уєвич, В. Чернець та ін. // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. : Географія. – Тернопіль : Тайп, 2013. – Вип. 2. – С. 101–115.
8. Міщенко О. В. Комплексна оцінка рекреаційного потенціалу у Маневицькому районі / О. В. Міщенко, Т. С. Павловська, В. В. Бецелюк, Л. А. Савчук // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Серія географічні науки. – № 15. – Луцьк, 2010. – С. 153–163.
9. Офіційний сайт Локачинської районної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.locadm.gov.ua>
10. Павлов В. І. Рекреаційний комплекс Волині : теорія, практика, перспективи. / В. І. Павлов, Л. М. Черчик. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – 124 с.
11. Пам'ятки архітектури Локачинського району [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Романів П. Аспекти організації пішохідного туризму у Волинській області / П. Романів // Вісник Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка. Серія : географічна. – 2013. – Вип. 43, ч. 1. – С. 69–81.
13. Цюль А. Рекреаційно-туристичний потенціал Волинської області [Електронний ресурс] / А. В. Цюль, Т. Г. Овчаренко, С. В. Калитка // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у

- сучасному суспільстві. – 2011. – № 4 (16). – С. 52–55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2011_4_15
14. Черчик Л.М. Пріоритети розвитку рекреаційної сфери на Волині [Електронний ресурс] / Л. М. Черчик. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/cherchyk2.htm
15. Черчик Л. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку: Монографія. Частина 1 / Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко; МОНУ. – Луцьк: Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 128 с.
16. Чир Н. В. Стан і перспективи розвитку зеленого туризму на Волині [Електронний ресурс] / Н.В. Чир. – Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/2807>
17. Шпак Л.О. Сучасні тенденції функціонування регіональних туристично-рекреаційних комплексів [Електронний ресурс] /Л.О. Шпак // Ефективна економіка. – Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. – № 2. – 2013. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

Список использованных источников:

1. Боярин М. В. Оценка степени пригодности озер Турийского района для рекреационных целей / М.В. Боярин, Л. А. Савчук // Человек и окружающая среда. Проблемы неозкологии. – Харьков, 2015. – № 1-2. – С. 110-114.
2. Гаталяк О. М. Туристическая инфраструктура Волынской области: современное состояние, проблемы и перспективы развития / О. М. Гаталяк // Вестник Львов. нац. ун-та им. И. Франка. Серия : международные отношения. – 2012. – Вып. 29, ч. 1. – С. 31–35.
3. Зузук Ф. В. Природно-рекреационный потенциал Волынской области / Ф. В. Зузук, Л. К. Колошко, З. К. Карпюк // Научные записки Тернопольского нац. пед. ун-та им. В. Гнатюка. Серия : География. – Тернополь : Тайп, 2010. – Вып. 2 (28). – С. 102-105.
4. Кравченко Н.О. Районирование территории Полесья за уровнем развития рекреационного хозяйства [Электронный ресурс] / Н.О. Кравченко. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_ukr/kravchenko2-3.htm.
5. Мазурец Р.Р. Территориально-рекреационный комплекс Волынской области: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Р.Р. Мазурец; Львов. нац. ун-т им. И. Франка. – Львов, 2014. – 20 с.
6. Мельнийчук М. М. Оценка естественно-ресурсного потенциала Любешовского района Волынской области / М. М. Мельнийчук, Ю. В. Пасевич // Природа Западного Полесья и прилегающих территорий : сб. науч. тр. / Волын. нац. ун-т им. Леси Украинки. – Луцк, 2011. – № 8. – С. 47-53.
7. Мельнийчук М. Современное состояние и перспективы развития туристической и рекреационной деятельности Волынской области / М. Мельнийчук, С. Уевич, В. Чернец и др. // Научные записки Тернопольского нац. пед. ун-ту им. В. Гнатюка. Сер. : География. – Тернополь : Тайп, 2013. – Вып. 2. – С. 101–115.
8. Мищенко О. В. Комплексная оценка рекреационного потенциала в Маневицком районе / О. В. Мищенко, Т. С. Павловская, В. В. Бецелюк, Л. А. Савчук // Научный вестник Волынского нац. ун-та им. Леси Украинки. – Серия географические науки. – № 15. – Луцк, 2010. – С. 153–163.
9. Официальный сайт Локачинской районной государственной администрации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.locadm.gov.ua>
10. Павлов В. И. Рекреационный комплекс Волини : теория, практика, перспективы / В. И. Павлов, Л. Н. Черчик. – Луцк : Надстыр'я, 1998. – 124 с.
11. Памятки архитектуры Локачинского района [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Романив П. Аспекты организации пешеходного туризма в Волынской области / П. Романив // Вестник Львов. ун-та им. И. Франка. Серия : географическая. – 2013. – Вып. 43, ч. 1. – С. 69–81.
13. Цьось А. Рекреационно-туристический потенциал Волынской области /А. Цьось, Т. Овчаренко, С. Калитка // Физическое воспитание, спорт и культура здоровья в современном обществе. – 2011. – № 4 (16). – С. 52–55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2011_4_15
14. Черчик Л.Н. Приоритеты развития рекреационной сферы на Волини [Электронный ресурс] / Л.Н. Черчик. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_ukr/cherchyk2.htm

15. Черчик Л. Туристически-рекреационный комплекс Волынской области : предпосылки развития : Монография. Часть 1 / Л. Черчик, О. Мищенко, И. Ерко; МОНУ. – Луцк: Восточноевропейский нац. ун-т им. Леси Украинки, 2014. –128 с.
16. Чир Н.В. Состояние и перспективы развития зеленого туризма на Волыне [Электронный ресурс] / Н.В. Чир. – Режим доступа : <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/2807>
17. Шпак Л. О. Современные тенденции функционирования региональных туристически-рекреационных комплексов [Электронный ресурс] /Л. О. Шпак // Эффективная экономика. – Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет. – № 2. – 2013. – Режим доступа: <http://www.economy.nayka.com.ua>

References:

1. Boyarin M. V. Assessment of the degree of suitability of lakes in Turiyskiy district for recreational purposes / M. V. Boyarin, L. A. Savchuk // Human and environment. The problems of neoekology. – Kharkiv, 2015. – № 1-2. – P. 110-114.
2. Hatalyak O. M. Tourism infrastructure of Volyn region: current state, problems and prospects of development/ O. M. Hatalyak // Visnyk of the Lviv national university. Series: International Relations. – 2012. – Issue 29, p. 1. – P.31–35.
3. Zuzuk F. V. The natural and recreational potential of Volyn region / F. V. Zuzuk , L. K. Koloshko, Z. Karpiuk // Scientific notes of the Ternopil. nat. ped. univ. named after B. Hnatyuk. Series: Geography. - Ternopil: Taip, 2010. – Issue 2 (28). – P. 102-105.
4. Kravchenko N.O. Zoning of Polissia on the development of recreational facilities [Electronic resource] / N.O. Kravchenko. – Access mode: http://tourlib.net/books_ukr/kravchenko2-3.htm
5. Mazurets R. R. Territorial and recreational complex of Volyn region: abstract of thesis in Geography. Sciences: 11.00.02 / R. R. Mazurets; Lviv. nat. university named after I. Franko. – Lviv, 2014. –20 p.
6. Melniychuk M. M. The estimation of the naturally-resource potential of Liubeshivski district in the Volhyn region / M. M. Melniychuk, Yu.V. Pasevich // The nature of Western Polissya and surrounding areas: Coll. Science. pr. / Lesya Ukrainka Volyn. nat. university. – Lutsk, 2011. – № 8. – P. 47-53.
7. Melniychuk M. The current state and perspectives of development of tourism and recreational activity in Volyn region/ M. Melniychuk, S. Uyevyeh, V. Chernets // Scientific notes of the Ternopil. nat. ped. univ. named after B. Hnatyuk. Series: Geography. - Ternopil: Taip, 2013. – Issue 2. – P. 101–115.
8. Mishchenko O. V. The comprehensive assessment of recreational potential of Manevitsky District / O. V. Mishchenko, T. S. Pavlovska, V. V. Betselyk, L. A. Savchuk // Scientific Journal of Lesya Ukrainka Volyn nat. univ. – A series of geographical science. – № 15. – Lutsk, 2010. – P. 153–163.
9. An Official website of Lokachynskiy district state administration [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.locadm.gov.ua>
10. Pavlov V.I. Recreational Complex of Volyn: theory, practice, perspectives. / V. I. Pavlov, L. M. Cherchik. – Lutsk: Nadstyr'ya, 1998. – 124 p.
11. Architecture Dolinsky of Lokachynskiy district [Electronic resource]. - Access mode : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Romaniv P. Aspects of organization the hiking in the Volyn region / P. Romaniv // Visnyk of the Lviv nat. university named after I. Franko. Series : Geography. – 2013. – Issue 43, p. 1. – P. 68–81.
13. Tsos A. Recreation and tourism potential of Volyn region [Electronic resource] /A. Tsos, T. Ovcharenko, S. Kalytka // Physical education, sport and culture of health in modern society. – 2011. – № 4 (16). – P. 52–55. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2011_4_15
14. Cherchik L. M. The priorities of development of recreational areas in Volyn region [Electronic resource] / L. M. Cherchik. - Access mode : http://tourlib.net/statti_ukr/cherchik2.htm
15. Cherchik L. Tourist and recreational complex of Volyn region: preconditions of development: Monograph. Part 1 / L. Cherchik, O. Mishchenko, I. Yerko; MESU. - Lutsk: Lesya Ukrainka Eastern European nat. university, 2014. – 128 p.
16. Chyr N.V. State and prospects of development of green tourism in Volyn region [Electronic resource] / N.V. Chyr. – Access mode: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/2807>
17. Shpak L.O. Current trends of functioning regional tourist and recreational complex [Electronic resource] /L.O. Shpak // Efficient Economy. - Dnipropetrovsk State Agrarian University of Economics. - № 2. - 2013. – Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua>

УДК 911.2 : 556.55 (477.82)

Ільїна Ольга Вікторівна, Східноєвропейський національний університет
кандидат географічних наук, імені Лесі Українки м Луцьк, Україна, e-mail:
доцент olga-v-ilyina@rambler.ru

Пасічник Михайло Петрович

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, м Луцьк,
Україна, e-mail: beekeeper.misha@gmail.com

*Пасічник Наталія
Володимирівна*

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, м Луцьк,
Україна, e-mail: markevich95@mail.ua

ОЗЕРНИЙ САПРОПЕЛЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: РЕСУРСИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ У РЕКРЕАЦІЙНО-КУРОРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета роботи полягає в оцінюванні ресурсів озерного сапропелю Волинської області, придатного для використання у рекреаційно-курортній діяльності в якості лікувальних пелоїдів.

Методика дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових методів і прийомів: порівняння, узагальнення, систематизації, аналізу, синтезу, індукції та дедукції. У роботі залучено результати власних досліджень авторів та фондові матеріали Київської геологорозвідувальної експедиції.

Результати. У публікації наведені дані про кількісну характеристику ресурсів сапропелю у Волинській області; розглянуто перспективи застосування озерного сапропелю регіону у рекреаційно-курортній діяльності. Здійснений аналіз доводить, що Волинська область має значні запаси сапропелю, придатного для застосування у рекреаційно-курортній діяльності. Прогнозні ресурси лікувального сапропелю становлять 20490,9 тис. т низькозольного органічного та органо-силікатного класів. У Шацькому адміністративному районі наявні 108832,0 тис. м³ сапропелю, фізико-хімічні властивості якого відповідають вимогам для рекреаційно-курортного застосування. На основі досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців розглянуто терапевтичний ефект від використання сапропелевих грязей; обґрунтовано важливість і необхідність подальших досліджень в контексті сталого розвитку регіону.

Наукова новизна полягає у з'ясуванні перспектив використання донних відкладів у рекреаційно-курортній діяльності регіону. Вперше були визначені потенційні запаси озерного сапропелю області, придатні для грязетерапевтичного використання у рекреаційно-курортному господарстві.

Практична значимість – можливість використання систематизованого матеріалу про озерний лікувальний сапропель Волинської області як ключового чинника розвитку лікувального туризму в регіоні. Матеріали статті можуть бути використані для організації рекреаційно-оздоровчих послуг.

Ключові слова: сапропель, лікувальна грязь, рекреаційно-курортна діяльність, Волинська область.

УДК 911.2 : 556.55 (477.82)

Ильина Ольга Викторовна,
кандидат географических наук, доцент

Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, г. Луцк,
Украина, e-mail: olga-v-ilyina@rambler.ru

Пасичник Михаил Петрович

Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, г. Луцк,

Пасичник Наталья Владимировна,

Украина, e-mail: beekeeper.misha@gmail.com
Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, г. Луцк,
Украина e-mail: markevich95@mail.ua

ОЗЕРНЫЙ САПРОПЕЛЬ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ: РЕСУРСЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕКРЕАЦИОННО-КУРОРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Цель работы заключается в оценке ресурсов озерного сапропеля Волынской области, пригодного для использования в рекреационно-курортной деятельности в качестве лечебных пелоидов.

Методика исследования основывается на сочетании общенаучных методов и приемов: сравнения, обобщения, систематизации, анализа, синтеза, индукции и дедукции. В работе привлечены результаты собственных исследований авторов и фондовые материалы Киевской геологоразведочной экспедиции.

Результаты. В публикации приведены данные о количественной характеристике ресурсов сапропеля Волынской области; рассмотрены перспективы применения озерного сапропеля региона в рекреационно-курортной деятельности. Проведенный анализ показывает, что Волынская область имеет значительные запасы сапропеля, пригодного для применения в рекреационно-курортной деятельности. Прогнозные ресурсы лечебного сапропеля составляют 20490,9 тыс. т низкозольного органического и органо-силикатного классов. В Шацком административном районе сосредоточено 108832,0 тыс. м³ сапропеля, физико-химические свойства которого соответствуют требованиям для рекреационно-курортного применения. На основе исследований отечественных и зарубежных ученых рассмотрен терапевтический эффект от использования сапропелевых грязей; обоснована важность и необходимость дальнейших исследований в контексте устойчивого развития региона.

Научная новизна заключается в выяснении перспективности использования озерного сапропеля в рекреационно-курортной деятельности в регионе. Впервые были определены потенциальные запасы озерного сапропеля области, пригодные для грязетерапевтического использования в рекреационно-курортном хозяйстве.

Практическая значимость – возможность использования систематизированного материала об озерном лечебном сапропеле Волынской области как ключевого фактора развития лечебного туризма в регионе. Материалы статьи могут быть использованы для организации рекреационно-оздоровительных услуг.

Ключевые слова: сапропель, лечебная грязь, рекреационно-курортная деятельность, Волынская область.

UDC 911.2 : 556.55 (477.82)

Ilyina Olga Viktorivna,
Candidate of Geography Sciences,
Associate Professor

Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk, Ukraine, e-mail: olga-v-ilyina@rambler.ru

Pasichnyk Mykhailo Petrovych

Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk, Ukraine, e-mail: beekeeper.misha@gmail.com

*Pasichnyk Nataliia
Volodymyrivna*

Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk, Ukraine, e-mail: markevich95@mail.ua

LAKE'S SAPROPEL OF VOLYN REGION: RESOURCES AND PERSPECTIVES OF USE IN RECREATIONAL AND HEALTH RESORT ACTIVITIES

The aim of the paper is to evaluate the resources of lake`s sapropel in Volyn region suitable for use in the recreational and health resort activities as therapeutic peloids.

Methodology of the research is based on a combination of such scientific methods and techniques: comparison, generalization, systematization, analysis, synthesis, induction and deduction. The work includes the results of authors` researches and stock materials of Kyiv geological survey expedition.

Results. The publication gives data on quantitative characteristics of sapropel resources in Volyn region. Examined the prospects of using Lake`s sapropel area in health resort activity. The analysis shows that the Volyn region has significant reserves of sapropel suitable for use in the recreational and health resort activities. Approximate resources of therapeutic sapropel is 20,490.9 tons of low organic and organo-silicate class. In Shatsky administrative district was found 108,832.0 thousand m³ of sapropel, which physical and chemical properties meet the requirements for recreational and health resort activities. Based on the research of local and foreign scientists the therapeutic effect of using sapropel mud was examined; proved the importance and need for further research in the context of sustainable development of the region.

Scientific novelty consists in clarification of the prospects of using lake`s sapropel in the recreational and health resort activities of the region. Potential reserves of lake`s sapropel mud suitable for use in the recreational and health resort sector were determined for the first time.

The practical significance is the possibility of using systematic material of lake`s sapropel in Volyn region, as a key factor in the development of curative tourism in the region. Materials of the article could be used to promote and popularize the therapeutic sapropel in Volyn region on the market of recreational and health services.

Keywords: sapropel, mud, recreation and health resort activities, Volyn region.

Постановка проблеми. У регіональній системі охорони здоров'я курортна сфера є важливою ланкою, яка дозволяє системно здійснювати профілактику захворювань, реабілітацію та лікування хворих. Вирішення цього завдання, значною мірою, залежить від використання в лікувально-оздоровчій діяльності немедикаментозних засобів, зокрема природних чинників: клімату, аквально-ландшафтних комплексів, джерел мінеральних вод і родовищ лікувальних грязей, тощо. Особливий науковий інтерес у цьому аспекті становлять озерні сапропелеві грязі, за балансовими запасами яких область займає перше місце в Україні (геологічні запаси оцінені у 70 млн. т) [2–3]. Вони являють собою колоїдні органо-мінеральні відклади прісних вод. Порівняно з іншими лікувальними грязями вони мають більш високу пластичність, теплоємність, повільну тепловіддачу, зручність зберігання, транспортування та можливість застосування без особливих знань та навичок.

Тому аналіз та систематизація результатів досліджень потенціалу сапропелевих лікувальних грязей регіону, їх інвентаризація та комплексна оцінка є важливим завданням. Це дасть можливість розширити шляхи використання грязевих ресурсів, подолати диспропорцію в існуючому освоєнні природно-рекреаційних ресурсів, а також диверсифікувати спектр послуг в уже існуючих санаторно-курортних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливість використання озерного сапропелю Волинської області у санаторно-курортному

господарстві обмежується відсутністю спеціальних досліджень щодо придатності його для грязевого використання. Основні публікації [2–4, 10] присвячені переважно регіональним дослідженням гідрологічного, геохімічного та загальногеографічного змісту. Теоретичні та методичні аспекти дослідження частково висвітлені у працях, І. П. Антонова [1], О. М. Нікіпелової [6], А. В. Холопова [9], Ф. А. Пунтуса [8]. Дослідження ресурсів сапропелю регіону придатного для медичного застосування зустрічаємо у працях [3, 5].

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає в оцінюванні ресурсів сапропелю Волинської області, придатних для використання у рекреаційно-курортній діяльності. Для досягнення мети поставлені такі завдання:

- оцінити запаси лікувального сапропелю адміністративних районів області;
- обґрунтувати можливості застосування озерного сапропелю у санаторно-курортному господарстві.

Виклад основного матеріалу. Волинська область має значні прогностні та балансові запаси озерного сапропелю. Геологорозвідувальні роботи, пов'язані з вивченням запасів сапропелю у Волинській області, здійснені Київською геологорозвідувальною експедицією. Були проведені пошуково-оцінювальні роботи й детальна розвідка 191 озера загальною площею 68,024 км². Запасів сапропелю за категорією А+С₂ оцінено у 69987,2 тис. т, із яких балансові становлять 63621,9 тис. т (табл. 1) [3]. Ступінь вивченості озерних родовищ сапропелю в області становить 81 %. Детальною розвідкою охоплено близько 32 % родовищ.

Найбільше родовищ озерного сапропелю знаходиться у північних районах області, зокрема в озерах Ратнівського, Турійського та Старовиживського району (40,8 % від усіх родовищ), а також у Ковельському (11,0 %), Маневицькому (10,0 %) та Шацькому (9,4 %). Центральна та південна частина області (Горохівський, Іваничівський, Луцький райони) мають значно менші запаси.

Таблиця 1

Озерні родовища сапропелю Волинської області [4]

Адміністративний район	Розвідані родовища		Загальні геологічні запаси сапропелю	
	Кількість	%	млн. т	%
Володимир-Волинський	6	3,1	1,3	1,85
Горохівський	1	0,5	0,04	0,06
Іваничівський	2	1,1	1,6	2,3
Камінь-Каширський	14	7,3	2,5	3,6
Ківерцівський	2	1,1	0,1	1,4
Ковельський	21	11,0	3,0	4,3
Локачинський	3	1,6	2,8	4,0
Луцький	1	0,5	0,04	0,06

Любешівський	12	6,3	9,1	13,0
Любомльський	8	4,2	4,9	7,0
Маневицький	19	10,0	2,1	3,0
Ратнівський	28	14,7	15,8	22,6
Рожищенський	6	3,1	1,2	1,7
Старовиживський	23	12,0	9,1	13,0
Турійський	27	14,1	6,1	8,7
Шацький	18	9,4	10,4	14,8
Разом	191	100	70,0	100

При загальних запасах в 70 млн. т розробка сапропелів ведеться лише в озерах Прибич (187 тис. т, Шацький район) та Синове (1639,0 тис. т, Старовиживський район).

Для використання у лікувальній рекреації придатним є сапропель органічного та органо-силікатного походження [3]. До даних класів належить сировина із зольністю: для органогенного – менше 30 %, органо-силікатного – 31–65 %; вмістом оксиду кальцію не більше 8 %; оксиду заліза не більше 5 %. Запасів цього класу сапропелю у Волинській області розвідано 20490,9 тис. т (табл. 2).

Таблиця 2

Сапропелі Волинської області, придатні для грязевого використання (за видами в межах адміністративних утворень), тис. т

Адміністративний район	Вид сапропелю				
	змішано-водоростевий	торф'янистий	зоогенно-водоростевий	органопіщаний	органоглинистий
Іваничівський	427,0	–	–	–	–
Камінь-Каширський	1820,0	208,0	88,8	430,6	620,9
Ківерцівський	–	–	–	119,0	–
Ковельський	154,6	345,0	–	–	358,5
Луцький	–	–	–	37,0	–
Любомльський	332,8	127,2	1 732,0	–	521,1
Любешівський	42,0	28,0	1948,5	1 192,6	72,0
Маневицький	456,6	–	333,0	311,0	143,0
Ратнівський	700,9	–	–	4 068,9	–
Рожищенський	–	22,0	–	–	22,0
Старовиживський	573,2	–	512,8	1 714,3	440,6
Турійський	335,0	26,0	–	226,0	–

В озерах Шацького адміністративного району гідрологічним управлінням «Укргеокаптажмінвод» виявлено 108832,0 тис. м³ сапропелю, фізико-хімічні властивості якого відповідають вимогам для використання в лікувальних цілях. Найбільше їх міститься в озерах Пулемецьке (37440,0 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатні, магнієво-кальцієві) та Луки (31018,0

тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатно-кальцієві). Придатними для цілей лікувальної рекреації виявились сапропелі озер Пісочне (2022 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатні, натрієво-калієво-кальцієві), Мошно (2147,0 тис. м³, сульфатно-кальцієві), Карасинець (854,0 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатні, магнієво-кальцієві), Острів'янське (6536,0 тис. м³, сульфатно-гідрокарбонатні, магнієво-кальцієві), Перемут (6953 тис. м³, гідрокарбонатно-хлоридно-сульфатні, натрієво-калієво-кальцієві), Кругле (796 тис. м³, сульфатно-гідрокарбонатні, магнієво-кальцієві) та Світязь (19953,0 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатні, натрієво-калієво-кальцієві).

Розробку озерних родовищ сапропелю можна розглядати як технічну меліорацію озер, в яких заповнення улоговини відкладами сягає 70–90 %. Так, в озерах Перемут, Кругле, Острів'янське, Луки та ін. потужність відкладів сягає більше 10 м, а шар води всього 1,5–3 м.

Лікувальні препарати на основі сапропелю застосовують для лікування хвороб шкіри, опорно-рухового апарату, нервової, статевий, серцево-судинної систем, органів травлення, дихання; захворювань і наслідків травм центральної нервової системи [1, 6, 9, 11]. На основі сапропелю виготовляють косметичні маски для обличчя, які сприяють омолодженню шкіри, протидіють процесам старінню шкіри [8].

Завдяки великій кількості речовин, що беруть участь в утворенні сапропелевих грязей, в них накопичуються естрогени, фосфоліпіди, органічні кислоти, спирти, ефіри, гумінові речовини, вільні і зв'язані амінокислоти, каротиноїди, ферменти, вітаміни (В₁, В₆, В₁₂, D та ін.), широкий спектр макро- і мікроелементів та інші біологічно активні речовини, які визначають високу лікувальну і профілактичну ефективність [9].

Досвід з використання сапропелю у терапевтичній практиці показує, що водоростевий органічний сапропель доцільно застосовувати для грязелікування хворих із захворюваннями шлунка, торф'янистий сапропель – при лікуванні захворювань периферичної нервової системи [1]. При дослідженні відновних процесів у травмованих нервових волокнах за допомогою електрофізіологічного методу виявлено позитивний вплив інших типів сапропелю. Переконливі результати отримані при використанні карбонатного сапропелю в лікуванні захворювань периферичної нервової системи та опорно-рухового апарату. Для грязелікування хворих із захворюваннями шлунка доцільно, поряд з органічним, використовувати кремнеземний сапропель. Згідно результатів дослідження Інституту проблем використання природних ресурсів та екології АН Білорусі, використання сапропелю у медицині дає значний лікувальний ефект (табл. 3).

Пелоїдотерапевтична реакція настає, як правило, після 3–4 процедури і проявляється незначними функціональними змінами з боку серцево-судинної системи і легкими вегетативними реакціями. У зв'язку з цим, особливо при застосуванні великих за площею грязьових аплікацій, призначаються антигістамінні препарати, зменшення навантаження на

серцево-судинну систему (тривалий відпочинок, більш субтильні методики тощо) [9].

Таблиця 3

Клінічні результати лікування сапропелем [11]

Захворювання	Кількість випадків	Значне покращення і клінічне виздоровлення	Покращення	Без змін
Суглобів	170	132	31	7
Периферійної нервової системи	48	37	10	1
Жіночої статевої сфери	53	39	14	–
Шкіри	43	38	4	1
Всього	314	246 (78,5 %)	59 (18,7 %)	9 (2,8 %)

Рекреаційна інфраструктура області представлена десятима лікувально-оздоровчими закладами, серед яких шість санаторіїв із кількістю ліжок-місць – 1427, пансіонат із лікуванням на 374 ліжка, три санаторії-профілакторії на 175 ліжок. Кількість оздоровчих установ області: будинків відпочинку, пансіонатів, баз та інших закладів відпочинку становить понад 70.

У санаторіях «Лісова пісня» та «Пролісок» наявні камери для зберігання та регенерації грязей, змішувачі та ємності для доведення грязей до необхідної температури, тощо. У оздоровчих центрах та санаторіях, які не мають необхідної інфраструктури для зберігання пелоїдів та доведення їхніх властивостей до процедур, існує технологія використання фасованих грязей. Загалом, усі заклади санаторного типу мають можливості для проведення грязетерапевтичних процедур. Для кожного санаторно-оздоровчого закладу Волинської області на відстані 25–50 км існують потенційно придатні сапропелеві ресурси.

При виборі родовища враховуються якісні характеристики сировини, які повинні відповідати вимогам нормативних документів [6–7]. Рекомендовані запаси грязей на родовищі повинні становити не менше 100 тис. м³, що дозволить функціонувати курортно-оздоровчому закладу більше 50 років при споживанні на одну повну процедуру тривалістю 0,5 год. близько 0,025 м³ грязей вологістю 90–92 %. Родовище має бути максимально наближене до споживача, мати розвинену транспортну мережу, проте розмішуватися не ближче 400–600 м від автомобільних доріг. Середня глибина води не повинна перевищувати 3 м, а шар сапропелю, придатного в якості лікувальної грязі, повинен залягати безперервним контуром і мати потужність не менше 1 м. Поблизу родовища лікувального сапропелю не повинні знаходитися об'єкти і споруди, які можуть бути джерелом забруднення озера і сапропелевих покладів [1]. Для застосування сапропелю в якості лікувальних грязей

необхідні додаткові лабораторні дослідження покладів на відповідність нормативам за фізико-хімічними, санітарно-бактеріологічними, екологічними та іншими показниками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Волинська область має всі передумови для створення мережі грязелікарень та грязекурортів на основі лікувальних сапропелевих грязей. У озерах Шацького району розвідано 108832 тис. м³ сапропелю, фізико-хімічні властивості яких мають лікувальні властивості. Прогнозні ресурси сапропелю органічного та органо-силікатного класу становлять – 18778,0 тис. т. Вони зосереджені у Любешівському, Ратнівському, Старовижівському, Камінь-Каширському та інших районах області.

У Волинській області наявні перспективні запаси лікувальних грязей, які придатні для використання у лікувальній рекреації. Грязелікування у комплексі з іншими природними чинниками області може стати ключовим напрямом розвитку курортно-рекреаційних зон регіону. Основним напрямом подальших досліджень може стати медико-біологічна оцінка родовищ та вивчення фізико-хімічних властивостей сапропелю. Необхідна розробка регіональної програми з освоєння озерних родовищ пелоїдів.

Список використаних джерел:

1. Антонов И. П. Основные итоги и перспективные вопросы лечебного использования сапропелевых грязей / И. П. Антонов, Э. С. Кашицкий, И. С. Сикорская // Проблемы использования сапропеля в народном хозяйстве. – Минск: Б.и., 1981. – С. 146–148.
2. Ільїн Л. В. Лімнок комплекси Українського Полісся. У 2-х т. Т. 1: Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності / Л. В. Ільїн. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 316 с.
3. Ільїн Л. В. Лімнок комплекси Українського Полісся. У 2-х т. Т. 2: Регіональні особливості та оптимізація / Л. В. Ільїн. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 400 с.
4. Ільїн Л. В. Озера Волині: Лімнологіко-географічна характеристика / Л. В. Ільїн, Я. О. Мольчак. – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 140 с.
5. Каліновський Д. І. Донні відклади природних водойм Волинської області та перспективи їх використання у рекреації / Д. І. Каліновський, Л. В. Ільїн // Культура народів Причорномор'я: науковий журнал. – 2009. – Вып. 176. – С. 120–122.
6. Нікіпелова О. М. Посібник з методів контролю пелоїдів та препаратів на їх основі. Ч.1. Фізико-хімічні дослідження / О. М. Нікіпелова, Л. Б. Солодова. – Одеса: Укр. НДІ медичної реабілітації та курортології, 2008. – 100 с.
7. Порядок здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів / Уклад.: К. Д. Бабов, Т. А. Золотарьова, Б. А. Насібуллін та ін. — К.: КІМ, 2008. – 176 с.
8. Пунтус Ф. А. Лечебные сапропелевые грязи как сырье для получения лечебных и косметических компонентов / Ф. А. Пунтус, А. Ф. Пунтус // Косметическое средства и сырье: безопасность и эффективность. – М.: Б.и., 1999. – С. 22–24.
9. Холопов А. П. Грязелечение / А. П. Холопов, В. А. Шашель, Ю. М. Перов, В. П. Настенко. – Краснодар: Периодика Кубани, 2003. – 283 с.
10. Шевчук М. Й. Сапропелі України: запаси якості та перспективи використання / М. Й. Шевчук. – Луцьк: Надстир'я, 1996. – 384 с.

11. Штин С. М. Озерные сапропели и их комплексное освоение / С. М. Штин. – М.: Издательство Московского государственного горного университета, 2005. – 373 с.

Список использованных источников:

1. Антонов И. П. Основные итоги и перспективные вопросы лечебного использования сапропелевых грязей / И. П. Антонов, Э. С. Кашицкий, И. С. Сикорская // Проблемы использования сапропеля в народном хозяйстве. – Минск: Б.и, 1981. – С. 146–148.
2. Ильин Л. В. Лимнокомплексы Украинского Полесья. В 2-х т. Т. 1: Естественно-географические основы исследования и региональные закономерности / Л. В. Ильин. – Луцк: РИО «Вэжа» Вол. нац. ун-та им. Леси Украинки, 2008. – 316 с.
3. Ильин Л. В. Лимнокомплексы Украинского Полесья. В 2-х т. Т. 2: Региональные особенности и оптимизация / Л. В. Ильин. – Луцк: РИО «Вэжа» Вол. нац. ун-та им. Леси Украинки, 2008. – 400 с.
4. Ильин Л. В. Озера Волыни: Лимнологическо-географическая характеристика / Л. В. Ильин, Я. А. Мольчак. – Луцк: Надстирье, 2000. – 140 с.
5. Калиновский Д. И. Донные отложения природных водоемов Волынской области и перспективы их использования в рекреации / Д. И. Калиновский, Л. В. Ильин // Культура народов Причерноморья: научный журнал. – 2009. – Вып. 176. – С. 120–122.
6. Никипелова А. Н. Руководство по методам контроля пелоидов и препаратов на их основе. Ч.1. Физико-химические исследования / А. Н. Никипелова., Л. Б. Солодова. – Одесса: Укр. НИИ медицинской реабилитации и курортологии, 2008 – 100 с.
7. Порядок осуществления медико-биологической оценки качества и ценности природных лечебных ресурсов / Сост.: К. Д. Бабов, Т. А. Золотарева, Б. А. Насибуллин и др. – М.: КИМ, 2008. – 176 с.
8. Пунтус Ф. А. Лечебные сапропелевые грязи как сырье для получения лечебных и косметических компонентов / Ф. А. Пунтус, А. Ф. Пунтус // Косметическое средства и сырье: безопасность и эффективность. – М.: Б.и., 1999. – С. 22–24.
9. Холопов А. П. Грязелечение / А. П. Холопов, В. А. Шашель, Ю. М. Перов, В. П. Настенко. – Краснодар: Периодика Кубани, 2003. – 283 с.
10. Шевчук М. Й. Сапропели Украины: запасы качество и перспективы использования / М. Й. Шевчук. – Луцк: Надстирье, 1996. – 384 с.
11. Штин С. М. Озерный сапропель и его комплексное освоение / С. М. Штин. – М.: Издательство Московского государственного горного университета, 2005. – 373 с.

References:

1. Antonov I. P. Main results and future issues of the medical use of sapropel muds / I. P. Antonov, E. S. Kashitsky, J. S. Sikorskaya // Problems of use the sediments in national economy: a scien. conf. – Minsk, 1981. – P. 146–148. (in russian).
2. Ilyin L. V. Limnocomplexes of Ukrainian Polyssia. In 2 t. T. 1: Natural and geographical bases of research and regional laws / L. V. Ilyin. – Lutsk: Volyn National University by Lesia Ukrainka Publishing center «Vezha», 2008. – 316 p. (in ukrainian).
3. Ilyin L. V. Limnocomplexes of Ukrainian Polyssia. In 2 t. T. 2: Regional features and optimization / L. V. Ilyin. – Lutsk: Volyn National University by Lesia Ukrainka Publishing center «Vezha», 2008. – 400 p. (in ukrainian).
4. Ilyin L. V. Volyn Lakes: Limnological and geographical characteristics / L. V. Ilyin, Y. A. Molchak. – Lutsk: Nadstirya, 2000. – 140 p. (in ukrainian).
5. Kalinowskiy D. I. Sediments of natural reservoirs of Volyn region and the prospects for their use in the recreation / D. I. Kalinowskiy, L. V. Ilyin // Culture of the humanity by Black sea coast: a scientific journal. – 2009. – Vol. 176. – P. 120–122. (in ukrainian).
6. Nikipelova A. N. Verification technology guide peloids and preparations based there on. Part 1. Physico-chemical studies / A. N. Nikipelova., L. B. Solodova. – Ukrainian Research Institute of Medical Rehabilitation and Health Resort. – Odessa: 2008 – 100 p. (in ukrainian).

7. The procedure of medical and biological evaluation of the quality and value of natural medical resources / Comp.: K. D. Babov, T. A. Zolotarev, B. A. Nasibullin etc. – Moskow: KIM, 2008. – 176 p. (in ukrainian).
8. Puntus F. A. Therapeutic sapropel mud as a raw material for medicinal and cosmetic ingredients / F. A. Puntus, A. F. Puntus // Cosmetic products and raw materials: safety and efficiency. – Moskow, 1999. – P. 22–24. (in russian).
9. Holopov A. P. Mud therapy / A. P. Holopov, V. A. Shashel, Y. M. Perov, V. P. Nastenکو. – Krasnodar: Kuban Periodics, 2003. – 283 p. (in russian).
10. Shevchuk M. J. Sapropels of Ukraine: quality stocks and prospects / M. J. Shevchuk. – Lutsk: Nadstirya, 1996. – 384 p. (in ukrainian).
11. Shtin S. M. Lake sediments and their comprehensive development / S. M. Shtin. – Moskow: Publishing house of the Moscow State Mining University, 2005. – 373 p. (in russian).

УДК:338.48(4-012.1)

Шпарага Тетяна Іліодорівна,
кандидат географічних наук, доцент

Козлик Оксана Миколаївна

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: kind.fairy@bigmir.net

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ НОРВЕГІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ РИБОЛОВНОГО ТУРИЗМУ У БАКОТСЬКІЙ ЗАТОЦІ Р. ДНІСТЕР

Мета публікації полягає у вивченні досвіду Норвегії з організації риболовного туризму, дослідженні перспектив розвитку риболовного туризму в Україні та обґрунтуванні доцільності розвитку цього виду туризму в Бакотській затоці р. Дністер (Хмельницька область).

Методика. Для досягнення поставленої мети використано методи наукового узагальнення, аналогії, аналізу та синтезу, порівняльно-географічний, вивчення ключових об'єктів, спостереження.

Результати. Обґрунтовано можливості та перспективи розвитку риболовного туризму в Бакотській затоці р. Дністер на основі використання досвіду Королівства Норвегія. Досліджено ресурси для розвитку риболовного туризму дестинації, встановлено їх сучасне використання, визначено стан риболовного туризму та проблеми, що лімітують його розвиток. Окреслено можливості запозичення досвіду Норвегії в організації риболовного туризму. Запропоновано варіант сегментації ринку послуг риболовного туризму за географічною, соціо-демографічною й психографічною ознаками. Запропоновано заходи, що сприятимуть розвитку риболовного туризму в Україні і, зокрема, у Бакотській затоці.

Наукова новизна. Наукові дослідження, присвячені вивченню зарубіжного досвіду для організації риболовного туризму в Україні проводяться вперше. Аналіз досвіду Королівства Норвегії для розвитку риболовного туризму в Україні та, зокрема, в Бакотській затоці р. Дністер вирізняється науковою новизною та актуальністю і не має аналогів серед вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій.

Практична значимість. Матеріали дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування Хмельницької області, керівництвом Національного природного парку «Подільські Товтри», підприємцями з метою розвитку риболовного туризму в Бакотській затоці.

Ключові слова: риболовний туризм, Бакотська затока, НПП «Подільські Товтри», досвід Норвегії.

УДК:338.48(4-012.1)

Шпарага Татьяна Илиодоровна,
кандидат географических наук,
доцент

Козлык Оксана Николаевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев,
Украина, e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-
mail: kind.fairy@bigmir.net

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОПЫТА НОРВЕГИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЫБОЛОВНОГО ТУРИЗМА В БАКОТСКОМ ЗАЛИВЕ Р. ДНЕСТР

Целью публикации является изучение опыта Норвегии в организации рыболовного туризма, исследование перспектив развития рыболовного туризма в Украине и обоснование целесообразности развития этого вида туризма в Бакотском заливе р. Днестр (Хмельницкая область).

Методика. Для достижения поставленной цели использованы методы научного обобщения, аналогии, анализа и синтеза, сравнительно-географический метод, изучение ключевых объектов, наблюдения.

Результаты. Обоснованы возможности и перспективы развития рыболовного туризма в Бакотском заливе р. Днестр на основе использования опыта Королевства Норвегия. Исследованы ресурсы для развития рыболовного туризма дестинации, раскрыты особенности их современного использования, освещено текущее состояние рыболовного туризма и проблемы, лимитирующих его развитие. Определены возможности использования опыта Норвегии в организации рыболовного туризма. Предложен вариант сегментации рынка услуг рыболовного туризма по географическому, социально-демографическому и психографическому признакам. Предложены мероприятия, способствующие развитию рыболовного туризма в Украине и, в частности, в Бакотском заливе.

Научная новизна. Научные исследования, посвященные изучению зарубежного опыта для организации рыболовного туризма в Украине, проводятся впервые. Анализ опыта Королевства Норвегия для развития рыболовного туризма в Украине и, в частности, в Бакотском заливе р. Днестр отличается научной новизной и актуальностью, и не имеет аналогов среди отечественных и зарубежных научных публикаций.

Практическая значимость. Материалы исследования могут быть использованы органами местного самоуправления Хмельницкой области, руководством Национального природного парка «Подольские Товтры», предпринимателями с целью развития рыболовного туризма в Бакотском заливе.

Ключевые слова: рыболовный туризм, Бакотский залив, НПП «Подольские Товтры», опыт Норвегии.

UDC 338.48(4-012.1)

Shparaga Tetiana Iliodorivna,
Candidate of Geography Sciences,
Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com

Kozlyk Oksana Mikolaivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: kind.fairy@bigmir.net

IMPLEMENTATION OF NORWEGIAN EXPERIENCE FOR DEVELOPMENT OF FISHING TOURISM IN BAKOTA BAY OF DNIESTER RIVER

Aim. The aim of the publication consists in investigation of Norwegian experience in development of fishing tourism, in forecasting of future fishing tourism development in Ukraine as well as in substantiation of rational fishing tourism development in Bakota Bay of Dniester river (Khmelnysky region).

Methods. Methods of scientific generalizations, analogies, analysis and synthesis, comparative-geographic analysis, the study of the key objects as well as method of observation were used to achieve the aim of this publication.

Results. The opportunities and prospect development of fishing tourism in Bakota Bay of Dniester river based on Norwegian experience are disclosed. The resources of fishing tourism destinations' development are investigated. The modern usage of above mentioned

resources is determined. The current state of fishing tourism as well as different restrictions of its development is explored. The possibilities of Norwegian experience usage in Ukrainian fishing tourism development are highlighted. The different approaches to market segmentation of fishing tourism services based on geographical, socio-demographic as well as psychographic characteristics are proposed. The measures of fishing tourism development in Ukraine as well as in Bakota Bay of Dniester river are substantiated.

Scientific novelty. Scientific investigations devoted to foreign experience usage in fishing tourism development in Ukraine are pioneer conducted. The analysis of Norwegian experience in development of fishing tourism in Ukraine as well as in Bakota Bay of Dniester river is characterized by scientific novelty and urgency. This analysis has no analogues among native and foreign publications.

The practical significance. The received results can be used by local authorities of Khmelnytsky region, directors of the National Natural Park "Podilsky Tovtry" as well as by different businessmen for development of fishing tourism in Bakota Bay.

Key words: fishing tourism, Bakota Bay, National Environmental park "Podilsky Tovtry", Norwegian experience.

Вступ. Постановка проблеми. З кожним роком у світі зростає популярність «зеленого» туризму, риболовного туризму, рекреаційного рибальства, водних видів відпочинку. На шляху до євроінтеграції для України важливо перейняти досвід зарубіжних країн з організації цих різновидів туризму, зокрема риболовного. Аналіз нормативно-правових документів, що регламентують розвиток туризму в Україні, показав, що в них відсутні поняття й категорії, які визначають риболовний туризм. Проте фігурують терміни «любительська риболовля», «спортивне рибальство», тісно пов'язані із туристичною риболовлею. Попри відсутність усталеного термінологічного апарату, риболовний туризм в Україні набуває популярності, оскільки має значну ресурсну базу та давні традиції.

Оскільки у більшості розвинутих країн рекреаційне рибальство та рибальський туризм є високорентабельними галузями сфери туристичних і розважальних послуг, то серйозна наукова туризмознавча оцінка риболовлі в Україні, вивчення соціальних аспектів рибальства, пошук конкретних рекомендацій щодо організації та управління риболовним туризмом є нагально необхідними. А збалансований розвиток риболовного туризму разом із «зеленим» туризмом, у тому числі іноземним, може стати фактором економічного становлення України та зміцнення позицій держави на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні дослідження риболовного туризму в Україні належать Інституту риболовного господарства. Цією організацією здійснені дослідження різних аспектів рибної ловлі, вивчені певні регіони та осередки спортивної риболовлі, зібрана та упорядкована відповідна статистична інформація. Зокрема, рекреаційне рибальство в Україні детально розглянуте у працях О.М. Зоріна та Р.О. Новіцького. Дослідженню диверсифікації діяльності підприємств, які забезпечують розвиток риболовного туризму, розробці класифікаційної схеми риболовного туризму присвячений науковий доробок Я.А. Белоущенко. Проте, особливості та стан риболовного

туризму на рівні окремих DESTИНАЦІЙ вивчений недостатньо. Одне з перших досліджень стану водних ресурсів та перспектив розвитку туризму у затоці Бакота наведено у праці Л.Г. Любінської. Робіт, присвячених вивченню зарубіжного досвіду для організації риболовного туризму в конкретних DESTИНАЦІЯХ, проведено не було. А тому спроба аналізу досвіду Королівства Норвегії для розвитку риболовного туризму у Бакотській затоці р. Дністер видається актуальною і має конкретне практичне значення.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Головною метою дослідження є обґрунтування на основі досвіду Королівства Норвегії можливостей та перспектив розвитку риболовного туризму в Бакотській затоці р. Дністер. Для досягнення мети слід вирішити ряд послідовних завдань: конкретизувати досвід Норвегії в організації риболовного туризму; дослідити наявні туристичні ресурси для розвитку риболовного туризму у затоці Бакота; визначити види сучасного використання ресурсів затоки; виявити стан розвитку риболовного туризму DESTИНАЦІЇ та проблеми, що лімітують його розвиток; окреслити можливості запозичення досвіду Норвегії в організації риболовного туризму затоки Бакота.

Виклад основного матеріалу. Риболовний туризм – це тимчасові подорожі на територію рибальських угідь з метою риболовлі, організовані спеціалізованими підприємствами, що забезпечують комплекс специфічних платних послуг або самоорганізовані виїзди [3]. Для детального аналізу проблем та пріоритетів розвитку риболовного туризму в Україні та, зокрема, у Бакотській затоці варто звернутись до досвіду його організації у Королівстві Норвегії. Норвегія має надзвичайно сприятливі умови для розведення риби, риболовлі, розвитку риболовного туризму. Вздовж її узбережжя протікає тепла океанічна течія Гольфстрім, клімат у регіоні м'який, в затоках і маленьких бухтах немає сильних вітрів і течій, а тому вилов риби можливий впродовж усього року [6]. Риболовля у цій країні є традиційним промислом і завдяки своїй універсальності та результативності приваблює значну кількість іноземних туристів.

Норвегія посідає перше місце в Європі за кількістю туристів, які відвідують країну з метою риболовлі. Це приблизно 700 тис. осіб на рік, що складає 28% від загальної кількості туристів. Для іноземних туристів риболовля в Норвегії є більш популярною, ніж велосипедний, розважальний, музейний туризм, які також приваблюють значну кількість громадян з інших держав. Головними країнами-постачальниками туристів є Німеччина, Велика Британія, Данія, Польща, Росія, Україна [7]. Це один із найдорожчих видів туризму, тому що окрім стандартного пакету послуг (переліт, трансфер, проживання, харчування, яке є самостійним в даному випадку), турист оплачує оренду катера (човна), риболовного приладдя, наживки, спеціального одягу, ліцензію на ведення риболовної діяльності, послуги досвідченого гйда тощо. Тому надходження від даного виду є значними.

Причиною успіху розвитку риболовного туризму є дієва держана політика. Держава виділяє кошти для просування туристичного продукту на ринку, створює умови для розвитку приватних баз, рибальських кают, кемпінгів. Велика підтримка забезпечується Міністерством рибальства та береговою адміністрацією Норвегії, яка займається організаційними питаннями вилову риби, підтримує стан водойм, розробляє програми комплексного використання риболовних ресурсів. В Норвегії складена та введена в дію нормативно-правова база, яка дозволяє використовувати водні ресурси без нанесення шкоди довкіллю, контролювати популяцію видів риби та сезони лову, встановлювати права та обов'язки рибалок.

В усіх типах закладів розміщення країни проявляється практичність і простота норвежців. Однак найбільш зручними для туристів, що прибувають з метою риболовлі, вважаються кемпінги. В Норвегії існують спеціальні кемпінги для рибалок, в яких окрім звичних зручностей – будиночки з терасою, сауна, бочка з підігрівом по-норвезьки, пральня та ін., надаються додаткові зручності, необхідні рибалкам - морозильні камери, приміщення та обладнання для обробки риби, мангали та рибні копильні, магазин, де можна придбати приладдя й наживку [6]. Отже, наявні природні ресурси в поєднанні з дієвою туристичною політикою дали можливість Норвегії посісти лідируючі позиції у розвитку риболовного туризму, який приносить значний дохід та формує туристичний імідж країни.

Для України риболовний туризм може стати одним із перспективних напрямків туристичного розвитку. Вона має значну ресурсну базу, що робить її конкурентоспроможною на міжнародному ринку. Водойми України населяють понад 220 видів риби, із них прісноводних – близько 70 видів. Об'єктами аматорського та спортивного рибальства є понад 80 видів риби. Розмірно-вагові характеристики 5 із 13 найпопулярніших трофейних видів риби (карась сріблястий, плоскирка звичайна, білізна звичайна, товстолобик й головень звичайний) в Україні більші, ніж у таких країнах Європи як Швеція, Норвегія, Німеччина [3].

Риболовля в Україні — один з найпопулярніших видів дозвілля. Згідно з результатами досліджень «Тейлор Нельсон Софрез Україна», в країні нараховується понад 3,3 млн. рибалок. Серед любителів порибалити 76,9 % — чоловіки і 23,1 % — жінки [1]. Федерація риболовного спорту в Україні сприяє розвитку спортивної та аматорської рибної ловлі, а також популяризації спортивного і аматорського лову риби, шляхом залучення широких мас риболовів. Любительське рибальство – потужний фактор впливу на природне середовище та водні біоресурси, значний чинник фізичного оздоровлення людей, тому займає важливе місце в сільському туризмі у поєднанні з водним туризмом, велосипедним, кінним та ін.

Статтею 27 Закону України «Про тваринний світ» передбачено, що «У порядку загального використання об'єктів тваринного світу громадянам у випадках, передбачених законодавством, дозволяється безоплатне любительське і спортивне рибальство для особистого споживання (без

права реалізації) у визначених відповідно до законодавства водних об'єктах загального користування у межах встановлених законодавством обсягів безоплатного вилову і за умови додержання встановлених правил рибальства і водокористування». В інших випадках любительське і спортивне рибальство здійснюються на правах спеціального використання об'єктів тваринного світу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України відповідно до цього та інших законів [2].

Наказом Держкомрибгоспу України затверджено «Правила любительського і спортивного рибальства», які регламентують норми лову (добування) риби, визначають заборонені для риболовлі місця, часові обмеження заборони лову (добування) водних живих ресурсів, мінімальний розмір риб та інших водних живих ресурсів, умови проведення спортивних змагань з рибальства і підводного полювання, райони дії риболовних змагань, дозволені та заборонені знаряддя і способи лову та інше.

Дія зазначених правил поширюється на всі водні об'єкти України (за винятком водойм, які знаходяться на території природно-заповідного фонду, риборозплідних господарств, водойм, які мають обмеження щодо їх спеціального використання (питні, технічні тощо), штучно створених ізольованих водойм або їх ділянок, на яких лов (добування) водних живих ресурсів заборонений).

Правила любительського і спортивного рибальства регулюють вилов риби на водоймах таких умовних регіонів: Чорноморському, Азовському, внутрішніх водоймах.

До Чорноморського регіону належать: Чорне море в межах територіальних вод із затоками, бухтами, лиманами; ріки, які впадають у Чорне море з їх системами (озерами, затоками, каналами, протоками, водосховищами, що мають постійну або тимчасову сполученість з рікою, плавнями та тимчасовими водними об'єктами, а також з усіма притоками у межах поширення максимальних паводків ріки), в таких межах: р. Дніпро - від місця впадіння у Дніпровський лиман до греблі Каховської ГЕС з притокою Інгулець від гирла Інгульця до с. Велика Олександрівка; р. Південний Буг - від місця впадіння у Бузький лиман до с. Голоскове Миколаївської області включно; р. Інгул - від гирла до с. Чернишівка Миколаївської області включно; р. Дністер з рукавом Турунчук, а також Кучурганське водосховище - в межах Одеської області; р. Дунай, включаючи озеро Сасик і Стенсівсько-Жебріяньські плавні; усі внутрішні водойми Автономної республіки Крим; інші внутрішні водойми в межах Одеської, Миколаївської та Херсонської областей.

До Азовського регіону належать: Азовське море, Керченська протока, Сиваш та інші затоки, бухти і лимани; річки, які впадають в Азовське море, з їх системами в таких межах: р. Берда - до греблі Бердянського водосховища; р. Кальміус - до греблі Павлопольського водосховища; річки Великий і Малий Утлюк, включаючи обвідний канал, який з'єднує їх з морем; інші річки, які впадають в Азовське море на

території України від витoku до гирла. До регіону внутрішніх водойм належать: всі водойми України, за винятком водойм Чорноморського та Азовського басейну [5].

Отже в Україні існує значна кількість місць для розвитку риболовлі та створення риболовних туристичних кластерів, одним яких може стати Бакотська затока на р. Дністер Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Використання досвіду Норвегії з організації риболовного туризму дозволить перетворити цю місцевість на провідну дестинацію риболовного туризму в поєднанні з відпочинком та іншими видами туризму.

Бакотська затока знаходиться біля сіл Гораївка та Колодіївка. Мінімальна висота над рівнем моря – 114 м, середня – 117,5 м, максимальна – 121 м, площа - 1590 га [4]. Затока виникла після затоплення низовинної ділянки р. Дністер у процесі заповнення Дністровського водосховища. Розташована в каньйоні річки і репрезентує типові для басейну верхнього Дністра природні комплекси рослинного і тваринного світу. Вона відіграє важливу роль у збереженні ряду рідкісних у Європі та Україні видів птахів. Збереження природних цінностей угіддя забезпечується його входженням до складу Національного природного парку (НПП) «Подільські Товтри».

Найбільш поширеними видами риб в затоці є: щука, карась та короп, окунь, судак звичайний, йорж звичайний, плітка, ялець звичайний, головень звичайний, краснопірка, пічкур звичайний, плоскирка звичайна, в'юн звичайний, верховодка звичайна, лящ, марена звичайна, бичок-кругляк. У водах нерестяться та нагулюють вагу види, що охороняються законом - вирезуб, вівсянка, бистрянкa звичайна, підуст, гірчак, сом, чоп великий, бичок-бабка [4].

На березі затоки знаходиться Бакотський скельний монастир, заснований монахами у IX ст. у вапняковій скелі. Згадка про монастир в литовсько-руському літописі датується XIV ст., дослідники не заперечують, що виникнення печери можна віднести ще до періоду появи в цих місцях перших християн. В епоху Київської Русі, за великокняжої доби, монастир вже існував. Про це свідчать знахідки давньоруської зброї, речей церковного ужитку. Сучасний майданчик монастиря має розмір 40x10 м; печери заглиблені в товщу гори ще на 7-9 м; загальна площа пам'ятки близько 760 м². Це найбільший і найкраще збережений серед усіх печерних монастирів Подністров'я, яких нараховують до двадцяти. Бакотський монастир — найдавніша пам'ятка культових підземних споруд і поширення православ'я на Поділлі.

Монастир може стати додатковою атракцією на території затоки, що дає можливість комбінування риболовного туризму з іншими видами туризму, зокрема, культурно-пізнавальним (не забуваймо, що Святі апостоли Андрій та Петро були рибалками). Оскільки риболовний туризм часто розглядається в розрізі сімейного відпочинку, то відвідування монастиря є популярним як серед рибалок, так і серед членів їх сімей.

Можливість комбінування інших видів відпочинку з риболовним туризмом збільшує попит на його послуги та створює такий туристичний продукт, що може привабити ширший спектр цільової аудиторії.

В районі Бакотської затоки відбувається активна рекреаційна діяльність: відпочинок у визначених місцях, рибальство і полювання, терміни та обсяги яких погоджуються з адміністрацією Національного природного парку «Подільські Товтри». Хмельницьким рибогосподарським об'єднанням здійснюється промисловий вилов риби (з 1 червня до початку льодоставу). На березі затоки розташовані два вагончики рибалок цього рибогосподарського підприємства. На прилеглих землях розвивається лісгосподарська і рекреаційна діяльність, аматорське та промислове рибальство у відведених місцях, господарська діяльність національного природного парку «Подільські Товтри» відповідно до типів сільськогосподарських угідь - пасовищ, сінокосів, ріллі, садів.

У верхів'ї затоки обладнані два місця для наметових таборів, зокрема для розташування літнього молодіжного табору. У наметових таборах впродовж року (переважно влітку) перебуває близько 6 тис. відпочивальників. Бакотський скельний монастир, що знаходиться на крутому березі затоки, щорічно відвідує до 5 тис. осіб. З початку червня та взимку дозволяється аматорське рибальство (взимку – підлідне). До Бакотської затоки підходить екологічна стежка протяжністю 4 км і туристичний маршрут завдовжки 8 км, якими співробітники НПП «Подільські Товтри» щороку проводять до 3 тис. відвідувачів [4].

Проте слід зазначити, що інфраструктура та туристичні послуги в Бакотській затоці не мають належного рівня, не відповідають міжнародним стандартам і не можуть бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку. Для того, щоб ініціювати розвиток риболовного туризму міжнародного рівня потрібно вирішити ряд важливих завдань. Серед них доцільно виділити необхідність врегулювання риболовної діяльності на державному рівні, створення чітких норм такої діяльності та контроль за їх виконанням; покращення інфраструктури риболовного туризму; запровадження тарифікації користування риболовними ресурсами; розробку маркетингових механізмів підвищення ефективності риболовного туризму в регіоні; популяризацію риболовної діяльності в Бакотській затоці серед потенційних туристів.

З метою вирішення наявних проблем розвитку риболовного туризму в Бакотській затоці необхідно: реорганізувати державні норми регулювання аматорського та спортивного рибальства; встановити систему стягнень і штрафів для формування відповідальності рибалок (сувора заборона браконьєрства та лову сітками); визначити час рибальства залежно від денної активності малька; встановити обмеження щодо лову під час нересту; встановити обмеження щодо розміру, максимальної та сумарної ваги виловленої риби, яку рибалка може забрати з водойми; створити комфортну інфраструктуру для аматорського та спортивного лову; провести ремонт шляхів сполучення, облаштувати місця для

паркування, кемпінги для проживання, створити умови зберігання улову та його обробки, надати можливості оренди човнів, знаряддя, одягу; здійснити організацію вивозу сміття та установку спеціальних баків; встановити тарифи на аматорську рибальську діяльність; для покращення обліку існуючих рибалок і виловленої ними риби, зобов'язати кожного, хто займається рибальством, вступити до професійних організацій чи асоціацій; організувати рекламу українського рекреаційного рибальства на професійному рівні (рибальські змагання, телепрограми, преса, міжнародні конференції тощо, за допомогою туристичних агенцій).

Щоб виконати усі зазначені вимоги потрібно зацікавити місцеві органи влади та приватних інвесторів в необхідності розвитку риболовного туризму в Бакотській затоці. Досвід норвежців показує, що для ефективного залучення державних органів влади потрібно розробити програму розвитку, яка включатиме в себе план реорганізації використання природних ресурсів з метою розвитку риболовлі без шкоди для природного середовища. Фінансування може здійснюватися як державними так і приватними організаціями.

Успішний досвід норвезьких маркетингових організацій у популяризації туризму показує, що розробка туристського продукту неможлива без проведення маркетингового дослідження ринку цих послуг на основі сегментації й виявлення специфічних вимог до продукту кожного сегменту ринку за географічною, соціо-демографічною й психографічною ознаками. На ринку послуг риболовецького туризму може бути виділено три сегменти:

- туристи та відпочивальники, що є місцевими жителями. Вони пред'являють попит на такі види послуг: прокат (оренда) плавзасобів, стоянка автотранспортних засобів, послуги інструктора з лову, за необхідності – прокат риболовецького спорядження. Засобів розміщення такі туристи не потребують;

- регіональні туристи, що мешкають у межах регіону, де розташовується туристична дестинація, і можуть прибути туди протягом 4-5 годин. Це групи однодумців або сім'ї, для яких риболовля є хобі, або окремі риболови-любители. Їм необхідні заклади розміщення з різним ступенем комфортності, харчування в багатоваріантному режимі;

- туристи, які долають тривалі відстані, потребують вищого рівня комфорту й сервісу, оформлення туристичного продукту у вигляді турів різної тривалості з чіткою програмою майбутнього відпочинку.

Для кожного сегменту потрібно підібрати певний набір туристських послуг. Невід'ємною частиною маркетингової діяльності є також стимулювання попиту й збуту. На ринку послуг риболовецького туризму, разом із загальновідомими можуть бути використані й специфічні засоби маркетингової комунікації: клубні заходи мисливсько-риболовецьких об'єднань, різні чемпіонати й змагання з рибного лову, спеціалізовані національні виставки, публікації в спеціальних виданнях, присвячені рибному лову. Стимулювання збуту послуг риболовецького туризму може

здійснюватися у вигляді пробних турів, застосування дисконтних систем, використання різних знижок, подарунків за перемогу в змаганнях з рибного лову у вигляді путівок, купонів на наступний сезон, поєднання риболовного туризму з іншими видами туристичної діяльності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Україна має сприятливі природні умови та ресурси для розвитку риболовного туризму. Одне з пріоритетних місць серед них займає Бакотська затока р. Дністер у Хмельницькій області. М'який клімат, вигідне географічне положення, багатий водний світ, наявність історичних пам'яток робить Бакоту привабливою для туристів-риболовів з України та відкриває перспективи розвитку для міжнародного туризму. Серед проблем розвитку риболовного туризму DESTINATION слід зазначити відсутність належної інфраструктури диференційованої щодо цільових аудиторій туристів, науково обґрунтованого моніторингу вилову риби за різними сезонами риболовлі, недостатню фінансову підтримку для створення і популяризації продукту на туристичному ринку, відсутність ефективних маркетингових програм для розвитку конкурентоспроможного риболовного туризму. З метою розвитку риболовного туризму на Бакоті слід здійснити наступні заходи: удосконалити нормативно-правову базу та оптимізувати політику державних установ щодо фінансування та підтримки програм розвитку риболовного туризму, провести організацію інфраструктури для туристів-рибалок, дослідити маркетингові аспекти формування риболовного туризму в регіоні та провести сегментацію ринку послуг риболовецького туризму. Завдяки використанню досвіду Норвегії в організації, просуванні риболовлі як виду туризму, Україна зможе пропонувати особливий, конкурентоспроможний, якісний туристичний продукт на міжнародному ринку.

Список використаних джерел:

1. Белоущенко Я. А. Диверсифікація діяльності підприємств, які забезпечують розвиток риболовецького туризму / Я. А. Белоущенко. // Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.crimea.edu/sovet/belouschenko.pdf>
2. Закон України «Про тваринний світ». – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 14, ст. 97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14/print1227536783109122>
3. Зоріна О.М. Рекреаційне рибальство в Україні як фактор інтенсифікації «зеленого» туризму. / М. О. Зоріна, Р. О. Новіцький // Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах: Матеріали VII Міжнародної наукової конференції. – Дніпропетровськ: Адверта, 2013. – С. 107-108. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zoology.dp.ua/z13_054.html
4. Любінська Л.Г. Бакотська затока. / Л.Г. Любінська // Національний природний парк «Подільські Товтри». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wetlands.biomon.org/wp-content/uploads/2010/11/23_Bakota.pdf
5. Наказ «Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0269-99/print1227641828892491>

- 6.Рыбалка в Норвегии // Gateway to the Norwegian export market. – 2011. -[Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.visitnorway.com/ru/what-to-do/active-holiday/fishing-in-norway/>
- 7.The complete statistical database // European Commission. – 2011. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database>

Список использованных источников:

- 1.Белоущенко Я. А. Диверсификация деятельности предприятий, обеспечивающих развитие рыболовного туризма / Я. А. Белоущенко. // Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, 2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://science.crimea.edu/sovet/belouschenko.pdf>
- 2.Закон Украины «О животном мире». – Ведомости Верховного Совета Украины (ВВР), 2002, N 14, ст. 97. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14/print1227536783109122>
- 3.Зорина О.М. Рекреационное рыболовство в Украине как фактор интенсификации «зеленого» туризма. / Н. А. Зорина, Р. А. Новицкий // Биоразнообразие и роль животных в экосистемах: Материалы VII Международной научной конференции. - Днепропетровск: Адверта, 2013. – С. 107-108. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.zoology.dp.ua/z13_054.html
- 4.Любинская Л.Г. Бакотский залив. / Л. Г. Любинская // Национальный природный парк «Подольские Товтры». - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://wetlands.biomon.org/wp-content/uploads/2010/11/23_Bakota.pdf
- 5.Указ «Об утверждении Правил любительского и спортивного рыболовства и Инструкции о порядке исчисления и внесения платежей за специальное использование водных живых ресурсов при осуществлении любительского и спортивного рыболовства». - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0269-99/print1227641828892491>
- 6.Рыбалка в Норвегии // Gateway to the Norwegian export market. – 2011. -[Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.visitnorway.com/ru/what-to-do/active-holiday/fishing-in-norway/>
- 7.The complete statistical database // European Commission. – 2011. -[Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database>

References:

- 1.Belouschenko Y.A. Diversification of enterprises, ensuring the development of fishing tourism / Y.A. Belouschenko. // Tavriya V.I. Vernadsky National University, 2010. - [Electronic resource]. - Access: <http://science.crimea.edu/sovet/belouschenko.pdf>
- 2.Ukrainian Law "On the Animal World". – Supreme Council of Ukraine (VVR), 2002, N 14, Article 97. [Electronic resource]. – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14/print1227536783109122>
- 3.Zorina O. M., Recreational fishing in Ukraine as a factor of "green" tourism intensification / O.M. Zorina, R.O. Nowicki // Biodiversity and role of animals in ecosystems: Proceedings of the VII International Conference. – Dnepropetrovsk: Adverta, 2013. – P. 107-108. – [Electronic resource]. - Access: http://www.zoology.dp.ua/z13_054.html
- 4.Lyubinska L.H. Bakota Bay. / L.H. Lyubinska // National Park "Podolski Tovtry". - [Electronic resource]. – Access: http://wetlands.biomon.org/wp-content/uploads/2010/11/23_Bakota.pdf
- 5.Edict "On approval of the rules of amateur and sport fishing and instruction on calculation and payments for the special use of water resources in the implementation of amateur and sport fishing". - [Electronic resource]. - Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0269-99/print1227641828892491>
- 6.Fishing in Norway // Gateway to the Norwegian export market. – 2011. -[Electronic resource] – Access: <http://www.visitnorway.com/ru/what-to-do/active-holiday/fishing-in-norway/>
- 7.The complete statistical database // European Commission. - 2011. - [Electronic resource] - Access: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database>

УДК 911.3

Дмитрієва Катерина Євгенівна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: k.dmytriieva@gmail.com

РЕСТОРАННЕ ГОСПОДАРСТВО КИЇВСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ: ПОГЛЯД СПОЖИВАЧІВ

Мета. Стаття призначена для окреслення проблем ресторанного господарства Київської агломерації, у тому числі територіальних, через громадську думку.

Методика. Стаття ґрунтується на результатах соціологічного опитування, проведеного автором. Аналіз відповідей виконаний з урахуванням відмінностей за статтю, рівнем доходів, віком респондентів.

Результати. Результати дослідження виявляють спільні тренди та відмінності у споживанні послуг ресторанного господарства Київської агломерації, ставлення респондентів до новітніх трендів у галузі, споживчу активність у галузі, окреслюють проблеми територіальної концентрації закладів в межах агломерації, дозволяють продемонструвати прогалини та потреби розвитку та можуть слугувати основою для розробки стратегії розвитку ресторанного комплексу столиці.

Наукова новизна та практичне значення. Дослідження включає малодосліджені раніше питання і може бути цікавим усім, хто цікавиться сучасними аспектами ведення підприємництва, зокрема його територіальними особливостями та умовами у міському середовищі.

Ключові слова: ресторанне господарство, соціологічне опитування, Київська агломерація.

УДК 911.3

Дмитрієва Катерина Євгенівна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,
e-mail: k.dmytriieva@gmail.com

РЕСТОРАННЫЙ БИЗНЕС КИЕВСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ: ВЗГЛЯД ПОТРЕБИТЕЛЯ

Цель. Статья предназначена для определения проблем ресторанного бизнеса Киевской агломерации, в том числе территориальных, благодаря общественному мнению.

Методика. Статья основана на результатах социологического опроса, проведенного автором. Анализ ответов выполнен с учетом различий по полу, уровню доходов, возрасту респондентов.

Результаты. Результаты исследования показывают общие тренды и различия в потреблении услуг ресторанного хозяйства Киевской агломерации, отношение респондентов к новейшим трендам в сфере, потребительскую активность, определяют проблемы территориальной концентрации заведений в пределах агломерации, позволяют продемонстрировать пробелы и потребности развития и могут служить основой для разработки стратегии развития ресторанного комплекса столицы.

Научная новизна и практическая значимость. Исследование включает малоизученные ранее вопросы и может быть интересным всем, кто интересуется современными аспектами ведения предпринимательства, в частности его территориальными особенностями и условиями в городской среде.

Ключевые слова: ресторанный бизнес, социологический опрос, Киевская агломерация.

Dmytriieva Kateryna Evgenivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: k.dmytriieva@gmail.com

RESTAURANT FACILITIES OF KYIV AGGLOMERATION: THE CUSTOMER'S VIEW

Purpose. This article is intended to outline the problems of restaurants of Kyiv agglomeration through public opinion, including territorial problems.

Methods. The article is based on the results of a poll conducted by the author. The provided analysis of responses takes into account the differences by gender, income and age of the respondents.

Results. Results of the study reveal common trends and differences in consumption of restaurants services in Kyiv agglomeration. They also describe the attitude of respondents to the latest trends in the industry, consumer activity in the industry, and outline the problem of territorial concentration of enterprises within the metropolitan area. Results can demonstrate gaps and requirements of development and can serve as a basis for developing of strategies of restaurant facilities of the capital.

Scientific novelty and the practical significance. The study includes previously unexplored questions and can be interesting for the auditory exploring the modern aspects of business, including its regional peculiarities and conditions in the urban environment.

Keywords: restaurant facilities, the poll, Kyiv agglomeration.

Постановка проблеми. Суспільна думка є одним з найкращих індикаторів стану та проблематики будь-якого процесу чи явища. У нашому дослідженні ми вирішили звернутися до одного з видів кількісного соціального опитування для аналізу стану ресторанного господарства Київської агломерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми територіальної організації ресторанного господарства досліджували В. Архипов, В. Дорошенко, В. Карсекін, Г. П'ятницька, В. Селютін, П. Черномаз, соціологічні опитування споживачів та працівників галузі виконували, наприклад, Л. Лукашова, 2004 р., М. Левченко, 2010 р., М. Оносов, 2012 р.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У нашому дослідженні ми приділили увагу збору фактичних даних станом на 2015 р. Зокрема, нас цікавили такі питання:

1. Як часто Ви відвідуєте заклади ресторанного господарства (кафе, бари, їдальні, ресторани тощо)?
2. З якою метою Ви найчастіше Ви відвідуєте заклад ресторанного господарства?
3. Які фактори при виборі закладу ресторанного господарства для Вас основні?
4. Чи достатньо, на Вашу думку, в Києві закладів ресторанного господарства?
5. Як Ви ставитесь до вуличної їжі?
6. Чи відвідували Ви фестивалі вуличної їжі, ресторани дні, подібні тематичні ресторани заходи?

7. Чи використовуєте Ви мобільні інформаційні додатки, огляди преси при виборі ресторанного закладу?

Метою опитування було виявити частоту споживання послуг ресторанного господарства, з'ясувати основні причини відвідування закладів ресторанного господарства, проаналізувати аудиторію закладів ресторанного господарства, обґрунтувати тенденції змін у ресторанному господарстві столичної агломерації.

Виклад основного матеріалу. Опитування проводилось шляхом поширення анкети через соціальні мережі автором дослідження та через заповнення друкованої анкети студентами географічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка.

Анонімна анкета включала як закриті, так і відкриті питання. Серед закритих пропонувались питання з одним варіантом відповіді та 2-3 варіантами відповіді.

Анкета включала питання для ідентифікації респондентів (стать, вік, рівень доходів, місце проживання) а також питання, що стосувались актуальних проблем ресторанного господарства Київської агломерації. Також респондентам пропонувалось залишити свої думки та коментарі щодо стану ресторанного господарства Київської агломерації (відкрите питання).

В результаті протягом червня-вересня було отримано 207 добровільних відповідей.

У вибірку [1,2,3] увійшли респонденти віком 17-45 р. Відповіді респондентів віком до 15 та старше 45 р. були виключені з дослідження як нерепрезентативні (за рахунок незначної кількості респондентів, які, на нашу думку, не давали об'єктивної картини своєї вікової групи). В результаті аналіз анкетування включає відповіді 199 респондентів.

Серед них 45 % - чоловіки, 55% - жінки. Переважна більшість – 98% є мешканцями міста Києва, 2% - приміської/сільської території. Щомісячний рівень доходів респондентів варіюється наступним чином: до 2500 грн. – 39%, 2500 - 6000 грн. – 16%, 6001 - 10000 грн. – 9%, понад 10000 грн. – 36%. Питання щодо віку респондентів було відкритим. Отримавши результати, вважаємо доцільним розподілити респондентів на 3 групи – 17-22 р. (умовно, студенти), 23-30 р. (молодь), 31-45 р. (доросле аудиторія).

При аналізі результатів враховувалися відповіді вибірки в цілому, відмінності за статтю, рівнем доходів та віковими групами.

На закрите питання «Як часто Ви відвідуєте заклади ресторанного господарства?» 19% респондентів відповіли – більше 3-х разів на тиждень, 25% - 1-3 рази на тиждень, 40% - кілька разів на місяць, 16% - раз на кілька місяців, 1% - не відвідую взагалі. При цьому частота відвідування закладів ресторанного господарства серед чоловічої аудиторії вища – варіанти «більше 3-х разів на тиждень» та «1-3 рази на тиждень» чоловіки обирали у 26 та 27% випадків, а жінки – у 13 та 23% випадків відповідно.

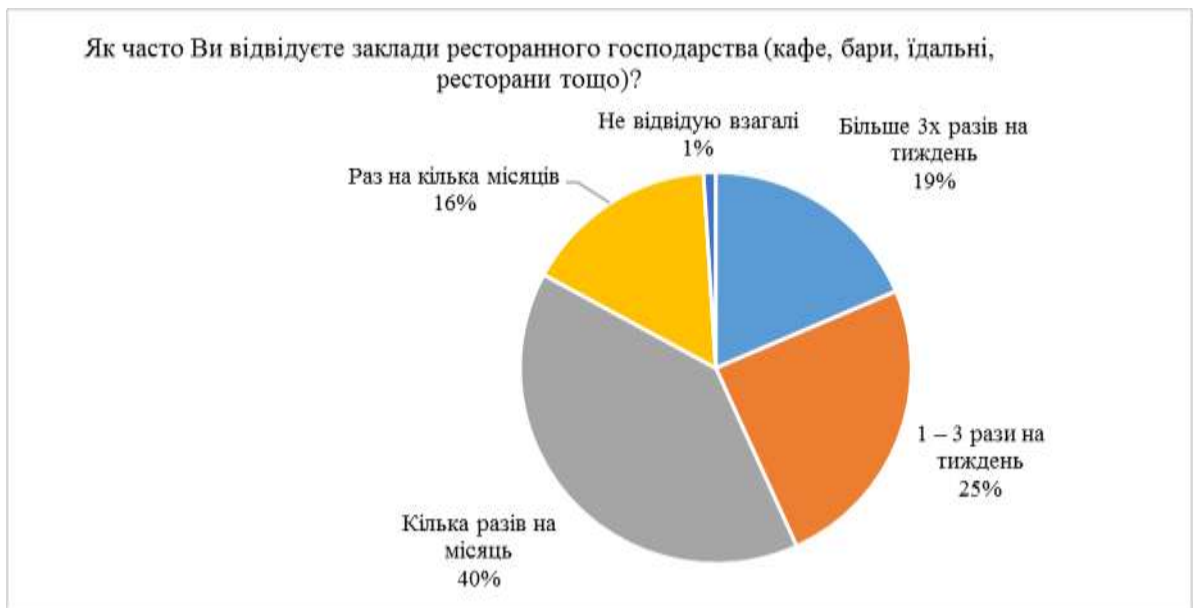

Рис. 1 Діаграма результатів відповідей на питання «Як часто Ви відвідуєте заклади ресторанного господарства?», складено за матеріалами автора

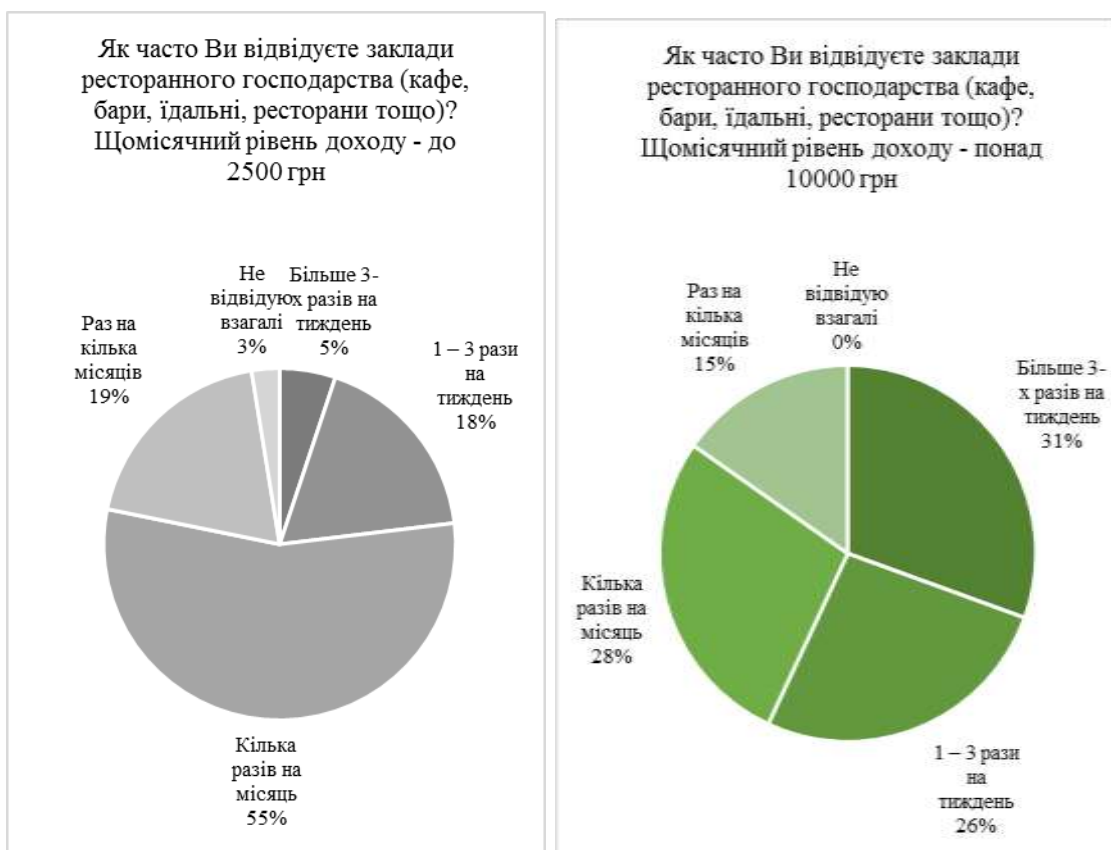

Рис. 2, 3 Діаграми результатів відповідей на питання «Як часто Ви відвідуєте заклади ресторанного господарства?» за рівнями доходів, складено за матеріалами автора

Дуже яскраво частота відвідування корелювалась з рівнем доходів населення. Зокрема, при рівні доходу до 2500 грн. найпопулярнішим варіантом був «кілька разів на місяць» (55%), «більше 3-х разів на тиждень» відповіли лише у 5% випадків. При рівні доходу понад 10000 грн. найпопулярнішою відповіддю була «більше 3-х разів на тиждень» - 31% , 26% - більше 3-х разів на тиждень. Найбільш активною за відвідуваністю є вікова група 23-30 р.

При відповіді на закриті питання «З якою метою ви найчастіше відвідуєте заклади ресторанного господарства?» 42% респондентів відповіли «буденних зустрічей з друзями, побачень», 41% - харчування. 11% - «отримання нових вражень, дозвілля», 5% - святкування, і лише 1% - як робоче місце.

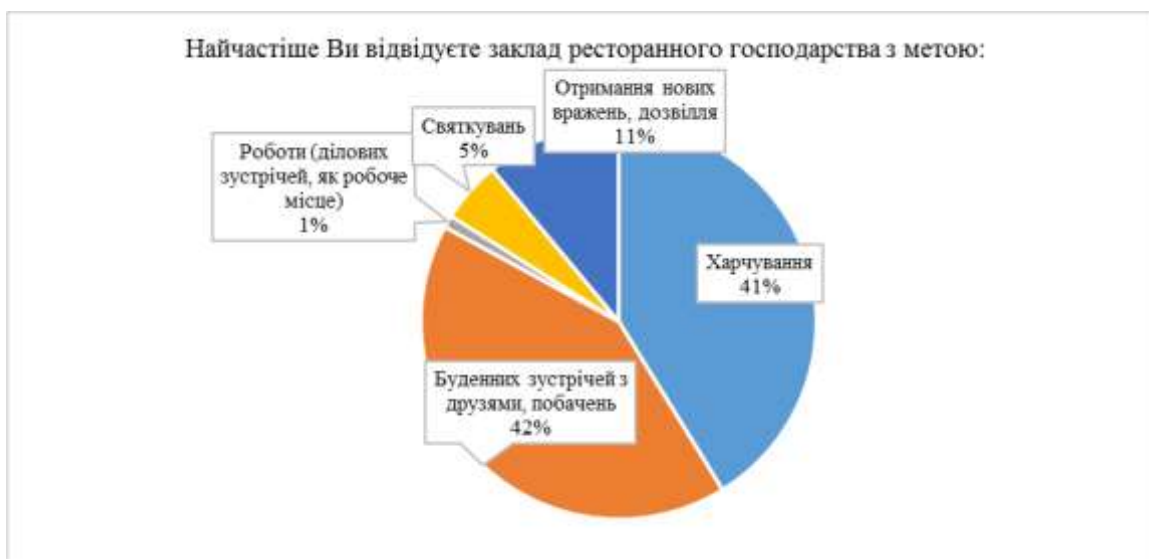

Рис. 3 Діаграма результатів відповідей на питання «З якою метою ви найчастіше відвідуєте заклади ресторанного господарства?» складено за матеріалами автора

У цьому питанні дуже цікаво проявляються відмінності у відповідях за статтю. Чоловіча аудиторія основною метою назвала харчування - 56% відповідей, відповідь «для буденних зустрічей з друзями, побачень» обрали 31%. Натомість жіноча аудиторія у 50% випадків обрала варіант «для буденних зустрічей з друзями, побачень», а як основну мету «харчування» визначили лише 29% респондентів-жінок.

При аналізі відповідей за віковими групами помітно, що у аудиторії віком 23-30 р. метою відвідування є переважно зустрічі, побачення та отримання нових вражень, а мета «харчування» відходить на другий план, тоді як молодша та старша аудиторія найчастіше визначає заклади ресторанного господарства саме як місце для харчування.

При відповіді на закриті питання «Які фактори при виборі закладу ресторанного господарства для Вас основні?» респондентам пропонувалось обрати 2-3 варіанти відповіді.

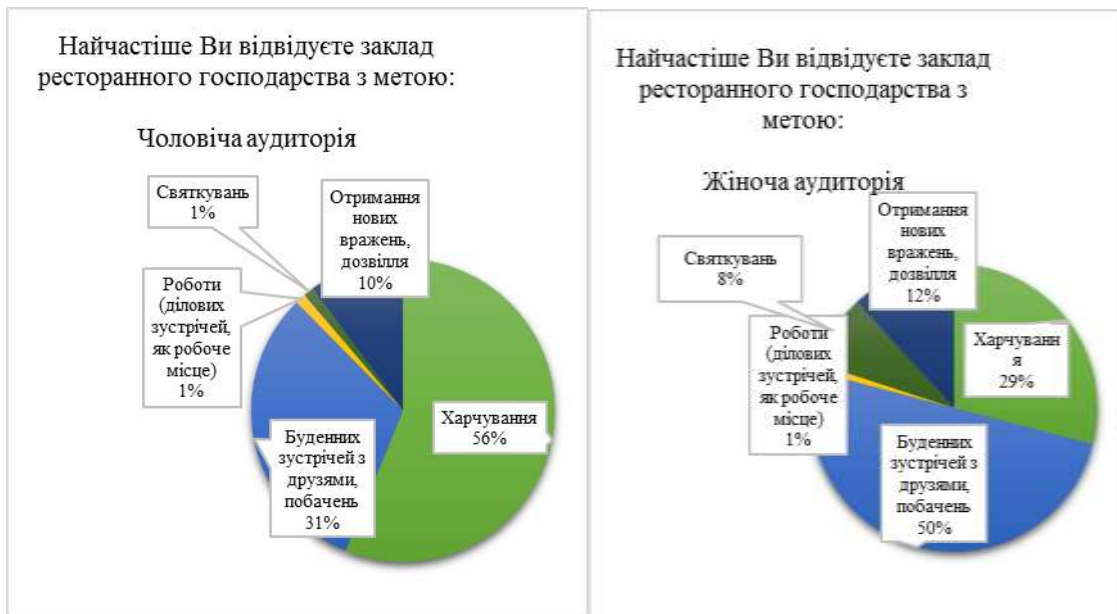

Рис. 4,5 Діаграми результатів відповідей на питання «З якою метою ви найчастіше відвідуєте заклади ресторанного господарства?» за статтю, складено за матеріалами автора

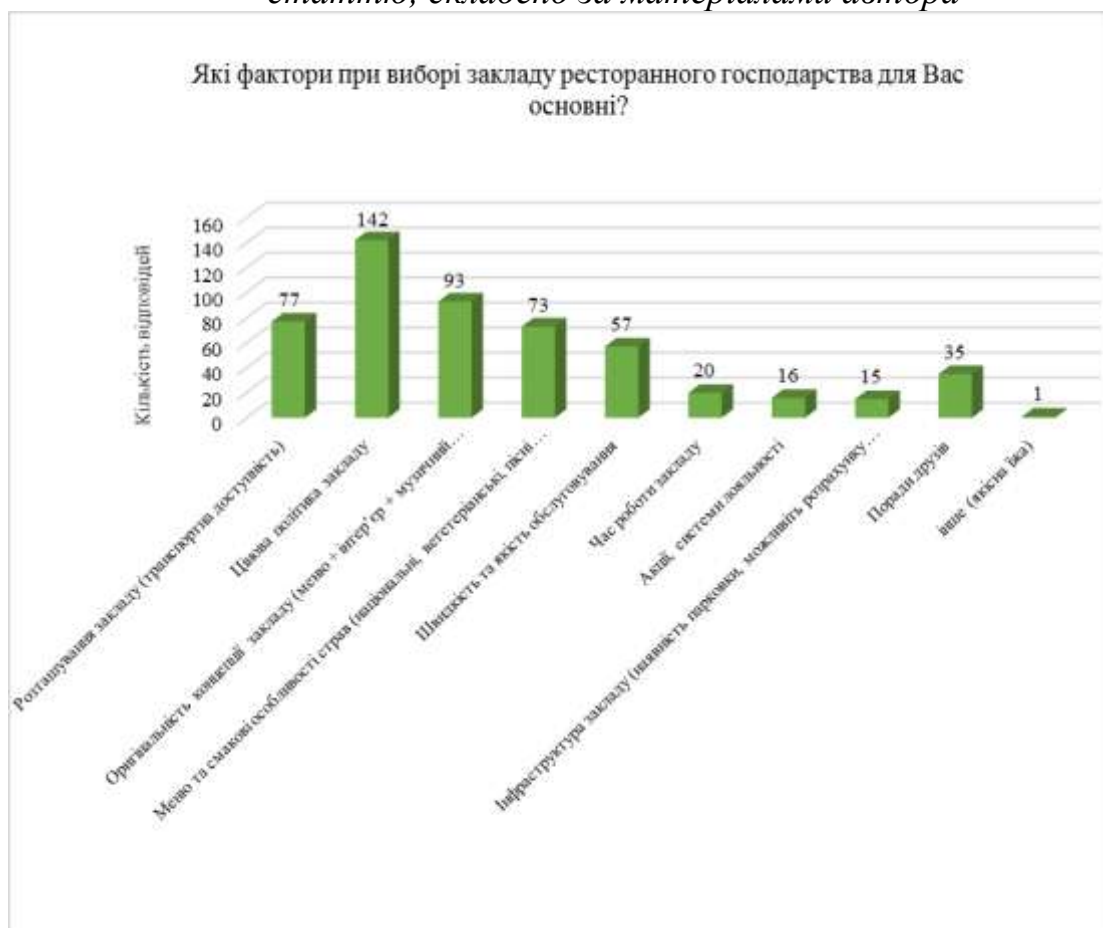

Рис. 6 Графік відповідей на питання «Які фактори при виборі закладу ресторанного господарства для Вас основні?», складено за матеріалами автора

Однозначним лідером став варіант відповіді «цінова політика закладу», 72% респондентів (144 відповіді) обрали його. Другим за популярністю став варіант «оригінальність концепції закладу (меню + інтер'єр + музичний супровід + розваги)» - 46% респондентів. Цей фактор співвідноситься з метою відвідування закладу не для харчування, а задля зустрічей та розваг. На нашу думку, саме оригінальність концепції і є рушійною силою в умовах конкурентного ресторанного ринку столиці останні 2-4 роки.

На третьому місці відповідей фактор «розташування закладу» – 77 відповідей або 39% респондентів. Як бачимо, цей показник є досить важливим, але не критичним при виборі закладу. З іншого боку, це свідчить про те, що територіальна доступність до закладів ресторанного господарства є задовільною, оскільки споживачі не відштовхуються від місця, локації знаходження при виборі закладу.

Відзначимо, що фактор «меню та смакові особливості страв (національні, вегетаріанські, пісні страви тощо) згадувався 73 рази (37%). На нашу думку, цей фактор співвідносився з метою відвідування «харчування».

«Швидкість та якість обслуговування» обрали 29%, орієнтуються на поради друзів 18%, 10% респондентів вважають важливим час роботи закладу, по 8% звертають увагу на акції та системи лояльності та інфраструктуру закладу.

При аналізі відмінностей за статтю помітно, що фактор цінової політики залишається важливим для обох категорій (64% чоловіків, 77% жінок). При цьому для чоловічої аудиторії важливою є саме їжа (відповідь 58% чоловіків) закладу ресторанного господарства, а для жінок – концепція (53%). Фактор розташування закладу для чоловіків виявився більш важливим (47% респондентів), тоді як серед жінок його обрали лише 32%.

При рівні доходу до 2500 грн. критичним фактором вибору була цінова політика – 79% респондентів. По суті решта 4 найпопулярніших варіанти відповіді займали рівні позиції – 26-29 % відповідей.

При рівні доходу понад 10000 грн. найбільше значення мало меню закладу та смакові особливості страв (71%), друге-третє місце – цінова політика та розташування закладу (67 та 54%). Варто відзначити, що для цієї групи респондентів важливою (38%) була швидкість та якість обслуговування, якій попередні групи не приділяли таке істотне значення.

При аналізі відповідей за різними віковими групами спостерігаємо наступні особливості: для групи 17-22 р. фактор цінової політики є критично важливим (77% респондентів), розрив між ним та іншими є дуже значним. У групи 22-30 р. цей фактор хоч і на першому місці, проте відмінності згладжуються, респонденти часто обирають також концепцію та розташування закладу (54 та 49%). Для групи дорослих респондентів на першому місці меню та смакові якості страв (74%), цінова політика на

другому (71%), важливими лишаються розташування та концепція (по 50%).

На закриті питання «*Чи достатньо, на Вашу думку, в Києві закладів ресторанного господарства?*» 89% респондентів відповіли «так», 11% - ні.

При цьому рівень задоволеності кількістю закладів серед жінок вищий – 93% проти 85% чоловічої аудиторії. Дуже суттєво відповідь на це питання відрізняється у різних за рівнем доходу респондентів. Серед групи до 25000 грн. нових закладів потребують 4% респондентів, тоді як при доході понад 10000 грн. таких вже 18%. Це, очевидно, пояснюється тим, що базові потреби при високій купівельній спроможності вже задоволені, і споживачі готові до нових закладів. Потреби наймолодшої аудиторії переважно задоволені (5% відповідей «ні»), тоді як споживачі 23-30 р. та 31-45 р. більш вимогливі та відкриті до нового (14% та 15% відповідей «ні» відповідно).

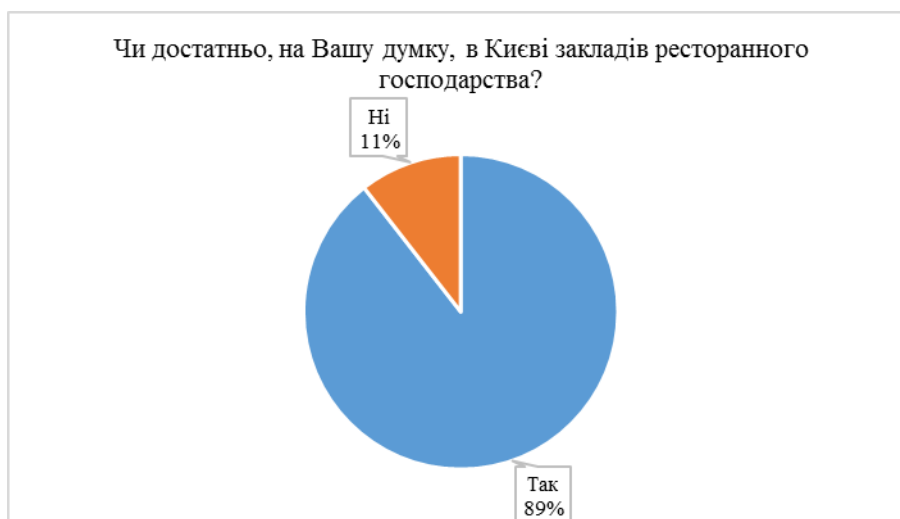

Рис. 7 Діаграма результатів відповідей на питання «*Чи достатньо, на Вашу думку, в Києві закладів ресторанного господарства?*», складено за матеріалами автора

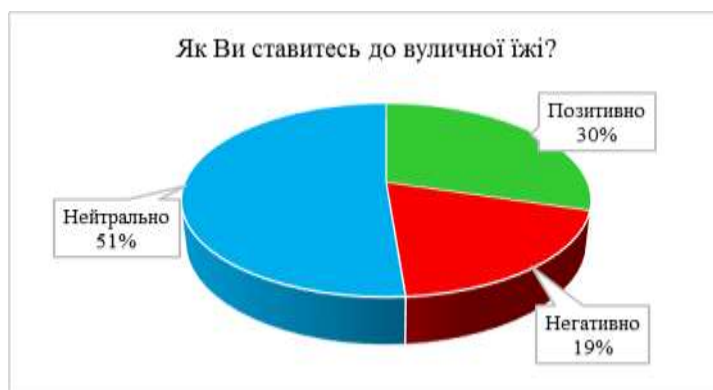

Рис. 8 Діаграма результатів відповідей на питання «*Як Ви ставитесь до вуличної їжі?*», складено за матеріалами автора

На закриті питання «Як Ви ставитесь до вуличної їжі?» 51% респондентів відповіли «нейтрально», 30% - «позитивно» і лише 19% - яскраво «негативно». Цікаво, що відповідь «позитивно» набрала у жіночої аудиторії більше – 33% у жінок проти 26% у чоловіків. Можна відзначити, що аудиторія з вищим доходом більш лояльна до вуличної їжі (вірогідно, дорожчої та якісної на зразок бургерів, якісної кави).

При відповіді на питання «Чи відвідували Ви фестивалі вуличної їжі, ресторани дні, подібні тематичні ресторани заходи?» 59% респондентів сказали «ні», 46% - «так». Більш активною у цьому питанні була жіноча аудиторія - 45% відповідей «так» порівняно з 37% у чоловіків.

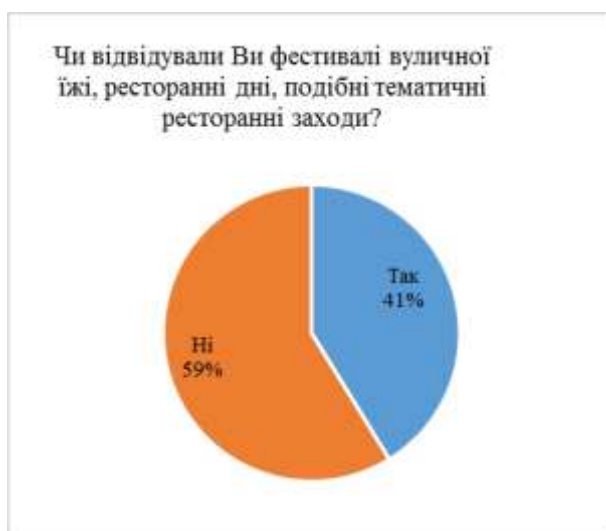

Рис. 9 Діаграма результатів відповідей на питання «Чи відвідували Ви фестивалі вуличної їжі, ресторани дні, подібні тематичні ресторани заходи?», складено за матеріалами автора

Рис. 10 Діаграма результатів відповідей на питання «Чи використовуєте Ви мобільні інформаційні додатки, огляди преси при виборі ресторанного закладу?», складено за матеріалами автора

При відповіді на питання «Чи використовуєте Ви мобільні інформаційні додатки, огляди преси при виборі ресторанного закладу?» респонденти поділилися майже порівну: 51% відповіли «так», 49% - «ні». Цікавим є розподіл відповідей за статтю – використовують додаткові ресурси для вибору закладу ресторанного господарства 65% жінок і лише 35% чоловіків. Частота використання інформаційних ресурсів зі зростанням віку падає – 59%, 49%, 38% відповіді так зі зростанням віку респондентів.

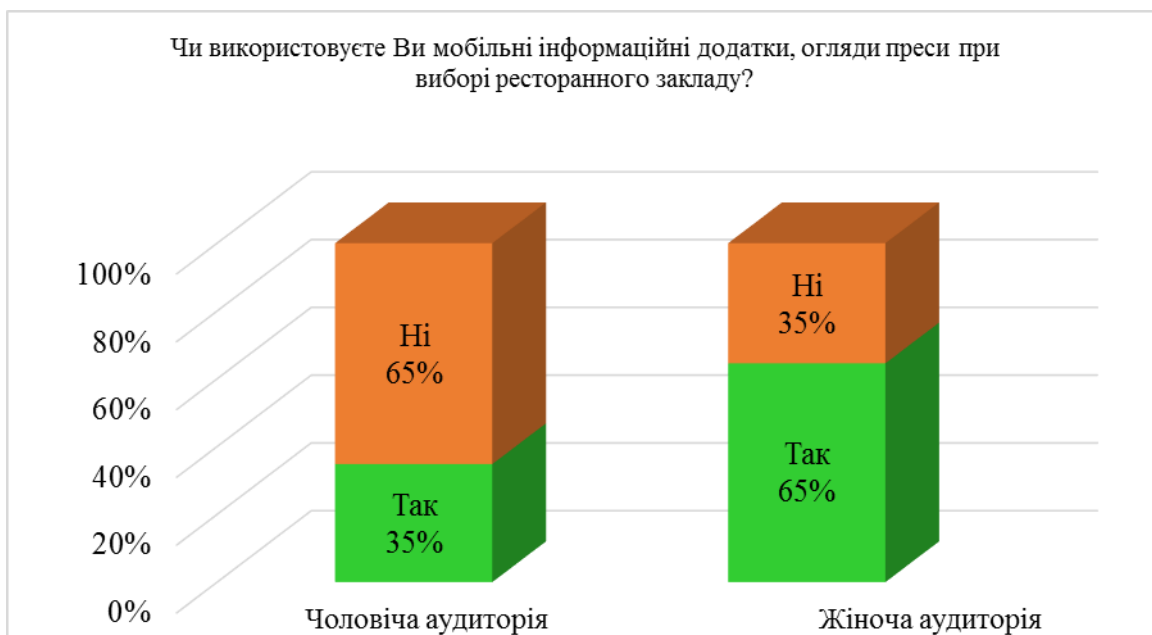

Рис. 11 Графік результатів відповідей на питання «Чи використовуєте Ви мобільні інформаційні додатки, огляди преси при виборі ресторанного закладу?» за статтю, складено за матеріалами автора

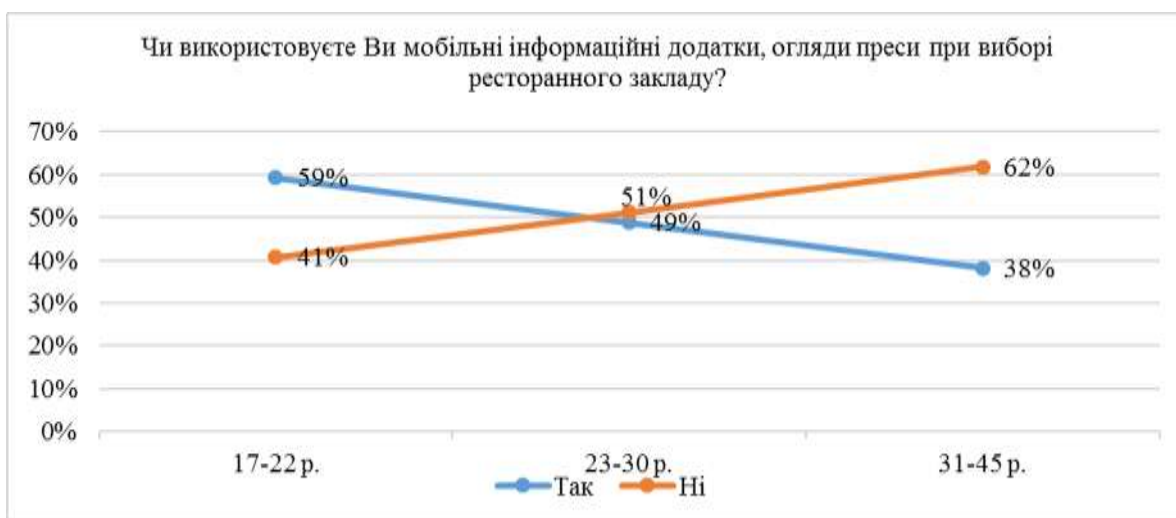

Рис. 12 Графік результатів відповідей на питання «Чи використовуєте Ви мобільні інформаційні додатки, огляди преси при виборі ресторанного закладу?» за віком, складено за матеріалами автора

Також респондентам пропонувалось залишити свої коментарі і побажання з приводу стану ресторанного господарства Київської агломерації.

Зокрема, пролунало:

- «на мою думку, рівень розвитку ресторанного господарства у Київській агломерації достатньо високий та продовжує зростати. Можна знайти ресторан на будь-який смак та гаманець, збільшується кількість закладів, де меню стає другорядним фактором «зацікавленості», а основним - унікальна концепція, чи нестандартний формат. Проте, можна зауважити, що зростає кількість закладів; якість сервісу, смакові властивості їжі залишаються посередніми»;

- «залишає бажати кращого як якість їжі, санітарія, так і обслуговування»;
- «прибрати фастфуд – я хочу бачити Київ, а не ряди МАФів»;
- «здебільшого - малі порції, неякісна їжа і поганий сервіс (навіть у дорогих закладах)»;

- «на жаль, зараз все дорожчає і доводиться відмовляти собі у такому виді відпочинку»;

- «практично у всіх закладах, незалежно від рівня, зустрічається хамство, фамільярність або більш дрібні проблеми обслуговування. У всіх трапляються неякісні продукти (краще зовсім не прикрашати їжу, аніж прикрасити млявим листком м'яти) і т д. Загалом - людський фактор важко побороти навіть гарним власникам»;

- «невелика кількість закладів бюджетного (недорогого) харчування»;
- «не вистачає закладів багатьох відомих світових мереж»;
- «їх [закладів ресторанного господарства] забагато, можна менше, але якісніше. Вулична їжа та фаст-фуд, на мою думку, має бути ліквідований, бо це шкідливо»;

- «я вважаю, що слід популяризувати традиційну українську кухню»;
- «ресторанне господарство достатньо розвинуте, але хотілося б більш лояльної цінової політики»;

- «стрімко набирає темпи, переймає досвід іноземних колег, намагається відповідати стандартам, надавати якісний продукт»...

та близько двох десятків зауважень щодо сервісу закладів.

Коментарі, що стосувались територіальних проблем ресторанного господарства:

- «в спальних районах можна було б більше розвинути мережу закладів, зокрема покращити меню, урізноманітнити самі концепції, тобто додати до Макдональдсів та дешевих забігайлівок - тематичні кафе, цінова політика яких приваблювала місцевих жителів»;

- «немає закладів в районі Академмістечка»;
- «зкладами ресторанного господарства агломерація забезпечена, але потребує реорганізації, удосконалення»;

- «недостатня кількість закладів та їх різноманіття в периферійних частинах міста»;

- «висока концентрація в центральній частині міста»;
- «недостатньо тематичних оригінальних заходів середньої цінової категорії. Заклади надто концентровані на кількох вулицях центру»;

- «недостатньо розвинутою є система ресторанних закладів за співвідношенням ціна / якість за межами м. Києва».

Висновки. Отже, чітко прослідковується взаємозв'язок між рівнем доходів респондентів та частотою відвідування ними закладів, відповідно,

подальшими вимогами та потребами. Яскраво виявлена трансформація головної мети закладу ресторанного господарства (з місця харчування у місце-громадський простір). Найголовнішими факторами успіху закладу ресторанного господарства можемо назвати цінову політику, оригінальність його концепції, розташування.

Найбільш активною споживчою аудиторією є респонденти віком 23-30р. Проблеми територіальних відмінностей ресторанного господарства, на думку споживачів, проявляються у надмірній концентрації закладів у центрі міста та недостатній варіативності в периферійних та приміських районах.

Список використаних джерел:

- 1.Вербець В.В. Методика організації та проведення соціологічного дослідження: Навчально-методичний посібник. / В. Вербець.– Березно. – 2008. – 231 с.
- 2.Дворецька Г.В. Соціологія: Навч. посібник. / Дворецька Г.В. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 472 с.
- 3.Піч В.М. Соціологія: Підручник. / За редакцією В.М.Пічі. – Львів: «Новий Світ-2000», 2004. – 277 с.

Список использованных источников

- 1.Вербец В.В. Методика организации и проведения социологического исследования: Учебно-методическое пособие. / В. Вербец. - Березно. - 2008. - 231 с.
- 2.Дворецкая Г.В. Социология: Учеб. пособие. / Дворецкая Г.В. – Изд. 2-е, перераб. и доп. - К.: КНЭУ, 2002. - 472 с.
- 3.Пич В.М. Социология: Учебник. / Под редакцией В.М.Пич. - Львов: «Новый Свет-2000», 2004. - 277 с.

References:

1. Verbec V.V. Metodika organizacii ta provedennâ sociologičnogo doslidžennâ: Navčalno-metodičnij posibnik.[Methods of organization and conducting of the survey: Instructor's Manual.] / V.Verbec.– Berezno. – 2008. – 231 s.
2. Dvorecka G.V. Sociologijâ: Navč. posibnik.[Sociology: Handbook.] / Dvorecka G.V. – Vid 2- ge, pererob. i dop. – K.: KNEU, 2002. – 472 s.
3. Pič V.M. Sociologijâ: Pidručnik. [Sociology: Handbook.] / Za redakciêu V.M.Piči. – Lviv: «Novij Svît-2000», 2004. – 277 s.

УДК 379.85 (477,82)

Копачинська Галина Василівна,
кандидат географічних наук, доцент

Мазурець Роман Русланович,
кандидат географічних наук, доцент

Руднєва Марина Григорівна,
кандидат географічних наук, доцент

Агапова Ірина Володимирівна

Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки, м. Луцьк,
Україна, e-mail: korachinskaja@gmail.com

Національного університету харчових
технологій, м. Київ, Україна

Національного університету харчових
технологій, м. Київ, Україна

Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки, м. Луцьк,
Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НОВИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В МЕЖАХ ВОЛИНСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ (НА ПРИКЛАДІ С. ХВОРОСТІВ)

Мета: вивчити і проаналізувати перспективи розвитку нових видів туризму в межах Волинського прикордоння.

Методика: різноманітними авторами та науковцями в публікаціях, на сторінках періодичної преси та в інтернет ресурсах вивчалися передумови та чинники, характерні риси, проблеми та перспективи розвитку туризму в межах Волинської області. Проте, не дивлячись на всю важливість вивчення особливостей розвитку туризму Волинської області, а також нарощення її туристичного потенціалу, ця тема недостатньо досліджена у вітчизняній науці. Основними методами, котрі були використані при проведенню дослідженні стали системний, аналіз та синтез, історичний, метод порівняння і прогнозування та інші.

Результати: внаслідок проведенню дослідження було з'ясовано, що туристична галузь Волинської області є слабо розвинутою на сучасному етапі. Проте одним з перспективних завдань розвитку України на сучасному етапі є впровадження та застосування різних видів туризму на її території, в тому числі в межах її прикордонних областей. Розширення міжнародних зв'язків відкриває великі можливості для просування національного туристичного продукту на світовий ринок, залучення до світового інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності. Саме тому розвиток туризму та створення сприятливих умов його реалізації є одним з ключових завдань держави.

Наукова новизна: авторами було запропоноване і теоретично обґрунтоване будівництво готельно-ресторанного комплексу туристичного призначення та вивчено можливість застосування різноманітних видів туризму в с. Хворостів Любомльського району Волинської області. Виявлено і обґрунтовано доцільність розвитку таких видів туризму, як спортивний, освітній, апітуризм, культурно-пізнавальний, розважальний, лікувально-оздоровчий та діловий в межах запропонованої території.

Практична значимість: практичне втілення авторської пропозиції матиме позитивний вплив на нарощення туристичного потенціалу Волинської області, а також створить сприятливі передумови соціально-економічного розвитку даної прикордонної території.

Ключові слова: туризм, вид туризму, туристичний потенціал, Волинська область, с. Хворостів.

УДК 379.85 (477,82)

Копачинская Галина Васильевна,
кандидат географических наук, доцент

Мазурец Роман Русланович,
кандидат географических наук, доцент

Руднева Марина Григорьевна,
кандидат географических наук, доцент

Агапова Ирина Владимировна

Восточноевропейского национального
университета имени Леси Украинки, г. Луцк,
Украина, e-mail: korachinskaja@gmail.com

Национального университета пищевых
технологий, г. Киев, Украина

Национального университета пищевых
технологий, г. Киев, Украина

Восточноевропейского национального
университета имени Леси Украинки, г. Луцк,
Украина

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НОВЫХ ВИДОВ ТУРИЗМА В ПРЕДЕЛАХ ВОЛЫНСКОГО ПРИГРАНИЧЬЯ (НА ПРИМЕРЕ С. ХВОРОСТОВ)

Цель: изучить и проанализировать перспективы развития новых видов туризма в пределах Волынского приграничья.

Методика: различными авторами и учеными в публикациях на страницах периодической печати и в интернет ресурсах изучались предпосылки и факторы, характерные черты, проблемы и перспективы развития туризма в пределах Волынской области. Однако, несмотря на всю важность изучения особенностей развития туризма Волынской области, а также наращивания ее туристического потенциала, эта тема недостаточно исследована в отечественной науке. Основными методами, которые были использованы при проведенном исследовании стали системный анализ и синтез, исторический, метод сравнения и прогнозирования и другие.

Результаты: вследствие проведенного исследования было установлено, что туристическая отрасль Волынской области является слабо развитой на современном этапе. Однако, одним из перспективных задач развития Украины на современном этапе является внедрение и применение различных видов туризма на ее территории, в том числе в рамках ее приграничных областей. Расширение международных связей открывает большие возможности для продвижения национального туристического продукта на мировой рынок, привлечения в мировое информационное пространство, передового опыта организации туристической деятельности. Именно поэтому развитие туризма и создание благоприятных условий для его реализации является одной из ключевых задач государства.

Научная новизна: авторами было предложено и теоретически обосновано строительство гостинично-ресторанного комплекса туристического назначения и изучена возможность применения различных видов туризма в с. Хворостов Любомльского района Волынской области. Выявлено и обоснована целесообразность развития таких видов туризма, как спортивный, образовательный, апитуризм, культурно-познавательный, развлекательный, лечебно-оздоровительный и деловой в рамках предложенной территории.

Практическая значимость: практическое воплощение авторской предложения окажет положительное влияние на наращивание туристического потенциала Волынской области, а также создаст благоприятные предпосылки социально-экономического развития данной приграничной территории.

Ключевые слова: туризм, вид туризма, туристический потенциал, Волынская область, с. Хворостов.

UDC 379.85 (477,82)

Kopachynska Galina Vasyljevna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

East European National University named
after Lesya Ukrainka, Lutsk, Ukraine, e-mail:
kopachinskaja@gmail.com

Mazurets Roman Ruslanovych,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

National University of Food Technologies,
Kyiv, Ukraine

Rudneva Marina Grygorjivna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

National University of Food Technologies,
Kyiv, Ukraine

Agapova Iryna Volodymyrivna

East European National University named
after Lesya Ukrainian, Lutsk, Ukraine

PROSPECTS OF THE NEW TYPES OF TOURISM DEVELOPMENT WITHIN THE VOLYN REGION BORDER AREA (ON THE EXAMPLE OF V. KHVOROSTIV)

The goal: to study and analyze the prospects for the development of new types of tourism within the Volyn borderland.

Methods: various authors and researchers in publications on the pages of periodicals and internet resources studied conditions and factors, characteristics, problems and prospects of tourism development in the Volyn region. However, despite the importance of studying the features of tourism in Volyn region development and its increasing potential, this topic is not explored by domestic science. The main methods used in the study were systematic method, analysis and synthesis, historical, method of comparison and prediction, and others.

Results: as a result of the study it was found that the tourist industry in Volyn region is poorly developed today. Nevertheless one of the tasks of Ukraine development at the present stage is the implementation and use of different types of tourism on its territory and within its border regions. Expansion of international relations offers a great opportunity to promote the national tourist product to the world market, involving to the world information space, developing tourism activities. That is why the development of tourism and creating of favorable conditions for its implementation is one of the key tasks of the state.

Scientific novelty: the authors proposed and theoretically justified the construction of hotel and restaurant complex of tourist destination and studied the possibility of different types of tourism using in the village Khvorostiv in Lyuboml'sky district of Volyn region. It was discovered and justified that such kinds of tourism as sports, educational, apitourism, cultural, educational, entertainment, health and wellness, business can be organized within the proposed territory.

The practical significance: practical implementation of the author's proposals will have a positive impact on increasing of tourism potential of Volyn region and create favorable preconditions for socio-economic development of the border territory.

Keywords: tourism, type of tourism, tourism potential, Volyn region, v. Khvorostiv.

Постановка наукової проблеми та її значення. Туристична діяльність в Україні сприяє розвитку територій з привабливими туристичними ресурсами, створюючи нові робочі місця, підвищуючи рівень доходів населення, водночас забезпечуючи збереження історико-культурної спадщини держави. Розвиток туризму в Україні дещо відстає від розвитку в економічно розвинених країнах, хоча за своїм туристично-

рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати туристичною державою світового рівня. Саме тому розвиток туризму та створення сприятливих умов його реалізації є одним з ключових завдань держави. Одним з можливих варіантів його виконання є розвиток туризму прикордонних територій України прикладом якої є Волинська область.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Різноманітними авторами та науковцями в публікаціях, на сторінках періодичної преси та в інтернет ресурсах вивчалися передумови та чинники, характерні риси, проблеми та перспективи розвитку туризму в межах Волинської області. Багатьма дослідниками аналізувалися різноманітні фізико-географічні та суспільно-географічні чинники та передумови розвитку Волинської області загалом та туризму зокрема. Серед них Б. Клімчук, П. Луцишин, Н. Н. Коцан та ін. [8] та інші, котрі займалися вивченням рекреаційних, лісових та фауністичних ресурсів Волинської області, аналізували їх потенціал та рівень забезпеченості. В іншій книзі «Ґрунти Волинської області» [2] автори аналізували стан ландшафтно-земельного забезпечення Волинської області, а також його вплив на розвиток її туристичного потенціалу. На особливу увагу заслуговує праця Л. В. Ільїна «Ліснокомплекси Українського Полісся», в котрій автор узагальнив дослідження багатьох авторів щодо вивченням водно-рекреаційних ресурсів Волинської області, а також вказав на важливість формування рекреаційних комплексів на базі озер досліджуваної території [3].

Суспільно-географічні чинники розвитку туризму Волинської області вивчалися автором Н. Остеренко в науковому збірнику «Минуле та сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства та краєзнавчої освіти на Волині» [7], котрі можуть бути використані при розвитку нових видів туризму прикордонної території.

Передумови та чинники, характерні риси, проблемні питання та перспективи функціонування територіально-рекреаційний комплексу Волинської області, а також можливі шляхи розвитку туризму в ній вивчав у своєму дисертаційному дослідженні Р.Р. Мазурець [11]. Проте, не дивлячись на всю важливість вивчення особливостей розвитку туризму Волинської області, а також нарощення її туристичного потенціалу, ця тема недостатньо досліджена у вітчизняній науці. Відсутнім залишається суспільно-географічного дослідження розвитку перспективних видів туризму як загалом в Україні так і в її областях зокрема.

Мета статті – дослідити передумови та чинники, характерні риси, проблеми та перспективи розвитку нових видів туризму в межах Волинського прикордоння на прикладі с. Хворостів Любомльського району Волинської області.

Основними завданнями, котрі вирішувалися в процесі дослідження, були: вивчити наукові праці щодо особливостей формування туристичного потенціалу Волинської області, а також розвитку нових видів туризму в ній; проаналізувати передумови та чинники, характерні риси, проблеми та

перспективи розвитку туризму Волинського прикордоння на прикладі с. Хворостів Любомльського району Волинської області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Туристична галузь Волинської області є слабо розвинутою на сучасному етапі. Що зумовлює потребу розвитку туризму та різних видів туризму в ній для підвищення ролі рекреаційних ресурсів, як чинника оздоровлення населення. Для вирішення даного завдання авторами пропонується побудувати готельно-ресторанний комплекс туристичного призначення та розвивати різноманітні види туризму в с. Хворостів Любомльського району Волинської області.

Для будівництва готельно-ресторанного комплексу туристичного призначення було обрано запропоновану територію, оскільки Волинська область є прикордонною територією, а одним з пріоритетних завдань прикордонного співробітництва є співпраця в сфері туризму. Прикордонне співробітництво komponує в собі налагодження економічних, суспільних, культурних, добросусідських і, перш за все, міжлюдських контактів. Основна мета прикордонного співробітництва включає в себе спрямованість на гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах.

Іншим обґрунтуванням будівництва готельно-ресторанного комплексу туристичного призначення в с. Хворостів є його вигідне геотуристичне положення, оскільки дана територія входить до тридцяти кілометрової зони з Польщею, а також поблизу проходить траса міжнародного сполучення «Київ-Варшава». Виходячи з цього при в'їзді до комплексу пропонуємо розмістити наметове містечко, запропонований придорожній кемпінг надасть можливість вело туристам розкласти свій намет в чистому захищеному місті, оснащеному питною водою та електрикою за окрему невелику плату.

Сам готельно-ресторанний комплекс варто розмістити в с. Хворостів, за декілька кілометрів від головної магістралі на лісистій місцевості, що забезпечить гарний краєвид та свіже цілюще повітря волинських лісів. Готель пропонуємо побудувати, роблячи акцент на екологічно чистих матеріалах, а околиці прикрасити ставковим ландшафтним дизайном з невеликим парком та відкритим ігровим майданчиком. Важливо його оснастити бібліотекою, в якій пропонується розмістити конференц-зал, котрий використовуватиметься як читальний куточок, а за потреб може бути використаним за своїм призначенням в цілях ділового спілкування.

Також на території готелю с. Хворостів буде доречним розміщення сауно-банного комплексу, оснащеного басейнами та відкритими водоймами для купання. Туристам можна буде запропонувати різні косметичні процедури, на базі слов'янських секретів краси, масел та відварів зібраних трав притаманних волинській місцевості, збір яких можна організовувати як окремий вид відпочинку.

Запропонована територія готельно-ресторанного комплексу с. Хворостів користуватиметься попитом серед вітчизняних та іноземних

туристів, адже володіє значними природними туристичними ресурсами: сприятливими кліматотерапевтичними умовами, привабливими рівнинними, гірськими й аквальними ландшафтами, багатою флорою і фауною.

Так, клімат Волинської області, де розміщене с. Хворостів, яка розташована на крайньому північному заході України визначається впливом Атлантичного океану і характеризується помірною континентальністю порівняно з іншими регіонами України. Він характеризується такими багаторічними даними: найнижча температура (абсолютний мінімум) – $35-39^{\circ}\text{C}$ в січні-лютому; найвища (абсолютний максимум) досягає $+36-39^{\circ}\text{C}$ і припадає на липень-серпень; сума річних опадів становить 540-640 мм, а за період з середньою добовою температурою повітря понад 10°C – 330-380 мм; середня висота снігового покриву за зиму (середня з максимальних декадних висот) 12-14 см. [2]. Такі показники свідчать про сприятливу кліматичну ситуацію, яка позитивно впливає на формування та подальше використання рекреаційних ресурсів та збільшує туристичну привабливість даної території.

В 8 км. від с. Хворостів розташоване о. Окунин та о. Сомин Турійського району, яке постає як чудова альтернатива о. Світязь, що через наплив відпочиваючих, через закриття доступу до Кримського півострова, починає міліти і не справляється з очищенням води [3]. Соминське озеро є привабливим туристичним об'єктом, цікаве своїми історіями про велетенських сомів. Уперше про загадкову істоту засвідчив староста сусіднього селища міського типу Луків наприкінці ХІХ ст. Поляки навіть спорядили експедицію на озеро. Однак їй завадила Перша світова війна. Удруге вистежити чудовисько намагалися за часів німецької окупації. Дослідник соминського чудовиська 50-річний Валентин Люпа з Луцька припускає, що чудовисько – це величезний сом. А ще вчені вважають, що в Сомині живе доісторична прісноводна акула. Вона нібито пережила льодовиковий період. На користь цієї версії свідчать археологічні знахідки, каже радник Інституту археології НАН України Валентин Волонтей [10]. Така легенда робить це місце привабливим як для екстрималів так і просто туристів, адже з трьох боків озеро оснащено спеціальними пірсами, а з іншого прекрасним пляжем та пологим спуском у воду, що прекрасно підходить для відпочиваючих з дітьми. В озері водиться багато риби, але основний її вилов і розвиток рибальства на базі туристичного комплексу пропонується провести в с. Руда (7 км від с. Хворостів) де вже є розроблена мережа риболовецьких ставків приватного підприємця П.Т. Бурдило [5].

Місцевість регіону багата на представників тваринного світу, за якими можна вести спостереження і організовувати виїзди туристів в окремі лісові місцевості на оглядові вишки, в часи годування диких тварин, а саме тут поширені: олені, косулі, кабани, поспостерігати і в окремих випадках погодувати їх.

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови зумовили різноманітний природний склад лісів, де переважають цінні хвойні (сосна, ялина), м'яколистяні та твердолистяні породи, серед яких особливо високоякісну деревину мають дуб, явір, ясен [8]. Позитивний вплив на розвиток різних видів туризму має природа даної місцевості, засадженість хвойними лісами мають оздоровчий потенціал та чудово підходять для занять йогою та медитаціями. Площа лісових угідь Волинської області складає 695 тис. га, з яких 429 тис. га (61%) займають ліси державного значення. Найближче до пропонованого місця побудови комплексу знаходиться ботанічний заказник «Любомльський» (5 км) [9]. Таким чином в межах запропонованого комплексу можна розвивати наступні види туризму: розважальний, екстремальний, лікувально-оздоровчий, пригодницький, спортивний, діловий, та ін. Запропонована територія чудесно підходить для збору цілющих трав (чебрець, арніка, подорожник, та багато ін.), ягід та грибів, березового соку, який також має цілющі властивості, що в сукупності теж забезпечує різноманітність проведення дозвілля в різні пори року. На території запропонованого готельно-ресторанного комплексу можливим є розвиток апітуризму - медичне використання бджолиних продуктів, зокрема: меду, перги, воску, прополісу, маточного молочка («королівського желе») та бджолої отрути. Україна посідає перше місце в Європі за експортом меду, а в межах Волинської області щорічний валовий збір меду становить 1,5-2,0 тис. центнерів. Понад 70% чисельності бджолосімей зосереджується в індивідуальному секторі господарства [8]. На сучасному етапі апітерапія – це одна з новинок туристичного та лікувально-оздоровчого відпочинку. На території комплексу цікавим туристським об'єктом може стати невелика ферма, яка буде розважати відпочиваючих, і задовольняти ресторан свіжою продукцією.

Можливим є також розвиток спортивного (кінного) туризму, в поєднанні з лікувально-оздоровчим, а саме іпотеріпаєю – лікування кіньми. Іпотерапія є визнаним засобом реабілітації на хворих соматичними, психічними захворюваннями, реконвалесцентів після травм. Вона може застосовуватися при серцевих, шлунково-кишкових і ще безлічі інших захворювань і відхилень у стані здоров'я, в тому числі і для соціальної реабілітації [4]. Такого лікування потребує велика кількість людей, та дітей, особливо після останніх подій в Україні, пов'язаних з агресією Російської Федерації. Також в Любомльському районі неподалік від пропонованого комплексу знаходяться Головенська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат, для розумово відсталих дітей, та Руденський психоневрологічний будинок-інтернат (8 км від пропонованого місця побудови комплексу), старші люди та діти яких потребують такого роду лікування [1]. Завдяки цьому стає можливим залучення до справи різних волонтерських організацій, що дадуть підтримку розвитку такому напрямку, не лише з України, адже завдяки транскордонному співробітництву та сприятливому географічному

положенню, польські жителі, і інші, зможуть часто відвідувати створений комплекс, особливо з метою лікування.

Розвитку спортивного туризму сприяє поверхня Волинського Полісся виражена слабо хвилястими рівнинами з однаковим рельєфом, який порушується тільки хвилеподібними підвищеннями. Тому як основу туристичного комплексу пропонується побудувати іподром по східний бік готелю, а по західний розробити систему трас для катання на квадроциклах та розвитку кантрі-кросу – одного з видів мотоциклетного спорту. Таким чином створюються умови для залучення туристів з точки зору професійного спорту, сімейного відпочинку, рекреації, еко-туризму та лікувально-оздоровчого відпочинку. Іподром також можна використовувати як школу верхової їзди, впровадити кінні прогулянки лісом, тим паче, що лісові дороги обраної місцевості є придатними для цього. Таким чином для розвитку туристичного бізнесу запропонованої території задіяні будуть чотири пори року, адже такого роду відпочинок не втратить своєї популярності в будь-який сезон, що є досить важливо.

Крім того територія запропонованого готельно-ресторанного комплексу туристичного призначення придатна для прокладання трас для квадроциклів, які теж можна використовувати в прогулянках лісом, і використовувати усі чотири пори року. Загалом в околицях комплексу можна розмістити комплекс канатних доріг між деревами з системами проходження як для дорослих так і дітей. Наймолодшим відпочивальникам можна буде запропонувати ряд програм в дитячих кімнатах, щодо гончарної справи, вишивання, виготовлення ляльок мотанок, завдяки яким діти будуть працювати виключно з екологічно чистими матеріалами, а також преїматимуть українські традиції. Колорит ляльки мотанки і спеціальних орнаментів волинського краю як найкраще сприятимуть культурному обміну традиціями та історією.

Позитивному туристичному іміджу запропонованого готельно-ресторанного комплексу туристичного призначення сприяє історичне минуле та культурна спадщина даної території. Так, перша писемна згадка про село датується 1583 р., але за переказами старожилів, поселення тут виникло ще в середині XIII ст. [6]. Крім того тут проживає знаменита волинська художниця Валентина Михальська. Дівчиною з 10-річного віку вона прикута до інвалідного візка, проте обмежені фізичні можливості Валентина сповна компенсувала своїми картинами. У її творчому доробку – понад 1000 робіт, які експонувалися на 30 виставках як в Україні, так і за її межами [7]. Іншою туристичною цікавинкою є розташований буквально в 41 км від даної території музей-садиба імені Лесі Українки в Колодязному, котра вважається не лише відомою талановитою поетесою, але і символом незламного українського духу.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Однією з пріоритетних сфер розвитку туризму України є розвиток нових видів туризму на її території та в межах її прикордонних областей, однією з яких є Волинська область. В статті авторами було запропоновано побудову

готельно-ресторанного комплексу туристичного призначення на території с. Хворостів Любомльського району Волинської області, котрий сприятиме не лише розвитку нових видів туризму в межах Волинського прикордоння (лікувально-оздоровчого, спортивного, апітуризму, пізнавального, ділового), але матиме позитивний вплив на нарощення його туристичного потенціалу зокрема та туристичного іміджу України загалом, а також створить сприятливі передумови соціально-економічного розвитку запропонованої прикордонної території.

Список використаних джерел:

1. Головенська спеціальна загальноосвітня школа інтернат [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http : //golovneinternat.edukit.volyn.ua/informaciya_pro_zaklad/](http://golovneinternat.edukit.volyn.ua/informaciya_pro_zaklad/)
2. Грунти Волинської області / За редакцією доктора сільськогосподарських наук М. Й. Шевчука. – Луцьк, 1999. – 160 с.
3. Ільїн Л. В. Лімнок комплекси Українського Полісся / Л. В. Ільїн. // Том-2. Регіональні особливості та оптимізація. – Луцьк : Вежа, 2008. – 262 с.
4. Іпотерапія [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http : //ua.referat.com/%D0%86%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F](http://ua.referat.com/%D0%86%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F)
5. Куди поділася риба із волинських ставків? [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.volyn.com.ua/?rub=2&article=0&arch=705>
6. Любомльщина історична, туристична, інвестиційно приваблива: Довідник-путівник. / Упорядник Скляничук М. Ю. – Луцьк : Надтир'я, 2011. – 256с.
7. Остренко Н. Минуле та сучасне Волині та Полісся. / Н. Остренко // Розвиток краєзнавства та краєзнавчої освіти на Волині : Науковий збірник. Вип. 52. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – с. 262-277.
8. Євросерегій Буг : Волинська область / За ред. Б. П.Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. Ун-ту, 1997 – 448с.
9. Огляд територій і об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі районів / Природно-заповідний фонд Волинської області // Упор. : М.Химин та ін..– Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с.
10. ТСН / Жителі села Сомин Турійського району на Волині бояться озерного чудовиська [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http : //tsn.ua/tsikavinki/ukrayinskii-loh-nes.html](http://tsn.ua/tsikavinki/ukrayinskii-loh-nes.html)
11. Мазурець Р. Р. Дисертація на здобуття кандидата географічних наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //dissertation.com.ua/node/998559](http://dissertation.com.ua/node/998559)

Список использованных источников:

- 1.Головненская специальная общеобразовательная школа интернат [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //golovneinternat.edukit.volyn.ua/informaciya_pro_zaklad/](http://golovneinternat.edukit.volyn.ua/informaciya_pro_zaklad/)
- 2.Почвы Волынской области / Под редакцией доктора сельскохозяйственных наук М. И. Шевчука. - Луцк, 1999. - 160 с.
- 3.Ильин Л. В. Лимнокомплексы Украинского Полесья / Л. В. Ильин. // Том-2. Региональные особенности и оптимизация. – Луцк : Башня, 2008. – 262 с.
- 4.Иппотерапия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //ua.referat.com/%D0%86%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F](http://ua.referat.com/%D0%86%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F)
- 5.Куда делась рыба из волынских озер? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //www.volyn.com.ua/?rub=2&article=0&arch=705](http://www.volyn.com.ua/?rub=2&article=0&arch=705)

6. Любомльщина історическа, туристическа, инвестиционно привлекателна : Справочник-путеводитель / Составитель Скляничук М. Ю. – Луцк : Надстир'я, 2011. – 256 с.
7. Остренко Н. Прошлое и современное Волыни и Полесья. / Н. Остренко // Развитие краеведения и краеведческой образования на Волыни : Научный сборник. Вып. 52. – Луцк : Башня-Друк, 2014 – С. 262-277.
8. Еврорегион Буг : Волынская область / Под ред. Б. П. Климчука, П. В. Луцишина, В. И. Лажника. – Луцк : Ред.-изд. отд. Вол. Ун-та, 1997 – 448 с.
9. Осмотр территорий и объектов природно-заповедного фонда в разрезе районов / Природно-заповедный фонд Волынской области // Сост. : М.Химин и др. – Луцк : Инициал, 1999. – 48 с.
10. ТСН / Жители села Сомин Турийского района Волыни боятся озерного чудовища [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //tsn.ua/tsikavinki/ukrayinskii-loh-nes.html](http://tsn.ua/tsikavinki/ukrayinskii-loh-nes.html)
11. Мазурец Р. Р. Диссертация на соискание кандидата географических наук [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //dissertation.com.ua/node/998559](http://dissertation.com.ua/node/998559)

References:

1. Holovnenska Special Boarding School [Electronic resource]. – Access mode : [http : //golovneinternat.edukit.volyn.ua/informaciya_pro_zaklad/](http://golovneinternat.edukit.volyn.ua/informaciya_pro_zaklad/)
2. Soils of Volyn Region / Edited by doctor of agricultural sciences M. J. Shevchuk. – Lutsk, 1999. – 160 p.
3. Ilyin L. V. Limnokompleksy of Ukrainian Polissya / L. V. Ilyin. // Tom 2. Regional features and optimization. – Luck : Tower, 2008. – 262 p.
4. Hippotherapy [Electronic resource]. – Access mode : [http : //ua.referat.com/%D0%86%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F](http://ua.referat.com/%D0%86%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F)
5. Where did the fish of Volyn region disappear? [Electronic resource]. – Access mode : [http : //www.volyn.com.ua/?rub=2&article=0&arch=705](http://www.volyn.com.ua/?rub=2&article=0&arch=705)
6. Historical, tourist, investment attractive Lyuboml'shyna : A Handbook and Guide. / Compiled by M. Sklyanchuk – Lutsk : Nadstir'ya, 2011. – 256 p.
7. Ostrenko N. A. Past and present of Volyn and Polissya. / N. A. Ostrenko // Development of land studies and land studies education in Volyn : scientific Journal. Vol. 52. – Luck : Tower-Print, 2014 - P. 262-277.
8. Euroregion Bug : Volyn Region / Edited by B. P. Klimchuk, P. V. Lutsyshyn, W. J. Lazhnik. – Luck : edit. board of Volyn university, 1997 – 448 p.
9. Overview of territories and objects of natural reserve fund in terms of areas / nature reserve fund of Volyn region // Compiled by M. Hymyn and others. – Luck : Initial, 1999. – 48 p
10. TSN / Dwellers of village Somyń of Turiysk district in Volyn are afraid of lake monster [Electronic resource]. – Access mode : <http://tsn.ua/tsikavinki/ukrayinskii-loh-nes.html>
11. Mazurets R. R. Thesis for the defence of PhD (candidate of geographical sciences) [Electronic resource]. – Access mode : [http : //dissertation.com.ua/node/998559](http://dissertation.com.ua/node/998559)

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЇ

УДК 330. 101

Макаренко Петро Олександрович,
кандидат географічних наук, науковий
співробітник

Національна академія наук України, м.
Київ, Україна, e-mail:
peter.makarenko@gmail.com

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Мета. Дослідити роль тіньової економіки в суспільно-економічних відносинах в умовах економічної кризи.

Методика. У дослідженні застосовано аналітичний метод оцінки суспільно-географічних змін на прикладі економічної кризи. Основні положення методики полягали у визначенні суспільних, економічних та соціальних змін ринку праці, малого підприємництва та їх взаємозалежний вплив на появу та прогресування тіньової економіки.

Результати. Встановлено передумови, характер та особливості виникнення тіньового сектору економіки за умов економічної кризи. Визначено позитивні та негативні риси тіньової економіки на мікро- та макроекономічному та суспільному рівнях. Особливу увагу приділено проблемі трансформації тіньового сектору у офіційну суспільно-економічну діяльність.

Наукова новизна. У дослідженні встановлено закономірності появи та формування тіньових суспільно-економічних відносин за умов розвитку регіональної та глобальної економічної кризи, позитивні та негативні риси тіньового сектору на прикладі малого та середнього підприємництва.

Практична значимість. Значимість одержаних результатів полягає у застосуванні теоретичних положень у прогнозуванні регіональних суспільно-географічних змін за умов економічної кризи та шляхи їх вирішення для сталого розвитку регіону.

Ключові слова: економічна криза, тіньова економіка, суспільство.

УДК 330. 101

Макаренко Пётр Александрович,
кандидат географических наук,
научный сотрудник

Национальная академия наук
Украины, г. Киев, Украина, e-mail:
peter.makarenko@gmail.com

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Цель. Исследовать роль теневой экономики в общественно-экономических отношениях в условиях экономического кризиса.

Методика. В исследовании применён аналитический метод оценки общественно-географических изменений на примере экономического кризиса. Основные положения методики заключались в определении общественных, экономических и социальных изменений рынка труда, малого предпринимательства, их взаимное влияние на появление и прогрессирование теневой экономики.

Результаты. Установлены предпосылки, характер и особенности возникновения теневого сектора экономики в условиях экономического кризиса. Определены положительные и отрицательные черты теневой экономики на микро- и

макроекономічному і суспільному рівнях. Особливу увагу приділено проблемі трансформації теневого сектора в офіційну суспільно-економічну діяльність.

Научная новизна. В дослідженні встановлено закономірності появи і формування теневих суспільно-економічних відносин в умовах розвитку регіонального і глобального економічного кризи, позитивні і негативні риси теневого сектора на прикладі малого і середнього підприємництва.

Практическая значимость. Значимість отриманих результатів полягає в застосуванні теоретичних положень в прогнозуванні регіональних суспільно-географічних змін в умовах економічного кризи і шляхи їх вирішення для сталого розвитку регіону.

Ключевые слова: економічний кризис, теневая економіка, суспільство.

UDC 330. 101

Makarenko Peter Oleksandrovyh,
Candidate of Geographical Sciences,
Scientific researcher

National Academy of Sciences of
Ukraine, Kyiv, Ukraine, e-mail:
peter.makarenko@gmail.com

SHADOW ECONOMY IN ECONOMIC CRISIS

Goal. To investigate the role of the shadow economy in the socio-economic relations in the economic crisis.

Method. The study uses an analytical method for assessing the socio-geographical changes on the example of the economic crisis. The main provisions of the methodology was to identify economic and social changes in the labor market, small businesses and their interdependent influence on the occurrence and progression of the shadow economy.

Results. It was determined assumptions and characteristics of appearance of shadow economy at economic crisis. Positive and negative aspects of the shadow economy in the micro- and macro-economic and social levels also determined. Particular attention was paid to the problem of transforming informal sector to formal socio-economic activities.

Scientific novelty. The study found patterns of emergence and formation of shadow socio-economic relations in conditions of regional and global economic crisis, the positive and negative features of the informal sector in case of small and medium-sized businesses.

The practical significance. The significance of the results is to apply theoretical positions in forecasting regional socio-geographical changes in the conditions of economic crisis and its solutions for regional sustainable development.

Keywords: economic crisis, the shadow economy, society.

Постановка наукової проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми полягає у потребі забезпечення стійкого економічного росту, підвищення рівня життя населення, використання механізмів для підтримки та відновлення кризової економіки. Ці проблеми формують тактику і стратегію виходу економіки із кризового стану на суспільному рівні, але мають неоднозначний вплив на системну економічну безпеку. Поява тіньової економіки є однією із рис кризового періоду і потребує вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню тіньової економіки присвячено низку наукових досліджень та публікацій, які в

основному зосереджено на негативній її ролі в економічній системі. Проте тіньова економіка виникає як вимушена дія у відповідь на системну або регіональну фінансово-економічну кризу, а за умов перманентної кризи повністю її викоринити неможливо. Реальним є зменшення її впливу та наслідків на суспільні відносини, тому ці невирішені питання стали метою дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Процес детінізації кризової економіки потребує постійного вдосконалення законодавчо та управлінської бази для ведення суспільно-економічних відносин на внутрішньому та зовнішньому ринках. Щоб вирішити проблему тіньової економіки слід визначити чинники її появи, загальні та специфічні риси виникнення, що дозволить її контролювати.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення причин виникнення та зростання рівня тіньового сектору у кризові часи, її негативні та позитивні впливи на етапі післякризового зростання.

Виклад основного матеріалу. В умовах економічної кризи виникають та посилюються негативні процеси та явища, викликані кризовим спадом сфер виробництва, податковими реформами, затримкою інвестиційних процесів, зниженням життєвого рівня населення, зростанням безробіття [1]. Нажаль не усвідомлюється та не приділяється належної уваги в широких наукових колах і в суспільстві в цілому суспільно-географічна роль тіньової економіки в трансформації соціально-економічної системи, а також ролі суб'єктів тіньової економіки в історії економічної кризи.

Кризова тіньова економіка існує в усіх країнах світу незалежно від політичного устрою, рівня життя громадян та інших соціально-економічних факторів. За даними Світового банку середньосвітовий рівень прихованої господарської діяльності становить близько 39% ВВП, але цей показник відрізняється в різних країнах. Наприклад, найменший рівень тіньової економіки зареєстровано у США, який за час 1991-2011 року суттєво не змінювався і складає 8%. Хоча середній рівень тіньової економіки в усьому Американському регіоні становить 38%. Найнижчий показник виявлений в Західноєвропейському регіоні: найменший виявлено у Австрії, Нідерландах і Великобританії (7-11% ВВП), а найбільший у країнах Португалії, Італії, Іспанії та Греції (19-23%). Східноєвропейський регіон страждає досить високим рівнем тіньової економіки з негативною динамікою її росту. Якщо на початку 90-х років цей сектор в країнах-членах СНГ становив 10-15%, то у XXI столітті досяг катастрофічних 45-50% [2]. Але навіть ця ситуація виглядає досить помірною в порівнянні з країнами Південно-Східної Азії, де сектор тіньової економіки в середньому по регіоні досягає 55% ВВП (71% у Таїланді, 12,9% у Китаї). Схожа ситуація у країнах Африки: середньо регіональний рівень у межах 45%, зокрема у Нігерії 76% [3].

Наукова економічна думка прийшла до висновку, що збільшення тягаря податків і внесків соціального страхування – одна з головних

причин збільшення тіньової економіки. Чим більша різниця між загальною вартістю праці та доходами після податків в офіційній економіці, тим більше стимул позбутися цієї різниці і працювати в тіньовій економіці.

У Європі податкове навантаження постійно зростає: відрахування з заробітної плати за чверть століття зросли з 27% до 42%. І це відповідно впливає на збільшенні зайнятості в секторі тіньової економіки і регіональні економічні зрушення. Зокрема, ряд індустріальних секторів було перенесено до країн «третього світу», де менший рівень оподаткування і витрати на сировину, оплату праці. Це не лише спричинило трансформування виробничого сектору у країнах Західної Європи і США на сектор послуг, але і стимулювало розвиток авіаційної та морської логістики. В свою чергу осередками суднобудування також стали країни Східної Азії (Японія, Китай, Південна Корея).

Якщо ріст нелегального сектора економіки є більшим, ніж легального, то уряд країни може стимулювати економіку за допомогою розширення грошової маси і впливу на попит (зростання державних витрат, пом'якшення кредитно-фінансової політики), проте результатом подібної політики може стати ріст темпів інфляції, що позначиться на рівні доходів населення [4].

Тіньові економічні відносини існують у всіх сферах життєдіяльності суспільства, вони впливають на проходження всіх стадій відтворювального процесу, ринку праці, формують алгоритми існування сучасних внутрішніх і в певній мірі зовнішніх ринків. Вони активно впливають на процеси модернізації та глобалізації, а також самі видозмінюються під їх впливом. В різних країнах з високим рівнем тіньової економіки можна виявити і цілий ряд специфічних рис. Так, в західноєвропейському регіоні питому вагу складає роздрібна і в меншій мірі оптова торгівля, логістика будівництво і переробка сировини, які досягають 25-40% від усього тіньового сектору. У готельній і ресторанній справі, сільському господарстві, сфері обслуговування, охороні здоров'я та торгівлі нерухомістю – 20% [5].

Цікаву ситуацію тіньового виробництва тютюну відмічено у Китаї: 43% імпортованих цигарок є власною продукцією КНР. Ця парадоксальна ситуація склалася в результаті прийнятого рішення про звільнення від сплати ПДВ та податку з продажів тютюнових виробів, яке йдуть на експорт. На рівні статистики це викликало стрибок експорту: суховантажі с товаром перезавантажували на оптові підприємства Гонконгу і ввозили як імпортовані [6].

При розгляді структури тіньової економіки в Росії за видами діяльності виявлено, що основну частку в ньому становлять торгівля (40%) і в сектор «операцій з нерухомим майном, оренди та надання послуг» (10-15%) [7]. Свої регіональні особливості тіньова економіка має в портових і прикордонних містах: Владивостоці, Находці, Хабаровську, Новоросійську, Мурманську, Калінінграді. Тут вона пов'язана в основному з незаконним рибним промислом, контрабандою, махінаціями з майном

судноплавних компаній. Масовою формою тіньової діяльності в Калінінградській області є дрібна контрабанда, хоча область і працює в режимі офшорної економічної зони. В той же час, поява тіньового капіталу вплинула на розвиток регіональної інфраструктури, що стимулювало активне будівництво елітного житла, дорогих магазинів і ресторанів. За різними оцінками, тіньовий сектор в регіоні займає 60-70% внутрішнього регіонального продукту. Регіони з високим рівнем безробіття (Тверська, Вологодська, Ярославська області) стали постачальниками дешевої робочої сили для тіньової економіки, навіть в країні ближнього зарубіжжя. У великих промислових містах сформувалася розгалужена мережа посередницьких організацій, тіньову діяльність яких також важко контролювати [8].

Аналогічна ситуація склалася в Україні. Статистичні дані макроекономічних показників України свідчить про те, що з 2000-х рр. відбувалось цілеспрямоване заниження вартості імпорту товарів в Україну. Середня величина розбіжностей у грошовому еквіваленті склала майже 22%. За період 2004-2008 рр. об'єм тіньового імпорту збільшився у 2,6 разів, у кризовий 2008 р. зменшився у 2 рази і на кінець 2011 року повернувся на докризовий рівень [9]. Значний об'єм тіньового експорту-імпорту припадає на області, які безпосередньо контактують з країнами ЄС та Росією (Волинська, Закарпатська, Луганська, Чернівецька, Крим). В цих областях відмічено найбільші регіональні зміни і причиною цього є низький професійний рівень територіальний проектів соціально-економічного розвитку.

Іншою рисою економічної кризи є тіньовий ринок праці, зміна структури ринку праці і рівня безробіття. За статистичними даними в Росії 70-78% економічно активного населення складають чоловіки і 54-63% жінки, для порівняння в Україні – 50-55% і 45-55% відповідно до регіону. Рівень безробіття з 5,2% у 1992 р. збільшився до 13,3% у кризовий 1998 рік, а на 2015 рік зменшився до 5,5% (в Україні 8-10%). При цьому дані зареєстрованого безробіття і фактичного суттєво різняться. За 10-річний термін рівень зареєстрованого безробіття не виходив за межі 4%, безробітні, які отримують соціальні виплати не перевищували 3,7%, а кількість тривало безробітних (понад 1 рік) з 11% у 1992 р. збільшилася до 47,2% у 1999 р., але і сьогодні близько 30% молодих фахівців у віці до 25 років не мають постійного офіційного місця роботи. Більш конкретних даних про кількість безробітних серед молоді немає, бо молоді фахівці не реєструються на біржі праці [10]. Для порівняння в Україні тривало безробітними є 22% економічно активного населення [11].

Характерною рисою кризового і тіньового ринку праці є суттєве зниження заробітної плати. В країнах СНГ таке падіння на рівні 50-60%, в той час як у країнах з перехідною економікою зниження реальної заробітної плати як правило становило 30-35% [12]. Це обумовлено інфляційними стрибками. В першу чергу страждає сектор банківського обслуговування та інвестиційний туризм, готельний бізнес, страхування,

будівництво, індустрія моди, виробництво і машинобудування, транспорт і логістика. Більше половини компаній скорочують співробітників, при цьому найбільш страждають менеджери середньої ланки і лінійні співробітники. Середня тривалість затримок зарплат складає 5-6 місяців (сектори вугледобувної промисловості, машинобудування, легкої, хімічної промисловості і сільського господарства). Іншою рисою кризового ринку праці є режим неповної трудової зайнятості (6-15%) і примусових адміністративних відпусток (8-16%). У держсекторі число таких працюючих не перевищує 15%, у галузях важкої промисловості досягає до 30-40% зайнятого персоналу. Формально ці працівники числяться в штаті підприємства, а тому не можуть бути віднесені до безробітних. З іншого боку, насправді вони не працюють і не отримують заробітну плату. Це явище формує приховане безробіття, яке і не відображається у статистичних даних ринка праці.

Одночасно змінюються міграційні потоки, на роботу підприємці залучають низькокваліфікованих співробітників без реєстрації та офіційного оформлення трудових відносин. В країнах Західної Європи число міжнародних мігрантів сягає 6,1%, Північної Америки (США, Канада) – 8,6%, Західної Азії – 10,0%. Найбільші і досить тісні міграційні зв'язки між країнами-членами СНД, але і тут ситуація не однорідна. Так, Росія і Білорусь мають позитивне міграційне сальдо – 212 тис. чол., а найбільші розміри негативного сальдо мають: Казахстан – 2,0 млн. осіб, Узбекистан – 600 тис. осіб, Киргизстан – 355 тис. осіб, Таджикистан – 330 тис. чоловік [13].

Загальне число трудових мігрантів з України оцінюється в 4,5 мільйона чоловік, з них в Росію виїхало 3,6 млн. чоловік, які мали вимушений і добровільний характер. У Росії іноземна робоча сила використовується в основному в будівництві (39,3%), промисловості (12,5%), сільському і лісовому господарстві (11,4%), у торгівлі і громадському харчуванні (12,2%), у комерційній діяльності, постачанні та збуті (8,6%), на транспорті та зв'язку (5%) [14]. Значна їх частка задіяна у тіньовому секторі. Така ситуація склалася у великих містах Росії (Москва, Санкт-Петербург), де працює велика кількість нелегальних працівників з країн колишнього Радянського Союзу та Східної Азії [15,16]. Середній вік таких мігрантів 36,5 років, з них 35% чоловіки і 65% жінки, які задіяні у малих і середніх підприємствах [17]. Такі підприємства мобільніші, спроможні на швидку зміну процесу виробництва та організаційної структури, і як наслідок вони швидше здійснюють вдосконалення процесу виробництва, впровадження нових технологій, випуск нової продукції або надання нових послуг. Більше того, саме в невеликих тіньових підприємствах створюються організаційно-господарські інновації, що дозволяє зайняти нішеві позиції в системі регіональної економіки.

В таких умовах більш затребуваними стали фахівці, які раніше вважалися неперспективними і неактуальними: висококваліфіковані майстри (електрики, зварювальники, фрезерувальники, електромеханіки),

інженери різної спрямованості, програмісти, лікарі та молодший медичний персонал, які затребувані не тільки в своїй професії, але і в суміжних сферах. Окремою категорією є ті фахівці, які реалізують продукцію і послуги, фахівці з продажу незалежно від їх рівня, фахівці допоміжного, супутнього ланцюга продажів (оператори call-центрів, бухгалтери, водії приватного та корпоративного транспорту, секретарі та помічники керівників). Високий попит на таких фахівців є у малих і середніх підприємствах, для яких у кризові часи характерною рисою є високий плин кадрів [18].

На сьогодні серед дослідників немає одностайної думки щодо ролі тіньової економіки та її впливу на макроекономічні показники. Серед економістів та науковців суспільно-географічних наук тіньова економіка розглядається як неформальна, підпільна, нелегальна, неорганізована економіка. Одна група вчених, які відстоюють консервативну точку зору, трактують це явище як паразитарне явище в кризовій економіці, яке наносить суттєвий негативний вплив на макроекономічні показники. Інші, ліберальні, презентують тіньову економіку як вимушену економічну діяльність, що створює робочі місця, задовольняє попит, визначає державну політику у соціально-економічній сфері. З точки зору суспільної думки це явище самоорганізації суспільно-економічних процесів та взаємодій, природна форма соціального, зокрема і суспільно-географічного існування [19,20]. В умовах кризи, провалів ринків, тіньова економіка по суті, замінює офіційну. Так тіньова економіка дозволила населенню України в період після початку ринкових реформ отримувати доходи в тіньовому секторі економіки, з причини відсутності можливості їх отримувати в легальному секторі. Тільки завдяки тіньовому сектору такі негативні явища характерні для початку 90-х років XX століття, як систематичні не виплати заробітної плати і пенсій, незначні розміри допомог не привели до масового соціального протесту. Зайнятість у тіньовій економіці пом'якшила соціальну напруженість, викликану економічними реформами. Зростання неформальної зайнятості, таким чином, є одним з ключових наслідків кризи і в той же час одним з рушійних чинників зростання тіньової економіки. І в тому, і в іншому випадку тіньова економіка відтворює себе. Негативний і позитивний вплив на явища, що виникають у тіньовому секторі в умовах кризової економіки відображені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Вплив тіньової економіки на суспільно-економічні показники в умов кризи

№	Вплив тіньової економіки	
	Негативний	Позитивний
1	Зниження місцевих та державних податкових надходжень	Забезпечення тінновими доходами в умовах кризи, втрати робочих місць

2	Зниження конкурентоздатності легального сектору економіки	Можливість реалізації підприємницького потенціалу
3	Зменшення інвестиційної привабливості	Поява класу підприємців
4	Зниження купівельної можливості населення	Ресурси тіньової економіки живлять легальний сектор
5	Зниження темпів економічного росту	
6	Втрата професійної та соціальної захищеності населення	
7	Відсутність витрати на захист працюючих	
8	Більшість зайнятих у тіньовій економіці не мають альтернатив працевлаштування	
9	Вплив на навколишнє середовище через недотримання екологічних та санітарних правових норм	
10	Перерозподіл національних доходів у бік окремих груп	

Слід зважати на те, що тіньова економіка визначається попереднім економічним і культурним розвитком. Так, якщо країни південно-східної Азії та США в історичному плані сформувалися як ринково орієнтовані суспільства, то на противагу цьому країни соціалістичної ідеології були структуровані у вертикаль внутрішнього економічного ринку. Враховуючи це соціальна структура та напрям суспільно-економічного розвитку пострадянських країн залишилася багато в чому в рамках колишньої траєкторії. Іншими словами, тіньова економіка поступово створює інституціональну зовнішню економічну, створює соціальне середовище, що сприяє їй і стимулює подальший розвиток, передує урядовим діям, і такий напрям для України є найбільш імовірним.

В умовах кризи, стагнації виробництва та падіння внутрішнього та зовнішніх ринків, основний об'єм тіньової діяльності підприємців також зменшується, проте росте число корупційних зв'язків. Утворилися дві основні форми тіньової економіки – велика спекулятивна і низова общинна [21,22]. До першої належать великі олігархічні групи, чиновницькі спекулятивно-фінансові групи, до другої можна віднести всі малі підприємства, індивідуальних приватних підприємців і категорії населення, що втратили робочі місця у офіційній економіці. Зважаючи на це, фахівці акцентують увагу на тому, що економіка країни може досягти межі, коли зупинити тіньові процеси цивілізованими правовими методами стане практично неможливо, оскільки тіньова ланка підприємницької діяльності стає єдиною формою існування корумпованих чиновників. Створення окремим кланам пільгових умов для зовнішньоторговельних операцій, при падінні об'ємів продажу основної маси господарюючих суб'єктів. В перспективі ці явища проходить процес, який отримав майже офіційну назву – криміналізація держави і суспільства. Але це самий крайній і небажаний процес. Ця обставина обумовлює необхідність розгляду тіньової економіки не як побічні прояви економічної діяльності, що виникає поза чинних законів, а як такі, що починаються в надрах

офіційного правового порядку. Тобто набуття легального статусу передусе виходу економічних, політичних акторів на тіньовий ринок. Тому всі зусилля по боротьбі з проявами тіньової економіки мають бути активізовані на базі інституціонального підходу до розгляду її природи і форм реалізації, з головним завданням – обмежити негативний вплив тіньового сектора на всі сфери життєдіяльності економіки і соціуму. Не можна забувати, що у тіньової економіки існує величезний господарський потенціал, який укладено в неформальній економіці.

Висновки. Таким чином, незважаючи на зміни податкового регулювання, проведення економічних реформ та регулювання правоохоронними органами тіньового сектору, відсутність законодавчо визначених механізмів контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва в умовах кризового періоду дозволяє прогнозувати значне переорієнтування різних економічних сфер і суспільно-географічного розвитку в умовах економічної кризи.

Список використаних джерел:

1. Алієв В.М. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих незаконним шляхом. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження. М.: Юніті-Дана, 2010. – С. 31-42.
2. Агарков Г.А. Бизнес и государство: актуальные проблемы взаимодействия // Экономика региона. – 2010. – №. 8. – С. 172-176.
3. Буров В.Ю. Определение масштабов теневой экономики / В. Ю. Буров // Вестник-экономист. – 2012. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vseup.ru/static/articles/Burov_2.
4. Сысоева Э.С., Эргашева Н.М. Роль теневых доходов в современной экономике России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.rae.ru/forum2012/238/670>).
5. Энтин М., Энтин Е. Россия и Европейский Союз в 2011–2014 годах: в поисках партнёрских отношений V. Том 2. – ЭКСМО, 2015. – 864 с.
6. Неформальная экономика Китая: взгляд изнутри / Верлин Е. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://expert.ru/expert/2000/12/12ex-shad-2_23896/
7. Черемисина Наталия Валентиновна. Статистическое измерение теневой экономики: региональный аспект 08.00.12 — Самара, 2007: диссертация ... доктора экономических наук Специальность: Бухгалтерский учет, статистика, 344 с.
8. Кормишкина Л.А. Теневая экономика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchebnik-online.net/book/504-tenevaya-yekonomika-uchebnoe-posobie-kormishkina-la/25-53-tenevaya-yekonomika-v-rossijskix-regionax.html>.
9. Светуньков С. Г. Комплекснозначное моделирование теневой экономики в сфере внешней торговли Украины/ С. Г. Светуньков, Т. Л. Вышинская // БізнесІнформ. – 2013. – № 10. – С. 86-92.
10. Давыдова Е.Ю., Безяева О.И., Проблема безработицы в современной России// Территория науки.– 2014. – №1. – С. 69-74.
11. Довготривале безробіття в Україні / І.С. Марченко // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2 (20). – С. 224-233.
12. Середня заробітна плата за регіонами в Україні в 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Демографическая ситуация и формирование общего рынка труда государств-участников СНГ. Аналитический доклад исполнительного комитета СНГ. М.: Финстатинформ, 2001. С.119.

14. Жукова Н. Коррупция в системе воспроизводства теневых экономических отношений // РИСК : ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2010. – С. 55-59.
15. Демографическая ситуация и формирование общего рынка труда государственных участников СНГ. Аналитический доклад исполнительного комитета СНГ. М.: Финстатинформ, 2001. – С.105.
16. Современная Россия: модернизация или теневи́зация // Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2011. – №2. – С. 43-48.
17. Влияние теневой экономики на динамику миграционных потоков: региональный анализ / Пескова Д.Р., Онкал Г.Г., Абреу Бастос О.П.// Фундаментальные исследования 2014. – № 12. – С. 1257-1261.
18. Судакова А.Е. Влияние теневой экономической деятельности в сфере потребительского рынка на конечного потребителя // Известия Коми научного центра УрО РАН. – 2013. – № 13. – С. 114–117.
19. Крамаренко И. А. Экономическая политика и нейтрализация последствий теневой экономической деятельности / И. А. Крамаренко // Вестник калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. – Калининград, 2012. – № 3(29). – С. 152-155.
20. Найденов А. С., Кривенко И. А. Теневая экономика в условиях экономического кризиса: диагностика состояния и прогнозирование последствий // Экономика региона. – 2013. – №1. – С. 46-53.
21. Богати́ков А. Почему в России процветает рейдерство и коррупция // Слияния и поглощения. – 2010. – № 7/8. – С. 76-84.
22. Подмазко А.М. Эффекты теневой экономики: сравнительный анализ разновекторных последствий / А.М. Подмазко // Економічні інновації: Зб. наук. пр. — Одеса: ІПРЕД НАН України, 2013. — Вип. 53. — С. 187-198.

Список использованных источников:

1. Алиев В.М. Легализация (отмывание) доходов, полученных незаконным путем. Уголовно-правовое и криминологическое исследование. М.: Юнити-Дана, 2010. - С. 31-42.
2. Агарков А. Бизнес и государство: актуальные проблемы взаимодействия // Экономика региона. - 2010. - №. 8. - С. 172-176.
3. Буров В.Ю. Определение масштабов теневой экономики / В. Ю. Буров // Вестник-экономист. - 2012. - № 4. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://vseup.ru/static/articles/Burov_2.
4. Сысоева Э.С., Эргашева Н.М. Роль теневых доходов в современной экономике России [Электронный ресурс]. - Режим доступа: (<http://www.rae.ru/forum2012/238/670>).
5. Энтин М., Энтин Е. Россия и Европейский Союз в 2011-2014 годах: в поисках партнёрских отношений V. Том 2. - ЭКСМО, 2015. - 864 с.
6. Неформальная экономика Китая: взгляд изнутри / Верлин Е. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://expert.ru/expert/2000/12/12ex-shad-2_23896/
7. Черемисина Наталия Валентиновна. Статистическое измерение теневой экономики: региональный аспект 08.00.12 - Самара, 2007: диссертация ... доктора экономических наук Специальность: Бухгалтерский учет, статистика, 344 с.
8. Кормишкина Л.А. Теневая экономика [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://uchebnik-online.net/book/504-tenevaya-yekonomika-uchebnoe-posobie-kormishkina-la/25-53-tenevaya-yekonomika-v-rossijskix-regionax.html>.
9. Свету́ньков С.Г. Комплекснозначное моделирование теневой экономики в сфере внешней торговли Украины / С.Г. Свету́ньков, Т.Л. Вышинская // БизнесИнформ. - 2013. - № 10. - С. 86-92.

10. Давыдова Е.Ю., Безяева О.Ы., Проблема безработицы в современной России // Территория науки. - 2014 - №1. - С. 69-74.
11. Длительная безработица в Украине / И.С. Марченко // Демография и Социальная экономика. - 2013. - № 2 (20). - С. 224-233.
12. Средняя заработная плата по регионам в Украине в 2013 году [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Демографическая ситуация и формирование общего рынка труда государств-участников СНГ. Аналитический доклад исполнительного комитета СНГ. М.: Финстатинформ, 2001. С.119.
14. Жукова Н. Коррупция в системе воспроизводства теневых экономических отношений // РИСК: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. - 2010. - С. 55-59.
15. Демографическая ситуация и формирование общего рынка труда государств-участников СНГ. Аналитический доклад исполнительного комитета СНГ. М.: Финстатинформ, 2001. - С.105.
16. Современная Россия: модернизация или теневиизация // Вестник Астраханского государственного технического университета. - 2011. - №2. - С. 43-48.
17. Влияние теневой экономики на динамику миграционных потоков: региональный анализ / Пескова Д.Р., Онкал Г.Г., Абреу Бастос А.П. // Фундаментальные исследования 2014. - № 12. - С. 1257-1261.
18. Судакова А.Е. Влияние теневой экономической деятельности в сфере потребительского рынка на конечного потребителя // Известия Коми научного центра УрО РАН. - 2013. - № 13. - С. 114-117.
19. Крамаренко И.А. экономического яполитика и нейтрализация последствий теневой экономической деятельности / И.А. Крамаренко // Вестник Калининградский филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. - Калининград, 2012. - № 3 (29). - С. 152-155.
20. Найденов А. С., Кривенко И.А. Теневая экономика в условиях экономического кризиса: диагностика состояния и прогнозирование последствий // Экономика региона. - 2013. - №1. - С. 46-53.
21. Богатилов А. Почему в России процветает рейдерство и коррупция // Слияния и поглощения. - 2010. - № 7/8. - С. 76-84.
22. Подмазко А.М. Эффекты теневой экономики: сравнительный анализ разновекторных последствий / А.М. Подмазке // Экономические инновации: Сб. наук. пр. - Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2013. - Вып. 53. - С. 187-198.

References:

1. Aliev V.M. Legalization (laundering) of proceeds obtained by illegal means. Criminal-legal and criminological research. М.: Unity-Dana, 2010. - P. 31-42.
2. Agarkov G.A. Business and State: Actual problems of interaction // Economics region. - 2010. - №. 8. - P. 172-176.
3. Burov V.U. Determining the size of the economy / V. Yu Burov // Herald-economist. - 2012. - № 4. [electronic resource]. - Access: http://vseup.ru/static/articles/Burov_2.
4. Sysoeva E.S., Ergasheva N.M. The role of the illicit proceeds in the modern Russian economy [electronic resource]. - Access: (<http://www.rae.ru/forum2012/238/670>).
5. Entin M., Entin E. Russia and the European Union in 2011-2014: in search of partnerships V. Volume 2 - Eksmo, 2015. - 864 p.
6. The informal economy in China: A Look Inside / Verlyn E. [electronic resource]. - Access: http://expert.ru/expert/2000/12/12ex-shad-2_23896/
7. Cheremisina Natalia Valentinovna. Statistical measurement of the shadow economy: regional aspect 08.00.12 - Samara 2007: the dissertation ... Doctors of Economics Speciality: Accounting, Statistics, 344.

8. Kormyshkyna L.A. The shadow economy [electronic resource]. - Access mode: <http://uchebnik-online.net/book/504-tenevaya-yekonomika-uchebnoe-posobie-kormishkina-la/25-53-tenevaya-yekonomika-v-rossijskix-regionax.html>.
9. Svetunkov S.G. Complex modeling of the shadow economy in Ukraine's foreign trade / S.G. Svetunkov, T.L. Vyshynskaya // BusinessInform. - 2013. - № 10. - P. 86-92.
10. Davydov E.Y., Bezyaeva O.Y., Problem of unemployment in Modern Russia // Territory nauky.- 2014. - №1. - P. 69-74.
11. Long-term unemployment in Ukraine / IS Marchenko // Demography and social economy. - 2013. - № 2 (20). - S. 224-233.
12. The average salary in Ukraine by region in 2013 [electronic resource]. - Access: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. The demographic situation and the formation of a common labor market of the CIS. Analytical report of the Executive Committee of the CIS. M.: Finstatinform, 2001. P.119.
14. Zhukova N. Corruption in the reproduction of shadow economic relations // RISK: resources, information, procurement, competition. - 2010. - P. 55-59.
15. The demographic situation and the formation of a common labor market of the CIS. Analytical report of the Executive Committee of the CIS. M.: Finstatinform, 2001. - P.105.
16. Modern Russia: modernization or fade // Journal of Astrakhan State Technical University. - 2011. - №2. - S. 43-48.
17. The effect of the shadow economy on the dynamics of migration flows: a regional analysis / DR Peskov, ONKA GG, Abreu Bastos OP Basic research. // 2014. - № 12. - S. 1257-1261.
18. Sudakova A.E. Influence of shadow economic activity in the sphere of the consumer market to the final consumer // Proceedings of the Komi Scientific Center, Ural Branch of Russian Academy of Sciences. - 2013. - № 13. - S. 114-117.
19. Kramarenko I.A. Economic policy and the neutralization of the effects of shadow economic activities / I.A. Kramarenko // Bulletin of the Kaliningrad branch of the St. Petersburg University of the Ministry of Interior of Russia. - Kaliningrad, 2012. - № 3 (29). - S. 152-155.
20. The shadow economy in the economic crisis: diagnosis and prediction of the effects of state // The economy of the region. - 2013. - №1. - S. 46-53.
21. Bogatkov A. Why raiding and corruption thriving in Russia // Mergers & Acquisitions. - 2010. - № 7/8. - S. 76-84.
22. Podmazko A.M. The effects of the shadow economy: a comparative analysis of the effects of differently oriented / A.M. Podmazko // Economic innovation: Coll. Science. pr. - Odessa: IPREED Sciences of Ukraine, 2013. - Vol. 53. - P. 187-198.

УДК 911.3

Еникова Валентина Фёдоровна

Государственное учреждение образования
«Гимназия № 1 г.Слуцка», г. Слуцк, Республика
Беларусь, e-mail: v.enikova@mail.ru

СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ СЛУЦКОГО РАЙОНА

Цель статьи. В данной статье рассматриваются особенности сельского хозяйства Слуцкого района Минской области, анализируются структурные изменения в сельском хозяйстве района за период с 1990 по 2015 год и их причины, а также перспективы развития аграрной сферы региона.

Методика. На основе обработки данных районного центра статистики, управления сельского хозяйства и продовольствия Слуцкого райисполкома было выявлено, что в структуре сельскохозяйственного производства произошли значительные изменения.

Результаты. Оптимизация структуры аграрного сектора способна обеспечить пропорциональное развитие всех его важнейших отраслей, привести в соответствие переработку и сырьевую базу, оптимизировать сырьевые зоны перерабатывающих предприятий. А это особенно актуально для Слуцкого района, промышленность которого специализируется на переработке сельскохозяйственной продукции и имеет крупнейшие в республике пищевые производства.

Практическая значимость. Данное исследование является частью работы по изучению хозяйства Слуцкого района и одной из глав учебного пособия «География Слуцкого района», которое планируется выпустить. Учитывая то, что тема по изучению своего района входит в программу школьной географии, а материалы по ней отсутствуют в учебнике, данная работа может иметь большое практическое значение. Материалы могут использоваться не только на уроках географии и во внеклассной работе с учащимися, но и будут полезны всем, кто интересуется своим родным краем.

Ключевые слова: сельское хозяйство, структурные изменения, Слуцкий район

UDC 911.3

Enikova Valentina Fyodorovna

State educational institution
«Gymnasium № 1 of town Slutsk», Slutsk,
Republic of Belarus, e-mail: v.enikova@mail.ru

STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURE OF THE SLUTSK DISTRICT

The purpose of the article. This article deals with the features of agriculture of Slutsk district, Minsk region, analyzes the structural changes in the agricultural area between 1990 and 2015 and their causes, as well as prospects for the development of the agrarian sector of the region.

Methods. On the basis of processing of data of district center of statistics, Department of agriculture and food of the Slutsk district executive committee it has been revealed that there were considerable changes in the structure of agricultural production.

Results. Optimization of the structure of the agricultural sector is capable of providing balanced development of all its major branches, to bring the processing in line with raw materials base, to optimize raw material zones of the processing enterprises. This is particularly true for Slutsk district, which industry specializes in processing of agricultural production and has the largest in the republic food production.

Scientific novelty. This study is a part of research on the economy of the Slutsk district, and one of the chapters of the textbook "The geography of the Slutsk district," which is planned to release

The practical significances. Considering that the subject on studying of the area is included into the program of school geography, and materials on her are absent in the textbook, this work can have great practical value. Materials can be used not only at lessons of geography and in out-of-class work with pupils, but also will be useful to all who are interested in the native land.

Keywords: agriculture, structural changes, Slutsk District

Постановка проблемы. Аграрный сектор в экономике любой страны занимает особое место. Специфичность роли, отведенной сельскому хозяйству, обуславливается производством продуктов питания как основы жизнедеятельности людей, а также производством сырья для отдельных отраслей промышленности. По существу, уровень развития сельского хозяйства во многом определяет уровень экономической безопасности страны. Этим характеризуется жизненно важная роль, которую выполняет сельское хозяйство в любом обществе. Сельское хозяйство до настоящего времени остается экономически и социально значимым видом экономической деятельности Республики Беларусь, вследствие этого проблемы развития национального сельского хозяйства являются темой, актуальной для научных исследований. В последние годы в сельском хозяйстве Беларуси происходят значительные структурные изменения. Идея данного исследования появилась в прошлом году, когда во время поездок за город мы любовались красиво цветущими полями рапса и поймали себя на мысли, что видим такие красивые пейзажи не так давно. Почему раньше в нашем районе не выращивали рапс? Почему огромные площади заняты кукурузой и почему так редко можно увидеть посадки картофеля, традиционной белорусской сельскохозяйственной культуры? Мы с учащимися гимназии №1 города Слуцка решили найти ответы на эти вопросы. Так появилась тема исследования «Изучение структурных изменений в сельском хозяйстве Слуцкого района».

Актуальность темы заключается в том, что отраслевая структура играет важную роль в национальной экономике, так как именно в отраслевом «разрезе» осуществляется планирование и прогнозирование, учитываются результаты функционирования национальной экономики Республики Беларусь. Поэтому структуре национальной экономики в настоящее время уделяется огромное внимание.

Формулировка целей статьи. Целью данного исследования было изучение особенностей сельского хозяйства Слуцкого района, выявление структурных изменений в сельском хозяйстве и их причины.

Для реализации данной цели были собраны статистические данные о сельском хозяйстве Слуцкого района за период с 1990 г., проанализирована структура сельского хозяйства района на основе определения объёмов производства, посевных площадей и урожайности основных видов культур, поголовья животных и птицы и их

продуктивности, выявлены структурные изменения в сельскохозяйственном производстве, определены причины данных изменений и перспективы развития сельского хозяйства региона.

При проведении исследования были использованы данные Национального статистического комитета и Слуцкого центра статистики, отчёты управления сельского хозяйства и продовольствия Слуцкого районного исполнительного комитета.

Структура (лат. *structura*) означает строение, расположение, порядок. При характеристике отраслевой структуры, как правило, используется показатель удельного веса отрасли в общем объеме производства товарной продукции. Структура любой национальной экономики имеет тенденцию к усложнению под влиянием научно-технического прогресса, расширения и углубления разделения труда, специализации производства, возникновения новых и отмирания старых видов производства и т.д.

Причины структурного кризиса в странах СНГ кроются, с одной стороны, в структурной деформации экономики, доставшейся в наследство от СССР, а с другой – в трансформационных изменениях при переходе к рыночной экономике. К началу 90-х годов по производству продукции сельского хозяйства Беларусь занимала одно из первых мест не только в бывшем Советском Союзе, но и среди многих развитых стран Европы. В расчете на душу населения республика производила мяса и молока больше, чем Германия, Франция, Великобритания, а зерна – на треть больше, чем страны Евросоюза.

По выращиванию картофеля и получению льноволокна республике принадлежало мировое первенство.

Кризис 1991-1996 гг., охвативший экономику Республики Беларусь, сильно повлиял на сельское хозяйство. Спад производства за этот период по валовой продукции составил 25 %. За период проводимых реформ после 1991 года в сельском хозяйстве произошли значительные структурные изменения.

Слуцкий район расположен в южной части Минской области. Площадь Слуцкого района 1,8 тыс. км², что составляет 4,5 % территории Минской области. Количество населения Слуцкого района на 1 января 2016 года составляло 92 477 человек (2,4 % населения Минской области), в том числе экономически активное население – 42 016 человек (45,4 %).

Слуцкий район по термическим ресурсам вегетационного периода и условиям обеспеченности его влагой расположен в Центральной агроклиматической области, которая характеризуется умеренной, с частыми оттепелями зимой, тёплым вегетационным периодом и умеренным увлажнением. Продолжительность вегетационного периода составляет 187 – 200 дней. Сумма осадков за период активной вегетации составляет 420 – 460 мм. Следовательно, агроклиматические условия района позволяют повсеместно на его территории выращивать основные сельскохозяйственные культуры.

Длительное время сельское хозяйство на территории современного Слуцкого района составляло основу его экономики. И сегодня Слуцкий район – крупнейший производитель сельскохозяйственной продукции. Сельскохозяйственными организациями Слуцкого района в 2015 году произведено 7,5 % валовой продукции сельского хозяйства Минской области. Занимая 4,5 % территории области, район обеспечивает около 7,6 % производства зерна, 18,5 % сахарной свеклы, 7,5 % картофеля.

По состоянию на 1 января 2016 года земли сельскохозяйственного пользования занимают 120,7 тыс. га, в том числе пашня – 82,1 тыс. га, луговые – 35,4 тыс. га, сады – 0,9 тыс. га. Распаханность земель составляет 82 %, что выше среднего республиканского показателя – 60 %. Балл плодородия сельскохозяйственных угодий – 35,5, пашни – 38,1, что также выше, чем в среднем по стране. Удельный вес растениеводства в объеме валовой продукции сельского хозяйства составляет 45,%, животноводства – 55 %.

Основными показателями, характеризующими уровень развития *животноводства*, являются поголовье скота и птицы, а также производство продукции животноводства – мяса, молока, яиц. Отраслями животноводства нашего района являются разведение крупного рогатого скота, преимущественно молочных и молочно-мясных пород, а также свиноводство и птицеводство. С 1990 г. численность крупного рогатого скота и свиней уменьшилась соответственно на 13,6 % и 6 %. Резкое падение поголовья произошло за период с 1990 по 2000 годы: КРС – на 36,5 %, свиней – на 63 %. В последующие годы наблюдается тенденция увеличения поголовья скота.

В 1990 г. реализация мяса составляла 213 тыс. т., в 2015 году – 181 тыс. тонн, т.е. сокращение производства составило 20 %. Резкое падение наблюдалось в 1990 – 1993 г. (в 1,97 раза). С 2005 г. реализация мяса увеличивается на 59 821 тонн, т.е. почти в 1,5 раза.

Производство говядины на протяжении 1995-2004 гг. находится в пределах 70 - 90 тысяч тонн в год. В 1997 г. происходит стремительный рост производства говядины – в 8,6 раз. В 1998 г. производство говядины также было высоким. Причина этого – забой скота из-за нехватки кормов в связи с сокращением посевных площадей и площади луговых угодий. В целом в исследуемый период происходит увеличение производства мяса КРС на 25 %.

С 1995 г. по 2012 происходит увеличение производства свинины примерно в 5,5 раз, в среднем на 3,5 тыс. тонн в год.

Анализируя производство в нашем районе мяса птицы, можно заметить, что с 1995 по 2002 г. оно находилось приблизительно на одном уровне – около 5 тысяч тонн в год. С 2007 г. наблюдается рост производства. За последние 7 лет реализация мяса птицы выросла в 6,5 раз.

Производство яиц с 1990 по 1999 г. находилось приблизительно на одном уровне – в пределах 5860 – 5890 тысяч штук. Затем наблюдается

сокращение производства. С 2004 г. (самый низкий уровень) наблюдается быстрый рост производства – за 10 лет в 3,2 раза.

В производстве молока с 1990 по 1993 гг. наблюдается снижение в 2,1 раза. Наименьшие показатели производства были в период с 1996 по 2000 г. С 2003 г. производство молока начало увеличиваться и к 2005 г. оно выросло в 1,9 раза.

Производство продукции *растениеводства* характеризуют такие показатели, как валовой сбор и урожайность. Валовой сбор зависит не только от урожайности, но и от посевных площадей, занятых культурой. Посевные площади в районе за исследуемый период снизились незначительно – на 1,7%.

В структуре посевных площадей Слуцкого района в 2015 г. зерновые и зернобобовые культуры занимали 48%, картофель – 2%; сахарная свекла – 8%; рапс – 6%; овощи открытого грунта – 0,6%; лен – 1,8%; кормовые культуры – 28%. Структура посевных площадей существенно не изменилась, зерновые культуры занимают свыше 40 %. Однако в структуре посевных площадей под зерновыми культурами имеются существенные сдвиги. Так, по сравнению с 1990 годом в два раза уменьшились площади под посевами ржи и более чем в три раза увеличились посевы пшеницы, значительно расширяются площади под тритикале. Урожайность сельскохозяйственных культур колеблется по годам, однако в последние годы имеется тенденция к ее повышению.

Анализируя объёмы производства зерновых культур, можно заметить, что валовые сборы за исследуемый период незначительно выросли – на 24,9 тыс. тонн (в 1,2 раза). Производство зернобобовых культур за исследуемый период выросло в 1,3 раза. Максимальное производства зернобобовых культур в нашем районе было в 2004 году, когда было собрано более 8 тысяч тонн. Анализируя валовые сборы кукурузы на силос и зерно, можно отметить постоянный рост – в целом в 3,9 раза.

В 6,5 раза за исследуемый период снизились площади под традиционной белорусской культурой – картофелем. И, несмотря на повышение урожайности этой культуры за 23 года на 103 ц/га, сборы картофеля уменьшились в 4,1 раза. На валовой сбор картофеля оказывали влияние также и погодные условия.

Валовой сбор однолетних трав за исследуемый период незначительно увеличился (в 1,3 раза), несмотря на снижение урожайности – с 181 до 127 ц/га. Объясняется это увеличением посевных площадей. Валовой сбор многолетних трав за 23 года вырос также в 1,3 раза, несмотря на сокращение площади посевов в 2,2 раза. Объясняется это, в отличие от однолетних трав, ростом урожайности – с 121 до 356 ц/га.

В Слуцком районе основными овощными культурами являются морковь, свекла, капуста и лук. За исследуемый период производство овощей уменьшилось в 6,6 раза.

Посевы сахарной свеклы на территории нашего района за исследуемый период увеличились в 1,6 раза. Более существенно увеличилась урожайность данной культуры – на 92 ц/га. И, соответственно, валовой сбор сахарной свеклы увеличился за исследуемый период в 3 раза.

Производство льна в 1990 г. составляло 800 тонн, в 2000 г. – всего 300 тонн, т.е. уменьшилось практически в 3 раза. Это связано с уменьшением площади посевов, но основной причиной стала очень низкая урожайность культуры – всего 3,1 центнеров с гектара – из-за малого количества осадков. В последние годы, несмотря на существенное снижение посевных площадей, ежегодное производство льна в нашем районе составляет от 854 до 901 тонн за счёт выращивания более урожайных сортов и совершенствования технологии производства.

Выводы. Изучив структуру сельского хозяйства Слуцкого район, мы выяснили, что в ней с 1990 г. до настоящего времени произошли значительные изменения.

1) В животноводстве в производстве мяса уменьшилась доля говядины – на 25 % и увеличилась доля мяса птицы – 5 % и свинины – на 20 %. Кроме того, произошло общее увеличение производства животноводческой продукции. Следует отметить также, что, несмотря на то, что поголовье крупного рогатого скота в конце 2015 года имеет тенденцию к увеличению, однако поголовье коров в хозяйствах всех категорий снижается. Это можно объяснить уменьшением доли пастбищ из-за роста пахотных земель. Зато наблюдается тенденция прироста реализации свиней и птицы. Объяснить это можно тем, что мясная продукция этих категорий пользуется наибольшим спросом у населения.

2) Валовой сбор сельскохозяйственных культур в районе увеличился с 700 тыс. до 1,2 млн. тонн за счёт улучшения агротехники, использования высокоурожайных районированных сортов.

3) Изменилась структура производства сельскохозяйственных культур: значительно увеличилось производство кукурузы – с 19 % до 45 %, что объясняется большой урожайностью данной культуры по сравнению с однолетними травами (353 и 127 ц/га соответственно), а также уменьшилась в структуре доля многолетних трав – с 41 до 32 % (уменьшились площади под данными культурами) и уменьшилась доля картофеля – с 12 до 2 %.

4) Учитывая то, что агроклиматические условия Слуцкого района способствуют также выращиванию крестоцветных культур (редьки масличной, рапса и др.), за последние годы увеличились площади посевов рапса.

После распада СССР Республика Беларусь лишилась гарантированного снабжения многими промышленными и

продовольственными товарами, в том числе и растительным маслом. Было время, когда Беларусь производила растительное масло из семян льна. Однако льняное масло не выдержало конкуренции с более дешёвыми маслами – подсолнечным и хлопковым. Производство его постепенно прекратили. И вот настало время, когда в Беларуси не стало ни своего, ни привозного растительного масла. А ведь в рационе питания населения, особенно пожилых людей, оно занимает важное место. Без него не обходится и пищевая промышленность.

Как свидетельствует отечественный и зарубежный опыт, самой продуктивной и стабильной по урожайности масличной культурой является озимый рапс. На сегодняшний день стоит вопрос о создании на базе бывшего Слуцкого пивоваренного завода совместного немецко-белорусского предприятия «Слуцкбиоэнергия», которое будет заниматься производством рапсового масла. Немецкие коллеги готовы с нуля организовать производство, которое, как планируется, будет включать в себя весь технологический процесс: возделывание посевных площадей, выращивание, уборку и переработку рапса, производство масла и его экспорт. В перспективе на базе предприятия планируется создание крупнейшей лаборатории по селекции семян рапса. Выйдя на свою проектную мощность, предприятие будет перерабатывать до 150 тысяч тонн рапса в год. Произведенное масло планируется экспортировать в страны Евросоюза в качестве биотоплива.

Кроме того, несколько лет назад на площадях реализационной базы Слуцкого комбината хлебопродуктов в эксплуатацию введена линия по переработке семян рапса, за счёт чего комбинат частично удовлетворяет свою потребность в белковых компонентах при производстве комбикормов. Производительность линии чешского производства «Farmet» по переработке масличных культур – 18 тысяч тонн переработки семян в год. На линии можно перерабатывать не только рапс, но и подсолнечник, лён, другие масличные культуры. Продукцию этого производства – рапсовое масло и сухой гранулированный жмых – используют в качестве добавок при изготовлении комбикормов. Это позволяет замещать импортное дорогостоящее сырьё – шрот подсолнечника. Учитывая всё это, мы думаем, что посевы рапса в нашем районе будут увеличиваться. Кроме того, учитывая изменения климата, в нашем районе возможно выращивание также подсолнечника. В личных подсобных хозяйствах жители района уже успешно выращивают виноград, арбузы и дыни.

5) Учитывая дефицит продовольствия на мировом рынке, перспективной крупяной культурой может стать гречиха, которую с успехом выращивали на наших полях в 50-е-60-е годы.

6) В Минской области принята Программа развития плодоводства на 2011–2015 годы, которой предусмотрена закладка в Слуцком районе 275 га плодовых и 110 га ягодных культур.

7) В последние годы в районе намечена положительная тенденция роста валового сбора основных сельскохозяйственных культур за счет увеличения урожайности.

8) Сокращение посевных площадей под картофелем и объемов его производства в нашем районе, да и во всей стране, неоправданно. Отрасль картофелеводства должна быть сориентирована на производство продовольственного и технического картофеля.

9) Не совсем оправдано и уменьшение доли поголовья КРС в нашем районе. Ведущей в мясном балансе должна быть говядина, производство которой базируется, в основном, на грубых, сочных и зеленых кормах. Целесообразность развития скотоводства обусловлена наличием значительных площадей сочных пастбищ и возможностью заготовки грубых кормов. Свиноводство и птицеводство требует большого количества фуражного зерна и белковых ингредиентов и, как следствие, увеличение посевных площадей зерновых и кормовых культур, что и происходит за счёт сокращения посевов других культур.

10) Увеличение посевных площадей рапса может способствовать развитию ещё одной традиционной отрасли – пчеловодства.

11) На территории нашего района выращиваются также экзотические страусы. Южноафриканского черного страуса разводят во многих странах мира. Подходит он и для белорусских климатических условий. Самая крупная страусиная ферма, входящая в десятку крупнейших в Европе, находится в 20 км от Кобрина в деревне Козище. Ферма по выращиванию страусов в нашем районе находится в деревне Лесище, где обитают около 40 птиц. На Слуцкой ферме рацион страуса базируется на зерновых культурах – пшеница, ячмень, кукуруза, овёс, рожь и комбикорма. В состав рациона входит также сено и силос.

Оптимизация структуры АПК способна обеспечить пропорциональное развитие всех его важнейших отраслей, привести в соответствие переработку и сырьевую базу, оптимизировать сырьевые зоны перерабатывающих предприятий. Это особенно актуально для нашего района, промышленность которого специализируется на переработке сельскохозяйственной продукции и имеет крупнейшие в республике пищевые производства. И поэтому важнейшим на сегодняшний день направлением развития сельского хозяйства Слуцкого района является дальнейшая оптимизация его структуры, учитывающая все особенности АПК района. Но для этого необходима обоснованная аграрная политика, составляющими которой являются политика ценообразования, кредитная, и инвестиционная политика, а также комплексное проведение преобразований во всех сферах АПК.

Данная исследовательская работа является частью работы по изучению хозяйства Слуцкого района и одной из глав учебного пособия «География Слуцкого района», которое планируется выпустить. Учитывая то, что тема по изучению своего района входит в программу школьной географии, а материалы по ней отсутствуют в учебнике, данная исследовательская работа может иметь большое практическое значение. Материалы работы могут использоваться не только на уроках географии и во внеклассной работе с учащимися, но и будут полезны всем, кто интересуется своим родным краем.

Использованные источники:

1. Национальный статистический комитет Республики Беларусь – Режим доступа:
<http://belstat.gov.by>
2. Данные Слуцкого районного центра статистики
3. Материалы управления сельского хозяйства и продовольствия Слуцкого райисполкома

References:

1. Natsyonalnyi statysticheskyi komitet Respublyky Belarus – Rezhym dostupa:
<http://belstat.gov.by>
2. Даныя Slutskoho raionnoho tsentra statystyky
3. Materyaly upravleniya selskoho khoziaistva y prodovolstvyia Slutskoho raiyspolkoma

УДК 911.3: 656

Колотуха Ігор Олександрович

Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail:
Kolotuha.Igor@gmail.com

МІСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ ТРАНСПОРТ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета. Міська транспортна інфраструктура, в першу чергу – система громадського транспорту, виступає надзвичайно важливою складовою функціонування міст. Тому актуальним для подальших транспортно-географічних досліджень є обґрунтування міського громадського транспорту як об'єкту суспільно-географічного дослідження.

Методика. Базується на аналізі та узагальненні наявних джерел, наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних з питань географії транспорту.

Результати. Визначено, що важливою складовою географії транспорту виступає географія міського громадського транспорту. І якщо географію транспорту попередніми дослідниками визначено як галузь соціально-економічної географії, а регіональну географію транспорту – як розділ географії транспорту, то географія міського громадського транспорту визначається нами як підрозділ регіональної географії транспорту. Доповнено схему класифікації транспорту В. Редіна за призначенням. Визначені показники для суспільно-географічного аналізу міського громадського транспорту.

Наукова новизна. Полягає у авторському визначенні наукового підрозділу географії транспорту – географії міського громадського транспорту, її об'єкту та предмету дослідження.

Практична значимість. Головним практичним значенням досліджень географії міського громадського транспорту є напрацювання планів і рекомендацій щодо вдосконалення розміщення виробництва і розселення населення з точки зору мінімізації транспортних витрат, оптимізації транспортних потоків в рамках існуючих територіальних транспортних систем міст, розвитку транспортних систем всіх рівнів.

Ключові слова: географія транспорту, міський громадський транспорт, географія міського громадського транспорту, територіальна транспортна система

УДК 911.3: 656

Колотуха Игорь Александрович

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: Kolotuha.Igor@gmail.com

ГОРОДСКОЙ ОБЩЕСТВЕННЫЙ ТРАНСПОРТ КАК ОБЪЕКТ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель. Городская транспортная инфраструктура, в первую очередь – система общественного транспорта, выступает чрезвычайно важной составляющей функционирования городов. Поэтому актуальным для дальнейших транспортно-географических исследований является обоснование городского общественного транспорта как объекта общественно-географического исследования.

Методика. Базируется на анализе и обобщении имеющихся источников, научных исследований как отечественных, так и зарубежных по вопросам географии транспорта.

Результаты. Определено, что важной составляющей географии транспорта выступает география городского общественного транспорта. И если география транспорта предыдущими исследователями определена как отрасль социально-экономической географии, а региональная география транспорта – как раздел географии транспорта, то география городского общественного транспорта определяется нами как подраздел региональной географии транспорта. Дополнена схема классификации транспорта В. Редина по назначению. Определены показатели для общественно-географического анализа городского общественного транспорта.

Научная новизна. Заключается в авторском определении научного подраздела географии транспорта – географии городского общественного транспорта, ее объекта и предмета исследования.

Практическая значимость. Главным практическим значением исследований географии городского общественного транспорта есть наработки планов и рекомендаций по совершенствованию размещения производства и расселения населения с точки зрения минимизации транспортных расходов, оптимизации транспортных потоков в рамках существующих территориальных транспортных систем городов, развития транспортных систем всех уровней.

Ключевые слова: география транспорта, городской общественный транспорт, география городского общественного транспорта, территориальная транспортная система.

UDC 911.3: 656

Kolotukha Ihor Oleksandrovykh

Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Kyiv, Ukraine, e-mail: Kolotukha.Igor@gmail.com

URBAN PUBLIC TRANSPORT AS AN OBJECT OF HUMAN- GEOGRAPHICAL RESEARCH

Objective. Transport infrastructure is an extremely important part of the city. Therefore, geographical research in domain of transport infrastructure is crucial for the future improvements and development of transport model. Firstly, we propose to start with theoretical discourse about public transport as an object of human-geographical study.

The method is based on the analysis and synthesis of existing sources in domain of transport geography research (Ukrainian and foreign).

Results. It is determined that geography of public transportation is an important part of transport geography. If previous researchers defined transport geography as a branch of the social and economic geography, and regional geography of transportation as part of the transport geography, we defined the geography of public transportation as a unit of regional geography of transportation. The author exemplified an updated B. Redin's transport classification scheme by appointment. The indicators of human-geographical analysis of urban public transportation are determined.

Scientific novelty consists of author's ideas on how to determine the scientific unit of transport geography - geography of public transportation, its object and subject of study.

The practical significance. The main practical value of geography of public transportation study is plans and recommendations developed for improving the production and population placement in terms of minimizing transportation costs, optimization of traffic flows within the existing local transport systems of cities, development of transport systems of all levels.

Keywords: transport geography, urban public transportation, geography of public transportation, territorial transport system.

Постановка проблеми. Міське населення України за даними Держкомстату наближається до позначки 70% [13]. Надзвичайно важливою складовою функціонування міст виступає їх транспортна інфраструктура, в першу чергу – система громадського транспорту. Тому транспортні системи міст потребують підвищеної уваги як сполучний елемент, який робить з місця компактного проживання людей те, що ми сьогодні називаємо містом.

Головна функція транспорту за версією російських географів С.А. Тархова та І.А. Сьоміної визначається як: «переміщення великих об'ємів вантажів та кількості пасажирів на ближні, середні та дальні відстані якомога швидше, безпечніше та комфортніше» [6]. Вітчизняна транспортна школа ще з радянських часів визначала транспорт як частину виробничого комплексу. Так, представник економічної школи Ю.Є. Пащенко визначає транспорт як: «одну з найважливіших галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі та невиробничі потреби народного господарства і населення у перевезеннях» [3]. В свою чергу, ми не можемо остаточно прийняти дане визначення, адже пасажирські перевезення займають визначне місце поряд із вантажними перевезеннями, і не належать до сфери виробництва (скоріше до сфери послуг). Тому, на нашу думку, слід визначати транспорт як сукупність усіх видів шляхів сполучення, транспортних засобів та споруд на шляхах сполучення, що забезпечують процес переміщення людей та вантажів з одного місця в інше.

Окрім транспорту, що обслуговує сферу послуг, до складу транспорту загального користування відносять і громадський транспорт. Громадський транспорт – це пасажирський транспорт, доступний для широких верств населення, призначений для одночасного перевезення великої кількості пасажирів заздалегідь складеними маршрутами з обладнаними місцями для зупинок, відповідно до розкладу або попиту на перевезення. Західна економічна школа виділяє громадський транспорт як частину громадського (публічного) сервісу, поряд із такими галузями як освіта, охорона здоров'я, охорона правопорядку, військова справа, публічні бібліотеки, соціальні служби тощо [10]. В німецькій географічній школі прийнято розділяти громадський транспорт ближнього (приміського та міського) сполучення (Öffentliche Personennahverkehr), та громадський транспорт дальнього сполучення (Öffentliche Personenfernverkehr) [11].

На сьогоднішній день світова транспортна система перетворилася на одне із найважливіших соціально-економічних явищ сучасності. Стаючи глобальним явищем, транспорт втягував у свою орбіту не тільки галузі господарства, що його обслуговують, а й науку, яка покликана проаналізувати, організувати та спрогнозувати це явище. Бурхливий розвиток транспорту та велика кількість проблем, що пов'язані з цим, обумовили залучення вчених різних спеціальностей для їх вивчення, що дозволяє визначити міждисциплінарний характер таких досліджень. Саме багатоаспектність транспорту як соціально-економічного явища обумовила

проблемно-цільовий підхід до його наукових і прикладних досліджень. При цьому кількість теоретичних та прикладних розробок зростає пропорційно зростанню його суспільної ролі.

Транспорт як важлива та фундаментальна галузь суспільного життя досліджується цілою низкою наукових дисциплін, таких як економічні, екологічні, технічні, логістичні і звісно географічні. На відміну від інших дисциплін, географію цікавить лише просторовий вимір транспорту, а саме просторові особливості взаємодії транспорту з територією, з природою, з населенням, з господарством. Для географів транспорт, це елемент території, що тісно пов'язаний із конкретними природними та соціально-економічними умовами. На цьому тлі й сформувалася географія транспорту як окрема галузева суспільно-географічна дисципліна. При цьому, як зазначає український географ О.Г. Топчієв «географія транспорту як окремий напрямок суспільно-географічних досліджень, сформувавшись відносно пізно, в середині XIX ст., лишається недостатньо методологічно й методично розробленою наукою» [7, с. 520].

Мета дослідження – обґрунтування міського громадського транспорту як об'єкту суспільно-географічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Термін «географія транспорту» (Verkehrs Geographie) вперше був введений німецьким географом Г. Гьотцем у 1888 р. Перші роботи з географії транспорту були написані А. Гетнером, який визначав географію транспорту як вчення про географічне поширення транспортних явищ (об'єктів), їх відмінності на різних ділянках земного простору. У своїх працях А. Гетнер і його учні обчислювали щільність транспортної мережі різних країн, вивчали напрямки та величини вантажо- і пасажиропотоків, складали карти щільності шляхів сполучення і епюр транспортних потоків, ізохрон транспортної доступності. У 1930-50-ті рр. сформувалася американська школа географії транспорту (Е. Ульман, Е. Таафе). Е. Ульман вважав головними завданнями географії транспорту аналіз транспортних зв'язків різних територій (їх просторової взаємодії) шляхом вивчення напрямків і розмірів транспортних потоків, аналіз транспортних тарифів, вивчення впливу природних умов на формування і функціонування транспортних систем і впливу транспорту на розвиток економіки регіонів і країн [8]. З початку 1990-х років переважаючими напрямками досліджень в географії транспорту стали аналіз інфраструктурної забезпеченості транспортних проєктів та транспортна рухливість людей. У США і Великобританії виник новий напрям географії транспорту – географія міського транспорту.

Американський географ Ж.-П. Родріго визначає *географію транспорту* як галузеву дисципліну географії, яка вивчає мобільність людей, вантажів та інформації, прагне зрозуміти просторову організацію мобільності з урахуванням її атрибутів та обмежень щодо походження, призначення, характеру і мети руху [12].

Російський географ С.А. Тархов визначає *географію транспорту* як галузь соціально-економічної географії, що вивчає територіальну

структуру транспорту, закономірності та особливості його розміщення, ступінь транспортної забезпеченості територій. Вчений поділяє географію транспорту на загальну, галузеву, регіональну та соціальну географію транспорту. *Загальна географія транспорту* досліджує закономірності розміщення транспортних ліній і вузлів, формування транспортних мереж, вантажо- і пасажиропотоки, взаємодію транспорту з іншими галузями і розселенням населення, взаємодію видів транспорту в межах однієї території, роль транспорту у формуванні економічних районів, питання районування транспорту. Натомість *галузева географія транспорту* досліджує специфіку територіальної організації окремих видів транспорту: автомобільного, залізничного, водного, повітряного, трубопровідного. *Регіональна географія транспорту* вивчає взаємодію різних видів транспорту на певній території (в т.ч. і в місті), ступінь її транспортної забезпеченості. *Соціальна географія транспорту* досліджує поведінкові та соціальні аспекти переміщення людей у географічному просторі [5].

Важливою складовою географії транспорту виступає географія міського громадського транспорту. Спираючись на дослідження Е.Б. Алаєва та С.А.Тархова, визначимо місце географії міського громадського транспорту в системі географічних наук. І якщо географію транспорту попередніми дослідниками визначено як галузь соціально-економічної географії, а регіональну географію транспорту – як розділ географії транспорту, то географія міського громадського транспорту визначається нами як підрозділ регіональної географії транспорту (табл. 1).

Табл. 1.

Місце географії міського громадського транспорту в ієрархічній структурі географічних наук(за Е.Б. Алаєвим та С.А. Тарховим)

Система наук	Географія
Родина наук	Суспільна географія
Комплекс наук (дисципліна)	Соціально-економічна географія
Галузь	Географія транспорту
Розділ	Регіональна географія транспорту
Підрозділ	Географія міського громадського транспорту

Визначимо *географію міського громадського транспорту* як науковий підрозділ географії транспорту, який вивчає територіальну структуру громадського транспорту міста, закономірності та особливості його розміщення, ступінь транспортної забезпеченості міста загалом, його окремих районів, приміської зони.

Об'єктом географії міського громадського транспорту виступають просторові (територіальні) транспортні системи, які складаються з транспортних мереж міст (мереж транспортних комунікацій міст), транспортних пунктів, транспортних потоків. Територіальні транспортні системи міст розрізняються своїми масштабами (загальноміські, районів

міст, приміські), особливостями географічного положення (наземний, підземний, водний), ступенем модальності (числом видів транспорту), конфігураціями, характером транспортної освоєності території (суцільне, фрагментарне, лінійне, дисперсне) тощо.

Предметом вивчення географії міського громадського транспорту є просторова взаємодія різних елементів територіальної транспортної системи міста, яка проявляється у вигляді транспортно-географічних відносин (транспортне тяжіння, просторова віддаленість, транспортно-географічне положення, транспортні доступність, зв'язність і проникність території).

Просторовою особливістю міського громадського транспорту, на відміну від сфери послуг чи промисловості (для яких характерним є точкове розміщення), або сільського господарства (ареальний тип розміщення) є лінійно-мережевий та вузловий тип розміщення у просторі. При взаємодії різних видів транспорту на обмеженій території формуються транспортні системи.

За Е.Б. Алаєвим транспортна система – це транспортна мережа одного засобу сполучення, за допомогою якого транспортні операції здійснюються відповідно до фіксованого за об'ємом місцем і часом маршруту. Система одного виду транспорту (або галузева транспортна система) є складовою частиною транспортної системи регіону (міста). Якщо галузеві системи транспорту мають спільні транспортні вузли та операції, що узгоджені за об'ємом місцем і часом, виникає комплексна (єдина) транспортна система регіону (міста) [1].

Український географ-транспортник Ю.М. Цветов запропонував таке визначення транспортної системи – «це комплекс технічних засобів, комунікацій і облаштування різних видів транспорту й сукупність відносин (технологічних, організаційних, правових, соціальних і спеціальних), що забезпечують повне, своєчасне та якісне задоволення потреб народного господарства й населення в перевезенні вантажів у сфері обігу та рух пасажирів в умовах оптимального функціонування транспортної системи в цілому і забезпечення господарських інтересів окремих видів транспорту» [9].

С.А. Тархов та І.А. Сьоміна виділяють територіальну транспортну систему як основний об'єкт дослідження географії транспорту з метою виокремлення області дослідження географії у сфері транспорту. Вони дають таке визначення: «територіальна транспортна система – це комплекс видів (чи один вид) транспорту в обмеженому соціально-економічному просторі, що утворює цілісну систему» [6]. При цьому автори зазначають що територіальна транспортна система відрізняється від транспортної системи наявністю транспортно-географічних відносин. Саме цей вид відносин і вирізняє географічне дослідження транспорту з-поміж досліджень інших дисциплін (економіки, техніки, менеджменту тощо). Транспортно-географічні відносини російський географ В.М. Бугроменко

позначив як «транспортно-географічний процес» [2]. До основних транспортно-географічних відносин належать:

- транспортне тяжіння;
- транспортна близькість чи віддаленість;
- транспортна доступність;
- транспортна зв'язність;
- транспортна прохідність (проникненість) території;
- просторова нерівномірність (поляризація, концентрація та дисперсія) в розподілі транспортних вузлів ліній та потоків;
- транспортно-географічне положення;
- транспортне освоєння території.

Територіальна транспортна система регіону є неоднорідною у своєму складі. Український географ В.І. Редін зробив спробу визначення елементів функціональної, галузевої та просторової структури територіальної транспортної системи на прикладі Харківської області [4]. Ми вважаємо за потрібне додати до даної схеми класифікацію транспорту за призначенням, виділивши такі види транспорту як: транспорт загального користування, транспорт незагального (спеціального) користування і особистий транспорт (рис.1).

О.Г. Топчієв розрізняє у суспільно-географічних дослідженнях транспорту такі головні напрямки, адаптовані нами до суспільно-географічних досліджень міського громадського транспорту:

- 1) дослідження окремих транспортних підприємств та об'єктів міст (станції, порти, вузли) – мають на меті встановити роль і місце даного транспортного об'єкту у господарському комплексі міста, визначити його економічні функції, вплив на довкілля, обґрунтувати напрями і перспективи його подальшого розвитку;
- 2) аналіз транспортних комплексів (міст, регіонів) – мають на меті показати:
 - роль і місце транспортного комплексу в господарстві міста;
 - проаналізувати характер транспортного обслуговування громади міста, оцінити задовільність-незадовільність таких функцій;
 - дослідити участь транспортного комплексу міста в обслуговуванні транзитних пасажиро- й вантажопотоків на міжрегіональному і міжнародному рівнях;
- 3) вивчення транспортних мереж та комунікацій – їх залежності від розселення населення та видів його господарської діяльності [7, с. 520-521].

Показниками для суспільно-географічного аналізу міського громадського транспорту виступають наступні: географія мережі маршрутів міського громадського транспорту; експлуатаційна протяжність одиничних трамвайних колій, тролейбусних ліній, ліній метрополітену, загальна довжина автобусних ліній та маршрутних таксі; парк машин міського транспорту різних видів; кількість перевезених

пасажирів за різними видами транспорту та їх динаміка протягом останніх років.

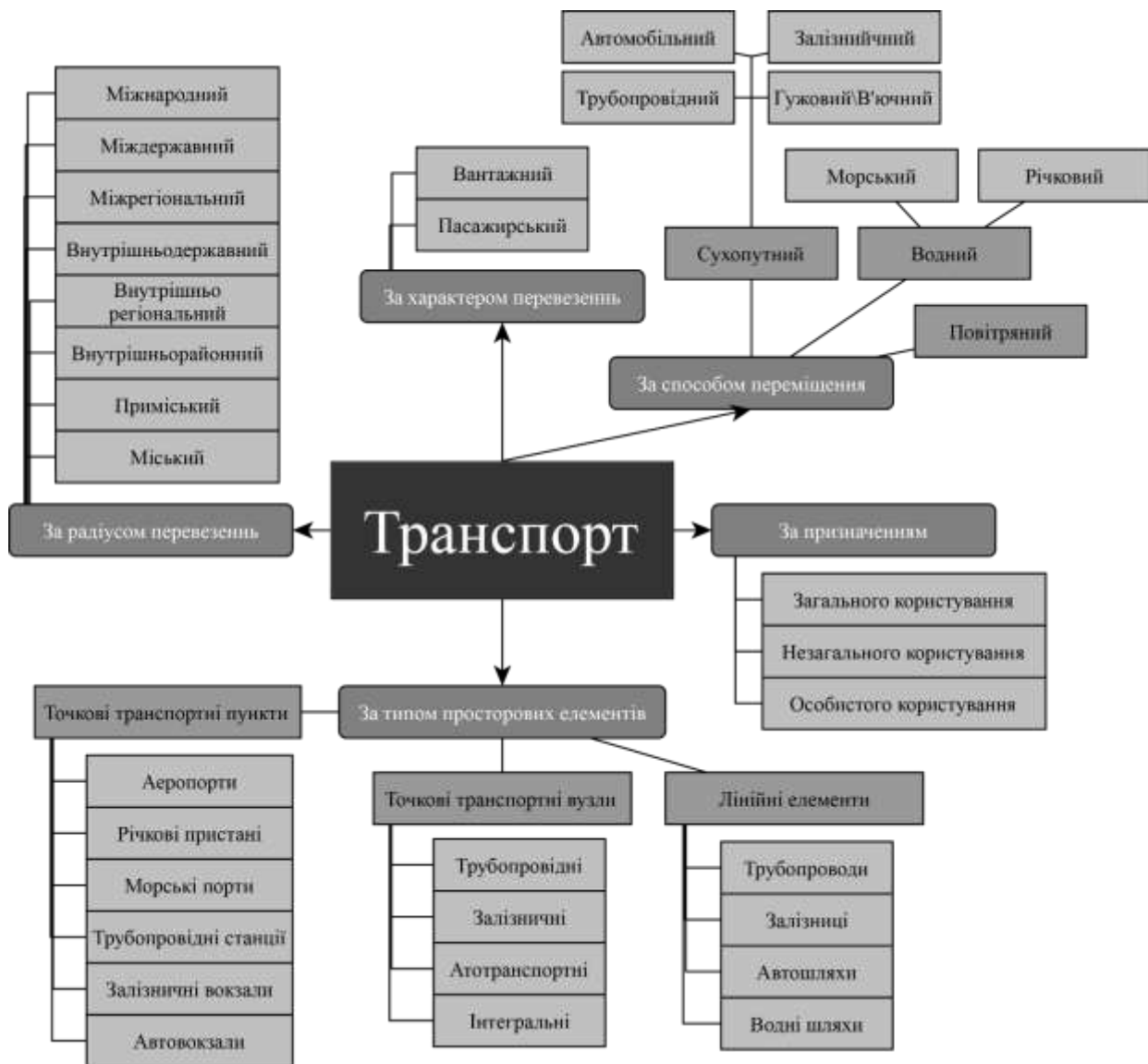

Рис. 1. Класифікація видів транспорту

Таким чином, головним практичним значенням досліджень географії міського громадського транспорту є напрацювання планів і рекомендацій щодо вдосконалення розміщення виробництва і розселення населення з точки зору мінімізації транспортних витрат, оптимізації транспортних потоків в рамках існуючих територіальних транспортних систем міст, розвитку транспортних систем всіх рівнів.

Висновки. Отже, географія міського громадського транспорту виступає важливою складовою географії транспорту, її науковим підрозділом, з визначеним об'єктом та предметом дослідження, головними напрямками та показниками для суспільно-географічного аналізу міського громадського транспорту.

Список використаних джерел:

1. Алаев Э.Б. Экономико-географическая терминология / Э. Б. Алаев . – М. : Мысль, 1977. – 199 с.
2. Бугроменко В.Н. Транспорт в территориальных системах / В.Н. Бугроменко. – М. : Наука, 1987. – 112 с.
3. Пашенко Ю.Є. Розвиток та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України / Ю.Є. Пашенко; ред. С.І. Дорогунцов; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. – К. :Науковийсвіт, 2003. – 468 с.
4. Редін В. Особливості територіальної організації транспортної діяльності в Харківській області / В. Редін // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – №5 – С. 112–115.
5. Социально-экономическая география: понятия и термины. Словарь-справочник. / Отв. ред. А.П. Горкин. – Смоленск: Ойкумена, 2013. – 328 с.
6. Тархов С.А. География транспорта как отраслевая географическая наука / С.А. Тархов, И.А. Семина. // Актуальные проблемы географии и геоэкологии. – Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарева, 2009. – №1(5).
7. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / Топчієв Олександр Григорович. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
8. Ульман Э. География транспорта / Э. Ульман. // Американская география: Современное состояние и перспективы. – М.: изд-во иностранной литературы, 1957, – 378 с.
9. Цветов Ю.М. Транспорт: Системный подход (вопросы теории и практики) / Ю.М. Цветов. – М., 1980
10. Mc Gregor Eugene B., Jr., ed., “Symposium: The Public service as institution.” Public Administration Review, 42(4):304, 320 (July-Aug. 1982).
11. Nuhn H., Hesse M. Verkehrsgeographie. – Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schoeningh, 2006. – 379 S.
12. Rodrigue J.-P., Comtois C., Slack B. The geography of transport systems – London & New York: Routledge, 2006. – 284p.
13. Сайт державної служби статистики України: <http://ukrstat.gov.ua/>

Список использованных источников:

1. Алаев Э.Б. Экономико-географическая терминология / Э.Б. Алаев . – М.: Мысль, 1977. – 199 с.
2. Бугроменко В.Н. Транспорт в территориальных системах / В.Н. Бугроменко. – М.: Наука, 1987. – 112 с.
3. Пашенко Ю.Е. Развитие и размещение транспортно-дорожного комплекса Украины / Ю.Е. Пашенко; ред. С.И. Дорогунцов; НАН Украины, Совет по изучению продукт. сил Украины. – К. :Науковий світ, 2003. – 468 с.
4. Редин В. Особенности территориальной организации транспортной деятельности в Харьковской области / В. Редин // Журнал социально-экономической географии. – 2008. – №5 – С. 112–115.
5. Социально-экономическая география: понятия и термины. Словарь-справочник. / Отв. ред. А.П. Горкин. – Смоленск: Ойкумена, 2013. – 328 с.
6. Тархов С.А. География транспорта как отраслевая географическая наука / С.А. Тархов, И.А. Семина. // Актуальные проблемы географии и геоэкологии. – Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарева, 2009. – №1(5).
7. Топчиев А.Г. Общественно-географические исследования: методология, методы, методики / Топчиев Александр Григорьевич. – Одесса: Астропринт, 2005. – 632 с.
8. Ульман Э. География транспорта / Э. Ульман. // Американская география: Современное состояние и перспективы. – М.: изд-во иностранной литературы, 1957. – 378 с.

9. Цветов Ю.М. Транспорт: системный подход (вопросы теории и практики) / Ю.М. Цветов. – М., 1980. – 276 с.
10. Mc Gregor Eugene B., Jr., ed., Symposium: The Public service as institution / Public Administration Review, 42(4):304, 320 (July-Aug. 1982).
11. Nuhn H., Hesse M. Verkehrs geographie. – Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schoeningh, 2006. – 379 S.
12. Rodrigue J.-P., Comtois C., Slack B. The geography of transport systems – London & New York: Routledge, 2006. – 284p.
13. Сайт государственной службы статистики Украины: <http://ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Alaev E.B. Ekonomyko-heohrafycheskaia termynolohyia / E. B. Alaev. – М. : Mysl, 1977. – 199 s.
2. Buhromenko V.N. Transport v terrytoryalnykh systemakh / V.N. Buhromenko. – М. : Nauka, 1987. – 112 s.
3. Pashchenko Iu.Ie. Rozvytok ta rozmishchennia transportno-dorozhnoho kompleksu Ukrainy / Iu.Ie. Pashchenko; red. S.I. Dorohuntsov; NAN Ukrainy, Rada po vyvchenniu produkt. Syl Ukrainy. – К. : Naukovyi svit, 2003. – 468 s.
4. Redin V. Osoblyvosti terytorialnoi orhanizatsii transportnoi diialnosti v Kharkivskii oblasti / V. Redin // Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii. – 2008. – №5 – S. 112–115.
5. Sotsyalno-ekonomycheskaia heohrafiya: poniatiya y termyny. Slovar-spravochnyk. / Otv. red. A.P. Horkyn. – Smolensk: Oikumena, 2013. – 328 s.
6. Tarkhov S.A. Heohrafiya transporta kak otraslevaia heohrafycheskaia nauka / S.A. Tarkhov, Y.A. Semyna. // Aktualnye problemy heohrafiy y heoekolohyy. – Mordovskiy gosudarstvennyi unyversytet im. N.P. Ohareva, 2009. – №1(5).
7. Topchiiev O.H. Suspilno-heohrafichni doslidzhennia: metodolohiia, metody, metodyky / Topchiiev Oleksandr Hryhorovych. – Odesa: Astroprynt, 2005. – 632 s.
8. Ulman E. Heohrafiya transporta / Э. Ulman. // Amerykanskaia heohrafiya: Sovremennoe sostoianye y perspektyvy. – М.: yzd-vo ynostrannoi lyteratury, 1957, – 378 s.
9. Tsvetov Iu.M. Transport: Systemnyi podkhod (voprosy teoryy y praktyky) / Iu.M. Tsvetov. – М., 1980. – 276 s.
10. Mc Gregor Eugene B., Jr., ed., Symposium: The Public service as institution. / Public Administration Review, 42(4):304, 320 (July-Aug. 1982).
11. Nuhn H., Hesse M. Verkehrs geographie. – Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schoeningh, 2006. – 379 S.
12. Rodrigue J.-P., Comtois C., Slack B. The geography of transport systems – London & New York: Routledge, 2006. – 284p.
13. The website of the State Statistics Service of Ukraine: <http://ukrstat.gov.ua>

УДК 911.3

Кравець Тарас Мирославович,
кандидат географічних наук

Національна академія сухопутних військ імені
гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів,
Україна, e-mail taras-kravets@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОЇ СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Мета. Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо оптимізації напрямків організаційно-управлінського трансформування аграрної сфери, визначення пріоритетності їх реалізації на рівні регіону.

Методика. Дослідження проведено на основі аналізу літературних наявних літературних джерел по даній тематиці й побудову на їх основі власної структури трансформації. Опрацьовано наявні статистичні матеріали організаційно-управлінської трансформації регіону, на основі яких побудовано картосхеми трансформування регіону.

Результати. Досліджено теоретичні, методичні та практичні проблеми трансформаційних процесів аграрної сфери на регіональному рівні. Проаналізовано тенденції та перспективи розвитку цих процесів у сільському господарстві Львівщини за окремими складовими трансформування. Співставлено й проведено ґрунтовний аналіз структури трансформації за різними ученими.

Наукова новизна. Запропоновано структуру трансформації аграрної сфери: структурні, функціональні, організаційно-управлінські й територіальні трансформації. Основний акцент дослідження здійснено на особливості організаційно-управлінської трансформації. Визначено складові кожного типу трансформацій, проведено їх аналіз та перспективи у аграрній сфері.

Практичне значення. Виокремлено сильні й слабкі сторони у межах трансформування аграрної сфери, на які потрібно приділити найбільшу увагу при складанні програми розвитку аграрної сфери регіону у перспективі.

Ключові слова: трансформація, аграрна сфера, суспільна трансформація, реформування.

УДК 911.3

Кравець Тарас Мирославович,
кандидат географічних наук

Национальной академии сухопутных войск имени
гетмана Петра Сагайдачного, г. Львов, Украина,
e-mail taras-kravets@ukr.net

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРАРНОЙ СФЕРЫ (НА ПРИМЕРЕ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ)

Цель. Целью исследования является разработка рекомендаций по оптимизации направлений организационно-управленческой трансформации аграрной сферы, определение приоритетности их реализации на уровне региона.

Методика. Исследование проведено на основе анализа литературных имеющихся литературных источников по данной тематике и построение на их основе собственной структуры трансформации. Обработано имеющиеся статистические материалы организационно-управленческой трансформации региона, на основе которых построены картосхемы трансформации региона.

Результаты. Исследованы теоретические, методические и практические проблемы трансформационных процессов аграрной сферы на региональном уровне. Проанализированы тенденции и перспективы развития этих процессов в сельском хозяйстве Львовщины по отдельным составляющим трансформации. Сопоставлены и проведен обстоятельный анализ структуры трансформации по разным учеными.

Научная новизна. Предложена структура трансформации аграрной сферы: структурные, функциональные, организационно-управленческие и территориальные трансформации. Основной акцент исследования осуществлено особенности организационно управленческой трансформации. Определены составляющие каждого типа трансформаций, проведено их анализ и перспективы в аграрной сфере.

Практическое значение. Выделены сильные и слабые стороны в пределах трансформации аграрной сферы, на которые нужно уделить наибольшее внимание при составлении программы развития аграрной сферы региона в перспективе.

Ключевые слова: трансформация, аграрная сфера, общественная трансформация, реформирование.

УДК 911.3

Kravets Taras Myroslavovych,
Candidate of Geography Sciences

National Academy of the Army named after
Hetman Sahaidachny, Lviv, Ukraine, e-mail
taras-kravets@ukr.net

FEATURES ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT TRANSFORMATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR (FOR EXAMPLE, LVIV REGION)

Goal. The study is to develop recommendations for optimizing organizational and managerial trends transforming the agricultural sector, prioritize their implementation at the regional level.

Method. The study was conducted by analyzing the literature available literature on this subject and build on the basis of their own structure transformation. Processed materials available statistics organizational and management transformation of the region on which is built cards transforming the region.

Results. Theoretical, methodological and practical problems of the agricultural sector transformation processes at regional level. The tendencies and prospects of development of these processes in agriculture Lviv on individual components of transformation. Are compared and conducted a detailed analysis of the structure transformation by different scientists. The structure of scientific novelty transforming the agricultural sector: structural, functional, organizational, administrative and territorial transformation. The main focus of research conducted on the characteristics organizational and management transformation. The composition of each type transformations conducted their analysis and perspectives in agriculture.

Science novelty. Proposals Agrarian Transformation sphere structure: strukturnye, funktsyonalnye, organizational and upravlencheskye terrytoryalnye and Transformation. Primary focus of the study osuschestvleno Features ohanyzatsyyyno upravlencheskoy Transformation. Opredeleny sostavlyayuschye kazhdogo type transformations performed s analysis and prospects in the Agrarian field.

Practical meaning. Thesis there is determined the strengths and weaknesses within the transformation of the agricultural sector, which should be given more attention in the preparation of the program of the agricultural sector in the region in the future.

Keywords: transformation, agriculture, social transformation, reform.

Постановка проблеми. Трансформація – мало розроблене поняття в економіці, географії і інших науках, яке має широкий спектр використання. Вивчення трансформацій які відбулись у аграрній сфері несе за собою значні позитиви, це дає можливість простежити негативні тенденції та повернути їх у правильне русло, запобігаючи тим самим продовольчій кризі у регіональному чи державному масштабі. Дослідження організаційно-управлінської трансформації посідає важливе місце у вивченні трансформації регіону і держави загалом. Саме у вивченні трансформаційних процесів прихований ключ до оптимального шляху виходу аграрної сфери на європейський рівень.

Аналіз публікацій. Дослідженню цих проблем і процесу трансформації аграрної сфери присвячені праці таких вітчизняних економістів, як В.Захарченко, Ю.Осипов, О.Панібратська, Я. Янишин, географів І. Горленко, С.Запотоцького.

Вихідною інформацією дослідження є електронні дані щодо зміни показників сільського господарства, зокрема структури і кількості сільськогосподарських підприємств, а також друкована статистична інформація про розвиток аграрної сфери у розрізі окремих адміністративних одиниць Львівської області.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо оптимізації напрямків організаційно-управлінського трансформування аграрної сфери, визначення пріоритетності їх реалізації на рівні регіону. Висвітлення перспективних напрямків трансформування, що сприятимуть поступу аграрної сфери.

Результати дослідження. Трансформація – це дія або процес зміни форми, вигляду, природи або характеру суспільства, або окремої структури. Трансформація означає перетворення сутнісних компонентів соціуму, всіх сторін сфер суспільного життя.

Трансформація не передбачає вектора змін: вони можуть бути як прогресивними, так і регресивними. Головне в трансформації – саме перетворення форм і змісту життя, її інституційної сфери, норм, цінностей, ментальності та інших соціокультурних сторін.

Поняття трансформації аграрної сфери розглядало багато учених, проте й досі воно не досконале. Пропонуємо таке розуміння цього поняття: *трансформація аграрної сфери – суспільно-географічний процес, що характеризує історичні зміни структури аграрної сфери, зумовлений науково-технічною революцією, якісними змінами економічних та соціальних процесів країни чи регіону.*

Процеси функціональної трансформації тісно пов'язані з процесами структурної трансформації, оскільки структура визначає функціональні характеристики (функції, механізм та процес функціонування). Основними серед процесів функціональної трансформації є такі.

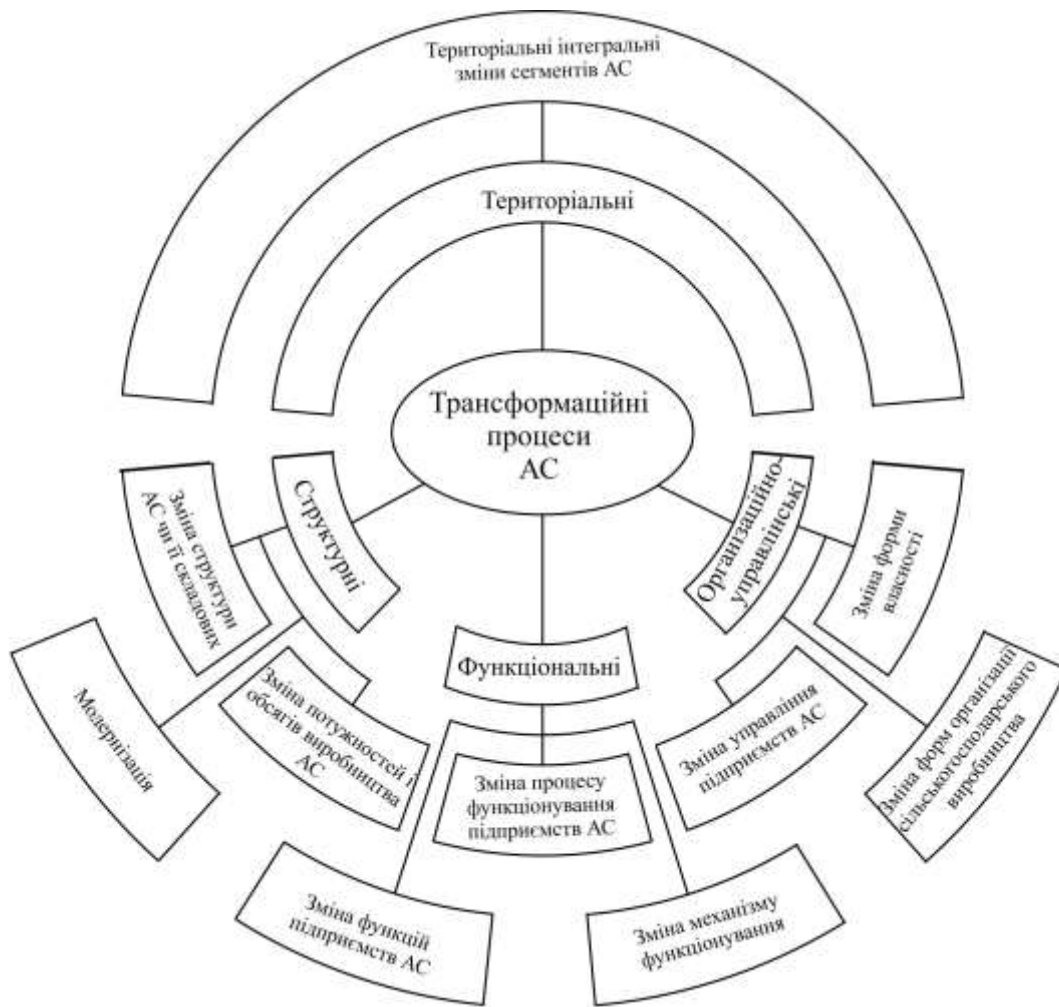

Рис. 1. Трансформація аграрної сфери

Зміна спеціалізації. Спеціалізація сільського господарства підприємств визначається з урахуванням науково обґрунтованого розміщення сільського господарства на території країни. При встановленні спеціалізації господарств зважають насамперед на виконання договірних зобов'язань з продажу сільського господарства продуктів. На спеціалізацію виробництва в сільського господарства підприємствах впливає комплекс економічних і природних факторів. Серед них одним з основних є *попит* і *рівень цін* на сільського господарства продукцію, які можуть значно стимулювати виробництво тих чи інших видів продукції або стримувати розширення певних галузей.

Зональна спеціалізація передбачає поділ праці між зонами, економічними районами, областями, адміністративними районами при переважному виробництві певних видів товарної продукції в тій чи іншій адміністративно-територіальній одиниці.

Господарська спеціалізація полягає в зосередженні господарської діяльності підприємства на виробництві певних видів (виду) продукції, відповідно до попиту на них та з метою найбільш повного використання місцевих природно-економічних умов і одержання максимального прибутку.

Внутрішньогосподарська спеціалізація передбачає раціональне розміщення виробництва певних видів продукції або виконання певних технологічних стадій виробництва у виробничих підрозділах господарства. Вона полягає в раціональному зосередженні виробництва певних видів продукції в тих чи інших підрозділах з урахуванням специфічних умов кожного з них. Здійснення внутрішньогосподарської спеціалізації передбачає доведення виробничих підрозділів до оптимальних розмірів, вдосконалення управління ними, визначення раціональних науково обґрунтованих внутрішньогосподарських зв'язків.

Внутрішньогалузева спеціалізація – це виділення окремих етапів виробництва продукції в закінчені технологічні цикли (одержання молока, відгодівля худоби, одержання приплоду, вирощування корів-первісток) при міжгосподарському кооперуванні підприємств. Наприклад, молочне господарство продає телят в ранньому віці господарству, яке займається дорощуванням і відгодівлею молодняка великої рогатої худоби; господарство, що спеціалізується на вирощуванні корів-первісток, продає їх молочним господарствам. Розміри спеціалізованого виробництва при цьому мають бути раціональними. Усі форми спеціалізації тісно пов'язані між собою і перебувають у постійному розвитку. Подальший розвиток спеціалізації сільського господарського виробництва зумовить значні трансформаційні зміни.

Натуралізація – виробництво у сільському господарстві спрямоване безпосередньо на задоволення особистих потреб і споживання. Для натуральних господарств характерною є економічна замкнутість. Це означає, що такі господарства повністю або майже повністю ізолювали себе від суспільного поділу праці. Натуральне господарство протилежне товарному, яке виробляє продукти для продажу. Натуралізація здійснюється запровадженням домашньої промисловості, яка є виробництвом у сільському господарстві готових продуктів для особистого і виробничого споживання. Виготовляються вони із сировини, яка добувається чи виробляється в цьому ж господарстві.

Трансформування *інфраструктури* є важливим функціональним чинником аграрної діяльності, що забезпечує участь в аграрному ринку, зовнішні та внутрішні зв'язки. У Львівській області інфраструктура потребує докорінної ринкової трансформації та розвитку, а в деяких випадках – створення окремих компонентів. Ми виділяємо в аграрній сфері трансформування логістичної, інженерної, транспортної та ринкової складових аграрної інфраструктури. Формуванню *регіонального аграрного ринку* у Львівській області сприяє зростання автономності стосовно інших регіональних ринків та польського ринку продовольства. Це можемо стверджувати на підставі аналізу динаміки цін. Отже, *функціональні трансформації в аграрній сфері* – зміна спеціалізації, натуралізація, зміна аграрної інфраструктури, формування регіонального аграрного ринку.

Процеси організаційно-управлінської трансформації аграрної сфери полягають у зміні таких елементів.

Зміна форм організації виробництва. При пошуку раціональних форм організації виробництва слід орієнтуватися на загальноорганізаційні принципи.

Зміна форм власності. Перехід до ринку висвітлив невідповідності в аграрній сфері. Відбувається зміна форм власності, спрямована на покращення діяльності підприємств.

Зміни в управлінні сільського господарства підприємствами. Зростання ролі стратегічного управління. За умов планової економіки стрижнем управління було господарське планування, а з переходом до ринку на перший план виходить *стратегічне управління* ними. За І. Ансоффом, специфіка цього управління полягає в тому, що воно ставить своїм завданням регулювання спонтанних змін у системі, а ці зміни виникають так швидко, що їх неможливо завчасно передбачити.

Організаційно-управлінська трансформація – зміна форм організації виробництва, зміни форми власності підприємств, зміни в управлінні аграрними підприємствами.

Зміна форм організації виробництва. Починаючи з 1997 р. кількість самозайнятих в особистих селянських господарствах перевищила кількість зайнятих у сільськогосподарських підприємствах.

Сільське господарство за роки незалежності України зазнало значних трансформацій. На сьогодні існують три основні організаційні форми сільського господарства: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та особисті господарства населення.

До прикладу, в Україні нараховується 8520 (2010 р.) сільськогосподарських підприємств. Порівняно з 2000 р., коли існувало 13160 сільськогосподарських підприємств, простежується різке зменшення їхньої кількості. Щодо геопросторової організації, то найбільша кількість цих утворень у Вінницькій області (602), найменша – у Закарпатській (107). Чітко простежується збільшення кількості сільськогосподарських підприємств у центральній частині України. Найменша кількість сільськогосподарських підприємств у західному регіоні України.

Фермерські господарства – важлива частина сільського господарства України. Їх нараховується 42932 (2010 р.). Подібно до господарств населення, вони розміщені на всій території країни.

Особисті господарства населення розосередженні по всій території держави. На сьогодні точного реєстру їх кількості немає.

У Львівській області простежується аналогічна організаційна структура сільського господарства. Тут нараховується 322 сільськогосподарських підприємства, однак порівняно з 2000 р., їх кількість зменшилась удвічі. Спостерігається майже рівномірний їх розподіл по районах області (від 16 до 25). У гірських Турківському і Сколівському районах вони відсутні.

Ринкові відносини внесли свої корективи в економічну діяльність

колишніх колгоспів та радгоспів, що в процесі реформування аграрної сфери були трансформовані у сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм. Сьогодні із 486 сільськогосподарського підприємства 51% діє як товариства з обмеженою відповідальністю (ТзОВ), 44% – як приватні підприємства (ПАФ), 5% – як суб'єкти з іншим статусом. Слід визнати, що сільськогосподарські підприємства втратили чимало позитивних досягнень і надбань своїх попередників – колгоспів та радгоспів, передусім тих надбань, що стосуються організації виробничих процесів, зокрема, сівозмін, механізації, різних видів меліорації тощо (рис. 2).

Ринкові процеси спричинили відмирання гігантських способів організації сільськогосподарської діяльності. Якщо у 1990 р. середня площа угідь у володінні колгоспу або радгоспу становила 1,7 тис. га, то сьогодні для сільськогосподарського підприємства цей показник становить 0,5 тис. га. Кількість сільськогосподарських підприємств протягом перших восьми років періоду реформ зросла на 160, протягом останніх чотирьох – зменшилася на 170, і в результаті у 2010 р. становила 486, що на 10 підприємств менше, ніж у рік краху колгоспно-радгоспної системи.

Зауважимо, у північній частині Львівської області кількість сільськогосподарських підприємств завжди зростала і продовжує зростати, а на півдні області – скорочується. Причини – у природно-географічних передумовах: на менш продуктивних угіддях організація сільськогосподарської діяльності у формі великих за розмірами суб'єктів господарювання менш рентабельна.

Маємо підстави говорити про деяке поліпшення економічного становища сільськогосподарських підприємств: протягом останніх років простежується тенденція підвищення збитковості: якщо в 1998 р. сільськогосподарські підприємства – при рентабельності 40%, то в 2010 р. – 2%. Серед причин збитковості тваринництва – дорогі корми: у структурі виробничих витрат ця складова у 2009 р. становила 27%, майже удвічі перевищуючи витрати на оплату праці. Частка рослинництва у структурі сільськогосподарської продукції зросла із 53% у 1990 р. до 62% у 2010 р.

В області налічується 415600 особистих господарств населення, які розосереджені по всій території. Фермерських господарств – 1194. Їх кількість диференціює від 7 у Сколівському до 154 в Пустомитівському районах. Більше фермерських господарств у районах зі сприятливими природно-сільськогосподарськими умовами, менше – у гірській частині області.

У Львівській області більшість земель припадає на особисті господарства населення – 73%, с.-г. підприємства – 19,6% і фермерські господарства – 7,4%. Переважна частка ріллі у всіх районах області припадає на особисті господарства населення. Відсоток ріллі диференціює від 49,8% у Бродівському до 99,8% у Турківському районі. Загалом, простежується збільшення частки ріллі особистих господарствах населення з північного сходу на південь. Частка ріллі у сільськогосподарських підприємствах найбільша у Бродівському районі

(47,9%). У центральній частині області найбільше земель припадає на сільськогосподарські підприємства (від 20 до 48%). З віддаленням від центру відсоток земель у користуванні сільськогосподарських підприємств зменшується.

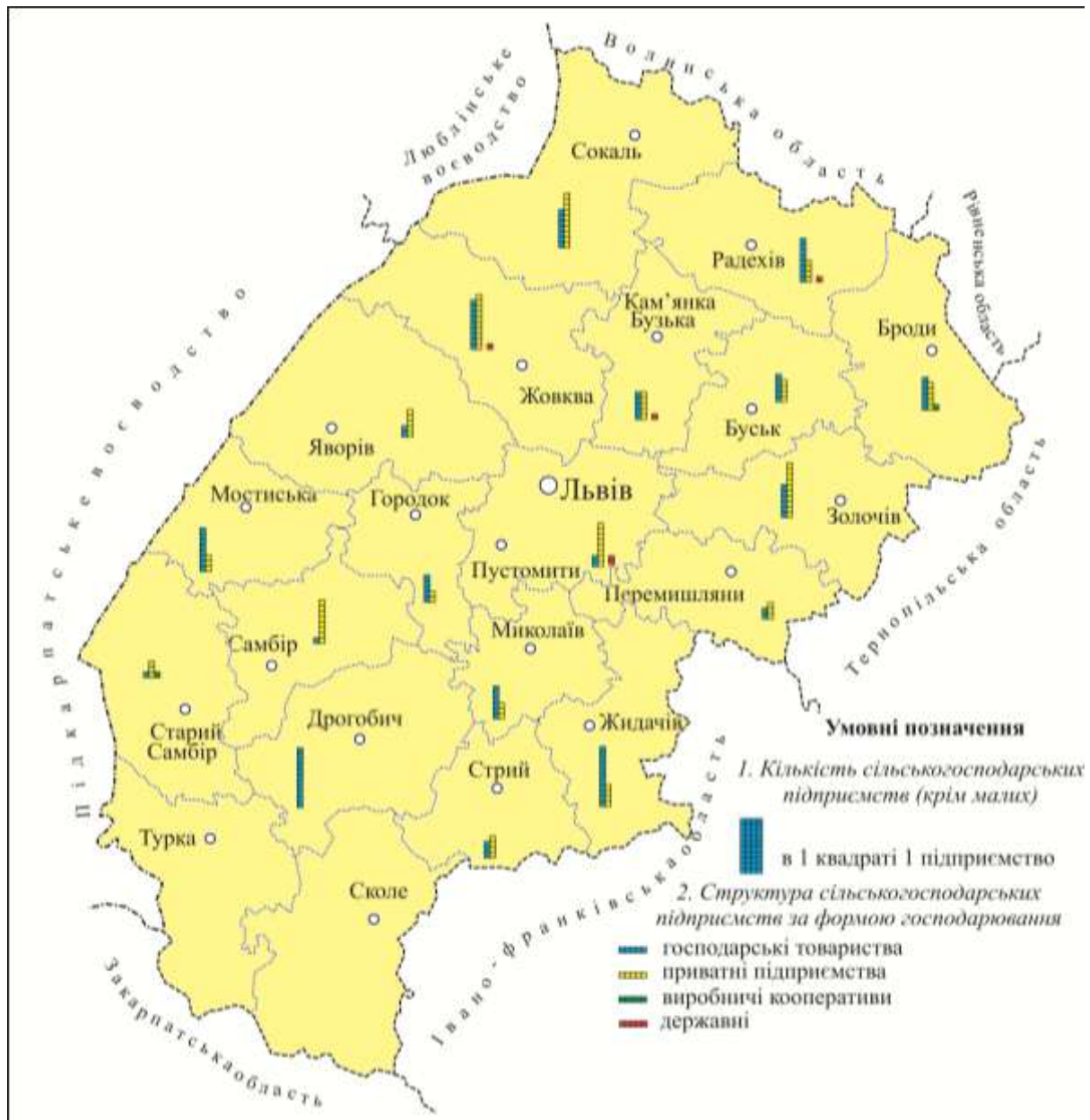

Рис.2. Розподіл сільськогосподарських підприємств Львівської області за формою господарювання, 2014 р.

Особливість сучасного етапу розвитку аграрної сфери регіону – гіпертрофоване зростання діяльності особистих господарств населення. На основі термінології міжнародної статистики поняттям особисті господарства населення охоплюємо сім'ї або осіб, які спільно проживають, об'єднані спільним бюджетом, і займаються певним видом аграрної діяльності (веденням присадибного чи дачного агровиробництва). Водночас зважаємо на те, що домогосподарства можуть одночасно

займатися й іншими, неаграрними видами діяльності, наприклад, різного роду промислами і ремеслами, лісівництвом, рибальством, організацією сільського (зеленого) туризму тощо.

Отже, можемо підсумувати, що організаційні форми ведення сільського господарства трансформувалися значним чином. Порівняно з Україною, загалом Львівська область зазнала значно більших трансформацій. Так, сьогодні в області основною формою ведення сільського господарства є особисті господарства населення, динамічно зменшується кількість сільськогосподарських підприємств, спадкоємців колгоспів, поступово поширюється фермерство. За 20 років у області с. г. з колективної форми ведення перетворилось в особисту (особисті господарства населення, фермерство).

Трансформація форм власності відбулася шляхом *приватизації* (переважно малих підприємств) або *корпоратизації* (великих підприємств). У сільськогосподарському секторі відбулася своєрідна еволюція форм власності. Спершу колгоспи і радгоспи були трансформовані в колективні с.-г. підприємства і так звані держгоспи. Згодом, після паювання, відбулася їх трансформація у приватні підприємства (ПП) та господарські товариства (ТзОВ, ВАТ). Крім того, виникли фермерські господарства як малі підприємства, засновані на індивідуальній приватній власності.

Запровадження, хоча й повільне, *нових форм організації діяльності*: маркетингу, менеджменту, логістики, голдингу, мерчендайзингу тощо.

Занедбання виробничих технологій. Головним виробником сільськогосподарської продукції є домашні господарства, які на примітивному рівні організовують систему сівозмін, насінництво та племінну справу, порушують норми хімічної та технічної меліорації ґрунтів, без механізації здійснюють виробничі процеси у сільському господарстві тощо. Як наслідок, у процесі розвитку аграрної сфери, окрім започаткування інформатизації, слід наново проводити хімізацію, механізацію тощо.

Тінізація господарської діяльності, яка спричинена надмірною бюрократизацією державного управління, його корумпованістю, а також несприятливою стосовно зародження нового бізнесу податковою політикою держави. Внаслідок цього формується так звані “тіньовий” сектор і “сірий ринок”. Зокрема, значна частина домашніх господарств у Львівській області ведуть фермерське господарювання (якщо візьмемо до уваги обсяги виробництва), але не бажають офіційно реєструватися як фермерське господарство. Як зазначалось, найбільше продукції сільського господарства виробляється особистими господарствами населення. Вони займають невеликі території сільськогосподарських угідь і перехід земель у приватну власність важко простежити. Спостерігаємо, що тут продовжується приватизаційний рух, зменшення частки державної власності.

Іншою складовою управлінських трансформацій є зміна управління

самим підприємством, набуття нових знань про ведення сільського господарства. З огляду на це, актуальною стає аграрна освіта. На нинішньому етапі вона у Львівській області незначною мірою здійснюється на комерційній (платній) основі. Набір студентів на платне навчання в аграрні вищі навчальні заклади Львівської області зростає. Основу агроосвітнього комплексу області формують Львівський державний аграрний університет (м. Дубляни, Жовківський район) та Львівська державна академія ветеринарної медицини (м. Львів), що водночас є потужними науковими установами, а також чотири вузи нижчого рівня акредитації, розміщені у с. Вишня Городоцького району, с. Новоселищі Золочівського району, Стрию та Львові. Також діють навчальні заклади професійно-технічної освіти, які у м. Львові спрямовані на підготовку кадрів для харчової промисловості і торгівлі, у районах – на підготовку працівників для сільського господарства.

Висновок. Отже трансформація аграрної сфери, зокрема обласного регіону не є монолітною за своєю суттю. Трансформація поділяється на структурну, функціональну, організаційно-управлінську і територіальну, які в свою чергу також не є однорідними. Організаційно-управлінські трансформації – зміна форми організації виробництва, форми власності, зміни в управлінні підприємствами аграрної сфери.

Список використаних джерел:

1. Ансофф И. Стратегическое управление; пер. с англ. / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999 – 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь ; Перун, 2002. – 1440 с.
3. Горленко І. О. Суспільно-географічні принципи і напрями трансформації структури виробництва України / І. О. Горленко // Український географічний журнал. – 1995. – №1–2. – С. 17–23.
4. Запотоцький С. Особливості механізму залучення інвестицій в регіон // С. Запотоцький / Часопис соціально-економічної географії України. – 2008. – № 4. – С. 134–141.
5. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України / В. І. Захарченко. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 647 с.
6. Осипов Ю. М. Теория хозяйства : учеб. : в 3 т. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1998. – Т. 3 : Хозяйственная динамика трансформации и переходы. Неэкономическое хозяйство. – 607с.
7. Панібратська О. В. Етапи економіко-географічного дослідження паливно-енергетичного комплексу України // Український географічний журнал. – 2000. – №2. – С. 20–24.
8. Соціологія: 100 питань – 100 відповідей : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Є. А. Подольська, Т. В. Подольська. – К. : Інкос, 2009. – 352 с.
9. Янишин Я. С. Оптимізація напрямків ринкової трансформації аграрного сектора економіки регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 „Економіка сільського господарства і АПК” / Я. С. Янишин. – Житомир, 2006. – 20с.

Список использованных источников:

1. Ансофф И. Стратегическое управление; пер. с англ. / И. Ансофф. - СПб. : Питер, 1999 - 416 с.
2. Большой толковый словарь современного украинского языка / [сост. и голов. ред. В. Т. Бусел]. - М.: Ирпень; Перун, 2002. - 1440 с.
3. Горленко И.А. Общественно-географические принципы и направления трансформации структуры производства Украины / И. А. Горленко // Украинская географическое журнал. - 1995. - №1-2. - С. 17-23.
4. Запотоцький С. Особенности механизма привлечения инвестиций в регион // С. Запотоцький / Журнал социально-экономической географии Украины. - 2008. - № 4. - С. 134-141.
5. Захарченко В. И. Трансформационные процессы в промышленных территориальных системах Украины / В. И. Захарченко. - Винница: Гипанис, 2004. - 647 с.
6. Осипов Ю. М. Теория хозяйства: учеб. : В 3 т. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. - Т. 3: Хозяйственная динамика трансформации и переходы. Неоэкономическое хозяйство. - 607с.
7. Панибратского А. В. Этапы экономико-географического исследования топливно-энергетического комплекса Украины // Украинская географический журнал. - 2000. - №2. - С. 20-24.
8. Социология: 100 вопросов - 100 ответов: учеб. пособие. [Для студ. высш. учеб. закл.] / Е. А. Подольская, Т. В. Подольская. - М.: Инкос, 2009. - 352 с.
9. Янишин Я. С. Оптимизация направлений рыночной трансформации аграрного сектора экономики региона: Автореф. дис. на получение наук. степени канд. экон. наук: спец. 08.07.02 "Экономика сельского хозяйства и АПК" / Я. С. Янишин. - Житомир, 2006. - 20 с.

References:

1. Ansoff I. Stratehycheskoe management; Per. with English. / J. Ansoff.- St. Petersburg. : Piter, 1999 - 416p.
2. Great Dictionary of Modern Ukrainian / [way. and head. Ed. VT Busel]. - K: Irpen; Perun, 2002. - 1440 p.
3. Gorlenko I.O. Socio-geographic transformation principles and directions of the structure of production Ukraine / IO Gorlenko // Ukrainian-nographic Geography magazine. - 1995. - №1-2. - P. 17-23.
4. Zapototsky C. Features tool to attract investment to the region // C. Zapototsky / Journal of Social and Economic Geography of Ukraine. - 2008. - № 4. - P. 134-141.
5. Zakharchenko VI Transformation processes in industrial territorial systems Ukraine / V.I. Zakharchenko. - Ball: Hypanis, 2004. - 647 p.
6. M. Osipov Theory economy: Textbook. : 3 t. - Moscow: Publishing House of Moscow. University Press, 1998. - T. 3: Transformation Hozyaystvennaya dynamics and transitions. Neoekonomycheskoe economy. - 607s.
7. Panibratska A.V. stages of the geographical study of the energy sector of Ukraine // Ukrainian Geographical Journal. - 2000. - №2. - P. 20-24.
8. Sociology: 100 questions - 100 answers: teach. guidances. [For the studio. HI. teach. bookmark.] / E.A. Podolsk, Podolsk T.V. - K: Inkos, 2009. - 352 p.
9. Yanyshyn Y.S. Optimization areas of market transformation of the agricultural sector in the region: Thesis. Dis. on competition sciences. degree candidate. Econ. Sciences specials. 08.07.02 "Economy Agriculture and agribusiness" / YS Yanyshyn. - Exactly, 2006. - 20 s.

УДК 911.3:314(477.51)

Афоніна Олена Олексіївна,
кандидат географічних наук, доцент

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна, e-mail:
afon_elena@mail.ru

Філоненко Ірина Миколаївна,
кандидат географічних наук, доцент

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна, e-mail:
irina.filonenko.71@mail.ru

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОСЕЛЕНЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Метою є оцінка стану та тенденцій розвитку демографічного потенціалу поселень Чернігівської області.

Методика. При проведенні дослідження були використані теоретичні та емпіричні методи, поєднання яких дало можливість більш достовірно дослідити демографічний потенціал поселень. Для вирішення поставлених завдань застосовувалися такі методи: монографічний – при вивченні наукових джерел; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень та формулювання висновків; статистичного аналізу – для визначення тенденцій функціонування демографічного потенціалу.

Результати. Демографічний потенціал поселень Чернігівської області характеризується тенденцією до подальшого зниження, що пов'язано з міграційною активністю мешканців та їх природним убуттям. Динамічні зміни кількісних та якісних параметрів розвитку демографічного потенціалу Чернігівської області суттєво трансформували поселенську мережу. Зменшення людності поселень та подальший їх перехід до груп меншої людності посилюють тенденцію дрібноселенності регіону.

Наукова новизна. За результатами аналізу демографічного потенціалу поселень Чернігівської області виявлені територіальні відмінності його формування та відтворення.

Практична значимість. У роботі проаналізовано кількісні та якісні параметри демографічного потенціалу поселень Чернігівської області. Результати діагностики демографічного потенціалу можуть бути використані під час розробки комплексних програм розселення та формування системи моніторингу демографічного розвитку міських та сільських поселень Чернігівської області.

Ключові слова: демографічний потенціал, міські поселення, сільські поселення, людність поселень.

УДК 911.3:314(477.51)

Афони́на Елена Алексеевна,
кандидат географических наук, доцент

Нежинский государственный университет
имени Николая Гоголя, г. Нежин,
Украина, e-mail: afon_elena@mail.ru

Филоненко Ирина Николаевна,
кандидат географических наук, доцент

Нежинский государственный университет
имени Николая Гоголя, г. Нежин,
Украина, e-mail: irina.filonenko.71@mail.ru

ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПОСЕЛЕНИЙ ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Целью работы является оценка состояния и тенденций развития демографического потенциала поселений Черниговской области.

Методика. В ходе исследования были использованы теоретические и эмпирические методы, сочетание которых дало возможность более достоверно исследовать демографический потенциал поселений. Для решения поставленных задач использовались такие методы: монографический – при изучении научных источников; абстрактно-логический – для теоретических обобщений и формулировки выводов; статистического анализа – для определения тенденций функционирования демографического потенциала.

Результаты. Демографический потенциал поселений Черниговской области характеризуется тенденцией к дальнейшему снижению, что связано с миграционной активностью жителей и их естественной убылью. Динамические изменения количественных и качественных параметров развития демографического потенциала Черниговской области существенно трансформировали сеть поселений. Уменьшение людности поселений и дальнейший их переход в группу меньшей людности усиливает тенденцию мелкоселенности региона.

Научная новизна. В результате анализа демографического потенциала поселений Черниговской области выявлены территориальные отличия его формирования и воспроизводства.

Практическая значимость. В работе проанализированы количественные и качественные параметры демографического потенциала поселений Черниговской области. Результаты диагностики демографического потенциала могут быть использованы во время разработки комплексных программ расселения и формирования системы мониторинга демографического развития городских и сельских поселений Черниговской области.

Ключевые слова: демографический потенциал, городские поселения, сельские поселения, людность поселений.

УДК 911.3:314(477.51)

Afonina Olena Oleksiyivna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

Mykola Gogol State University of Nizhyn,
Nizhyn, Ukraine, e-mail: afon_elena@mail.ru

Filonenko Iryna Mykolaivna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

Mykola Gogol State University of Nizhyn,
Nizhyn, Ukraine, e-mail:
irina.filonenko.71@mail.ru

SOCIO-GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF DEMOGRAPHIC POTENTIAL OF SETTLEMENTS IN CHERNIHIV REGION

The aim is an estimation of the state and tendencies of development of demographic potential of settlements in Chernihiv region.

The methods. The combination of theoretical and empirical methods, which were used in the study, gave an opportunity to investigate demographic potential of settlements in a more reliable way. In order to solve the assigned tasks, the following methods were applied: monographic – in studying of scientific sources; abstract and logical - for theoretical generalizations and formulation of conclusions; statistical analysis - to determine the trends in functioning of demographic potential.

The results. Demographic potential of settlements in Chernihiv region is characterized by a tendency to further decline, which is due to the migration activity of residents and natural decrease of population. Dynamic changes of quantitative and qualitative parameters of the demographic potential in Chernihiv region have significantly transformed the settlement network. Reduction of population in settlements and their further transition to groups of lower population enhance the trend of small habitability of the region.

The scientific novelty. By using the results of the analysis of demographic potential of settlements in Chernihiv region, territorial differences in its formation and reproduction were discovered.

The practical significance. The paper analyzes the quantitative and qualitative parameters of demographic potential of settlements in Chernihiv region. The results of diagnostics of demographic potential could be used in the development of complex programs of resettlement and in the formation of the monitoring system of demographic development of urban and rural settlements in Chernihiv region.

Keywords: demographic potential, urban areas, rural settlements, population size of settlements.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку демографічних процесів в регіонах України, пов'язані зі скороченням чисельності населення, змінюють територіальну структуру розселення території. Природне скорочення чисельності населення у поєднанні з низькими демографічними показниками дестабілізує соціально-демографічний розвиток поселень Чернігівської області, особливо сільських, і викликає реальну загрозу їх життєздатності та подальшого існування. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу демографічного потенціалу основних форм розселення Чернігівської області в умовах критичної демографічної ситуації.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню особливостей та тенденцій демографічного розвитку присвячені наукові роботи вчених: В. Джамана, А. Доценка, І. Дудника, Ф. Заставного, В. Круля, Е. Лібанової, М. Логвина, Т. Панасенко, І. Прибиткової, Ю. Пітюренка, Г. Старостенко, В. Стешенка, Л. Тарангул, О. Топчієва, М. Фащевського, О. Хомри, О. Шаблія, В. Яворської. Проте й досі залишаються актуальними питання розвитку демографічного потенціалу поселень регіонів України.

Виділення невирішених частин проблеми. В умовах стійкої демографічної кризи важливого значення набувають питання оцінки демографічного потенціалу як невід'ємної складової регіонального розвитку. Питання ефективного використання демографічного потенціалу регіону залишаються слабо вивченими в теоретичному та практичному аспекті, що сприяє вибору неефективних управлінських рішень.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є оцінка стану та тенденцій розвитку демографічного потенціалу поселень Чернігівської області.

Виклад основного матеріалу. Оптимальний розвиток територіальних суспільних систем залежить від людського потенціалу, під яким розуміють сукупність фізичних сил, ділової активності, ініціативи, творчої енергії громадян, які можуть бути використані для досягнення індивідуальних та суспільних цілей [2]. Людський потенціал доцільно розглядати як систему яку формують демографічний, культурний, інтелектуальний, інноваційний потенціали.

Основа людського потенціалу складає демографічний потенціал, який являє собою сукупність населення з певним набором характеристик

необхідних для забезпечення соціально-економічного розвитку території [5]. Демографічний потенціал характеризують кількісні та якісні показники, які є критеріями його оцінки.

Загальна чисельність населення та його динаміка є найважливішими кількісними показниками демографічного потенціалу Чернігівської області.

На початок 2015 р. загальна чисельність населення Чернігівської області становила 1045,0 тис. осіб, з них у міських поселеннях проживало – 675,3 тис. осіб, у сільській місцевості – 369,7 тис. осіб [1].

Аналіз особливостей та тенденцій демографічного розвитку Чернігівської області свідчить про систематичне скорочення чисельності населення (Табл. 1).

Таблиця 1.
Динаміка чисельності населення Чернігівської області, тис осіб [1;3]

	2003	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>Загальне населення</i>	1225,2	1187,7	1135,9	1121,3	1109,7	1098,2	1088,5	1077,8	1066,8	1045,0
<i>Міське</i>	720,6	709,0	697,1	693,7	692,0	689,3	687,4	684,7	682,0	675,3
<i>Сільське</i>	504,6	478,7	438,8	427,6	417,7	408,9	401,1	393,1	384,8	369,7

Як свідчать дані таблиці 1, зміна показника кількості населення мала стійку тенденцію до зменшення. З 2003 по 2015 рр. загальна чисельність населення Чернігівської області скоротилась на 14,7%. Зменшення кількості жителів сільських (на 26,3% за вказаний період) та міських (на 6,3%) поселень свідчить про те, що Чернігівщина одна з областей України, де протягом досить тривалого проміжку часу спостерігається природне скорочення населення, яке зумовлює складну демографічну ситуацію в регіоні.

Необхідно зазначити, що в динаміці чисельності населення міських та сільських поселень Чернігівської області спостерігаються суттєві територіальні відмінності. За період з 1989 по 2014 рр. значно зменшилась кількість мешканців сільських поселень у таких районах як Ріпкинський (на 51%), Козелецький (на 50%), Щорський (на 46%), Борзнянський (на 45%) [3]. В той же час в деяких районах, зокрема Чернігівському, Менському, Ніжинському темпи скорочення чисельності сільського населення були на рівні 26-32% за рахунок підвищення рівня народжуваності та стабілізації показника смертності. З-поміж міських поселень, найнижчими темпами скорочення чисельності населення відзначився обласний центр (на 0,2%). Це пояснюється вигідністю його географічного розташування, рівнем економічного розвитку, найбільш повним набором соціальних послуг та роллю міжрайонного центру, який здатен поширювати свій вплив за межі очолюваного ним району.

Сучасний демографічний потенціал Чернігівської області характеризують процеси природного убуття населення, які являють собою

потенційну загрозу сталому розвитку території. Ключовим фактором, що зумовлює процеси депопуляції є природне скорочення чисельності населення області що фіксується з 1979 року. За останні півтора десяти років в динаміці природного скорочення населення спостерігалися дві протилежні тенденції: збільшення темпів природного скорочення населення з максимальним значенням (-14,1%) у 2005 році змінюється їх уповільненням.

У 2015 р. кількість померлих перевищила кількість народжених на 10853 особи [1]. Природне скорочення населення спостерігається в усіх поселеннях Чернігівської області. Найвищою його інтенсивність була у Новгород-Сіверському (21,5‰), Куликівському (19,9‰), Ніжинському (19,7‰) районах, а найменшою – у містах Чернігів (3,3‰) та Ніжин (3,9‰) [3]. Інтенсивність природного скорочення населення сільських поселень перевищує аналогічний показник у міських поселеннях – 19,2‰ проти 5,2‰. Проілюструємо процеси зміни природного руху населення Чернігівської області на графіках (Рис. 1; Рис. 2). Показником демографічного потенціалу є коефіцієнт народжуваності. У 2015 р. він становив 8,7 новонароджених на 1000 осіб наявного населення. Найменше значення показника народжуваності спостерігалось у Новгород-Сіверському (6,1‰) та Талалаївському (6,5‰) районах, а найвище – у Носівському (10,4‰), Корюківському (10,2‰), Городнянському (10,1‰) та Бобровицькому (10,0‰) районах [1].

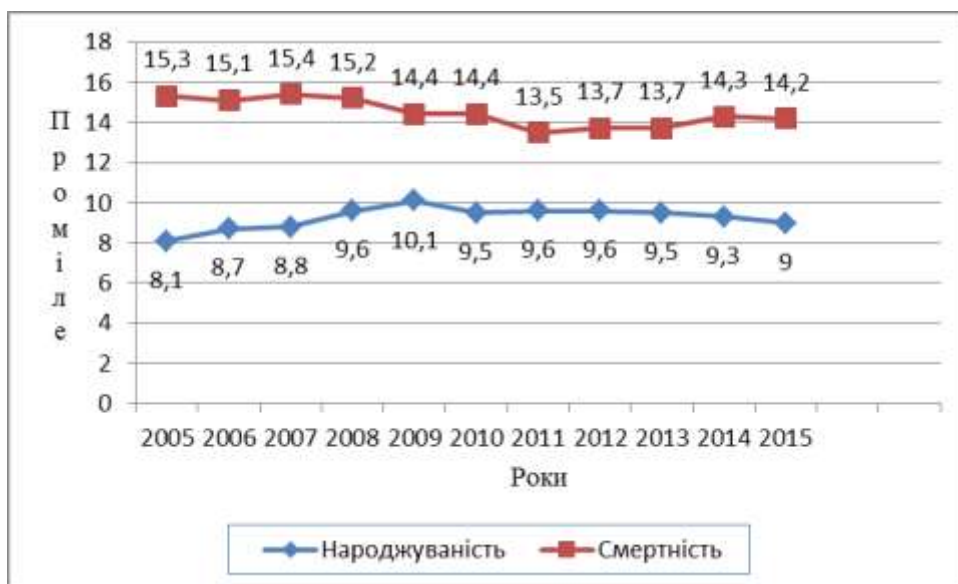

Рис. 1. Динаміка показників народжуваності та смертності у міських поселеннях Чернігівської області

Як видно з графіків (рис.1; рис.2), рівень народжуваності у міських поселеннях дещо вищий ніж у сільських (9‰ проти 8‰ у 2015 р.). Частково це пояснюється особливостями вікової структури населення – міське населення молодше за сільське. Частка жінок дітородного віку (15-

49 років) у загальній кількості містянок становить 47%, а мешканок сільських поселень - 35%.

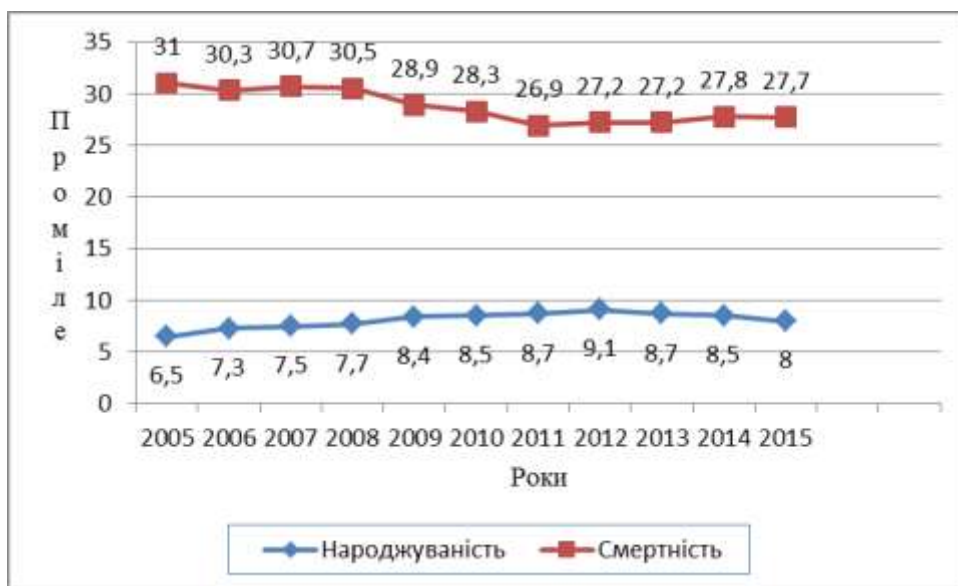

Рис. 2. Динаміка показників народжуваності та смертності у сільських поселеннях Чернігівської області

Незважаючи на деяке зростання коефіцієнта народжуваності упродовж 2005-2015 років (у міських поселеннях на 0,9‰, у сільських – 1,5‰) його рівень залишається низьким. Настільки низький рівень народжуваності багато в чому пов'язаний з трансформацією ціннісних орієнтацій, свідомою відмовою від можливості мати дітей (ідеологія «childfree»), прагненням до кращих життєвих стандартів. Сучасна молодь вирізняється активною життєвою позицією, енергією та ентузіазмом, які необхідні для розвитку власної кар'єри, а народження дітей стає вагомою перешкодою реалізації себе в різних сферах життєдіяльності. Зі скороченням народжуваності нерозривно пов'язане зменшення народження дітей до більш старших вікових груп (56,9 немовлят у розрахунку на 1000 жінок віком 30-34 роки у 2013 р. проти 27,1 немовлят у 2001 році).

Найбільша проблема сучасного демографічного розвитку Чернігівської області – високий рівень смертності населення. У 2015 р. він становив 19,0 померлих на 1000 осіб наявного населення. Найменше значення показника смертності спостерігалось у Варвинському (18,0‰) районі, а найвище – у Ніжинському (28,7‰), Новгород-Сіверському (27,6‰) та Куликівському (27,3‰) районах [1].

Показник смертності у сільській місцевості майже вдвічі більший за аналогічний показник у міських поселеннях – 27,7‰ проти 14,2‰ (рис.1; рис.2). Високий рівень смертності населення пояснюється його старою віковою структурою.

Розподіл основних причин смерті населення Чернігівської області таке ж, як і в державі в цілому. Перше місце займають хвороби системи кровообігу (73,5% загальної кількості померлих у 2014 р.). Частка

померлих від даного класу хвороб у сільських поселеннях була вищою ніж у міських (77% проти 69%). Більшість померлих (80%) – особи віком понад 70 років. Друге місце у структурі смертності займають хвороби пов'язані з новоутвореннями (10,5%). Викликає занепокоєння той факт, що відбувається омолодження середнього віку настання смерті від вказаних захворювань (48% померлих віком 15-64 роки). Питома вага померлих від хвороб даного типу у міських поселеннях (14%) вища, ніж серед мешканців сільської місцевості (7,5%). На третьому місці зовнішні причини смерті (6%). Переважну більшість померлих (81%) склали особи працездатного віку (15-64 роки), які є головним джерелом формування трудових ресурсів. Кількість загиблих від зовнішніх факторів у міських та сільських поселеннях однакова. Серед інших причин смерті мешканців Чернігівської області необхідно назвати хвороби органів травлення (2,8%), хвороби органів дихання (2,7%), інфекційні та паразитарні хвороби (1,2%) [3].

Еволюція вікової структури населення Чернігівської області протягом 2001-2014 рр. продовжує негативно позначатися на демографічних процесах. Характерною її рисою є значна частка осіб віком понад 65 років, яка перевищує частку дітей (18,7% проти 13,1%). У міських поселеннях частка осіб старшого віку становить 14,1%, у сільських – 26,7%. За досліджуваний період частка осіб пенсійного віку зменшилась на 11% (за рахунок високої смертності та відсутності поповнення з молодших вікових груп), дітей до 15 років на 3,4% (за рахунок скорочення рівня народжуваності) [3]. Питома вага населення працездатного віку збільшилась (на 14,4%), що пояснюється поповненням цієї вікової групи поколінням народжених наприкінці 1990-х початку 2000-х років, коли рівень народжуваності почав зростати. Аналіз вікової структури населення засвідчує, що в області відбувається зростання частки менш значущих вікових груп і скорочуються аналогічні характеристики вікових груп більш значущих для демографічного розвитку регіону.

Значний вплив на кількісні параметри демографічного потенціалу області мають міграційні процеси. На початок 2015 року загальний обсяг зареєстрованих переміщень, які охоплюють усіх мігрантів склав 32921 особу [1]. У порівнянні з 2005 р. кількість мігрантів зменшилась на 26,3% або на 8661 особу. За підсумками 2015 р. у 6 районах (Бобровицькому, Коропському, Ніжинському, Носівському, Прилуцькому, Щорському) області зафіксовано міграційний приріст населення, у 16 районах – міграційне скорочення.

Третина всіх переїздів здійснюється в межах Чернігівської області. Традиційним напрямком міграційного руху населення є його переміщення із сільської місцевості в міські поселення. Аналіз статистичних даних фіксує зростання кількості жителів міських поселень на 724 особи. На міжрегіональні міграційні переміщення припадає майже половина обсягів міграційного потоку (14122 особи або 44,8%). Найменші за обсягом міграційні потоки поєднують Чернігівську область з іншими країнами (941

особа або 3%). Найбільш рухомою є група осіб віком 16-59 років (24736 осіб або 78,4%) [3]. Висока міграційна активність населення працездатного віку негативно позначається на кількісних та якісних характеристиках демографічного потенціалу регіону.

Динамічні зміни ключових параметрів розвитку демографічного потенціалу Чернігівської області суттєво трансформували поселенську мережу. З 2001 по 2014 рр. спостерігається загальна тенденція скорочення числа поселень всіх груп людності крім поселень людністю до 100 осіб та понад 10 тис. осіб. За досліджуваний період кількість поселень зменшилася на 32 одиниці. Аналізуючи угруповання поселень за людністю виявлено, що найменш динамічною була мережа поселень людністю понад 5 тис. осіб, натомість кількість поселень людністю до 100 осіб зросла, а людністю 500-2000 осіб зменшилася (Рис.3).

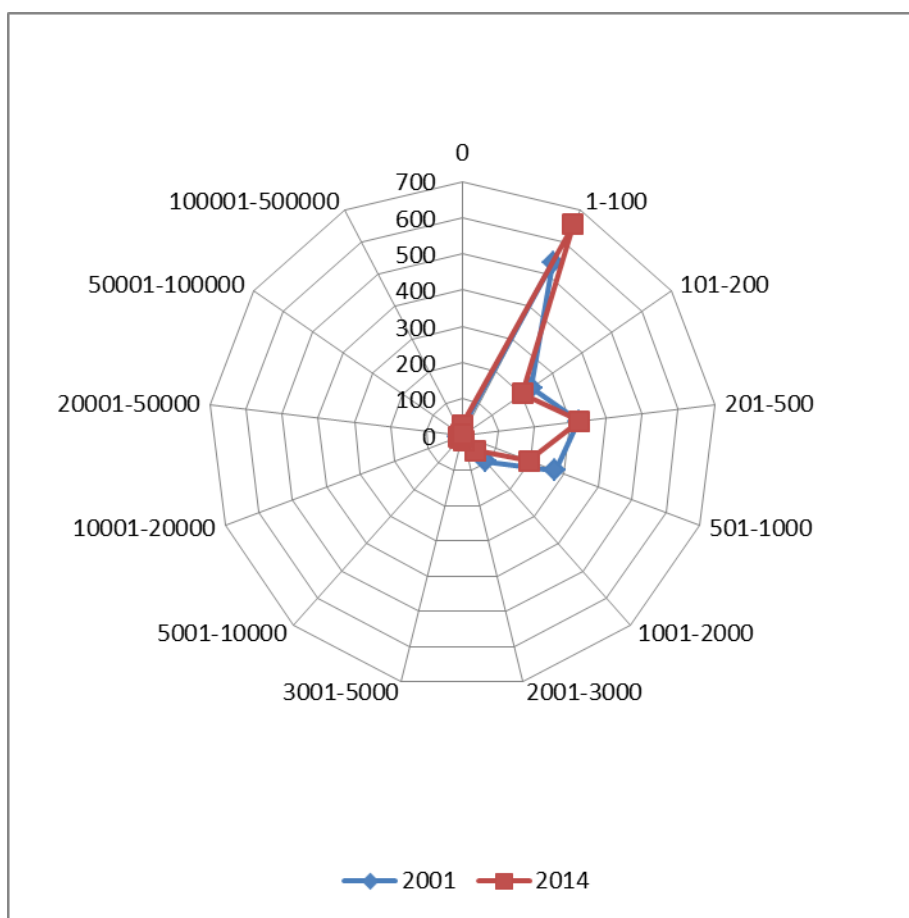

Рис. 3. Розподіл поселень Чернігівської області за групами людності [3;4]

Поселення людністю до 100 осіб займають помітне місце в структурі поселенської мережі Чернігівської області (43,5% поселенської мережі у 2014 р.). Збільшення їх кількості (на 22% у 2014 р. проти 2001 р.) відбулося в результаті скорочення чисельності населення в поселеннях людністю 101-200 осіб і переходу їх до групи поселень найменшої людності. Швидкими темпами змінювалась мережа поселень людністю 500-2000 осіб. За період 2001-2014 рр. кількість поселень даної групи людності

зменшилася на 46,6%, що обумовлено втратою ними людності внаслідок природного убуття населення та подальшим їх переходом до групи поселень людністю 201-500 осіб. Отже, зміни в структурі поселенської мережі Чернігівської області спрямовані на концентрацію поселень в групах меншої людності.

Висновки. Результати аналізу демонструють несприятливі тенденції формування демографічного потенціалу поселень Чернігівської області, якій характеризується подальшим зниженням кількісних та якісних параметрів, що пов'язано з міграційною активністю мешканців регіону та їх природним убуттям. При загальному скороченні чисельності населення в міських поселеннях, показники природного приросту є більш сприятливими ніж у сільській місцевості. При невисоких показниках природного приросту населення в сільських поселеннях та стійкості процесів механічного відтоку, збільшується кількість малих за людністю поселень внаслідок переходу середніх та великих за людністю поселень до груп поселень меншої людності. Подібного типу процеси сприяють поляризації розселенського простору і посилюють тенденцію дрібноселенності регіону.

Список використаних джерел:

1. Головне управління статистики у Чернігівській області. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/>.
2. Заславська Т.І. Людський потенціал у сучасному трансформаційному процесі / Т.І. Заславська // Суспільні науки і сучасність. – 2005. – № 4. – С. 13–25.
3. Населення Чернігівської області 2013 : демографічний щорічник / [за ред. Т.В. Дусь]. – Чернігів : Головне управління статистики у Чернігівській області, 2014. – 147с.
4. Офіційна сторінка Всеукраїнського перепису населення. [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.ukrcensus.gov.ua.
5. Рязанцев С.В. Демографічний потенціал як основа розвитку системи вищої освіти: навч. посіб. / Рязанцев С.В., Айдрус І.А., Письменна Е.В. – М. : РУДН, 2008. – 258 с.

Список используемых источников:

1. Главное управление статистики в Черниговской области. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/>.
2. Заславская Т.И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе / Т.И. Заславская // Общественные науки и современность. – 2005. – № 4. – С. 13–25.
3. Население Черниговской области 2013 : демографический ежегодник / [за ред. Т.В. Дусь]. – Чернигов : Главное управление статистики в Черниговской области, 2014. – 147с.
4. Официальная страница Всеукраинской переписи населения. [Электронный ресурс]: Режим доступа: www.ukrcensus.gov.ua.
5. Рязанцев С.В. Демографический потенциал как основа развития системы высшего образования Учеб. пособие / Рязанцев С.В., Айдрус И.А., Письменная Е.В. – М. : РУДН, 2008. – 258 с.

References:

1. Department of Statistics in Chernihiv region [Electronic resource]: Access: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/>.

2. Zaslavska T.I. The human potential in the modern transformation process / T.I. Zaslavska // Social Sciences and the Present. - 2005. - № 4. - P. 13-25.
3. The Population of Chernihiv region in 2013: Demographic Yearbook / [ed. T.V. Dus]. - Chernihiv: Department of Statistics in Chernihiv region, 2014. – 147 p.
4. Official website of the General Ukrainian Population Censuses. [Electronic resource]: Access: www.ukrcensus.gov.ua.
5. Ryazantsev S.V. Demographic potential as a basis for the development of system of higher education: tutorial / Ryazantsev S.V., Aydrus I.A., Pysmenna E.V. - Moscow: Russian University of Peoples' Friendship, 2008. - 258 p.

УДК: 911.3

Бульба Юлія Михайлівна

Ніжинський державний університет імені Миколи
Гоголя, м. Ніжин, Україна, e-
mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ В ОБЛАСНОМУ РЕГІОНІ: ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мета: стаття присвячена просторово-часовому аналізу прямих іноземних інвестицій обласного регіону на прикладі Чернігівської області.

Методика: для дослідження географії прямих іноземних інвестицій Чернігівщини було здійснено кілька кроків: збір статистичної інформації, визначення розподілу прямих іноземних інвестицій за країнами-інвесторами та видами економічної діяльності, аналіз динаміки надходження прямих іноземних інвестицій за період з 1995 до 2014 року.

Результати: встановлено, що в Чернігівській області спостерігається значна нерівномірність розподілу інвестицій як між окремими економічними секторами, територіальними утвореннями, так і обсягами надходження від різних країн інвесторів. Найбільшими країнами-інвесторами є Німеччина, Польща, Кіпр. На території області є території, де відсутні прямі іноземні інвестиції.

Наукова новизна: було виявлено особливості розподілу прямих іноземних інвестицій за економічними секторами та адміністративними районами Чернігівщини.

Практична значимість: досліджено відмінності у залученні прямих іноземних інвестицій у райони й міста Чернігівщини, що дозволило показати рівень їх інвестиційної активності та можливі шляхи її посилення.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, країни-інвестори, Чернігівська область.

УДК: 911.3

Бульба Юлия Михайловна

Нежинский государственный университет имени
Николая Гоголя, г. Нежин, Украина,
e-mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru

ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В ОБЛАСТНОМ РЕГИОНЕ: ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ АНАЛИЗ НА ПРИМЕРЕ ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Цель: статья посвящена пространственно-временному анализу прямых иностранных инвестиций областного региона на примере Черниговской области.

Методика: для исследования географии прямых иностранных инвестиций Черниговщины было осуществлено несколько шагов: сбор статистической информации, определения распределения прямых иностранных инвестиций по странам-инвесторам и видам экономической деятельности, анализ динамики поступления прямых иностранных инвестиций за период с 1995 по 2014 года.

Результаты: установлено, что в Черниговской области наблюдается значительная неравномерность распределения инвестиций как между отдельными экономическими секторами, территориальными образованиями, так и объемами поступления от различных стран инвесторов. Крупнейшими странами-инвесторами являются ФРГ, Польша, Кипр. На территории области есть территории, где отсутствуют прямые иностранные инвестиции.

Научная новизна: было обнаружено особенности распределения прямых иностранных инвестиций по экономическим секторам и административных районах Черниговщины.

Практическая значимость: исследованы различия в привлечении прямых иностранных инвестиций в районы и города Черниговщины, что позволило показать уровень их инвестиционной активности и возможные пути ее усиления.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, страны-инвесторы, Черниговская область.

УДК: 911.3

BulbaYuliyaMykhailivna

Mykola Gogol State University of Nizhyn, Nizhyn, Ukraine,
e-mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru

DIRECT FOREIGN INVESTMENTS IN THE OBLAST REGION: SPACE-TIME ANALYSIS FOR THE CHERNIHIV REGION

Goal: The article is devoted on space-time analysis of foreign direct investments in the oblast region as an example of Chernihiv region.

Methodology: several steps have been taken in order to determine foreign direct investment of Chernigiv region: collection of statistical information, determine the distribution of foreign direct investment by investor-countries and economic activities, analysis of changes in foreign direct investment during the period from 1995 to 2014.

Results: revealed that in the Chernihiv region there is a significant disparity in the distribution of investments as between different economic sectors, territorial units and amounts of income from various investors. The largest investor countries are Germany, Poland, Cyprus. In the region is a territory where there are no foreign direct investment.

Scientific novelty: it was founded the peculiarities of distribution in foreign direct investment on economic sectors and administrative districts of Chernigov region.

The practical significance: investigated the differences in attracting foreign direct investment in districts and cities of Chernihiv regions, which allowed to show the level of their investment activity and possible ways of strengthening.

Keywords: foreign direct investment, investor countries, Chernihiv region.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української економіки визначений прагненням реалізувати та забезпечити сталі економічне зростання за рахунок модернізації та структурної перебудови економіки. Важливим напрямком пошуків економічного розвитку є залучення іноземних інвестицій. Активізація інвестиційних процесів є одним з найбільш вагомих механізмів соціально-економічних перетворень не лише всієї країни, а й окремих регіонів. Інвестиціям належить важлива роль у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку регіонів. Однак, питанню вивчення інвестиційних процесів окремих регіонів, приділяється менше уваги, хоч відслідкування динаміки та особливостей географічного розподілу інвестицій не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти інвестиційної діяльності досліджуються як вченими економістами, так і суспільними географами. Їхні теоретичні доробки присвячені, зокрема, аналізу процесу інвестування та формуванню пріоритетних напрямків руху капіталів. Вчені

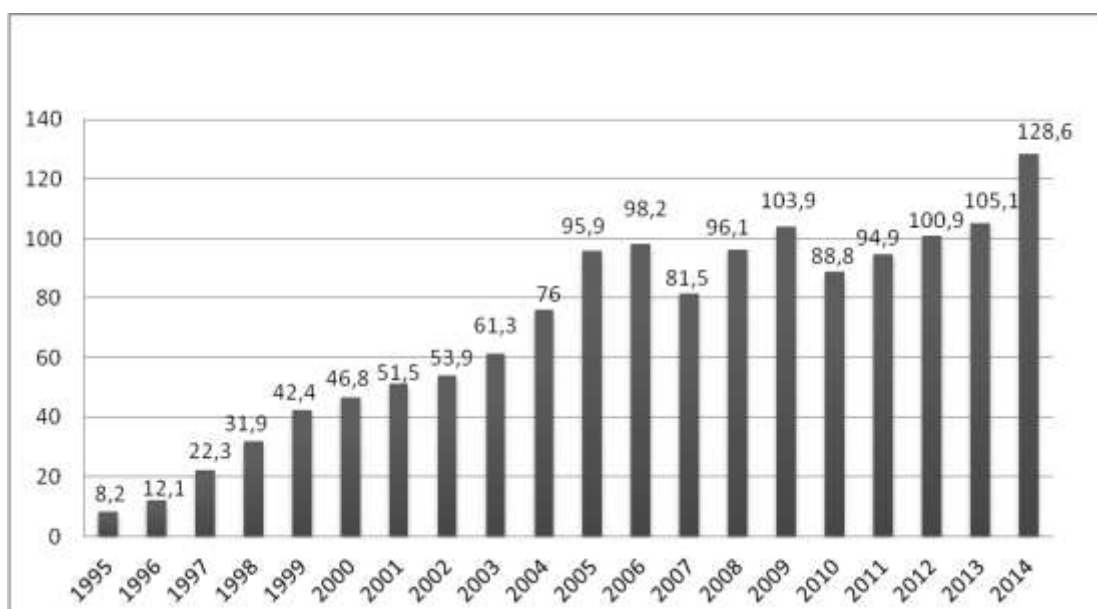
досліджують інвестиційні процеси в Україні, можливості зростання її економічного потенціалу за рахунок залучення закордонних фінансових ресурсів, посилення привабливості регіонів для надходження прямих іноземних інвестицій. Багато робіт, що присвячені інвестиційній діяльності, належать вченим-економістам, менше – економіко-географам. Серед українських вчених-географів слід зазначити О. О. Куліка, Ю. Д. Качаєва та В. Д. Олійника, Г. Є. Дудкіну, що вивчали основні теоретичні та методичні положення суспільно-географічного дослідження територіальної організації інвестиційної діяльності [5; 7; 8]. Обґрунтуванням та розробкою стратегії інвестиційної діяльності займаються великі наукові колективи, серед яких слід назвати Київський міжнародний інститут соціології й Інститут економічних досліджень та політичних консультацій [10].

Формулювання цілей статті. Головним завданням даного дослідження є вивчення динаміки залучення іноземних інвестицій та їх просторового і галузевого розподілу в Чернігівській області.

Виклад основного матеріалу. Складні умови здійснення структурної перебудови економіки України спонукають суб'єктів господарської діяльності до пошуку додаткових засобів залучення капіталу, які дали б змогу удосконалити роботу по створенню сучасного обладнання та устаткування, впровадити новітні технології, залучити сучасні системи управління виробництвом та налагодити випуск конкурентоспроможної продукції. Орієнтація тільки на внутрішні інвестиційні ресурси призводить до досить тривалого періоду реформування економіки як країни в цілому, так і окремих регіонів. Своєрідним каталізатором розвитку інвестиційного процесу, економічного зростання може стати більш активне залучення іноземних інвестицій. Важливим напрямком зовнішньо-економічної діяльності обласних регіонів України, у тому числі й Чернігівщини, є пошук потенційних закордонних інвесторів, поліпшення інвестиційної привабливості, розробка і пропозиція перспективних проєктів.

Інвестиційне співробітництво – невід'ємна частина економічних відносин, значимість яких для Чернігівської області є дуже важливою. Робота, що була розпочата у напрямку залучення іноземних інвестицій відразу після отримання Україною незалежності, принесла певні результати (рис. 1). За період 1994 – 2014 рр. в Чернігівську область були залучені іноземні інвестиції на суму 128,6 млн доларів США, що складало 0,2% від загальноукраїнського обсягу надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (табл.1). Це дозволило Чернігівщині посісти за даними показниками 25 місце серед обласних регіонів України, залишивши позаду лише Чернівецьку (0,1%) та Тернопільську (0,1%) області [3, с. 63].

Водночас Чернігівщина посідає третє місце серед областей України за площею, займаючи 5,3% території України. Відносний показник за чисельністю населення складає 2,4%, а за валовим регіональним продуктом – 1,6%. Лише ці показники свідчать про недостатнє використання інвестиційного потенціалу Чернігівщини.

Розроблено автором згідно з даними Головного управління статистики у Чернігівській області [1]

Рис. 1. Географія прямих іноземних інвестицій в Чернігівську область з наростаючим підсумком з початку інвестування, млн доларів США

Таблиця 1

Обсяг прямих іноземних інвестицій (на початок року)

Роки	Прямі іноземні інвестиції в Україну, млн доларів США	Прямі іноземні інвестиції в Чернігівську область, млн доларів США	Частка іноземних інвестицій в Чернігівську область від загального обсягу в Україні, %
1995	483,5	8,2	1,70
1996	896,9	12,1	1,30
1997	1438,2	22,3	1,50
1998	2063,6	31,9	1,50
1999	2810,7	42,4	1,50
2000	3281,8	46,8	1,40
2001	3875,0	51,5	1,30
2002	4555,3	53,9	1,20
2003	5471,8	61,3	1,10
2004	6794,4	76,0	1,10
2005	9047,0	95,9	1,06
2006	16890,0	98,2	0,60
2007	21607,3	81,5	0,40
2008	29542,7	96,1	0,30
2009	35616,4	103,9	0,30
2010	40053,0	88,8	0,22
2011	44806,0	94,9	0,22
2012	50333,9	100,9	0,20
2013	55296,8	105,1	0,20
2014	58156,9	128,6	0,20

Складено автором згідно з даними Державної служби статистики України та Головного управління статистики в Чернігівській області [1; 9].

Чернігівська область має цілу низку переваг, що мали б сприяти надходженню інвестицій. Серед яких слід назвати зручне географічне положення; розвинену транспортну інфраструктуру, наявність міжнародних залізничних та автомобільних шляхів; розвідані поклади корисних копалин (нафта, газ, торф, крейда, пісок, бішофіт); значні природні, історико-культурні, рекреаційні ресурси; сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування сільськогосподарських культур та розвитку тваринництва, а також науковий потенціал та низьку вартість робочої сили [4].

Аналіз географії надходжень прямих іноземних інвестицій показує, що найбільшими зарубіжними інвесторами в Чернігівську область є Німеччина, з якої надійшло 42,5 млн доларів, Польща (19,2 млн доларів), Кіпр (9,9 млн доларів), Беліз (3,7 млн доларів), Віргінські острови (4,4 млн доларів) та Італія (2,1 млн доларів) (рис. 2). На зазначені країни припадає 78% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в область.

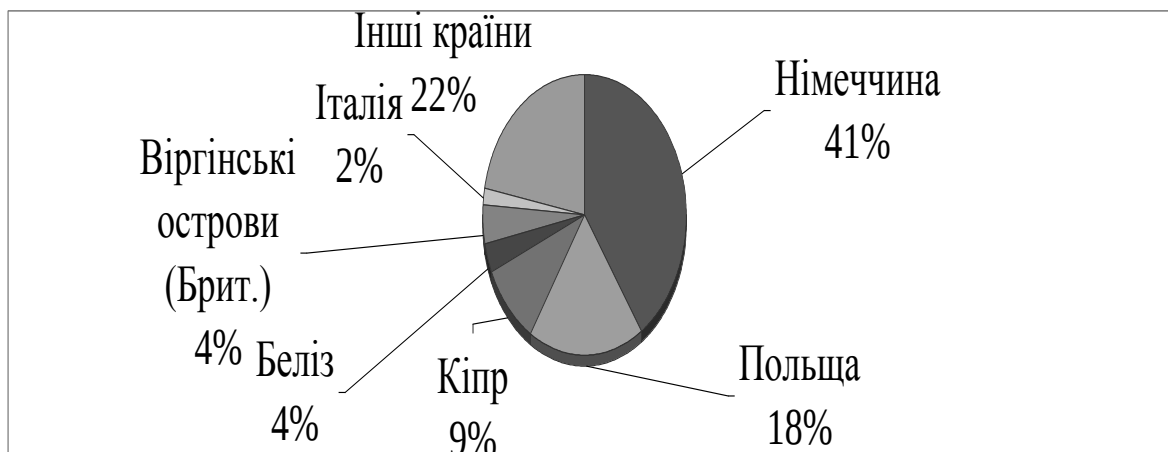

Рис. 2. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Чернігівську область за країнами-інвесторами на 01.10.2014 року, %, Розроблено автором згідно з даними[2]

Галузевий (секторальний) аналіз розподілу ПІІ показує, що найбільший потік інвестицій спрямовується у промисловість – 86,6 млн доларів або 71% від загального обсягу (рис.3). У сільське господарство Чернігівщини надійшло 7,91 млн доларів, що становить 7% всіх іноземних інвестицій. Значне зростання інвестиційних надходжень до сільськогосподарського виробництва очікується з реалізацією спільного україно-китайського агропромислового проекту, рішення про яке ухвалене у вересні 2014 р. Обсяг очікуваних інвестицій на суму 58 млн доларів може суттєво змінити секторальний розподіл залучених коштів у Чернігівську область [6]. Заплановані інвестиційні надходження – найбільша аграрна інвестиція з Китаю за всі роки незалежності України. В проекті передбачається 4 етапи: будівництво агрофірми з вирощування зернових культур та кормових трав (17,5 млн доларів США), створення чотирьох

комплексів для вирощування великої рогатої худоби на 5 тисяч голів (25 млн доларів США), розширення та реконструкція свинокомплексу потужністю 50 тисяч голів на рік (12,5 млн доларів США), тепличного комплексу для вирощування овочів площею 12 га з блоком для їх переробки (2,5 млн доларів США)[6]. Проте, станом на листопад 2015 року розрекламована на всю країну угода про інвестування Китаєм у сільське господарство Корюківського району – 58 мільйонів доларів – «заморожена».

У третинному секторі економіки найбільше інвестицій залучено до оптової та роздрібної торгівлі (6,5 млн доларів або 5%) та в організації, що здійснюють операції з нерухомим майном (2,9 млн доларів або 2% всіх іноземних інвестицій) (рис 3).

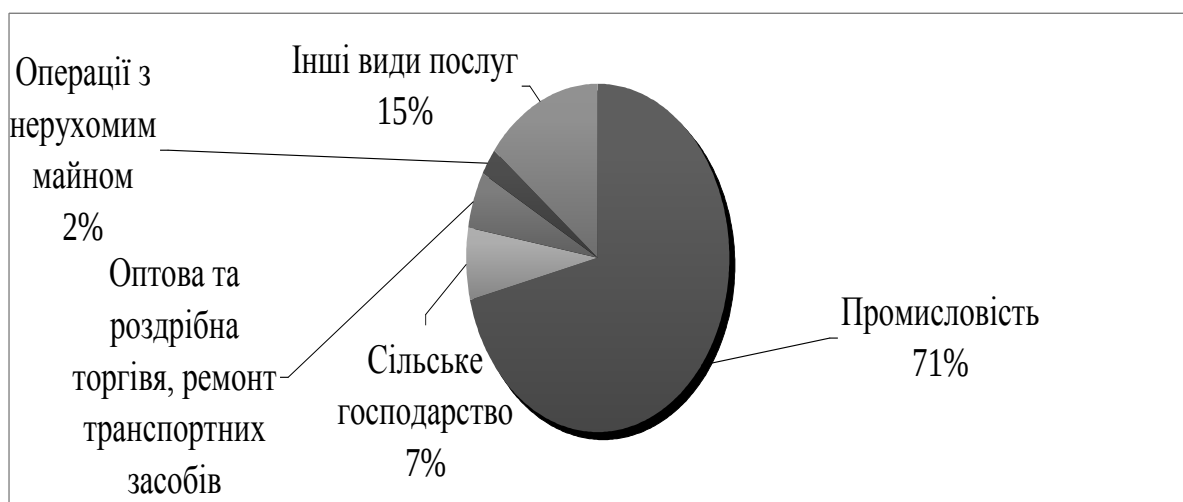

Рис. 3. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Чернігівську область за видами економічної діяльності на початок 2014 року, %. Розроблено автором згідно з даними [11]

Станом на кінець 2014 р. на Чернігівщині були присутні такі компанії, як «САН ІнБев Україна» (Бельгія), яка модернізувала пивкомбінат «Десна» (Чернігів) і запровадила високі технології випуску продукції у пивоварній промисловості, «British American Tobacco Plc» (Велика Британія), яка заснувала одне з найбільш високотехнологічних виробництв на українському ринку на базі Прилуцької тютюнової фабрики, компанія «Fornetti» (Угорщина), що у 2005 р. збудувала завод по виробництву напівфабрикатів хлібобулочних виробів (смт Козелець). «Мейн Пак» (Велика Британія) налагодила виробництво миючих засобів для особистої гігієни (м. Чернігів). «TELE-FONIKA Kable» (Польща) ввела в експлуатацію потужності по випуску кабельно-провідникової продукції (м. Чернігів). «Новофіл» (Італія) у 2004 р. створила підприємство з прядіння натуральних шовкових, штучних та синтетичних волокон (м. Чернігів). «Клайпедос Картонас» (Литва) відкрила підприємство «Мена Пак» з виробництва гофрокартонної тари. «Malteurop Group» (Франція)

реконструйовала солодове виробництво «Десна», що дозволило відкрити солодовий завод (м. Чернігів) (табл. 2) [4].

Таблиця 2

Інвестиційні проекти на території Чернігівської області

<i>Коротка характеристика</i>	<i>Ініціатор проекту</i>	<i>Характеристика ініціатора</i>
У 1996 р. Чернігівський пивкомбінат «Десна» увійшов до складу підприємств компанії «САН ІнБев Україна». Запроваджено високі технології випуску продукції у пивоварній промисловості (модернізація обладнання, збудовано очисні споруди).	ПАТ «САН ІнБев Україна» (Anheuser-BuschInBev, Бельгія)	«САН ІнБев Україна» – лідер українського пивного ринку, що представляє найдавніші традиції пивоваріння, успадковані від Anheuser-BuschInBev.
У 1993 році компанія «British American Tobacco Plc» на базі Прилуцької тютюнової фабрики заснувала одне з найбільш високотехнологічних виробництв на українському тютюновому ринку.	«British American Tobacco Plc» (Велика Британія)	«Бритіш Американ Табакко Україна» вже понад 20 років успішно працює на українському ринку. Компанія має широкий асортимент сигарет – понад 10 марок, серед них Kent, Vogue, LuckyStrikePall, MallCapri, «Прилуки особливі» «Козак».
У 2005р. угорською фірмою «Fornetti» у смт Козелець збудовано завод по виробництву напівфабрикатів хлібобулочних виробів.	«Fornetti» (Угорщина та Велика Британія)	Компанія «Fornetti» була заснована в 1997 році в Угорщині і в даний момент активно працює на ринках 26 країн світу.
У 2004 році польською компанією «Plast Box S. A.» відкрито завод по випуску пластмас у м. Чернігів	«PlastBoxS. A.» (Польща)	«PlastBoxS.A.» є однією з найсучасніших компаній в Європі, що спеціалізується на проектуванні, конструюванні та виробництві пластмасових упаковок.
У 2007 р. було введено в експлуатацію потужності по випуску кабельно-провідникової продукції ТОВ «ТФ Кабель Україна» у місті Чернігів	TELE-FONIKA Kable (Польща)	TELE-FONIKA Kable посідає третє місце серед виробників кабелю і дротів в Європі, в основі яких лежать Польські активи.
У 2004 році створено підприємство з прядіння натуральних шовкових, штучних та синтетичних волокон ТОВ «Новофіл» у місті Чернігів	ТОВ «Новофіл» (Італія)	ТОВ «Новофіл» – єдиний виробник в Україні оплетеної еластичної нитки, створене у 2004 році за рахунок

		інвестицій іноземного капіталу.
У 2006 році компанією АТ «Клайпедос Картонас» відкрито підприємство ПАТ «Мена Пак» з виробництва гофрокартонної тари у м. Мена	«Клайпедос Картонас» (Литва)	Підприємство щороку розширює свою діяльність і займає лідируючу позицію в паперовій промисловості Балтійського регіону.
З 2007 року створене ТОВ «ІМК» - індустріальна молочна компанія у Чернігівському р-ні, с. Шишинівка,	«Індустріальна молочна компанія» (Кіпр)	«Індустріальна молочна компанія» (ІМК) входить в 10-ку найбільших виробників молока в Україні
З 2004 року реконструйоване солодове виробництво «Malteurop Group» і солодовий завод у м. Чернігові	ТОВ «Східноукраїнська компанія «Malteurop Group» (Франція)»	ТОВ «Східноукраїнська компанія «Малтюрор» – провідний світовий виробник солоду.

Укладено автором згідно з даними[4].

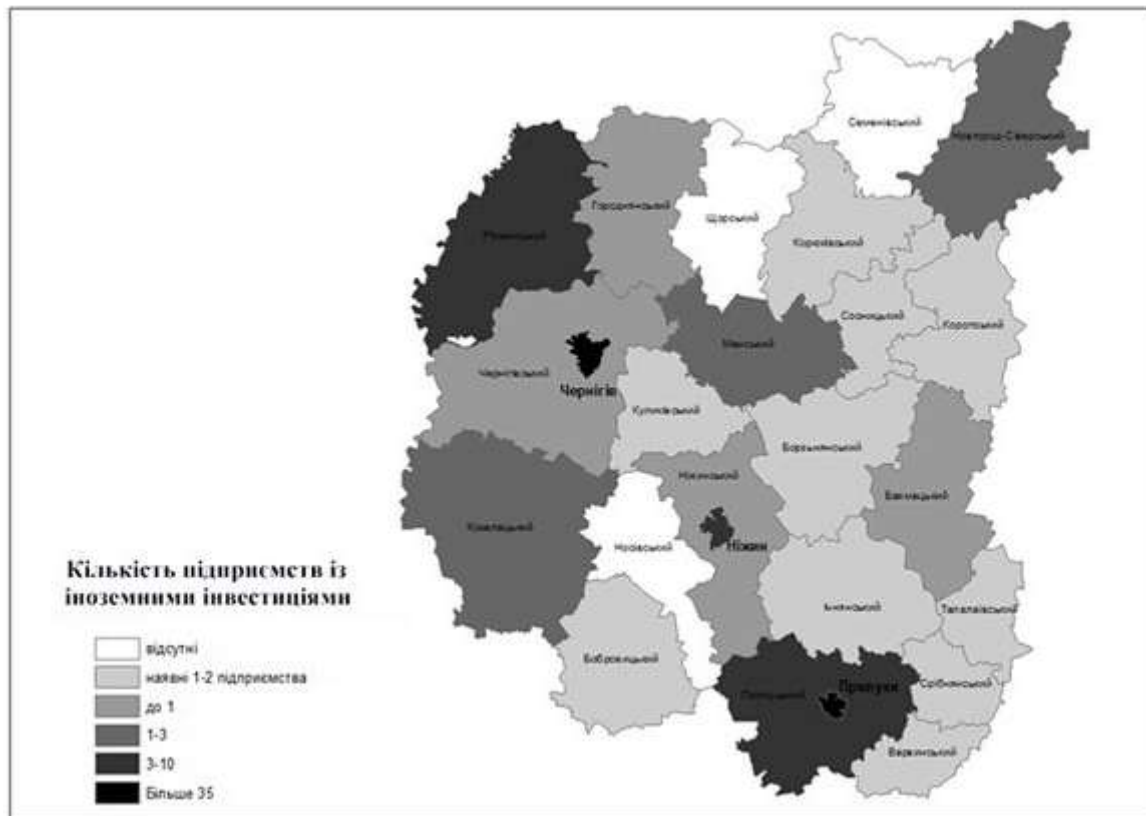

Рис. 4. Підприємства із залученими іноземними інвестиціями в розрізі районів та міст обласного значення Чернігівської області

У географічному розподілі ПП у межах області спостерігається високий рівень територіальної концентрації. Безперечними лідерами є Чернігів та Прилуки, де закумульовано 24 і 35 % ПП. Серед районів області лідирують Прилуцький, Ріпкинський, Менський та Козелецький райони. У

Носівському, Семенівському та Щорському районах підприємства з прямими іноземними інвестиціями відсутні (рис.4). Іноземні інвестори вкладають кошти в райони та адміністративні центри з розвиненими соціально-економічними показниками, з провідними промисловими та сільськогосподарськими комплексами. Така інвестиційна політика не сприяє рівномірному розподілу по районах Чернігівської області, а лише веде до подальшого розриву у рівні соціально- економічного розвитку

Іноземні інвестиції є джерелом коштів, необхідних для модернізації та розвитку економіки. Вони сприяють залученню нових виробничих технологій, а також технологій ринкової поведінки. Очевидно є невідповідність обсягу ПІІ, що надійшли до Чернігівської області потребам її економічного розвитку. Для того, щоб іноземні інвестори йшли на вкладання коштів, необхідні дуже серйозні зміни, а основний акцент в інвестиційній стратегії варто поставити на розвиток тих сфер виробництва, які сприятимуть зростанню економіки області. Чернігівщина повинна застосувати весь комплекс заходів, спрямованих на забезпечення якісних змін у залученні іноземного капіталу.

Висновки. Обсяг залучених за роки незалежності ПІІ дозволи Чернігівщині посісти 25 місце серед областей України, що не відповідає її природно-ресурсному і людському потенціалу. Найбільшими країнами-інвесторами є Німеччина, Польща та Кіпр. Перспективним сектором економіки, в який слід залучати іноземні інвестиції виступає сільське господарство, а саме через зручне географічне положення, сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування сільськогосподарських культур та розвитку тваринництва. Характерною є значна нерівномірність розподілу інвестицій у межах області, що суттєво впливає на соціально-економічний розвиток. На території області є райони де відсутні ПІІ, тому необхідна виважена науково обгрунтована стратегія розвитку цих районів з метою залучення коштів.

Список використаних джерел:

1. Головне управління статистики у Чернігівській області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/zovn/ZD9.htm>
2. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності. Статистичний збірник Державна служба статистики України. – Чернігів, 2013. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://chernigivstat.gov.ua/statdani/zovn/ZD5_09.htm
3. Інвестиційний атлас України. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. – Київ, 2014 – С. 63.
4. Інвестиційний паспорт Чернігівської області 2013, Держінвестпроект [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/chernigiv_dlya_saytu_1.pdf
5. Качаєв Ю. Д. Суспільно-географічні дослідження інвестиційної діяльності: становлення та сучасний стан // Український географічний журнал – 2010. – № 4. – с. 37 – 43.
6. Китайські гроші «накривають» Чернігівщину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://m.gorod.cn.ua/news_58805.html

7. Кулік О.О. Іноземні інвестиції в економіку України / О.О.Кулік // Укр. геогр.журнал. – 2000. - №1. – С.9 – 15
8. Олійник В. Інвестиційно-інноваційна діяльність в регіонах України та показники її активності й інтенсивності / В. Олійник, О. Топчієв // Часопис соціально-економічної географії : міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – Вип. 4 (1).– С. 95–101.
9. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_2014_1.pdf
11. Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2020 року. Соціально-економічний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/12/docs/ANALIZ_ok_51.pdf

Список использованных источников:

1. Главное управление статистики в Черниговской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/zovn/ZD9.htm>
2. Инвестиции внешнеэкономической деятельности. Статистический сборник Государственная служба статистики Украины. – Чернигов, 2013. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://chernigivstat.gov.ua/statdani/zovn/ZD5_09.htm
3. Инвестиционный атлас Украины. Государственное агентство по инвестициям и управлению национальными проектами Украины. – Киев, 2014. – с. 63.
4. Инвестиционный паспорт Черниговской области 2013, Держинвестпроект [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/chernigiv_dlya_saytu_1.pdf
5. Качаев Ю. Д. Общественно-географические исследования инвестиционной деятельности: становление и современное состояние // Украинская географический журнал – 2010 – №4. – с. 37 – 43.
6. Китайские деньги «накрывают» Черниговщину [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://m.gorod.cn.ua/news_58805.html
7. Кулик А.А. Иностранные инвестиции в экономику Украины / О.О.Кулик // Укр. геогр. журнал. – 2000. – №1 – с.9 – 15.
8. Олейник В. Инвестиционно-инновационная деятельность в регионах Украины и показатели ее активности и интенсивности / В. Олейник, А. Топчиев // Журнал социально-экономической географии: междурегионами. сб. наук. работ. – Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. – Вып. 4 (1). – с. 95 – 101.
9. Официальный сайт государственной службы статистики Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Рейтинг инвестиционной привлекательности регионов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_2014_1.pdf
11. Стратегии устойчивого развития Черниговской области на период до 2020 года. Социально-экономический анализ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/12/docs/ANALIZ_ok_51.pdf

References:

1. Department of Statistics in Chernihiv region [electronicresource]. Access: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/zovn/ZD9.htm>

2. Investments of foreign trade. Statistical Yearbook State Statistics Service of Ukraine. – Chernigov, 2013. – [electronic resource]. Access: http://chernigivstat.gov.ua/statdani/zovn/ZD5_09.htm
3. Investment Atlas of Ukraine. State Agency for Investment and National Projects of Ukraine. – Kyiv, 2014 – P. 63.
4. Investment passport Chernihiv region 2013 Agency [electronic resource]. Access: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/chernigiv_dlya_saytu_1.pdf
5. Kachayev Y. D Socio-geographical research investment, and the current state of becoming // Ukrainian Geographical Journal – 2010. – № 4. – P. 37 – 43.
6. Chinese money "cover" Chernihiv [electronic resource]. – Access: http://m.gorod.cn.ua/news_58805.html
7. O.O Kulik Foreign investment in Ukraine / O.O.Kulik // Ukr. Geography. Magazine. – 2000. – №1. – P.9 – 15
8. V. Oliynyk Investment and Innovation in the regions of Ukraine and performance of its activity and intensity / V. Oleinik, O.A Topchieva // Journal socio-economic geography: mizhrehion. Coll. Science. works. – Kharkiv Karazin Kharkiv National University Karazin, 2008. – Vol. 4 (1). – P. 95 – 101.
9. The official website State Statistics Service of Ukraine [electronic resource] – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Rating of investment attractiveness of regions [electronic resource]. – Access mode: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_2014_1.pdf
11. Sustainable Development Strategy Chernihiv region until 2020. Socio-economic analysis [electronic resource]. – Access: http://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/12/docs/ANALIZ_ok_51.pdf

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 91:504(075.8)

Гавриленко Олена Петрівна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail:
olena.geo@gmail.com

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

Мета. Нераціональна територіальна організація господарства в Україні потребує всебічного аналізу негативного впливу різних видів природокористування на природне середовище з подальшим обґрунтуванням шляхів розв'язання проблем. Екологізація географії має на меті дослідження взаємозв'язків у екогеосистемах та інтегрування здобутих знань у практику територіального планування і менеджменту.

Методика. Методи досліджень базуються на системному аналізі та загальних принципах об'єктивності, причинності, актуалізму і еволюційності. Найбільш уживаним і універсальним є системний метод, оскільки екогеографічні дослідження за своєю сутністю є комплексними. Методологічну основу екогеографії становлять польові, описові, стаціонарні й напівстаціонарні методи, а також картографування, моделювання, аерокосмічні й геоінформаційні методи, моніторинг стану природного середовища тощо.

Результати. Екогеографія покликана обґрунтувати шляхи розв'язання екологічних проблем глобального, регіонального і локального рівнів на основі застосування теоретичних концепцій та дослідницьких методів географічної науки. Загальний алгоритм екогеографічних досліджень спрямований на досягнення головної мети – науково обґрунтованої оптимізації екогеосистем. Повноцінне екогеографічне дослідження містить етапи, орієнтовані на вивчення суспільних потреб і на контроль за практичним упровадженням результатів. Конструктивний характер екогеографічних досліджень підтверджується практичною значимістю їхніх результатів.

Наукова новизна. Чітко визначені об'єкт і предмет дослідження екогеографії. Наведений загальний алгоритм екогеографічних досліджень, а також їхня методологічна база.

Практична значимість. Практичне упровадження результатів екогеографічних досліджень передбачає оперативне управління екогеосистемами і вчасне попередження про відхилення від заданих параметрів. Дослідження взаємозв'язків у екогеосистемах має бути спрямоване передусім на інтегрування здобутих знань у практику територіального планування і менеджменту. Окремі завдання охоплюють вузлу проблематику і стосуються різних сфер життєдіяльності суспільства – промисловості, сільського господарства, містобудування, лісового менеджменту тощо.

Ключові слова: природокористування, екогеографія, екогеосистема, географічне середовище, оптимізація екогеосистем, екологізація географії.

УДК 91:504(075.8)

Гавриленко Елена Петровна,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев,
Украина, e-mail: olena.geo@gmail.com

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ, ПРАКТИКА

Цель. Нерациональная территориальная организация хозяйства в Украине требует всестороннего анализа негативного влияния разных видов природопользования на природную среду с последующим обоснованием путей разрешения проблем. Целью экологизации географии является исследование взаимосвязей в экогеосистемах и интеграция полученных знаний в практику территориального планирования и менеджмента.

Методика. Методы исследований базируются на системном анализе и общих принципах объективности, причинности, актуализма и эволюционизма. Наиболее применимый и универсальный – системный метод, поскольку экогеографические исследования по сути являются комплексными. Методологическую основу экогеографии составляют полевые, описательные, стационарные и полустационарные методы, а также картографирование, моделирование, аэрокосмические и геоинформационные методы, мониторинг состояния природной среды и др.

Результаты. Экогеография призвана обосновать пути разрешения экологических проблем глобального, регионального и локального уровней на основе применения теоретических концепций и методов исследования географической науки. Общий алгоритм экогеографических исследований направлен на достижение главной цели – научно обоснованной оптимизации экогеосистем. Полноценное экогеографическое исследование содержит этапы, ориентированные на изучение общественных потребностей и на контроль над практическим использованием результатов.

Научная новизна. Четко определены объект и предмет исследований экогеографии. Представлен общий алгоритм экогеографических исследований, а также их методологическая база.

Практическое значение. Практическое применение результатов экогеографических исследований предусматривает оперативное управление экогеосистемами и своевременное предупреждение об отклонениях от заданных параметров. Исследование взаимосвязей в экогеосистемах должно быть направлено, прежде всего, на интегрирование полученных знаний в практику территориального планирования и менеджмента. Отдельные задачи охватывают более узкую проблематику и касаются разных сфер жизнедеятельности общества – промышленности, сельского хозяйства, градостроительства, лесного менеджмента и др.

Ключевые слова: природопользование, экогеография, экогеосистема, географическая среда, оптимизация экогеосистем, экологизация географии.

UDC 91:504(075.8)

Gavrylenko Olena Petrivna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

Kyiv Taras Shevchenko National University,
Kyiv, Ukraine, e-mail: olena.geo@gmail.com

REGIONAL ECOGEOGRAPHY: THEORY, METHODOLOGY, PRACTICE

Purpose. Irrational territorial organization of the domestic economy in Ukraine requires a comprehensive analysis of the devastating environmental impact caused by various types of nature using followed by further substantiation of problem-solving ways. Geography ecologization aims to research the interrelation in ecoecosystems and integrate acquired knowledge into practice of territorial planning and management.

Methods. Research methods are based on systematic analysis and general principles of objectivity, causality, actualism and evolutionary. The most frequently-used and versatile method is systematic because eco-geographical research is inherently complex. Ecogeography

methodological basis consists of field, descriptive, stationary and semi-stationary methods, as well as mapping, modeling, aerospace and GIS methods, natural environment monitoring etc.

Results. Ecogeography is designed to justify solutions to global, regional and local environmental problems through the application of theoretical concepts and research methods of geography. General algorithm of eco-geographical research aims to achieve the main goal – science-based ecogeosystems optimization. A meaningful eco-geographical research consists of the steps focused on the social needs research and control of practical results implementation. Practical significance of the eco-geographical studies substantiates their constructive nature.

Scientific novelty. Eco-geographical research object and subject are clearly defined. General algorithm and methodological framework of eco-geographical study are presented.

Practical significance. Practical implementation of eco-geographical research results provides operative ecogeosystems management and well-timed warning about deviations from the defined parameters. Ecogeosystems interrelations research should be primarily focused on the integration of acquired knowledge into practice of territorial planning and management. Particular tasks cover narrower issues and deal with different sectors of society – industry, agriculture, urban planning, forestry management and more.

Keywords: nature using, ecogeography, geographical environment, ecogeosystems optimization, ecologization of geography.

Постановка проблеми. Нині екологічний підхід застосовується для розв'язання комплексу проблем щодо взаємодії людини і навколишнього середовища, включаючи економічні, правові, технологічні, етичні та інші аспекти. При цьому екологія сприймається не лише як наука, але й як ідеологія, що пронизує усі сфери людської діяльності й спрямована на унеможливлення порушення природної рівноваги і відповідно – умов життєдіяльності суспільства. Застосування екологічного підходу до географічних досліджень передбачає вирішення низки актуальних завдань: вивчення і оцінка просторово-часових закономірностей взаємодії природи і суспільства, дослідження мінливості й стійкості геосистем відносно зовнішніх збурень, обґрунтування раціональної організації території в умовах значних антропогенних навантажень, розроблення принципів управління природно-технічними геосистемами на основі прогнозу їхніх майбутніх змін внаслідок реалізації господарських проектів.

Екологічний підхід необхідний географам передусім для успішної оптимізації географічного середовища. Географія традиційно прив'язана до просторової диференціації території, що надає їй суттєвих переваг над іншими науками у розв'язанні конкретних екологічних проблем. Перевагою є також те, що географічний погляд на природу як на середовище мешкання живих організмів ширший, ніж екологічний. Реалізуються ці переваги поєднанням географії та екології у межах екогеографії, тобто застосування екологічного підходу до географічних досліджень, а не навпаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна спрямованість географічних досліджень відчутно проявилася у другій половині 1980-х рр., коли була визнана екологічна парадигма в географії [2]. Спільним предметом екологічних і географічних досліджень дослідники визначають

стан навколишнього середовища і пов'язані з ним екологічні ситуації [4]. Зокрема, у праці Ф.М. Мількова предметом екогеографічних досліджень визначені комфортність географічного середовища і оптимізація ландшафту [5].

У праці А.Г. Ісаченко аргументується некоректність змісту терміну «геоекологія», оскільки дослідження антропогенних впливів на ландшафти повністю належать до компетенції географа [3]. Про необхідність комплексного дослідження екологічного стану інтегральних геосистем йдеться у праці [6]. М.Д. Гродзинський наголошує, що екогеографічний підхід, перейнявши від географії територіальність, а від екології – концепцію сукцесії і моноцентризм моделі екосистеми, все ж таки має свої власні ознаки [1]. Публікацій, які тією чи іншою мірою стосуються екогеографії, останнім часом з'явилося чимало. Однак далеко не всі вони вирізняються високим науковим рівнем, а для деяких притаманні вузька специфічна направленість чи локальний характер розглянутих проблем.

Постановка завдання. Нині немає ніяких сумнівів у тому, що загальною тенденцією розвитку різних галузей науки стала їхня екологізація, а здорова конкуренція за лідерство у створенні фундаменту для розв'язання екологічних проблем тільки сприяє прогресивному розвитку науки. Якщо йдеться про екологізацію географії у контексті загальної тенденції всіх наук, то очевидно, результатом є розділ географічної науки, який вивчає географічне середовище з метою розв'язання екологічних проблем – екогеографія. Тобто будь-яка екологічна проблема неминуче прив'язується до ландшафтної структури території, а об'єктами оптимізації стають екогеосистеми.

Метою нашого дослідження є розкриття змістовної сутності науки екогеографії – її головних завдань, об'єкта і предмета досліджень, методики і методології, а також практичної значимості результатів дослідження.

Основний матеріал дослідження. Процес реального зближення географії та екології був розпочатий В.В. Докучаєвим, коли він поставив перед наукою завдання вивчення взаємозв'язків живої та мертвої природи, а також природи і людини. Новий напрям на стику географії та екології, названий К. Троллем екологією ландшафту, почав формуватися наприкінці 30-х років ХХ ст. Екологізація географії обумовлена численними точками дотику, які здавна існують між географією і екологією. Однак географи першими звернули увагу на негативні наслідки втручання людини у природні процеси – їм належать перші спроби створити наукові основи конструктивного розв'язання проблем, які нині називаються екологічними.

Цілком логічно, що екологічний підхід може і повинен бути надбанням різних наук. Проте найбільші перспективи щодо розробки загальних принципів оптимізації природно-суспільної взаємодії має географія, озброєна екологічним підходом. Передбачене К. Троллем «злиття» географії та екології у єдину науку – «ecosciense» [7] – нині відбувається у межах екогеографії, де на теоретичній базі

ландшафтознавства вирішуються завдання екологічної оптимізації природного середовища.

Спробуємо визначитися з об'єктом і предметом досліджень. Якщо об'єктом дослідження загальної екології є екосистеми, а фізичної географії і ландшафтознавства – геосистеми, логічно припустити, що об'єктом дослідження екогеографії є їхнє певне поєднання – екогеосистеми (ЕГС). Ці складні територіальні просторово-часові утворення перебувають під прямим чи опосередкованим впливом людини і складаються з трьох взаємопов'язаних блоків (підсистем) – природи, господарства і населення. Підсистеми ЕГС об'єднуються людиною в інтересах виконання тих чи інших соціально-економічних функцій. Залежно від цих завдань, технічна підсистема служить своєрідним механізмом, що дозволяє суспільству, з одного боку, пристосовуватися до властивостей природного середовища, а з іншого – пристосовувати природу до задоволення потреб суспільства. Підхід до ЕГС як до об'єктів науково обґрунтованої оптимізації базується на тому, що природне середовище є не простим механічним набором різних умов і ресурсів, а організованою цілісністю, яка складається з підпорядкованих екогеосистем різних ієрархічних рівнів.

Щодо предмету дослідження екології, то ним передусім є взаємозв'язки в екосистемах, які формують їхню структуру і визначають функціонування. При цьому екологів найбільше цікавлять зв'язки, спрямовані на живі компоненти – біоту. В географії, на відміну від екології, провідне місце посідають взаємодії рівноправних компонентів геосистем, що надає їй суттєвих переваг у аналізі екологічних проблем. Якщо поєднати обидва підходи, отримаємо предмет дослідження екогеографії – взаємозв'язки складної сукупності екологічних факторів у екогеосистемах різних ієрархічних рівнів, відповідно до їхньої просторової диференціації та інтеграції.

Виходячи з цього, екогеографію можна визначити як розділ географічної науки, що вивчає географічне середовище з метою розв'язання екологічних проблем глобального, регіонального і локального рівнів на основі застосування теоретичних концепцій та дослідницьких методів географії. При цьому екогеографічні дослідження за своїм змістом є географічними, а за кінцевою метою – екологічними. Географічному середовищу притаманні дві найважливіші властивості, особливо цінні для аналізу екологічних проблем. По-перше, географічне середовище є природним оточенням всього людства з усіма змінами, які внесла у нього людська діяльність. По-друге, географічне середовище просторово співпадає з географічною оболонкою (епігеосферою), структурні блоки якої є конкретними регіональними і локальними осередками середовища мешкання людини [4]. Екогеографічні дослідження мають спиратися на фундаментальні закономірності будови, функціонування, динаміки і розвитку ЕГС усіх рівнів. Отже, будь-яка екологічна проблема неминуче прив'язується до ландшафтної структури географічної оболонки.

Загальний алгоритм екогеографічних досліджень складається з трьох частин: теоретичної (фундаментальної), регіонального еколого-географічного аналізу стану ЕГС конкретних територій і прикладної (конструктивної) – розробки географічних основ екологічної оптимізації природного середовища. Для досягнення своєї головної мети – оптимізації ЕГС – екогеографія використовує весь арсенал методів природничих наук і ландшафтознавства – польових і камеральних, традиційних і новітніх, загальнонаукових і специфічних. Оптимізація ЕГС має плануватися з урахуванням закономірностей їхнього метаболізму і головних факторів, що забезпечують їхню динамічну рівновагу (гомеостаз). Тільки таким чином екогеосистемна концепція забезпечує гармонійне поєднання двох наукових підходів – географічного і екологічного.

Серед традиційних загальнонаукових методів у екогеографії передусім застосовуються спостереження (у польових дослідженнях), описовий і експериментальний методи, аналіз і синтез, порівняння та аналогія, узагальнення і абстрагування, моделювання і прогнозування. Методи досліджень базуються на системному аналізі та загальних принципах об'єктивності, причинності, актуалізму і еволюційності. Найбільш уживаним і універсальним є системний метод, оскільки екогеографічні дослідження за своєю сутністю є комплексними. Методологічну основу становлять польові, описові, стаціонарні й напівстаціонарні методи, а також картографування, геоекологічне моделювання, аерокосмічні й геоінформаційні методи, моніторинг стану природного середовища тощо. Перевагою польових досліджень є їхня детальність та конкретність, можливість надання фактичного матеріалу для розроблення і складання оригінальних екогеографічних карт, а також встановлення залежності між просторовою неоднорідністю природно-ресурсного потенціалу території та провідними видами природокористування.

Картографічний метод дає змогу фіксувати результати спостережень за допомогою систем позначок у легенді карти, де природні об'єкти класифікуються за різними ознаками і критеріями. Наприклад, якщо екогеографічні дослідження проводяться для проектно-планувальних цілей, вони спрямовуються передусім на створення прототипу планувальної території з удосконаленою структурою природокористування. Найкращий результат досягається шляхом інтерпретації результатів досліджень у вигляді серії взаємозалежних прикладних карт, складених на основі ландшафтно-карти і схеми ландшафтного районування. При цьому масштаб і обсяг необхідної інформації відповідають стадії проектування. Кожна зі складених карт має поетапно включатися у процес проектування. Перехід від загальнонаукової ландшафтно-карти до серії прикладних карт послідовно підвищує її інформативність залежно від цілей та виду регіонального проектування.

Щодо інших методів, у екогеографії широко застосовуються різноманітні *класифікації*, серед яких описові, сутнісні, комплексні. Описові класифікації переважно використовуються на початкових стадіях дослідження для попередньої систематизації об'єктів чи явищ, коли вони групуються за будь-якою характерною ознакою. Основою сутнісних (типологічних) класифікацій є фактори, які закономірно визначають зв'язок форм досліджуваних об'єктів. Ці зв'язки є діагностичними ознаками кожного класу окремо, а їхня сукупність – діагностичною ознакою всієї системи класів. Якщо в описових класифікаціях переважає індуктивний підхід (від окремого до загального), то у типологічних – дедуктивний (від загального до окремого).

Комплексні класифікації реально використовують одну головну ознаку, а інші з нею узгоджуються; класифікувати можна будь-які географічні об'єкти, часто за допомогою математико-статистичних методів. Класифікація ЕГС за сукупністю природних і антропогенних чинників їхнього формування по суті є структурно-функціональною, оскільки відображає функціональну роль ЕГС у структурі природокористування. Основою такої класифікації є інтегральний функціонально-генетичний принцип, а динамічність функціональних властивостей ЕГС передбачає періодичне коригування класифікації.

Одним з методів екогеографічного аналізу і синтезу є *районування* – виділення територіальних структур, які характеризуються цілісністю і єдністю певних показників. Екогеографічне районування здійснюється шляхом визначення інтегрального показника на основі комплексної оцінки галузевих карт. Структурні підрозділи районування можуть виділятися за різними ознаками, і тому єдиного універсального районування не існує. Районувати можна будь-які об'єкти, у розміщенні яких спостерігаються закономірні регіональні відмінності, у т. ч. окремі компоненти ландшафту або галузі господарства.

Оцінювальні методи досліджень в екогеографії застосовуються насамперед з метою оцінки ступеня придатності властивостей ЕГС або їхніх окремих компонентів для конкретного виду природокористування. Така оцінка здійснюється за схемою «вплив – зміни – наслідки», тобто спочатку вивчається вплив діяльності людини на природне середовище, потім оцінюються зміни ЕГС під впливом цієї діяльності, після цього досліджуються існуючі й прогнозуються майбутні наслідки цих змін для населення чи господарства. Процес оцінювання починається з визначення основних функціональних параметрів ЕГС; потім обираються найсприятливіші з них для виконання тієї чи іншої функції; на завершення розробляються рекомендації з їхнього раціонального освоєння та оптимізації. Результатом проведених досліджень стає оцінна карта, на якій ЕГС групуються за ступенем сприятливості для різних видів природокористування. Оцінка може проводитися шляхом порівняння з еталоном (нормативні індекси, експертні оцінки), відносного порівняння (ранжування явищ і процесів), вартісних підходів тощо.

В екогеографії широко застосовується *прогнозування* з метою виявлення вторинних впливів і можливих довготривалих змін природного середовища, а також запобігання руйнівним природним процесам, які посилюються технічними засобами. Методи прогнозування зводяться передусім до екстраполяції, моделювання та експертизи. Прогнозні дослідження мають також за мету надання інформації про терміни незворотного виснаження природних ресурсів, про можливі зміни їхніх функцій у разі розміщення тих чи інших господарських об'єктів. При цьому необхідно визначити не просто вплив об'єкта на природу, але й ті функції середовища, які від цього впливу порушуються. Прогноз або підтверджує, або спростовує необхідність, можливість та доцільність розміщення на території господарських об'єктів.

Оптимальна логічна схема процесу прогнозування може бути такою: спочатку визначається об'єкт прогнозування та досліджується історія його розвитку; після цього аналізується вплив зовнішнього середовища на об'єкт прогнозування; потім обираються методи прогнозування і розробляється власне прогноз. Завершальними етапами дослідження мають бути оцінка достовірності прогнозу і прийняття практичних рішень на основі прогнозової інформації.

Рис. 1. Загальні етапи екогеографічних досліджень

Повноцінне екогеографічне дослідження має містити етапи, орієнтовані як на вивчення суспільних потреб, так і на контроль за практичним упровадженням результатів та їхньою подальшою підтримкою. Якщо взяти за основу модель процесу екологічного

планування ландшафту, то можна окреслити послідовність такого дослідження (рис.). Спочатку визначається суспільна проблема, яку можуть розв'язати результати дослідження. Після цього формулюються цілі – на підставі окресленої проблеми визначається мета і завдання дослідження, а також методи, які будуть у ньому задіяні.

Потім здійснюється власне дослідження, тобто інвентаризація і оцінка обраних типів екогеосистем, прогнозування їхніх змін та ймовірних наслідків. Після розробки рекомендацій щодо оптимізації ЕГС планується упровадження результатів дослідження. Заключним етапом має бути контроль за процесом практичного упровадження результатів, що передбачає оперативне управління ЕГС і вчасне попередження про відхилення від заданих параметрів. Головним при цьому є обґрунтоване забезпечення управлінських операцій з оптимальним співвідношенням їхніх «жорстких» і «м'яких» форм. Конструктивний характер екогеографічних досліджень підтверджується практичною значимістю їхніх результатів – з одного боку, вони обґрунтовують негативні наслідки техногенних змін природного середовища для суспільства, а з іншого – пропонують конкретні шляхи подолання чи усунення можливих кризових ситуацій.

Висновки і перспективи досліджень. Регіональні екогеографічні дослідження передбачають всебічний аналіз негативного впливу різних видів природокористування – промислового, аграрного, рекреаційного тощо – на природне середовище з подальшим обґрунтуванням шляхів розв'язання проблем. Це особливо актуально для нераціонально організованої структури природокористування в Україні, що є наслідком домінування сировинних галузей, ресурсо- та енергоємних технологій. Пошук оптимального режиму функціонування ЕГС переслідує двояку мету: з одного боку, відтворення і поліпшення природних властивостей ландшафтів; з іншого – обмеження і запобігання негативним процесам, здатним викликати небажані наслідки. Оскільки знайти один оптимальний режим функціонування для будь-якої ЕГС практично неможливо, важливо передбачити найкращий з усіх можливих режимів для конкретних ЕГС. Щоб стати оптимальними, ці режими мають коригуватися відповідно до неповторності природних ландшафтів та різної значимості їхніх компонентів. Важливою сферою практичного застосування результатів екогеографічних досліджень є обґрунтування проектів природокористування шляхом створення оптимальної структурно-функціональної організації території, основаної на результатах ландшафтного аналізу, функціональної типології та оцінки ЕГС, їхньої класифікації залежно від можливості виконання різних соціально-економічних функцій. Перспективними є розроблення і наступне упровадження алгоритмізованих схем екогеографічних досліджень, особливо для проектно-планувальних цілей. Вони мають базуватися на результатах польових, стаціонарних і експериментальних досліджень усіх процесів, що нині відбуваються у природному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології: підручник / М.Д. Гродзинський. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
2. Жекулин В.С. Экологическая парадигма в географии и задачи Географического общества СССР / В.С. Жекулин, С.Б. Лавров, Б.С. Хорев // Изв. Всесоюзн. геогр. общества. – 1987. – Т. 119. – Вып. 6. – С. 504-511.
3. Исаченко А.Г. Экологизированная география от Геродота до наших дней / А.Г. Исаченко // Известия РГО. – 1994. – Т. 126. – Вып. 2. – С. 26-34.
4. Исаченко А.Г. Введение в экологическую географию: учеб. пособие / А.Г. Исаченко. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 192 с.
5. Мильков Ф.Н. Геоэкология и экогеография: их содержание и перспективы развития / Ф.Н. Мильков // Известия РАН. – Серия география. – 1997. – № 3. – С. 31-39.
6. Пащенко В.М. Основні поняття і проблеми еколого-географічних досліджень / В.М. Пащенко // Український географічний журнал. – 1994. – № 4. – С. 8-16.
7. Тролль К. Ландшафтная экология (геоэкология) и биогеоценология. Терминологическое исследование / К. Тролль // Изв. АН СССР. Серия геогр. – 1972. – № 3. – С. 114-120.

Список использованных источников:

1. Гродзинский М.Д. Основы ландшафтной экологии: учебник / М.Д. Гродзинский. – К.: Лыбедь, 1993. – 224 с.
2. Жекулин В.С. Экологическая парадигма в географии и задачи Географического общества СССР / В.С. Жекулин, С.Б. Лавров, Б.С. Хорев // Изв. Всесоюзн. геогр. общества. – 1987. – Т. 119. – Вып. 6. – С. 504-511.
3. Исаченко А.Г. Экологизированная география от Геродота до наших дней / А.Г. Исаченко // Известия РГО. – 1994. – Т. 126. – Вып. 2. – С. 26-34.
4. Исаченко А.Г. Введение в экологическую географию: учеб. пособие / А.Г. Исаченко. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 192 с.
5. Мильков Ф.Н. Геоэкология и экогеография: их содержание и перспективы развития / Ф.Н. Мильков // Известия РАН. – Серия география. – 1997. – № 3. – С. 31-39.
6. Пащенко В.М. Основные понятия и проблемы эколого-географических исследований / В.М. Пащенко // Украинский географический журнал. – 1994. – № 4. – С. 8-16.
7. Тролль К. Ландшафтная экология (геоэкология) и биогеоценология. Терминологическое исследование / К. Тролль // Изв. АН СССР. Серия геогр. – 1972. – № 3. – С. 114-120.

References:

1. Grodzinsky M.D. Basics of Landscape Ecology: textbook / M.D. Grodzinsky. – K.: Lybid, 1993. – 224 p.
2. Zhekulin V.S. The ecological paradigm in geography and USSR Geographical Society objectives / V.S. Zhekulin, S.B. Lavrov, B.S. Horev // Reports of the All-Union Geographical Society. – 1987. – T. 119. – Publ. 6. – P. 504-511.
3. Isachenko A.G. Ecologized geography from Herodotus to the present day / A.G. Isachenko // Reports of the All-Union Geographical Society. – 1994. – T. 126. – Publ. 2. – P. 26-34.
4. Isachenko A.G. Introduction to environmental geography: textbook / A.G. Isachenko. – St. Petersburg: Publishing St. Petersburg University, 2003. – 192 p.
5. Milkov F.N. Geoecology and eco-geography: their content and development prospects / F.N. Milkov // Reports of RAS. – Series geography. – 1997. – № 3. – P. 31-39.
6. Pashchenko V.M. Basic concepts and problems of ecological and geographical research / V.M. Pashchenko // Ukrainian Geographical Journal. – 1994. – № 4. – P. 8-16.
7. Troll C. Landscape Ecology (Geoecology) and Biogeocenology. Terminological research / Troll C. // Reports of the USSR Academy of sciences. Series geography. – 1972. – № 3. – P. 114-120.

УДК 581.526.42

Кілінська Клавдія Йосифівна,
доктор географічних наук, професор
Андрусяк Наталя Степанівна,
кандидат біологічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна
Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail:
n_andrusyak@ukr.net

БУКОВИНСЬКІ ЛІСИ І СМУГАРСЬКІ ВОДОСПАДИ: РЕАЛІЇ СУЧАСНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Мета: проаналізувати сучасні реалії використання лісових масивів та Смугарських водоспадів в рекреації та туризмі.

Методика: для проведення досліджень використовували методи ретроспективного, просторового аналізу та методи фізико-географічних польових досліджень.

Практичне значення: полягає у використанні узагальнених ретроспективних та сучасних аспектів залуяення лісових масивів та Смугарських водоспадів для прогнозування їх використання в рекреації та туризмі.

Результати: проаналізовано сучасний стан використання лісових ресурсів та Смугарських водоспадів.

Наукова новизна: теоретичне обґрунтування сучасного стану лісокористування, аналіз причин та наслідків господарського лісокористування. Наведено можливості використання лісових масивів та водоспадів у рекреації та туризмі.

Ключові слова: Буковинські Карпати, Смугарські водоспади, лісові ресурси, рекреаційне використання.

УДК 581.526.42

Кишинская Клавдия Иосифовна,
доктор географических наук, профессор
Андрусяк Наталья Степановна,
кандидат биологических наук

Черновицкий национальный университет имени
Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина
Черновицкий национальный университет имени
Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, e-
mail: n_andrusyak@ukr.net

БУКОВИНСКИЕ ЛЕСА И СМУГАРСКИЕ ВОДОПАДЫ: РЕАЛИИ СОВРЕМЕННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Цель: проанализировать современные реалии использования лесных массивов и Смугарских водопадов в рекреации и туризме.

Методика: для проведения исследований использовали методы ретроспективного, пространственного анализа и методы физико-географических полевых исследований.

Практическое значение: состоит в использовании обобщенных ретроспективных и современных аспектов использования лесных массивов и Смугарских водопадов для прогнозирования их использования в рекреации и туризме.

Результаты: проанализированы современное состояние использования лесных ресурсов и Смугарских водопадов.

Научная новизна: теоретическое обоснование современного состояния лесопользования, анализ причин и последствий хозяйственного лесопользования.

Приведены возможности использования лесных массивов и водопадов в рекреации и туризме.

Ключевые слова: Буковинские Карпаты, Смугарські водопади, лесные ресурсы, рекреационное использование.

УДК 581.526.42

Kilinska Claudia Yosypivna,
Doctor of Geography Sciences, Professor
Andrusyak Natalya Stepanivna,
Candidate of Biology Sciences

Yuriy Fedkovich Chernivtsi national
University, Chernivtsi, Ukraine
Yuriy Fedkovich Chernivtsi national
University, Chernivtsi, Ukraine, e-mail:
n_andrusyak@ukr.net

BUKOVINIAN FORESTS AND SMUHARSKI WATERFALLS: THE REALITY OF CONTEMPORARY NATURE

Objective: to analyze current realities and use of forests Smuharskyh waterfalls in recreation and tourism.

Methodology: to conduct research used retrospective methods, spatial analysis methods and physiographic field research.

Practical value: is the use of generalized retrospective and contemporary aspects use of forests and waterfalls Smuharskyh for predicting their use in recreation and tourism.

Results: the current state of forest resources and Smuharsky waterfalls.

Scientific novelty: a theoretical study of the current state of forest management, analysis of the causes and consequences of economic forest. An possibilities of using forests and waterfalls in the recreation and tourism.

Keywords: Bukovina Carpathians, Smuharski waterfalls, forests, recreational use.

Постановка проблеми. Питання раціонального використання природних ресурсів уже багато десятиліть є актуальним для вітчизняних науковців. Особливо проводяться дослідження зі збереження природної рівноваги, сприятливого екологічного стану, збільшення природоохоронних територій – еталонів первісної природи, охорони і раціонального використання природних умов і природних ресурсів, тощо. Однак в останні часи більшість проведених фундаментальних і прикладних досліджень не мають практичної реалізації через сформоване сьогодні в суспільстві утилітарне ставлення до природних ресурсів. Тому, не залишається нічого іншого, крім того, щоб ще раз, засобами публікації наукової статті, звернути увагу на існуючі регіональні і локальні проблеми процесів природокористування. Бодай і при мінімальному позитивному результаті будемо раді, що долучилися до складних існуючих ситуацій в нашому регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує вивчення питань з позиції господарського їх використання [1, 4, 5]. Розгляд питань про ліс – як основний район розвитку рекреації і туризму знаходиться на початковому етапі. Виходячи із сформованої ситуації пропонуємо розглянути лісові ресурси, лісове господарювання та використання лісових масивів у різних

сферах господарювання з позицій сучасних природних, ретроспективно-сьогоденних господарських і екологічних реалій.

Постановка завдання. У Чернівецької області лісові масиви займають 260 тис. га (майже 30 % загальної площі області). Ліси області виконують водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні та інші екологічні функції. Однією з найголовніших в регіоні є рекреаційно-туристична функція лісів, сутність якої укладається у тому, що мальовничість буковинських лісів приваблює туристів та рекреантів до цього регіону. Однак сьогодні тут існує протилежна рекреаційному природокористуванню ситуація. Інтенсивне (масове) лісове використання головних і побічних продуктів лісу призвело до складної екологічної ситуації, що пов'язана з масовою вирубкою лісів, формуванням „лисих” гірських схилів, розвитку ерозійно-зсувних процесів, тощо. Проблема (як на нашу думку) обумовлена різними чинниками та обставинами, однак, при активізації діяльності місцевого самоврядування, знятті регламентованих преференцій владних структур, стан лісових ресурсів суттєво може покращитися. У даному випадку нами зроблена спроба виявлення та інформування загалу щодо сучасного стану лісових ресурсів їх використання і формування катастрофічних процесів, що виявилися на території Буковинських Карпат.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивна господарська діяльність людини призвела до зміни довкілля. Так, для території Передкарпатської височини площа лісів з XIV по XX ст. зменшилася з 93,0 до 2,3 тис. км², що сприяло активному формуванню територій, уражених зсувами (загальна площа зсувонебезпечних територій – 900 км²). З 1947 по 1993 рр. в Українських Карпатах вирубано більше 170 млн.м³ деревини на площі в 2680 км². Це викликало 10–15-ти кратне збільшення поверхневого стоку, інтенсифікувало розвиток зсувно-обвальних процесів, зокрема, ерозії, яка з однаковою інтенсивністю проявляється як в гірській так і передгірській територіях.

Повоєнне відновлення лісового господарства (зростання міських ландшафтів, прокладка магістралей, будівництво водосховищ) позначилося зменшенням площі лісів. Молоді лісові масиви займали площу 11 % і не компенсували процеси їх зведення. Такий стан ускладнював реорганізацію лісового господарства та розвиток лісової промисловості. Тому в другій половині XX ст. велику роль відіграє побічне користування лісом, що мало більше практичне значення ніж пряме лісокористування. Прибуток від лісу визначався прибутком від випасу худоби, бджільництва, мисливства. Сформований „погляд” на деревину, яка перетворюється на товар, заставляє структурні владні підрозділи експортувати її до Європи. Відбуваються процеси формування дрібноконтурності лісових масивів.

Лісові ландшафти прийнято вважати за природні екологічно чисті резервати навколишнього природного середовища (НПС). Розміщуючись на шляху міграції забруднюючих речовин вони слугують природними бар'єрами-акумуляторами шкідливих речовин, уповільнювачами міграції у глибокі шари ґрунту, стають джерелом підвищеної радіоактивної небезпеки

як для населення, що проживає в лісовій місцевості, так і для споживачів лісової продукції за межами зони забруднення.

У 80-90-х рр. минулого століття для території Українських Карпат (Чернівецької області в т. ч.) зароджується процес зменшення площ висадки і посіву лісу, що обумовлено низкою чинників, серед яких важливими є брак матеріального фінансування, малі площі лісорозсадників, інтенсивне лісокористування, в тому числі і незапланована (браконьєрська) рубка стиглих видів порід. Однак прикордонне географічне положення та екологічні засади природокористування „зберегли” найдавніші карпатські лісові масиви, в межах котрих зосереджено більше 20 % лісового фонду України та 50 % стиглих і перестійних насаджень. Основними видами порід є дуб, бук, граб, ялина, модрина, смерека, береза, сосна, вільха та ін.

У 2005-2008 рр., супротив інтенсивному лісовому природокористуванню, лісові площі, за допомогою стабілізаційних і природоохоронних методів ведення лісового господарства, збільшуються при тому, що за останні 25 років динаміка посадки і посіву лісу незначна. Позитивний кінцевий результат цього процесу, як зазначали лісівники, реально міг би проявитися через 50-60 років.

За показниками різноманітності видового складу на території Чернівецької області виділяються Вижницький, Глибоцький, Сторожинецький і Заставнівський райони. Герцаївський, Кіцманський та інші райони області характеризуються бідною лісовою різноманітністю. Спостерігаються процеси перетворення корінних площ букових лісів на буково-дубові, буково-дубові з домішками грабу. Основними причинами зміни лісових ландшафтів є природні, господарські та інтегровані (природно-господарські) процеси, які в одночасному прояві підштовхують до катастрофічних наслідків.

Природна зміна лісових ландшафтів відбувається під впливом метеорологічних, біотичних та інших чинників компонентної структури НПС. Їх прояв і вплив залежить від площинного та просторового розміщення лісових масивів. Гірські лісові природно-господарські ландшафти займають схилі території, поширені у низькогір'ї, середньогір'ї та високогір'ї: в Буковинських Карпатах більшу частину території – 54,8 % складає низькогір'я (500–900 м). На середньогір'я (900–1500 м) припадає 43 % площі, високогір'я (вище 1500 м) – 0,2 % території. Днища долин (300–500 м) займають 2 % площі території. Гірський рельєф визначає потенційну можливість розвитку водних ерозійних процесів. Тому з метою їх попередження в букових і ялицевих насадженнях запроектовані поступові рубки та скорочення лісозаготівлі на площах, що є потенційно ерозійно небезпечними. Неприятливі кліматичні явища та процеси (ранні осінні та пізні весняні приморозки, вітровали та ін.) впливають на ріст лісових насаджень (табл. 1). За таких кліматичних умов на території можуть зростати смерека, ялиця, бук, що підтверджує наявність цих насаджень І-го і вищих бонітетів. Зливовий характер опадів і різке танення снігу на гірських річках призводять до формування повеней, які підмивають береги, змивають

верхній родючий шар ґрунту, стимулюють до виникнення зсувів. Основними ґрунотвірними породами є елювій-делювій карпатського флішу (93 %), елювій-делювій пісковиків (6 %), сучасні елювіальні відклади (1 %).

Таблиця 1
Кліматичні умови лісових ландшафтів Буковинських Карпат

<i>Метеорологічні характеристики</i>	<i>Одиниця виміру</i>	<i>Показники</i>	<i>Дата</i>
<i>Температура повітря:</i>			
• Середньорічна	⁰ С	+4,5	–
• Абсолютна максимальна	⁰ С	+34,0	03.08
• Абсолютна мінімальна	⁰ С	–25,6	02.02
Кількість опадів за рік	мм	829	–
Тривалість вегетаційного періоду	дні	185	–
Останні заморозки навесні	–	–	31.05
Перші заморозки восени	–	–	15.09
Середня дата замерзання річок	–	–	24.12
Середня дата початку паводка	–	–	27.03
<i>Сніговий покрив:</i>			
• Час виникнення	–	–	25.11
• Час сходження у лісі	–	–	01.04
<i>Напрямок переважаючих вітрів за порами року:</i>			
• Зима	румб	Пд.сх.	–
• Весна	румб	Пн. зах.	–
• Літо	румб	Пн. зах.	–
• Осінь	румб	Пд. сх.	–
<i>Середня швидкість переважаючих вітрів за порами року:</i>			
• Зима	м/сек.	1,3	–
• Весна	м/сек.	1,4	–
• Літо	м/сек.	1,2	–
• Осінь	м/сек.	1,1	–
Відносна вологість повітря	%	80	–

Основними типами ґрунтів є гірські підзолисті, бурі гірські лісові та дернові, дерново-буроземні, дерново-підзолисті глеєві, сірі лісові, опідзолені, чорноземні, лучні, болотні. За тисячоліття господарювання ґрунтовий покрив зазнав багатьох змін, передусім завдяки широкому розвитку орного землеробства і перерозподілу лісових угідь. Щорічно з одного гектара землі втрачається близько 22 тонн ґрунту, що рівноцінно втратам 0,6 тонн гумусу і 40 % врожаю. Особливо важливе значення лісу укладено в попередженні ерозії ґрунтів і вищої її форми – селевих потоків. Процеси використання лісових ресурсів призводять до зменшення їх площі, формування бідних на видову різноманітність лісових масивів (монокультурні масиви із

нехарактерною для гірського рельєфу кореневою системою), винищення побічних лісових ресурсів. Динамічні процеси проявляються у зміні меж лісових масивів: ліс відступає на 100-200 м в гори. Суттєвим впливом є стихійна рубка, вивіз деревини, яка для гірського населення залишається єдиним джерелом матеріального достатку. Лісові ландшафти характеризуються великою природно-господарською різноманітністю. В їх межах функціонують сільськогосподарські, водні, поселенські, дорожні та інші види ландшафтів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл загальної площі лісового фонду за категоріями земель в Буковинських Карпатах

№ n/n	Категорія земель	Площа	
		га	%
1.	Площа земель лісового фонду	41275	100
2.	Лісові землі, всього	39952	96,8
2.1.	Землі вкриті лісовою рослинністю	36677	88,9
2.2.	Незамкнуті лісові культури	2211	5,4
2.3.	Лісові розсадники, плантації	8	0,02
2.4.	Невкриті лісовою рослинністю землі, разом	361	0,9
2.4.1.	з них:		
2.4.2.	рідколісся	—	—
2.4.3.	згарища, загиблі насадження	25	0,1
2.4.5.	зруби	529	1,3
2.5.	галявини, пустирі	191	0,5
3.	Лісові шляхи, просіки, протипожежні розриви	311	0,8
3.1.	Нелісові землі, всього	1323	3,2
3.1.1.	Сільськогосподарські угіддя, разом	137	0,3
3.1.2.	рілля	10	0,02
3.1.3.	сіножаті	601	1,5
3.1.4.	пасовища	363	0,9
3.2.	багаторічні насадження	2	—
3.3.	Води	185	0,4
3.4.	Болота	—	—
3.5.	Поселення	104	0,3
3.6.	Дороги	6	0,01
3.7.	Інші нелісові землі	52	0,1

Головним лісовим підприємством в Буковинських Карпатах є Путильський держлісгосп, до складу якого входять дев'ять лісництв (табл. 3).

У лісових господарствах Буковинських Карпат переважають ліси I групи, що сприяє збереженню, відновленню та покращенню природних і порушених екосистем і збалансованому використанню природних ресурсів (табл. 4).

Інтегрована природно-господарська зміна лісових ландшафтів проявляється під впливом природних процесів і господарської діяльності людини у вигляді лісових пожеж, вітровалів, зсувів, інших процесів. Діяльність людини спрямована на вирощування високопродуктивних

насаджень із застосуванням якісних сіянів. Попри це вагома частина насаджень має низьку повноту, що зумовлено незадовільними санітарними умовами деревостанів. Низькоповнотні насадження гірше виконують захисні, водно регулюючі, санітарно-гігієнічні та інші функції. Тому важливо, щоб до часу головної рубки насадження перебували в оптимальних повнотах або близьких до них, тому що зниження повноти на одиницю в стиглих насадженнях призводить до втрати на 15-20 % їх запасу.

Таблиця 3

*Адміністративно-організаційна структура та загальна площа
Путильського держлісгоспу (за даними 2008 р.)*

<i>Назва лісництва</i>	<i>Територіально-адміністративний район</i>	<i>Загальна площа, га</i>
1. Усть-Путильське, Усть-Путила	Вижницький	1500
	Путильський	3876
<i>Разом</i>		5376
2. Путильське, смт. Путила	Путильський	3738
3. Сергіївське с. Сергії	Путильський	4180
4. Яблуницьке	Путильський	4974
5. Плосківське с. Плоска	Путильський	4234
6. Селятинське с. Селятин	Путильський	5380
7. Черемошське с. Нижній Ялівець	Путильський	4908
8. Шепітське с. Шепіт	Путильський	3786
9. Перкалабське	Путильський	4699
<i>Всього по держлісгоспу</i>	-	41275
<i>в т. ч. по територіально-адміністративних районах</i>	<i>Вижницький</i>	<i>1500</i>
	<i>Путильський</i>	<i>39775</i>

Характерною особливістю лісу є його здатність до самовідновлення, що знаходиться в прямій залежності від часу відновлення та породного складу лісу. Тривалість відновлення залежить від багатьох чинників, зокрема, від періодичності плодоношення насаджень. Найкраще приживається насіння високоякісних середніх за віком деревних порід.

На увагу заслуговує питання про лісові розсадники. Вони малі за площею, розташовуються на відкритих від деревного покриву територіях, що густо вкриті підлісковим ярусом. Сонячне тепло та опади у вітряну погоду не доходять до земної поверхні, тому за таких умов приживання насіння у ґрунті становить 60–80 %.

У загальних рисах вплив господарської діяльності на лісову різноманітність можна репрезентувати з позиції позитивної та негативної оцінки. Найважливішими *позитивними* аспектами оцінки є ведення лісового господарства згідно проектів лісовпорядкування. Це забезпечує безперервне користування лісом, виконання в повному обсязі рубок догляду за молодняками, висаджування насаджень цінних деревних порід, моніторинг лісових пожеж, створення нових лісових господарств, будівництво рекреаційно-архітектурних споруд. Серед *негативних* ознак оцінки

традиційними є незадовільне очищення лісосік від рубок, завищення, під час проведення інвентаризації, показників приживлюваності лісових культур, зменшення об'ємів побічного лісокористування, звітність про лісові культури, що не знаходяться на обліку в лісових господарствах, ін.

Таблиця 4

Групи та категорії захищеності лісів

Групи і категорії захищеності лісів	Площа				Зміни площі	
	Попереднього (1975р) лісовпорядкування		Сучасного (2005) лісовпорядкування		га	%
	га	%	га	%		
Ліси I групи						
Смуги лісів вздовж берегів річок, озер, водойм	1099	2,7	2982	7,2	+1883	171,3
Захисні смуги лісів вздовж автомобільних шляхів сполучення	350	0,8	356	0,9	+6	1,7
Лісопаркова частина лісів зеленої зони	110	0,3	110	0,3	0	0
Лісогосподарська частина лісів зеленої зони	445	1,1	441	1,1	−4	−0,9
Регіональні ландшафтні парки	–	0,0	4699	11,4	+4699	+100
Пам’ятки природи	65	0,2	261	0,6	+196	301,5
Ліси, наукового та історичного значення	–	0,0	346	0,8	346	+100
Всього	2036	4,9	9195	22,3	+7159	351,6
Ліси II групи						
	39271	95,1	32080	77,7	−7191	−18,3
Всього	41307	100	41275	100	−32	−0,1

В останні роки досить часто відбувається зміна породного складу лісових масивів. В зв'язку з цим особливо актуальним є вивчення питання розподілу вкритих лісовою рослинністю земель за переважаючими видами порід і віком. У гірських районах сформувалися лісові ареали порід-домінантів, що порушують природну видово-лісову різноманітність.

Низькі показники лісових площ – така реальна ситуація природно-господарської різноманітності лісових масивів. Основною причиною зменшення площі лісових масивів – наросування темпів заготівель лісу. Її вирішення за рахунок лісовідновлювальних робіт, створення нових лісових насаджень, зміни структури породного складу сьогодні слабо реалізується у лісових господарствах.

На території Чернівецької області ліси займають близько 25 % території області. За породним складом переважають хвойні насадження (ялина, ялиця), частка яких становить 49,5 %. Понад 46 % займають

твердолисті (бук, дуб) і лише 3,5 % м'яколисті насадження. Лісові масиви, що розташовані на висоті більше 1100 м над рівнем моря, виключені з експлуатації і переведені до складу лісів I групи (16,7 тис. га). Основну частину (62 %) складають ліси другої групи, які, поряд з екологічним, мають експлуатаційне значення, решта – ліси першої групи, які виконують водоохоронні, захисні, оздоровчі та рекреаційні функції. Частка обсягів лісозаготівель (в загальних обсягах продукції лісового господарства) становить 84,7 %. Основними виробниками лісопродукції є підприємства Сторожинецького, Вижницького, Путильського та Хотинського районів (81,8 % від загального обсягу). На початку 2000 років в області процеси відновлення лісів на землях лісового фонду щорічно збільшувалися на 5 %. У просторовому відношенні у напрямку з півночі на південь змінюється породний склад лісів. Основними видами лісів у передгірській частині області є дубово-букові, в гірській – букові, ялинові і смерекові ліси. Видовий склад цих лісів має високу цінність.

Основним заходом, що формує та зберігає лісові масиви і сприяє відновленню його породного складу є лісомеліоративне покращення, зокрема рубки догляду за лісом. Вони здійснюються в тих районах, де стихійно, під впливом вітру, відбувається перенесення насіння та приживання його в районах, де переважають різні за віком і породним складом дерева. Проводиться цей вид і у випадку високої зімкненості крон дерев. Санітарні заходи проводяться в осередках шкідників (гризуни хвої, листя) і хвороб лісу. Попри це загальний санітарний стан лісів є незадовільним, особливо в питанні очищення лісових масивів від побічних продуктів лісопиляння. Переважно на місці вирубки залишаються вітки і стовбури дерев, що не відповідають промислово-виробничим критеріям.

Усі види рубок (рубки головного користування, рубки пов'язані з веденням лісового господарства) привносять у господарський комплекс від 45 до 55 % заготовленої деревини, обсяг якої щорічно збільшується. У лісах (особливо I групи) рубки постійними та тимчасовими лісокористувачами зменшуються. З метою збереження лісових масивів проводиться посадка лісових культур, збільшується заготівля насіння деревних і чагарникових порід. Очищення лісу від захаращеності проводиться щорічно на площі від 4 до 30 тис. га, а лісовідновлювальні роботи збільшуються на 10–15 % порівняно з попередніми роками.

Ліс сьогодні є основним видом експорту. Обсяги експорту в Чернівецькій області складають 23 % лісової деревини, що оцінюється у 17,7 млн. дол. США. Це майже 24 % від загальної кількості експортного товару області. Деревина вивозиться до країн Європи та Азії (93,9 % від загального обсягу її експорту та вартістю у 16,7 млн. дол. США), до країн СНД (6,1 % та 1,1 млн. дол. США). Основними імпортерами деревини серед країн світу є Італія, Німеччина, Нідерланди, Ізраїль (21–10 % від загального обсягу її експорту). Суб'єкти підприємницької діяльності країн СНД щорічно одержують деревини на 1,1 млн. дол. США, що вдвічі більше, ніж у 2002 р. До Молдови, Білорусі, Вірменії експортовано 42,4 тис. т лісоматеріалів

розпилених на суму 10,4 млн. дол. США. До Німеччини, Ізраїлю, Італії поступає 10-24 % від загального обсягу експорту деревини, відвантажується лісоматеріалів необроблених 22,9 тис. т на суму 1,3 млн. дол. США. Угорщина, Румунія, Туреччина одержують від 12 до 44 % її деревини. Крім того, Чернівецька область щорічно експортує різні вироби з дерева, столярські та теслярські будівельні деталі, частка яких у загальному обсязі експорту становить 33,6-56 %.

Лісовідновлювальні роботи (з 1992-го по 1998-й роки відбувся їх спад) набули важливої природоохоронної чинності. Основними способами лісового відновлення є посадка і посів лісу, природне відновлення. Природне відновлення відбувається набагато повільніше. Природні чинники (вітер, сонячне тепло, опади, тваринний світ) не завжди в змозі протистояти господарським. Справа в тому, що більшість насіння, що переноситься вітром не є високоякісним та таким, що може прижитися (прорости) у природних умовах. Навіть припускаючи такий чинник в більшості випадків молоді паростки витоптуються тваринами, слугують їм за корм. Тому важливим наразі є збільшення лісорозсадників.

Природні та господарські процеси є основною причиною виникнення пірогенних ландшафтів, площа яких постійно зростає. Лісові пожежі призводять до виникнення місцевостей, природне відновлення яких триває десятки, а часом і сотні років. Повністю знищується рослинний покрив і тваринний світ, ущільнюється верхній шар ґрунту. Найчастіше пожежі відбуваються в лісових масивах, що знаходяться поблизу населених пунктів. Це переважно „зелені зони” міст, селищ. В деяких випадках пожежі є одним із заходів, що використовується в межах населених пунктів з метою збільшення площ сільськогосподарських земель. Вони очищають території від трав'яного покриву, його кореневої системи, сприяють її використанню як присадибні і дачні ділянки.

Основними невирішеними проблемами лісогосподарського природокористування залишається слабо розвинута мережа шляхів сполучення загального користування, незначна протяжність доріг з твердим покриттям. В кращому випадку, більшість лісових доріг обладнана противідбійними колодами, що запобігають зсуву ґрунту.

Важливими питаннями ведення лісового господарства в області є правильний підбір деревних порід, відповідно до типів лісорослинних, ґрунтово-кліматичних умов, екологічного лісового вирощування. Покращення стану лісового фонду можливе за рахунок: а) відновлення лісів і підвищення їх продуктивності, що можливо реалізувати шляхом заліснення непокритих лісовою рослинністю земель, реконструкції хвойних монокультур і насаджень пошкоджених вітровалами, буреломами та сніговалами, а також заліснення непридатних для сільськогосподарського (чи іншого виду) природокористування земель; б) підвищення повноти низькоповнотних та зріджених деревостанів шляхом проведення реконструкції молодняків; в) покращення породного складу. Серед шляхів підвищення ефективності лісового вирощування та утримання лісових

насаджень в здоровому стані важливим, по-перше, є використання феромонних пасток. Нині світова практика нараховує статеві, агрегаційні, слідові, сигнальні, синтетичні та інші феромони. По-друге, необхідно дотримуватися своєчасного проведення санітарних рубок, особливо (та бажано) в зимовий період. По-третє, основним екологічним методом боротьби зі шкідниками лісу повинен стати біологічний. Всі ці чинники сприятимуть формуванню екологічно збалансованого лісокористування, сутність якого укладена у проведенні екологічних рубок із застосуванням способів, механізмів та трелювання деревини, що забезпечують природне відновлення лісу і найменше впливають на лісове середовище. Щодо способів трелювання, то в горах застосовують переважно повітряне і канатне трелювання деревини з максимальним збереженням дерев, підросту й ґрунтового покриву. З 2004 р. заборонений метод трелювання гусеничними тракторами. На пологих схилах дозволяється використовувати колісні трактори. Найбільш прийнятне кінне трелювання, особливо при вибіркових способах рубки.

В останні часи загал має можливість спостерігати масовий зруб і вивіз деревини з території області. Це питання неодноразово піднімалося науковим загалом, однак виявити реально існуючу картину не вдалося. Під виглядом дров вивозиться заборонений кругляк (деревина довжиною 6 м). Складається враження, що ніби ніхто не помічає цього процесу, який через кілька десятків років обернеться для НПС і для життя й діяльності людини великою екологічною катастрофою. Для розуміння зазначимо: зміна окремої, часто мізерної, властивості компонента природи призводить до виникнення ланцюгової реакції у природі; зі зміною залісненості активно розвиваються несприятливі природні процеси та явища, відбувається міграція тваринного світу, зміна ґрунтового покриву (насамперед його основної властивості – родючості), змінюються умови ведення історично сформованих видів господарювання людини і в кінці кінців – утворюються пустельні гірські ландшафти. Напевно ці процеси необхідно враховувати в першу чергу лісівникам, оскільки вони власне й є основною передумовою виникнення екологічної ситуації, яка сформувалася навколо перлини Буковинських Карпат – Буковинських (Смугарських) водоспадів.

Буковинські водоспади (Смугарські водоспади) – ландшафтний гідрологічний заказник місцевого значення. Розташований у Покутсько-Буковинських Карпатах, у межах Путильського району Чернівецької області, в східній частині села Розтоки. Русло потоку р. Смугарів (права притока Черемошу) та більшість його лівих дотоків перетинають виходи масивних піщаників, вапняків, сланців, що сформували низку семи водоспадів, висотою від 3 до 18 м, несуть свої води у р. Смугар, є унікальним явищем Українських Карпат, основним туристично-рекреаційним районом області. Перший водоспад – Ковбер (висота – 3, 5 м) названий на честь заможного аристократа, що за часів Румунського королівства спорудив тут бетонну стіну для забору води для млина. Другий – Сич (висота 10,5 м), вертикальний водоспад, знаходиться на 20 м вище від Ковбера, названий за особливе

шипіння води. Третій – Нижній Гук (висота 9 м), вертикальний водоспад, децю вище за Сича. Четвертий – Ворота (висота 3,5 м), на 1 км вище за Нижнього Гука. П'ятий – Середній Гук (висота 3,5 м), вертикальний водоспад, за 250 м від Воріт. Шостий – Великий Гук (висота 9 м), розміщується на відстані 500 м від Середнього Гука, вважається найгарнішим та найвищим водоспадом. Сьомий – Верхній Гук (висота 5 м), останній водоспад із низки відомих на цій території.

У 2015 р. с. Розтоки, із-за наявності унікального природно-рекреаційного об'єкту – водоспадів, отримало звання унікального села України, посівши 12 місце, водоспади ввійшли до ТОП-10 конкурсу „Сім чудес України”.

Не дивлячись на природоохоронну функцію гідрологічних об'єктів 3,5 метровий водоспад „Ворота” був засипаний гравієм, для зручності вивозу лісу. „Ворота” відкривають вхід в урочище до Смугарських водоспадів. На відміну від них, це є сама річка. Тому зазначимо, що природні умови функціонують за своїми законами: води річки проклали собі дорогу поряд з водоспадом.

Під час повені 2008 р. р. Смугар знесла ґрунтову дорогу, що здавна йшла поруч з ним між горами до хуторів, змінила русло. Зауважимо, що почали засипати водоспад з 2010 р. для зручності під'їзду до всохшого лісу (так званий мертвий ліс), що потребує додаткового дослідження, оскільки засохлі смереки становлять загрозу здоровим деревам.

Актуальним питанням сьогодні є: чи залишити деревний сухостан на території Смугарських водоспадів, чи вирубати його? На нашу думку першим і головним завданням є підвищення активності місцевих громад до його вирішення, активізація місцевих органів стосовно збереження природоохоронної території, надання їй природного вигляду зі збереженими ареалами сухого лісу (як наслідку впливу природних і господарських процесів), розчистка території Смугарських водоспадів, приведення її у відповідний стан для можливості відбудування туристами і рекреантами.

Висновки. Реалії сучасного природокористування укладаються у необхідності проведення суцільної санітарної рубки з метою припинення розвитку та збільшення площі сухостою, зменшенні вирубки лісу, розчищенні території та приведенні її до наближеного природного вигляду, оскільки це один із природоохоронних і перспективних інвестиційних районів області. Його інвестиційна привабливість укладається у збереженні унікальних водних об'єктів, що приваблюють вітчизняних і зарубіжних туристів, сприятливих природно-кліматичних умовах, наявності чистих гірських потоків і джерел мінеральних вод, гірського рельєфу, тощо. Вже сьогодні можливими сферами інвестування є будівництво об'єктів туристичної, рекреаційної та придорожньої інфраструктури і районі Смугарських водоспадів, розвиток пізнавально-оздоровчого, гірськолижного та екстремального туризму, розбудова поселенських ландшафтів, промислова розробка родовищ столової мінеральної води, створення рибних господарств, будівництво заводів по переробці відходів лісозаготівель та лісопереробки,

виробництво екологічно чистих виробів з вовни та шкіри. Для розвитку Путильського району пріоритетним є освоєння його курортного потенціалу на основі багатих лісових ресурсів.

Список використаних літературних джерел:

1. Генсірук С.А. Історія лісівництва в Україні. / С.А. Генсірук, А.І. Фурдичко, В.С. Бондар. – Львів: Вид-во “Світ”, 1995 – С. 4.
2. Довкілля України. Статистичний збірник. – К.: - 2003. - 310 с.
3. Довкілля України. Статистичний збірник. – К.: - 2005. - С. 15-70.
4. Кілінська К. Еколого-прогнозна оцінка природно-господарської різноманітності Карпато-Подільського регіону України. / К. Кілінська. – Монографія. – Чернівці: - в мд-во „Рута”. – 2007. – С. 80-81, 177-186, 279-289.
5. Кілінська К. Рекреаційно-туристична різноманітність Чернівецької області: сучасний стан, оцінка та перспективи. / К. Кілінська, Т. Скутар. - Монографія. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. – 284 с.
6. Охорона довкілля Буковини: 2003. – Чернівці: 2004. – 26 с. (рукопис).

Список использованных источников:

1. Генсирук С.А. История лесоводства в Украине. / С.А. Генсирук, А.И. Фурдычко, В.С. Бондарь. - Львов: Изд-во "Мир", 1995 - С. 4.
2. Окружающая среда Украины. Статистический сборник. - К.: - 2003. - 310 с.
3. Окружающая среда Украины. Статистический сборник. - М.: - 2005. - С. 15-70.
4. Килинская К. Эколого-прогностическая оценка природно-хозяйственного разнообразия Карпато-Подольского региона Украины. / К. Килинская. - Монография. - Черновцы: - ГТД-во "Рута". - 2007. - С. 80-81, 177-186, 279-289.
5. Килинская К. Рекреационно-туристическое разнообразие Черновицкой области: современное состояние, оценка и перспективы. / К. Килинского, Т. Скутар. - Монография. - Черновцы: Черновицкий национальный университет, 2013. - 284 с.
6. Охрана окружающей среды Буковины: 2003 - Черновцы: 2004 - 26 с. (Рукопись).

References:

1. Hensiruk SA The history of forestry in Ukraine. / SA Hensiruk, AI Furdychko, VS Cooper. - Lviv: Type-in "World", 1995 - P. 4.
2. Environment Ukraine. Statistical Yearbook. - K.: - 2003. - 310 p.
3. Environment of Ukraine. Statistical Yearbook. - K.: - 2005. - P. 15-70.
4. Kilinska C. Ecological and prognostic evaluation of natural diversity hospordarskoyi Carpatho-Podolsk region of Ukraine. / K. Kilinska. - Monograph. - Chernivtsi: - GTD-in "Ruta". - 2007. - S. 80-81, 177-186, 279-289.
5. K. Kilinska variety of recreational and tourist Chernivtsi region: current state assessment and prospects. / Karl Kilinski, T. Scutari. - Monograph. - Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2013. - 284 p.
6. Environment Bukovina, 2003. - Chernivtsi, 2004. - 26 p. (manuscript).

УДК 504.75.06

Блинова Ольга Александровна

Московский государственный университет им.
М.В. Ломоносова, Москва, Россия, e-mail:
olgablinova91@yandex.ru

ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ СЕВАСТОПОЛЯ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

Цель. Цель статьи - обосновать необходимость комплексной геоэкологической оценки Севастополя для целей ландшафтного планирования.

Методика. Анализ и обобщение существующих подходов к геоэкологической оценке. Исследование комплекса проблем города, связанных с его специализацией и историей развития. Определение набора параметров для комплексной оценки территории города.

Результаты. Проанализированы существующие подходы к геоэкологической оценке территории. Обоснована актуальность геоэкологической оценки территории. Предложена методика геоэкологической оценки территории г. Севастополя. Определен и обоснован набор параметров для оценки геоэкологической ситуации, позволяющей определить степень нагрузки на территорию.

Научная новизна. Определен и обоснован набор параметров для оценки геоэкологической ситуации, позволяющей оперативно и достоверно определить степень нагрузки на территорию.

Практическая значимость. Предложенная методика позволит вести комплексный межведомственный мониторинг состояния урбанизированных территорий. Данные, полученные в результате геоэкологической оценки помогут определить обоснованные рекомендации по оптимизации городской среды.

Ключевые слова: геоэкологическая оценка города, экология города, ландшафтное планирование

УДК 504.75.06

Blinova Olga Aleksandrovna

Lomonosov Moscow State University, Moscow,
Russia, e-mail: olgablinova91@yandex.ru

LANDSCAPE-ECOLOGICAL EVALUATION THE STATE OF SEVASTOPOL URBAN ENVIRONMENT STATE FOR LANDSCAPE PLANNING

Purpose. The purpose of the article the necessity of complex geo-ecological assessment of Sevastopol for landscape planning.

Methods. The analysis and synthesis of existing approaches to geo-ecological assessment. The study of the complex problems of the city related to its specialization and the development of history. Definition of a set of parameters for a comprehensive assessment of the city.

Results. Analyzed existing approaches to geo-ecological assessment of the territory. The urgency of the territory geoecological evaluation. The technique of geo-ecological assessment of the territory of Sevastopol. To identify and support a set of parameters to evaluate the geo-ecological situation is used to determine the load on the territory.

Scientific novelty. Identify and justify the set of parameters to evaluate the geo-ecological situation. This will determine the degree of the load on the territory.

Practical value. The proposed method will allow conducting a comprehensive inter-agency monitoring of the state of the urbanized territories. Data obtained because of geo-

ecological assessment will help determine the reasonable recommendations on optimization of the urban environment.

Key words: city ecological evaluation, city ecology, landscape planning

Постановка проблемы. Геоэкологическая оценка урбанизированных территорий – одно из важных направлений исследования городской среды. Рост численности городского населения, выделение новых территорий под застройку, необходимость поиска компромисса между градостроительным развитием и обеспечением комфортными условиями проживания горожан делает актуальным вопрос определения степени благоприятности измененной деятельностью человека окружающей среды, то есть проведения ландшафтно-экологической оценки городской территории при ландшафтном планировании территории.

Анализ последних исследований и публикаций. Разработкой подходов к оценке качества городской среды занимаются многие ученые. В России наибольшее распространение получили методики Н.С. Касимова, А.С. Курбатовой, А.В. Дроздова, Е.Ю. Колбовского и многих других.

Экологическая оценка – определение степени пригодности (благоприятности) природно-ландшафтных условий территории для проживания человека и какого-либо вида хозяйственной деятельности. [4]

Экологическая оценка территории - это анализ качества окружающей природной среды и ее изменения под воздействием техногенных факторов, что подразумевает определение степени остроты экологических ситуаций. [2]

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В настоящее время нельзя говорить о существовании общепринятого алгоритма комплексной интегральной ландшафтно-экологической оценки территории, которая предусматривала бы не только исследование экологических параметров (состояние атмосферы, почв, воды и т.д.), но и градостроительных компонентов среды (архитектурная оценка), а также показателей здорового обитания человека (медицинские оценки, комфортность проживания).[5]

Формулировка целей статьи: Цель статьи – показать необходимость комплексной геоэкологической оценки Севастополя для целей ландшафтного планирования. Выбрать и обосновать набор параметров для комплексной геоэкологической оценки города.

Изложение основного материала: Севастополь – незамерзающий морской торговый и рыбный порт, промышленный, научно-технический, рекреационный и культурно-исторический центр.

На территории Севастополя находятся 2073 памятника (с учетом внутрикомплексных), в том числе 246 объектов археологии, 1486 памятников истории, 292 памятников архитектуры и градостроительства, 27 памятников монументального искусства и 22 объекта, обладающих признаками объектов культурного наследия. К ним относятся: культовые и фортификационные сооружения, жилые и общественные здания,

монументы, бульвары и некрополи, отдельные погребения, городища, курганы, стоянки, укрепления, улицы, площади, архитектурные ансамбли, отдельные архитектурные сооружения, памятные места, связанные с историческими деятелями и событиями. На сегодняшний день отсутствует концепция восстановления, сохранения и развития объектов культурного наследия, нет перечня с разделением на объекты федерального и местного значения. [3]

Около 60 % территорий производственного назначения в настоящее время используются неэффективно или с малой эффективностью, из чего можно сделать вывод в целом о довольно нерациональном использовании земельных ресурсов при их дефиците.

Севастополь – признанный курорт, здесь есть вся необходимая инфраструктура, которая при определенных изменениях, может способствовать дальнейшему развитию и продвижению города в этом направлении. В то же время существует ряд факторов, не позволяющих использовать конкурентные преимущества курортной сферы Севастополя. [1]

Анализ состояния жилых районов города показывает ряд существенных, общих для всего города проблем: неоднородность и хаотичность застройки, нарушение градостроительных норм при освоении новых площадок, полное отсутствие или низкий уровень качества благоустройства придомовых территорий, нарушение красных линий, большой объем ветхой застройки, низкий уровень плотности застройки в большинстве районах города, сочетание в одном микрорайоне многоэтажной и индивидуальной застройки. [3]

Состояние атмосферного воздуха в Севастополе остается неудовлетворительным, выбросы загрязняющих веществ от стационарных и передвижных источников загрязнения уменьшились в 2006-2007 годах с 25,8 тыс. т до 20,4 тыс. т и далее до 2012 года объем выбрасываемых веществ был постоянным. Большая загрязняющих веществ - выбросы от автотранспорта –70-80 % и незначительная часть – от стационарных источников. Производятся измерения по 6 загрязняющим веществам: диоксид углерода, метан, диоксид азота, неметановые летучие органические соединения, оксид азота и сажа.

Состояние водных ресурсов. В настоящее время происходит активное хозяйственное освоение не только водоохранных зон, но и прибрежных защитных полос вплоть до береговой линии. Все это приводит к загрязнению русел рек, нарушению водного режима, изменению состояния водных экосистем, обвально-оползневой деформацией морских берегов и образованию донных наносов в руслах рек. В 2013 г. сброс загрязненных сточных вод в природные водные объекты увеличился с 23,25 млн. м³ (2012) до 23,61 млн. м³ из них: загрязненных (без очистки) в 2012 г. - 7,71 млн. м³ и в 2013 г. - 7,29 млн. м³, недостаточно очищенных в 2012 г. - 15,54 млн.м³ и в 2013 г. - 16,32 млн.м³. [3]

Основным фактором акустического (шумового) влияния являются автомобильные и железные дороги, аэропорты. К источникам электромагнитного излучения относятся высоковольтные линии электропередачи, электроподстанции, объекты сотовой связи, объекты навигации. Транспортная нагрузка на городские магистрали в связи с возрастающим ежегодно потоком автомобилей как основных транспортных средств перемещения в городе многократно увеличена, а пропускная способность уменьшена. [3]

В городе довольно острым остается вопрос обращения с отходами жилищно-коммунального хозяйства, особенно в курортный сезон в связи со значительным увеличением населения.

Таким образом, ежегодно в окружающую среду Севастополя поступает огромное количество загрязняющих веществ. Тревогу вызывает также негативная тенденция снижения территориального количества городских зеленых насаждений и ухудшения их качественного состояния (усыхание, угнетенность, старовозрастные посадки). Обновление зеленого фонда Севастополя ведется крайне медленными темпами. Природный каркас в настоящее время не сформирован. Естественные коридоры (поймы рек, овраги) по большей части застроены и не озеленены.

Архитектурная среда г. Севастополя требует реставрации центральной части города, благоустройство территории внутри микрорайонов, снос ветхой застройки, реорганизации массивов гаражей.

На сегодняшний день отсутствует статистика заболеваемости населения г. Севастополя.

Анализ данных состояния окружающей среды г. Севастополя указывает на то, что проведение комплексной геоэкологической оценки – задача актуальная и необходимая. Для Севастополя необходимо формирование модели территориального управления, учитывающую своеобразие ландшафтной структуры, демографические изменения, традиционные отрасли хозяйствования, сложившуюся геоэкологическую ситуацию, особенности формирования экологического каркаса территории и др.

Для проведения комплексной геоэкологической оценки города Севастополя предлагается использовать набор не только экологических параметров (пространственная структура загрязнения атмосферного воздуха, морской воды, почв), но и медицинские показатели состояния здоровья населения, ландшафтные и техногенные факторы, влияющие на экологическое состояние среды и комфортность проживания в ней. Необходимо определение параметров выбранных критериев и составление оценочной шкалы, согласно которой будет осуществляться ранжирование территории, а затем построение схемы интегральной комфортности г. Севастополя.

Выводы: Комплексная геоэкологическая оценка позволит разработать ландшафтный план территории г. Севастополя с комплексом

рекомендованных мероприятий по экологической оптимизации городской среды.

Список использованных источников:

- 1.Блинова О.А., Король Т.О. Геоэкологические подходы к оценке прибрежных территорий Крыма // Проблемы региональной экологии. – 2015. - №3. - С. 80 - 86
- 2.Кириллов С.Н., Половинкина Ю.С. Комплексная геоэкологическая оценка территории Волгограда // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 3, Экон. Экол. - 2011. - № 1 (18). - С. 239 -245
- 3.Кочуров, Б. И. Экодиагностика и сбалансированное развитие: учеб. пособие / Б. И. Кочуров. – М. : Смоленск : Маджента, 2003. – 384 с.
- 4.Пасхина М.В. Геоэкологическая оценка урбанизированных территорий для целей градостроительного планирования, автореф. дисс., Москва, - 2013.

References:

- 1.1. Blinova OA, Korol T.O. Geo-ecological approaches to the assessment of coastal areas of the Crimea // Regional environmental problems, – 2015. - №3. - P. 80 - 86
- 2.Kirillov SN, Polovinkina J.S. Complex geoecological estimation of Volgograd territory // Vestn. Volgogr. state Univ. Ser. 3, Econ. Ecol. - 2011. - № 1 (18). - P. 239 -245
- 3.Kochurov, B.I. Ekodiagnosis and balanced development: Textbook. Benefit / BI Kochurov. - M.: Smolensk: Magenta, 2003. - 384 p.
- 4.Paskhina M.V. Geoecological estimation of urbanized areas for urban planning purposes, PhD thesis. Moscow, - 2013.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

1. *Агапова Ірина Володимирівна* – студентка кафедри країнознавства і міжнародних відносин, факультет міжнародних відносин Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна.
2. *Андрусак Наталя Степанівна* – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування, географічний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail: n_andrusyak@ukr.net
3. *Антоняк Емелян Георгійович* – студент кафедри географії та менеджменту туризму, географічний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail: antoniac2011@gmail.com.
4. *Афоніна Олена Олексіївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії, природничо-географічний факультет, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна, e-mail: afon_elena@mail.ru
5. *Базан Ольга Олександрівна* – студентка кафедри географії і туризму, природничо-географічний факультет МЕНГУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна.
6. *Блинова Ольга Александровна* – аспірант, кафедри раціонального природопольовання, географічний факультет, Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова, г. Москва, Росія, e-mail: olgablinova91@yandex.ru.
7. *Бучко Жанна Іванівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та менеджменту туризму, географічний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com.
8. *Бульба Юлія Михайлівна* – аспірантка кафедри географії, природничо-географічний факультет, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна, e-mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru.
9. *Вакарова Наталія Василівна* – студентка кафедри географії і туризму, природничо-географічний факультет МЕНГУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна.
10. *Винниченко Ігор Іванович* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: ingvar80@ukr.net.
11. *Гавриленко Олена Петрівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії та геоекології, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: olena.geo@gmail.com.

12. *Гладка Катерина Миколаївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: Kate36@bigmir.net.
13. *Дмитрієва Катерина Євгенівна* – аспірантка кафедри економічної та соціальної географії, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: k.dmytriieva@gmail.com.
14. *Ільїна Ольга Вікторівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельного господарства, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна, e-mail: olga-v-ilyina@rambler.ru.
15. *Іщенко Тетяна Іванівна* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технології харчування та ресторанного бізнесу, факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна, e-mail: ichenkotat@voliacable.com.
16. *Еникова Валентина Фёдоровна* – учитель географії, Государственное учреждение образования, «Гимназия № 1 г. Слуцка», г. Слуцк, Республика Беларусь, e-mail: v.enikova@mail.ru.
17. *Кілінська Клавдія Йосифівна* – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної географії та рекреаційного природокористування, географічний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.
18. *Козлик Оксана Миколаївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: kind.fairy@bigmir.net.
19. *Козловський Євген Вікторович* – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри міжнародного туризму, факультет готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, Україна, e-mail: ek2002@bigmir.net.
20. *Колотуха Ігор Олександрович* – аспірант кафедри економічної та соціальної географії, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: Kolotuha.Igor@gmail.com.
21. *Калько Андрій Дмитрович* – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії і туризму, декан природничо-географічного факультету, МЕНУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна, e-mail: edissey@meta.ua.
22. *Копачинська Галина Василівна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин, факультет міжнародних відносин, Східноєвропейський національний

- університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна, e-mail: korachinskaja@gmail.com.
23. *Кравець Тарас Мирославович* – кандидат географічних наук, викладач кафедри комплексів і приладів артилерійської розвідки, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, Україна, e-mail: taras-kravets@ukr.net.
24. *Круль Галина Ярославівна* – кандидат географічних наук, доцент; доцент кафедри географії та менеджменту туризму, географічний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail: g.krul@chnu.edu.ua, krul_galina@ukr.net
25. *Левасюк Наталія Вікторівна* – студентка кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
26. *Макаренко Петро Олександрович* – кандидат географічних наук, науковий співробітник, Національна академія наук України, м. Київ, Україна, e-mail: peter.makarenko@gmail.com
27. *Мазурець Роман Русланович* – кандидат географічних наук, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу, факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.
28. *Медвідь Ірина Миколаївна* – асистент кафедри технології харчування та ресторанного бізнесу, факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна, e-mail: irenamedvid@bigmir.net
29. *Миронець Ніна Ростиславівна* – кандидат історичних наук, доцент, декан факультету європейської освіти, МЕНУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна.
30. *Нетробчук Ірина Марківна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізична географія, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна, e-mail: iryna-nim@ukr.net
31. *Паламарук Марія Юріївна* – кандидат географічних наук; асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту, географічний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна, e-mail: palamaruk_maria@ukr.net.
32. *Пасічник Михайло Петрович* – магістр кафедри туризму та готельного господарства, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна, e-mail: beekeeper.misha@gmail.com.
33. *Пасічник Наталія Володимирівна* – студентка кафедри туризму та готельного господарства, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна, e-mail: markevich95@mail.ua.

34. *Петрина Наталія Василівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: npetryna@ukr.net.
35. *Руднєва Марина Григорівна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу, факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.
36. *Рудніченко Юлія Анатоліївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: y.rudnichenko@bigmir.net.
37. *Смирнов Ігор Георгійович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, e-mail: smurnov_ig@ukr.net.
38. *Філоненко Ірина Миколаївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії, природничо-географічний факультет, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна, e-mail: irina.filonenko.71@mail.ru.
39. *Фокіна Анастасія Андріївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: anastesi@ukr.net.
40. *Шидловська Олена Броніславівна* – кандидат технічних наук, доцент, кафедри технології харчування та ресторанного бізнесу, факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна, e-mail: ser_soroka@ukr.net.
41. *Шевела Яна Сергіївна* – студентка кафедри технології харчування та ресторанного бізнесу, факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна, e-mail: yanasem2009@rambler.ru.
42. *Шпарага Тетяна Іліодорівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Агапова Ирина Владимировна* – студентка кафедры страноведения и международных отношений, факультет международных отношений, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, Украина.

2. *Андрусак Наталья Степановна* – кандидат биологических наук, доцент, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, географический факультет, кафедра социальной географии и рекреационного природопользования, доцент. г. Черновцы, Украина, e-mail: n_andrusyak@ukr.net.
3. *Антоняк Емельян Георгиевич* – студент кафедры географии и менеджмента туризма, географический факультет, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, e-mail: antoniac2011@gmail.com.
4. *Афони́на Елена Алексеевна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры географии, естественно-географический факультет, Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, г. Нежин, Украина e-mail: afon_elena@mail.ru.
5. *Базан Ольга Александровна* – студентка кафедры географии и туризма, естественно-географического факультета МЭГУ имени С. Дем'янчука, г. Ровно, Украина.
6. *Блинова Ольга Александровна* – аспирант, кафедры рационального природопользования, географический факультет, Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова, г. Москва, Россия, e-mail: olgablinova91@yandex.ru.
7. *Бучко Жанна Ивановна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры географии и менеджмента туризма, географический факультет, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com.
8. *Бульба Юлия Михайловна* – аспирантка кафедры географии, естественно-географический факультет, Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, г. Нежин, Украина e-mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru.
9. *Вакарова Наталія Васильевна* – студентка кафедры географии и туризма, естественно-географического факультета МЭГУ имени С. Дем'янчука, г. Ровно, Украина.
10. *Вынныченко Игорь Иванович* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: ingvar80@ukr.net.
11. *Гавриленко Елена Петровна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры физической географии и геоэкологии географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: olena.geo@gmail.com.
12. *Гладкая Екатерина Николаевна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: Kate36@bigmir.net
13. *Дмитриева Екатерина Евгеньевна* – аспирантка кафедры экономической и социальной географии, географический

факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: k.dmytriieva@gmail.com.

14. *Ильина Ольга Викторовна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры туризма и гостиничного хозяйства, географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина, e-mail: olga-v-ilyina@rambler.ru.

15. *Ищенко Татьяна Ивановна* – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры туристического и гостиничного бизнеса, факультет гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина, e-mail: ichenkotat@voliacable.com.

16. *Еникова Валентина Фёдоровна* – учитель географии, Государственное учреждение образования, «Гимназия № 1 г. Слуцка», г. Слуцк, Республика Беларусь, e-mail: v.enikova@mail.ru.

17. *Килинская Клавдия Иосифовна* – доктор географических наук, профессор, заведующая кафедрой социальной географии и рекреационного природопользования, географический факультет, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина.

18. *Козлык Оксана Николаевна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина, e-mail: kind.fairy@bigmir.net.

19. *Козловский Евгений Викторович* – кандидат наук по государственному управлению, доцент, доцент кафедры международного туризма, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев, Украина, e-mail: ek2002@bigmir.net.

20. *Колотуха Игорь Александрович* – аспирант кафедры экономической и социальной географии, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: Kolotuha.Igor@gmail.com.

21. *Калько Андрей Дмитриевич* – доктор географических наук, профессор, заведующий кафедрой географии и туризма, декан естественно-географического факультета, МЭГУ имени С. Дем'янчука, г. Ровно, Украина; e-mail: edissey@meta.ua.

22. *Копачинская Галина Васильевна* – кандидат географических наук, доцент кафедры страноведения и международных отношений, факультет международных отношений, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, Украина, e-mail: kopachinskaja@gmail.com.

23. *Кравец Тарас Мирославович* – кандидат географических наук, преподаватель кафедры комплексов и приборов артиллерийской разведки, Национальная академия сухопутных войск имени гетмана Петра Сагайдачного, г. Львов, Украина, e-mail: taras-kravets@ukr.net.

24. *Круль Галина Ярославовна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры географии и менеджмента туризма, географический факультет Черновицкий национальный университет имени Юрия

Федьковича, г. Черновцы, Украина, e-mail: g.krul@chnu.edu.ua, krul_galina@ukr.net.

25. *Левасюк Наталия Викторовна* – студентка географического факультета, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.

26. *Макаренко Пётр Александрович* – кандидат географических наук, научный сотрудник, Национальная академия наук Украины, г. Киев, Украина, e-mail: peter.makarenko@gmail.com.

27. *Мазурец Роман Русланович* – кандидат географических наук, доцент кафедры туристического и гостиничного бизнеса факультета гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина.

28. *Медвидь Ирина Николаевна* – ассистент кафедры туристического и гостиничного бизнеса, факультет гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина, e-mail: irenamedvid@bigmir.net.

29. *Миронец Нина Ростиславовна* – кандидат исторических наук, доцент, декан факультета европейского образования, МЭГУ имени С. Дем'янчука, г. Ровно, Украина.

30. *Нетробчук Ирина Марковна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры физической географии, географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина, e-mail: iryna-nim@ukr.net.

31. *Паламарюк Мария Юрьевна* – кандидат географических наук, ассистент кафедры экономической географии и экологического менеджмента географический факультет Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина, e-mail: palamaruk_maria@ukr.net

32. *Пасечник Михаил Петрович* – магистр кафедры туризма и гостиничного хозяйства, географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина, e-mail: beekeeper.misha@gmail.com.

33. *Пасичник Наталья Владимировна* – студентка кафедры туризма и гостиничного хозяйства, географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина, e-mail: markevich95@mail.ua.

34. *Петрина Наталия Васильевна* – кандидат географических наук, доцент кафедры географии Украины географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, e-mail: ppetryna@ukr.net.

35. *Руднева Марина Григорьевна* – кандидат географических наук, доцент кафедры туристического и гостиничного бизнеса факультета гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина.

36. *Рудниченко Юлія Анатоліївна* – студентка кафедри краєзнавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна, e-mail: y.rudnichenko@bigmir.net.

37. *Смирнов Ігорь Георгійович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри краєзнавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net.

38. *Філоненко Ірина Ніколаївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії, природно-географічний факультет, Нежинський державний університет імені Ніколая Гоголя, г. Нежин, Україна e-mail: irina.filonenko.71@mail.ru.

39. *Фокина Анастасія Андріївна* – студентка кафедри краєзнавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна, e-mail: anastesi@ukr.net.

40. *Шидловська Елена Броніславівна* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу, факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Національний університет харчових технологій, г. Київ, Україна, e-mail: ser_soroka@ukr.net.

41. *Шевела Яна Сергіївна* – студентка кафедри туристичного та готельного бізнесу, факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Національний університет харчових технологій, г. Київ, Україна, e-mail: yanasem2009@rambler.ru.

42. *Шпарага Татяна Ілліодорівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри краєзнавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна, e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. *Agapova Iryna Volodymyrivna* – student of country-studies and international relations department, Faculty of International Relations, East European National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, Ukraine.

2. *Andrusyak Natalya Stepanivna* – PhD, associate professor, assistant of Social Geography and recreational nature department, Faculty of geography, Yuriy Fedkovich Chernivtsi national University, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: n_andrusyak@ukr.net.

3. *Antoniak Emelian Georgijovych* – student of Geography and Management of Tourism and Faculty of Geography, Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: antoniak2011@gmail.com.

4. *Afonina Olena Oleksiyivna* – candidate of Geographical Sciences, associate professor, Assistant Professor of of Geography Department, Faculty of Natural

Sciences and Geography, Mykola Gogol State University of Nizhyn, Nizhyn, Ukraine e-mail: afon_elena@mail.ru.

5. *Bazan Ol'ga Aleksandrovna* – Student of Geography and Tourism Department, Faculty of Naturally-Geographical, International University of Economics and Humanities Named after Academician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine

6. *Blinova Olga Aleksandrovna* – Postgraduate Student of Environment Management Department, Faculty of Geography, Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia, e-mail: olgablinova91@yandex.ru.

7. *Buchko Zhanna Ivanivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Geography and Management of Tourism and Faculty of Geography, Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: zhanna.buchko@gmail.com.

8. *Bulba Yuliya Mykhailivna* – Postgraduate Student of Geography Department, Faculty of Natural Sciences and Geography, Mykola Gogol State University of Nizhyn, Nizhyn, Ukraine e-mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru.

9. *Vakarova Natalya Vasilyevna* – student of Geography and Tourism Department, faculty of naturally-geographical, International University of Economics and Humanities Named after Academician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine.

10. *Vynnychenko Ihor Ivanovych* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Geography and Tourism, Geography Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv, m. Kyiv, Ukraine, e-mail: ingvar80@ukr.net.

11. *Gavrylenko Olena Petrivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, assistant professor of Physical Geography and Geoecology department, Faculty of Geography, Kyiv Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine, e-mail: olena.geo@gmail.com.

12. *Gladka Kateryna Mykolaivna* – Student of Geography and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: Kate36@bigmir.net.

13. *Dmytriieva Kateryna Evginivna* – Postgraduate Student of Department of Economic and Social Geography, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: k.dmytriieva@gmail.com.

14. *Ilyina Olga Viktorivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Tourism and Hotel Industry Department, Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine., e-mail: olga-v-ilyina@rambler.ru.

15. *Ishchenko Tatiana Ivanivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Food Technology and restaurant Department, Faculty of hotel and restaurant and tourism business, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, e-mail: ichenkotat@voliacable.com.

16. *Enikova Valentina Fyodorovna* – Teacher of Geography State educational institution «Gymnasium № 1 of town Slutsk», Slutsk, Republic of Belarus, e-mail: v.enikova@mail.ru.

17. *Kilinska Claudia Yosypivna* – Doctor of Geographical Sciences, professor, Head of Social Geography and recreational nature Department, Faculty of Geography Yuriy Fedkovych Chernivtsi national University, Chernivtsi, Ukraine.
18. *Kozlyk Oksana Mikolaivna* – Student of Geography and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: kind.fairy@bigmir.net.
19. *Kozlovskiy Yevgen Viktorovich* – PhD in Public Administration, Associate Professor, Assistant Professor of International Tourism Department, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, e-mail: ek2002@bigmir.net.
20. *Kolotukha Ihor Oleksandrovych* – Postgraduate Student of Department of Economic and Social Geography, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: Kolotuha.Igor@gmail.com.
21. *Kal'ko Andriy Dmitrovich* – doctor of geographical sciences, professor, Head of Geography and Tourism Department, dean of faculty of naturally-geographical, International University of Economics and Humanities Named after Academician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine, e-mail: edissey@meta.ua.
22. *Kopachynska Galina Vasyljevna* – Candidate of Geographical Sciences, associated professor of country-studies and international relations department, Faculty of International Relations, East European National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, Ukraine, e-mail: kopachinskaja@gmail.com.
23. *Kravets Taras Myroslavovych* – Candidate of Geographic Sciences, lecturer systems and appliances artillery reconnaissance Department of the National Academy of the Army named after Hetman Sahaidachny, Lviv, Ukraine, e-mail: taras-kravets@ukr.net.
24. *Krul Galina Yaroslavivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Geography and Management of Tourism Department, Faculty of Geography; Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: g.krul@chnu.edu.ua, krul_galina@ukr.net
25. *Levasuk Natalia Viktorivna* – student of Ukraine geography Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
26. *Makarenko Peter Oleksandrovych* – Candidate of Geographical Sciences, Scientific researcher of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, e-mail: peter.makarenko@gmail.com.
27. *Mazurets Roman Ruslanovych* – Candidate of Geographical Sciences, associated professor of tourism and hospitality department, Faculty of Tourist and Hotel Business, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.
28. *Medvid Iryna Mykolaivna* – Assistant of. Food Technology and restaurant Department, Faculty of hotel and restaurant and tourism business National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, e-mail: irenamedvid@bigmir.net.
29. *Mironets Nina Rosmislavoena* – candidate of historical sciences, associate professor, dean of faculty of European education,

International University of Economics and Humanities Named after Academician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine.

30.*Netrobchuk Iryna Markivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Physical Geography Department, Faculty of Geography Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine, e-mail: iryna-nim@ukr.net

31.*Palamaryuk Maria Yuriyivna* – Candidate of Geographical Sciences, Assistant Professor of Economic Geography and Environmental Management Department; Faculty of Geography; Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: palamaruk_maria@ukr.net.

32.*Pasichnyk Mykhailo Petrovych* – master of Tourism and Hospitality Management Department, Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine, e-mail: beekeeper.misha@gmail.com.

33.*Pasichnyk Nataliia Volodymyrivna* – student of Tourism and Hospitality Management Department, Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine, e-mail: markevich95@mail.ua

34.*Petryna Natalia Vasylivna* – Candidate of geographical sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Ukraine geography Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: npetryna@ukr.net.

35.*Rudneva Marina Grygorjivna* – Candidate of Geographical Sciences, Assistant professor of tourism and hospitality department, Faculty of Tourist and Hotel Business, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.

36.*Rudnichenko Yuliia Anatoliivna* – Student of Geography and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: y.rudnichenko@bigmir.net.

37.*Smyrnov Igor Georgiyovich* – doctor of geography sciences, professor, Professor of Geography and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: smyrnov_ig@ukr.net.

38.*Filonenko Iryna Mykolaivna* – Candidate of Geographical Sciences, associate professor, Assistant Professor of of Geography Department, Faculty of Natural Sciences and Geography, Mykola Gogol State University of Nizhyn, Nizhyn, Ukraine e-mail: irina.filonenko.71@mail.ru.

39.*Fokina Anastasia Mukolaevna* – Student of Geography and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: anastesi@ukr.net.

40.*Shydlovska Olena Bronislavivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Food Technology and restaurant Department, Faculty of hotel and restaurant and tourism business,, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, e-mail: ser_soroka@ukr.net.

41.*Shevela Yana Sergiivna* – student of. Food Technology and restaurant Department, Faculty of hotel and restaurant and tourism business, National

University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine e-mail: yanasem2009@rambler.ru.

42. *Shparaga Tetiana Iliodorivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Geography and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com.

КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА

Науковий збірник «Географія та туризм», № 35, який є першим після нещодавно проведеного XII з'їзду Українського географічного товариства (травень 2016 р., м. Вінниця) містить 23 статті 42 авторів, які представляють провідні вищі навчальні заклади (університети, академії) України, Росії, Білорусії.

В рубриці *«Географія рекреації та туризму: теоретичні та прикладні питання»* представлено 14 статей 31 автора з України (університети Києва, Чернівців, Луцька, Рівного). Серед поданих матеріалів, які свідчать про достатньо широку науково-практичну поліфонію тем та авторських інтересів, відзначимо публікації проф. Смирнова І.Г. та співавторів – магістрів географічного факультету КНУ, присвячені розвитку етнічного (регіональний вимір) та СПА-туризму (світовий вимір). Крім того, привертають увагу матеріали чернівецьких авторів Бучко Ж.І., Антоняк Е.Г., присвячені аналізу туристських потоків України-Румунії у контексті транскордонного туризму.

В рубриці *«Актуальні проблеми географії»* представлено 6 статей 7 авторів зарубіжних (Білорусь, м. Слуцьк), столичного та регіональних наукових центрів України (Київ, Львів, Ніжин). На увагу заслуговують статті ніжинських авторів Афоніна О.О., Філоненко І.М., де подано суспільно-географічний аналіз демографічного потенціалу поселень Чернігівської області та матеріали Кравця Т.М., присвячені особливостям організаційно-управлінської трансформації аграрної сфери Львівської області.

Остання і найменша рубрика *«Природнича географія: теорія та практика»* містить матеріали українських та російських авторів (3 статті 4 авторів з Києва, Чернівців, Москви), серед яких варто відзначити публікацію Гавриленко О.П. присвячену теоретико-методологічним та практичним аспектам регіональної екогеографії.

Слід відзначити достатньо високий рівень картографічних матеріалів в публікаціях Петрини Н.В., Левасюк Н.В., Круль Г.Я., Паламарюк М.Ю. та структурно-логічні схеми в статтях Колотухи І.О., Кравця Т.М., які, хоча і не претендують на оригінальність та досконалість виконання, в той же час, дещо пожвавлюють ілюстративно-графічну палітру збірника. Що стосується зауважень та побажань, то вони традиційні: низький рівень картографічної забезпеченості поданих статей; невідповідність змісту статей (їх предмет-об'єктним сутностям) та УДК; недоліки при розробці умовних позначень (легенди поданих картосхем); зауваження редакційного характеру.

Бейдик О.О., доктор географічних наук, професор,
професор кафедри країнознавства та туризму
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

<i>Смирнов І.Г., Гладка К.М.</i> СПА-ТУРИЗМ: ПРОВІДНІ ДЕСТИНАЦІЇ СВІТУ.....	3
<i>Козловський Є.В.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН МІЖ ТУРИСТИЧНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ І СПОЖИВАЧЕМ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....	16
<i>Бучко Ж.І., Антоняк Е.Г.</i> АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ УКРАЇНИ-РУМУНІЇ У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО ТУРИЗМУ.....	26
<i>Петрина Н.В., Левасюк Н.В.</i> НАЦІОНАЛЬНІ ПАРКИ КЕНІЇ: ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ МЕРЕЖІ ТА ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	36
<i>Смирнов І.Г., Фокіна А.А.</i> ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА КЕНІЇ ЯК РЕСУРС ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ.....	48
<i>Шидловська О.Б., Іщенко Т.І., Медвідь І.М., Шевела Я.С.</i> ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АГРОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	61
<i>Винниченко І.І. Рудніченко Ю.А.</i> ВОЄННИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	71
<i>Круль Г.Я., Паламарюк М.Ю.</i> ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ У БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТАХ.....	80
<i>Калько А.Д., Базан О.О., Вакарова Н.В., Миронець Н.Р.</i> ОЦІНКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ОСТРОЗЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	91
<i>Нетробчук І.М.</i> SWOT-АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ В ЛОКАЧИНСЬКОМУ РАЙОНІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	104
<i>Ільїна О.В., Пасічник М.П., Пасічник Н.В.</i> ОЗЕРНИЙ САПРОПЕЛЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: РЕСУРСИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ У РЕКРЕАЦІЙНО-КУРОРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	115
<i>Шпарага Т.І., Козлик О.М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ НОРВЕГІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ РИБОЛОВНОГО ТУРИЗМУ У БАКОТСЬКІЙ ЗАТОЦІ Р. ДНІСТЕР.....	125
<i>Дмитрієва К.Є.</i> РЕСТОРАННЕ ГОСПОДАРСТВО КИЇВСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ: ПОГЛЯД СПОЖИВАЧІВ.....	136
<i>Копачинська Г.В., Мазурець Р.Р., Руднєва М.Г., Агапова І.В.</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НОВИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В МЕЖАХ ВОЛИНСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ (НА ПРИКЛАДІ С. ХВОРОСТІВ).....	148

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЇ

<i>Макаренко П.О.</i> ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ.....	157
<i>Еникова В.Ф.</i> СТРУКТУРНІЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ СЛУЦЬКОГО РАЙОНА.....	170
<i>Колотуха І.О.</i> МІСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ ТРАНСПОРТ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	178

<i>Кравець Т.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОЇ СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	189
<i>Афоніна О.О., Філоненко І.М.</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОСЕЛЕНЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	200
<i>Бульба Ю.М.</i> ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ В ОБЛАСНОМУ РЕГІОНІ: ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	210

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

<i>Гавриленко О.П.</i> РЕГІОНАЛЬНА ЕКОГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА.....	221
<i>Кілінська К.Й., Андрусак Н.С.</i> БУКОВИНСЬКІ ЛІСИ І СМУГАРСЬКІ ВОДОСПАДИ: РЕАЛІЇ СУЧАСНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	231
<i>Блинова О.А.</i> ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ СЕВАСТОПОЛЯ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ.....	244
<i>ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ</i>	249
<i>КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА</i>	261

СОДЕРЖАНИЕ

I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

<i>Смирнов И.Г., Гладкая Е.Н.</i> СПА-ТУРИЗМ: ВЕДУЩИЕ ДЕСТИНАЦИИ МИРА.....	3
<i>Козловский Е.В.</i> ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ТУРИСТИЧЕСКИМ ПРЕДПРИЯТИЕМ И ПОТРЕБИТЕЛЕМ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ.....	16
<i>Бучко Ж. И., Антоняк Е.Г.</i> АНАЛИЗ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПОТОКОВ УКРАИНЫ-РУМЫНИИ В КОНТЕКСТЕ ТРАНСГРАНИЧНОГО ТУРИЗМА.....	26
<i>Петрина Н.В., Левасюк Н.В.</i> НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПАРКИ КЕНИИ: ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ СЕТИ И ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЕ ЗНАЧЕНИЕ.....	36
<i>Смирнов И.Г. Фокина А.А.</i> ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА КЕНИИ КАК РЕСУРС ЭТНИЧЕСКОГО ТУРИЗМА.....	48
<i>Шидловская Е.Б., Ищенко Т.И., Медвидь И.Н., Шевела Я.С.</i> ИННОВАЦИОННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ АГРОТУРИЗМА В УКРАИНЕ.....	61
<i>Вынныченко И.И., Рудниченко Ю.А.</i> ВОЕННЫЙ ТУРИЗМ В УКРАИНЕ: УСЛОВИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.....	71
<i>Круль Г.Я., Паламарюк М.Ю.</i> ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В БУКОВИНСКИХ КАРПАТАХ.....	80

<i>Калько А.Д., Базан О. А., Вакарова Н.В., Миронец Н.Р. ОЦЕНКА ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫХ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКИХ ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЕЙ ОСТРОЖСКОГО РАЙОНА РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ.....</i>	91
<i>Нетробчук И.М. SWOT-АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА В ЛОКАЧИНСКОМ РАЙОНЕ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ.....</i>	104
<i>Ильина О.В., Пасичник М.П., Пасичник Н. В. ОЗЕРНЫЙ САПРОПЕЛЬ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ: РЕСУРСЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕКРЕАЦИОННО-КУРОРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ...</i>	115
<i>Шпарага Т.И., Козлык О.Н. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОПЫТА НОРВЕГИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЫБОЛОВНОГО ТУРИЗМА В БАКОТСКОМ ЗАЛИВЕ Р. ДНЕСТР.....</i>	125
<i>Дмитриева Е.Е. РЕСТОРАННЫЙ БИЗНЕС КИЕВСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ: ВЗГЛЯД ПОТРЕБИТЕЛЯ.....</i>	136
<i>Копачинская Г.В., Мазурец Р.Р., Руднева М.Г., Агапова И.В. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НОВЫХ ВИДОВ ТУРИЗМА В ПРЕДЕЛАХ ВОЛЫНСКОГО ПРИГРАНИЧЬЯ (НА ПРИМЕРЕ С. ХВОРОСТОВ).....</i>	148

II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГЕОГРАФИИ

<i>Макаренко П.А. ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСНА.....</i>	157
<i>Enikova V.F. STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURE OF THE SLUTSK DISTRICT.....</i>	170
<i>Колотуха И.А. ГОРОДСКОЙ ОБЩЕСТВЕННЫЙ ТРАНСПОРТ КАК ОБЪЕКТ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ.....</i>	178
<i>КРАВЕЦ Т.М. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРАРНОЙ СФЕРЫ (НА ПРИМЕРЕ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ).....</i>	189
<i>Афонина Е.А., Филоненко И.Н. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПОСЕЛЕНИЙ ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ.....</i>	200
<i>Бульба Ю.М. ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В ОБЛАСТНОМ РЕГИОНЕ: ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ АНАЛИЗ НА ПРИМЕРЕ ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ.....</i>	210

III. ЕСТЕСТВЕННАЯ ГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

<i>Гавриленко Е.П. РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ, ПРАКТИКА.....</i>	221
<i>Килинская К.И., Андрусак Н.С. БУКОВИНСКИЕ ЛЕСА И СМУГАРСКИЕ ВОДОПАДЫ: РЕАЛИИ СОВРЕМЕННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ.....</i>	231
<i>Блинова О.А. ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ СЕВАСТОПОЛЯ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ.....</i>	244
<i>ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ.....</i>	249
<i>КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА</i>	261

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

<i>Smyrnov I.G., Gladka K.M.</i> SPA-TOURISM: THE MAIN DESTINATIONS OF THE WORLD.....	3
<i>Kozlovskiy Y.V.</i> LEGAL REGULATION OF CONTRACTUAL RELATIONSHIPS BETWEEN TOURISM ENTERPRISES AND CONSUMERS OF TOURISM SERVICES.....	16
<i>Buchko Z.I., Antoniuk E.G.</i> AN ANALYSIS OF TOURIST STREAMS OF UKRAINE-ROMANIA IN CONTEXT OF TRANSBOUNDARY TOURISM.....	26
<i>Petryna N.V., Levasuk N.V.</i> NATIONAL PARKS OF KENYA: THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE NETWORK AND THE TOURIST-RECREATIONAL VALUE.....	36
<i>Smyrnov I.G., Fokina A.A.</i> KENYA'S TRADITIONAL CULTURE AS A RESOURCE FOR ETHNIC TOURISM.....	48
<i>Shydlovska O.B., Ishchenko T.I., Medvid I.M., Shevela Y.S.</i> THE INNOVATION DIRECTIONS OF AGRITOURISM IN UKRAINE.....	61
<i>Vynnychenko I.I., Rudnichenko Y.A.</i> WAR TOURISM IN UKRAINE: CONDITION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT.....	71
<i>Krul G.Y., Palamaryuk M.Y.</i> TERRITORIAL FEATURES OF THE SPREAD OF NATURAL RECREATION AND TOURISM RESOURCES IN THE BUKOVINIAN CARPATHIANS.....	80
<i>Kal'ko A.D., Bazan O.A., Vakarova N.V., Mironets N.R.</i> ESTIMATION OF HISTORICAL AND CULTURAL RECREATIONAL-TOURIST SIGHTS OF OSTROG OF DISTRICT OF RIVNE AREA.....	91
<i>Netrobchuk I.M.</i> SWOT-ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF RECREATION AND TOURISM IN LOKACHYNSKIY DISTRICT OF VOLYN REGION.....	104
<i>Ilyina O.V., Pasichnyk M.P., Pasichnyk N.V.</i> LAKE'S SAPROPEL OF VOLYN REGION: RESOURCES AND PERSPECTIVES OF USE IN RECREATIONAL AND HEALTH RESORT ACTIVITIES.....	115
<i>Shparaga T.I., Kozlyk O.M.</i> IMPLEMENTATION OF NORWEGIAN EXPERIENCE FOR DEVELOPMENT OF FISHING TOURISM IN BAKOTA BAY OF DNIESTER RIVER.....	125
<i>Dmytriieva K.E.</i> RESTAURANT FACILITIES OF KYIV AGGLOMERATION: THE CUSTOMER'S VIEW.....	136
<i>Kopachynska G.V., Mazurets R.R., Rudneva M.G., Agapova I.V.</i> PROSPECTS OF THE NEW TYPES OF TOURISM DEVELOPMENT WITHIN THE VOLYN REGION BORDER AREA (ON THE EXAMPLE OF V. KHVOROSTIV).....	148

II. REGIONAL AND HUMAN GEOGRAPHY: TOPICAL ISSUES AND CURRENT PROBLEMS

<i>Makarenko P.O.</i> SHADOW ECONOMY IN ECONOMIC CRISIS.....	157
<i>Enikova V.F.</i> STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURE OF THE SLUTSK DISTRICT.....	170

<i>Kolotukha I.A.</i> URBAN PUBLIC TRANSPORT AS AN OBJECT OF HUMAN-GEOGRAPHICAL RESEARCH.....	178
<i>KRAVETS T.M.</i> FEATURES ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT TRANSFORMATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR (FOR EXAMPLE, LVIV REGION).....	189
<i>Afonina O.O., Filonenko I.M.</i> SOCIO-GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF DEMOGRAPHIC POTENTIAL OF SETTLEMENTS IN CHERNIHIV REGION	200
<i>Bulba Y.M.</i> DIRECT FOREIGN INVESTMENTS IN THE OBLAST REGION: SPACE-TIME ANALYSIS FOR THE CHERNIHIV REGION.....	210
 <i>III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE</i>	
<i>Gavrylenko O.P.</i> REGIONAL ECOGEOGRAPHY: THEORY, METHODOLOGY, PRACTICE.....	221
<i>Kilinska C.Y., Andrusyak N.S.</i> BUKOVINIAN FORESTS AND SMUHARSKI WATERFALLS: THE REALITY OF CONTEMPORARY NATURE.....	231
<i>Blinova O.A.</i> LANDSCAPE-ECOLOGICAL EVALUATION THE STATE OF SEVASTOPOL URBAN ENVIRONMENT STATE FOR LANDSCAPE PLANNING.....	244
 <i>INFORMATION ABOUT AUTHORS</i>	249
<i>REVIEWER COLUMN</i>	261